

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

مناسک عمرہ مفروضہ

مطابق بافتادہ ہی حضرت آیہ محمدؐ کی کتاب
وہر پنج روزہ تعلیمات

مصنفہ و ملاحظہ: افسانہ بیگم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مناسک عمره مفردہ با حواشی مراجع تقلید

نویسنده:

محمد رضا محمودی

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۳۴	مناسک عمره مفرده با حواشی مراجع تقلید
۳۴	مشخصات کتاب
۳۴	اشاره
۴۸	بخش اول: اقسام و احکام عمره
۴۸	فصل اول: اقسام و موارد عمره
۴۸	۱- اقسام عمره و فرقه‌های آن
۴۸	اشاره
۴۸	عدم وجوب عمره مفرده بر افراد نائی
۴۹	فرقه‌های عمره تمتع با عمره مفرده
۴۹	اشتراک محرمات در عمره تمتع و مفرده
۴۹	۲- تبدیل عمره
۴۹	تبدیل عمره مفرده به تمتع
۵۱	۳- موارد جواز و عدم جواز عمره
۵۱	اشاره
۵۱	عمره مفرده به نیت چند نفر
۵۱	عمره مفرده به نیت خود و دیگران
۵۱	جواز عمره مستحب با قرائت غلط
۵۲	جواز عمره مفرده با احتمال حیض و مرض
۵۲	ترک اعمال عمره مفرده و بازگشت به وطن
۵۲	عمره مفرده قبل از تمتع
۵۲	عمره مفرده بین عمره تمتع و حج
۵۴	رعایت قصد رجا

۵۴	استحباب عمره مفرده بعد از اعمال حج
۵۴	اجازه شوهر برای عمره مفرده
۵۵	فصل دوم: تکرار عمره
۵۵	اشاره
۵۷	ترک فاصله معتبر
۵۷	مقصود از فاصله یک ماه
۵۷	رها کردن عمره به قصد رجا در اثنا
۵۷	احرام قبل از غروب شب اول ماه
۵۹	تکرار خروج از مکه
۵۹	حکم رفت و بازگشت خدمه کاروان
۵۹	ورود به مکه بدون احرام
۵۹	عبور از میقات در کمتر از یک ماه
۶۰	باب اول: اعمال
۶۰	اشاره
۶۴	فصل اول: وجوب احرام
۶۴	وجوب احرام برای ورود به مکه
۶۴	احرام بعد از انعقاد زایل نمی‌شود
۶۴	محرم کردن مجنون واجب نیست
۶۵	فصل دوم: مکان احرام عمره مفرده
۶۵	اشاره
۶۵	۱- میقاتهای پنجگانه
۶۵	لزوم احرام جهت گذر از میقات در مسیر مکه
۶۵	الف- مسجد شجره
۶۶	احرام از داخل مسجد شجره

- ۶۶ ..... احرام جنب و حائض در حال عبور از مسجد
- ۶۷ ..... احرام حائض نزدیک مسجد شجره
- ۶۷ ..... احرام جنب با تیمم در داخل مسجد
- ۶۷ ..... احرام در خارج مسجد و تجدید در جحفه
- ۶۹ ..... میقاتهای دیگر
- ۶۹ ..... تأخیر احرام از میقات و محاذات آن
- ۶۹ ..... وجوب بازگشت به میقات با امکان
- ۷۰ ..... عبور از میقات با عذر
- ۷۱ ..... ۲- احرام از مکان مندوز
- ۷۱ ..... اشاره
- ۷۱ ..... نذر نایب برای احرام
- ۷۲ ..... احرام از مکه با نذر
- ۷۲ ..... نذر در ایران برای احرام از جده
- ۷۲ ..... ۳- احرام از محاذات
- ۷۲ ..... اشاره
- ۷۲ ..... معلوم نبودن محاذات
- ۷۴ ..... احرام با نذر با معلوم نبودن محاذات
- ۷۴ ..... مراد از محاذات
- ۷۴ ..... محاذات با دو میقات
- ۷۵ ..... ۴- احرام از ادنی الحل
- ۷۵ ..... انجام عمره از داخل مکه
- ۷۵ ..... عدم خصوصیت مسجد تنعیم برای احرام
- ۷۵ ..... معیار ادنی الحل
- ۷۵ ..... احرام شاغلین در جده

۷۷	احرام برای عمره مفرده از جدّه
۷۷	ورود به جدّه و احرام از تنعیم
۷۹	احرام از حدیبیه
۸۰	فصل سوم: واجبات احرام
۸۰	اشاره
۸۰	۱- پوشیدن جامه احرام
۸۰	اشاره
۸۱	جواز پوشیدن بیشتر از دو جامه
۸۱	عدم جواز اکتفا به یک جامه
۸۱	مقدار پوشش جامه احرام
۸۱	عدم اعتبار کیفیت خاص در پوشیدن
۸۳	قصد قربت در پوشیدن احرام و کندن دوخته
۸۳	شرط لباس احرام از حیث صحت نماز در آن
۸۳	لباس بدن نما
۸۳	لباس احرام زن
۸۵	طهارت لباس احرام
۸۵	اگر جامه احرام یا بدن نجس شود
۸۶	اضطرار به پوشیدن لباس دوخته
۸۶	جواز بیرون آوردن لباس احرام در حال احرام
۸۶	احرام در لباس غیر احرام
۸۷	گره زدن لباس احرام
۸۷	وصل کردن جامه احرام با سنجاق و مانند آن
۸۷	نحوه بیرون آوردن لباس دوخته در حال احرام
۸۹	استحباب طواف با لباس اول

۸۹	استفاده از پارچه ندوخته در زیر لنگ
۸۹	۲- نیت احرام
۸۹	اشاره
۸۹	قصد ترک محرمات
۹۱	و جوب اخلاص در عمره و حج
۹۱	۳- تلبیه
۹۱	اشاره
۹۲	ترجمه تلبیه
۹۲	و جوب صحیح گفتن تلبیه
۹۲	حکم عاجز
۹۴	نگفتن تلبیه با فراموشی یا جهل
۹۵	وظیفه لال در تلبیه
۹۵	کسی که لکنت زبان دارد
۹۵	غلط گفتن تلبیه
۹۶	عدم جواز تأخیر تلبیه
۹۶	استحباب تکرار تلبیه
۹۶	زمان قطع تلبیه
۹۶	وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه
۹۸	فصل چهارم: مستحبات احرام
۹۸	اشاره
۹۸	غسل احرام
۹۸	تقدیم غسل احرام و اعاده آن
۹۸	مقدار زمان کفایت غسل احرام
۹۹	مراتب استحباب زمان احرام

- ۱۰۰ ..... موارد استحباب تکرار تلبیه
- ۱۰۰ ..... مکروهات احرام
- ۱۰۲ ..... فصل پنجم: محرمات احرام
- ۱۰۲ ..... میزان ثبوت کفارۀ در محرمات احرام
- ۱۰۲ ..... ۱- محرمات مشترک بین مردان و زنان
- ۱۰۲ ..... ۱- شکار
- ۱۰۲ ..... اشاره
- ۱۰۳ ..... حکم ملخ و کفارۀ آن
- ۱۰۴ ..... ۲- مسائل زناشویی
- ۱۰۴ ..... اشاره
- ۱۰۶ ..... من يجب عليه الكفارة عند الإيجاب
- ۱۰۶ ..... حلیۀ التناذ الزوج بعد الخروج عن الإحرام
- ۱۰۷ ..... نوع کفارۀ در بقیۀ موارد
- ۱۰۸ ..... ۳- عقد
- ۱۰۹ ..... ۴- استمناء
- ۱۱۰ ..... ۵- استعمال بوی خوش
- ۱۱۰ ..... محرمات احرام
- ۱۱۰ ..... اشاره
- ۱۱۰ ..... خوردن غذای خوشبو و زعفران
- ۱۱۰ ..... اضطرار به معطر و لزوم گرفتن بینی
- ۱۱۲ ..... میوه‌ها و سبزی‌های خوش بو
- ۱۱۲ ..... استفاده از صابون و شامپو
- ۱۱۲ ..... گرفتن بینی از بوی بد
- ۱۱۳ ..... کسی که بو احساس نمی‌کند

- ۱۱۳ ..... خلوٰق كعبه
- ۱۱۳ ..... كفاره بوى خوش
- ۱۱۵ ..... ۶- سرمه كشيدين
- ۱۱۶ ..... ۷- نگاه در آينه
- ۱۱۶ ..... اشاره
- ۱۱۶ ..... عينك زدن و فيلم بردارى
- ۱۱۷ ..... علم به نگاه سهوى به آينه
- ۱۱۷ ..... نگاه به آينه براى غير زينت
- ۱۱۷ ..... نگاه در آينه براى ديدن خود و غير
- ۱۱۷ ..... نگاه در آينه، كفاره ندارد
- ۱۱۷ ..... محرمات احرام
- ۱۱۷ ..... ۸- فسوق
- ۱۱۹ ..... ۹- جدال
- ۱۱۹ ..... اشاره
- ۱۱۹ ..... قسم به لفظ خدا و ديگر اسماء الهى
- ۱۲۱ ..... ۱۰- كشتن جانوارن ساكن در بدن
- ۱۲۲ ..... ۱۱- انگشتر به دست كردن
- ۱۲۲ ..... اشاره
- ۱۲۲ ..... حنا
- ۱۲۳ ..... حنا و انگشتر كفاره ندارد
- ۱۲۳ ..... ۱۲- روغن ماليدن
- ۱۲۳ ..... اشاره
- ۱۲۵ ..... ماليدن روغن كفاره ندارد
- ۱۲۵ ..... ۱۳- ازاله مو

- ۱۲۵ ..... اشاره
- ۱۲۷ ..... ازاله مو از محرم توسط محل
- ۱۲۷ ..... کفاره ازاله مو
- ۱۲۷ ..... اندازه مد
- ۱۲۹ ..... کفاره ازاله مو با دست به سر و ریش کشیدن
- ۱۳۰ ..... ۱۴- بیرون آوردن خون از بدن
- ۱۳۰ ..... اشاره
- ۱۳۰ ..... مسواک زدن در حال احرام
- ۱۳۰ ..... اضطرار به بیرون آوردن خون و خاراندن
- ۱۳۰ ..... تزریق آمپول و خون گرفتن از بدن
- ۱۳۲ ..... اخراج خون کفاره ندارد
- ۱۳۲ ..... ۱۵- ناخن گرفتن
- ۱۳۳ ..... ۱۶- کشیدن دندان
- ۱۳۳ ..... ۱۷- کندن گیاه و درخت حرم
- ۱۳۵ ..... ۱۸- سلاح در بر داشتن
- ۱۳۵ ..... ۲- محرمات مخصوص به مردان
- ۱۳۵ ..... ۱۹- استظلال برای مردان
- ۱۳۵ ..... اشاره
- ۱۳۶ ..... اختصاص حرمت به طح منزل
- ۱۳۶ ..... حرکت از زیر سایبانهای منی
- ۱۳۶ ..... استظلال در مکه
- ۱۳۸ ..... استظلال از مسجد تنعیم در احرام عمره مفرده
- ۱۳۸ ..... سایه ثابت و متحرک
- ۱۳۸ ..... سوار شدن بر ماشین مسقف بدون توجه

- موارد استظلال ۱۳۸
- سایه جانبی ۱۳۸
- تابش عمودی و افقی خورشید ۱۳۹
- سایه بر شانه ۱۳۹
- حکم بین الطلوعین ۱۳۹
- حکم استظلال در فرض احرام از راه دور با نذر ۱۳۹
- استظلال در شب و هوای ابری ۱۴۱
- استظلال با عذر ۱۴۲
- کفاره سایه قرار دادن ۱۴۲
- کفایت یک کفاره در هر احرام برای استظلال ۱۴۲
- ۲۰- پوشیدن دوختنی ۱۴۲
- اشاره ۱۴۲
- پوشیدن دمپایی دوخته و ساعت با بند دوخته ۲۳۲ ..... ۱۴۴
- همیان و قمقمه و فتق بند دوخته ۱۴۴
- استفاده از پتو ۱۴۵
- حکم پوشیدن دستکش برای بانوان ۱۴۵
- کفاره پوشیدن لباس دوخته ۱۴۵
- ثبوت کفاره با اضطرار به دوختنی ۱۴۷
- تکرار کفاره ۱۴۷
- ۲۱- پوشیدن آنچه تمام روی پا را می‌گیرد ۱۴۷
- اشاره ۱۴۷
- پوشیدن کفش بنددار ۱۴۹
- اضطرار به پوشیدن جوراب و مانند آن ۱۴۹
- ۲۲- پوشیدن سر ۱۵۰

- ۱۵۰ ..... اشاره
- ۱۵۰ ..... پوشاندن سر با دست
- ۱۵۱ ..... پوشاندن قسمتی از سر
- ۱۵۱ ..... استفاده از ماسک بند دار برای مردان و زنان
- ۱۵۱ ..... استفاده از موی مصنوعی در حال احرام
- ۱۵۳ ..... جواز پوشاندن رو برای مردان
- ۱۵۳ ..... چند مورد مستثنی از حرمت
- ۱۵۳ ..... خشک کردن سر با حوله
- ۱۵۳ ..... تر بودن سر هنگام مسح در حال احرام
- ۱۵۵ ..... پوشاندن سر هنگام خواب
- ۱۵۵ ..... پوشاندن سهوی سر و گفتن تلبیه
- ۱۵۵ ..... پوشاندن سر دیگری در حال احرام
- ۱۵۵ ..... کفاره پوشاندن سر
- ۱۵۶ ..... تکرار پوشاندن
- ۱۵۷ ..... ۳- محرمات مخصوص به بانوان
- ۱۵۷ ..... ۲۳- پوشیدن زیور
- ۱۵۷ ..... اشاره
- ۱۵۷ ..... زیور کفاره ندارد
- ۱۵۷ ..... ۲۴- پوشاندن رو برای زنان
- ۱۵۷ ..... اشاره
- ۱۵۹ ..... حکم چانه زنان
- ۱۵۹ ..... خشک کردن صورت
- ۱۶۱ ..... گذاردن دست روی صورت
- ۱۶۱ ..... گذاردن روی روی بالش

- ۱۶۱ ..... پوشش برای نماز
- ۱۶۱ ..... پوشش از نامحرم
- ۱۶۳ ..... کفاره پوشاندن رو
- ۱۶۴ ..... فصل ششم: احرام و عمره کودکان
- ۱۶۴ ..... استحباب محرم نمودن طفل غیر ممیز
- ۱۶۴ ..... طواف و اطافه
- ۱۶۵ ..... مراد از ولی در احرام کودک
- ۱۶۵ ..... لزوم حفظ طفل از محرمات احرام
- ۱۶۵ ..... کفارات محرمات احرام طفل
- ۱۶۷ ..... وظیفه ولی در اعمال طفل
- ۱۶۷ ..... کفارات احرام طفلی که بدون اذن محرم شده
- ۱۶۸ ..... احرام کودک بدون اذن ولی
- ۱۶۸ ..... خواب کودک هنگام طواف
- ۱۶۹ ..... حکم طواف کودک از حیث طهارت و نجاست
- ۱۶۹ ..... حکم شانه کودک در بغل
- ۱۷۰ ..... به عقب برگشتن کودک هنگام سعی
- ۱۷۰ ..... خواب کودک هنگام سعی
- ۱۷۲ ..... فصل هفتم: مستحبات و آداب «۱»
- ۱۷۲ ..... ۱- مستحبات ورود به حرم
- ۱۷۲ ..... ۲- مستحبات ورود به مکه معظمه
- ۱۷۳ ..... ۳- مستحبات ورود به مسجدالحرام
- ۱۷۳ ..... اشاره
- ۱۷۳ ..... غسل برای طواف
- ۱۷۳ ..... دفعات استحباب غسل برای ورود به مسجدالحرام

۱۷۹	باب دوم: طواف
۱۷۹	اشاره
۱۷۹	فصل اول: وجوب طواف
۱۷۹	۱- رکنیت طواف و حکم ترک آن
۱۷۹	اشاره
۱۷۹	ترک سهوی طواف
۱۷۹	نقصان طواف و مراجعت به وطن
۱۸۳	انجام سعی قبل از طواف
۱۸۳	تذکر نسیان طواف در سعی
۱۸۳	۲- مباحات و محذورات هنگام طواف
۱۸۳	اشاره
۱۸۳	اکل و شرب در حال طواف
۱۸۳	خواندن نماز مستحب در حال طواف
۱۸۳	طواف با علم به تماس با نامحرم
۱۸۵	پا گذاردن روی اشیاء در حال طواف
۱۸۵	احرام و طواف در لباس غیرمخمس
۱۸۶	فصل دوم: شرایط و مقدمات طواف
۱۸۶	اشاره
۱۸۶	۱- نیت
۱۸۶	اشاره
۱۸۶	توضیح کلی نیت در عبادات
۱۸۶	لزوم اخلاص در نیت
۱۸۶	مراتب تحقق قصد قربت
۱۸۶	حکم ریا

- ۱۸۸ ..... بطلان عمل با شرکت رضای غیر
- ۱۸۸ ..... شک در قصد طواف
- ۱۸۸ ..... شک در نیت نیابت در طواف
- ۱۸۸ ..... ۲- طهارت از حدث
- ۱۸۸ ..... طهارت از حدث
- ۱۸۸ ..... عدم لزوم طهارت در طواف مستحبی
- ۱۹۰ ..... بطلان طواف با حدث
- ۱۹۰ ..... بطلان وضو بعد از شوط چهارم
- ۱۹۲ ..... بطلان وضو قبل از شوط چهارم
- ۱۹۲ ..... حدث اکبر در اثنای طواف
- ۱۹۲ ..... شک در حدث و طهارت
- ۱۹۲ ..... شک در طهارت بعد از طواف
- ۱۹۳ ..... شک در وضو و غسل در اثنای طواف
- ۱۹۳ ..... شک در غسل کردن در اثنای طواف
- ۱۹۳ ..... طواف با وضوی باطل
- ۱۹۵ ..... معذور از وضو و غسل
- ۱۹۵ ..... حدث اصغر بعد از تیمم بدل از غسل
- ۱۹۶ ..... فرض کفایت طواف و نماز با تیمم
- ۱۹۶ ..... انجام عمره بدون وضو و احرام جدید
- ۱۹۸ ..... طواف با بر عهده بودن غسل مس میت
- ۱۹۸ ..... عدم کفایت غسل حیض و جمعه از جنابت
- ۱۹۸ ..... ترک تیمم با موظف بودن به وضوی جبیره‌ای و تیمم
- ۱۹۹ ..... جواز و عدم جواز بدار
- ۱۹۹ ..... مسلوس و مبطلون

۱۹۹	صحت حج افراد مسلوس و مبطون
۲۰۰	خروج بول از غیرمجری
۲۰۰	وظیفه مسلوس
۲۰۲	۳- طهارت از نجاست
۲۰۲	اشاره
۲۰۳	خون قروح و جروح
۲۰۳	تأخیر طواف برای تحصیل طهارت
۲۰۳	طواف با لباس مشکوک
۲۰۳	حصول نجاست در اثنای طواف
۲۰۵	علم به نجاست بعد از طواف
۲۰۵	علم به نجاست از اول در اثنای طواف
۲۰۵	فراموشی نجاست
۲۰۵	طواف و نماز با نجاست و انجام اعمال مترتبه
۲۰۷	۴- ختنه
۲۰۸	۵- ستر عورت
۲۰۸	اشاره
۲۰۸	لزوم اباحه ساتر
۲۰۹	صحت طواف و سعی با لباس دوخته
۲۰۹	فرق حجاب در طواف با نماز
۲۰۹	پیدا بودن مو در طواف
۲۱۰	مقدار پوشش دختر بچه در هنگام طواف
۲۱۰	طواف زنان با علم به نگاه و تماس با نامحرم
۲۱۱	فصل سوم: کیفیت طواف
۲۱۱	اشاره

- ۱ و ۲- ابتدا و ختم به حجرالاسود ۲۱۱
- اشاره ۲۱۱
- لزوم پرهیز از وسواس ۲۱۱
- شروع طواف قبل از حجرالاسود ۲۱۲
- ۳- قرار دادن کعبه به سمت چپ ۲۱۲
- اشاره ۲۱۲
- کفایت عرفی به سمت خانه بودن شانه چپ ۲۱۲
- خروج شانه از محاذات ۲۱۲
- تدارک طواف ناقص ۲۱۴
- سرعت و نحوه طواف ۲۱۴
- نگاه به یمین و بيسار ۲۱۵
- ۴- طواف از خارج حجر ۲۱۵
- اشاره ۲۱۵
- طواف از داخل حجر ۲۱۵
- طواف در مقابل حجر اسماعیل ۲۱۷
- ۵- محدوده طواف ۲۱۷
- اشاره ۲۱۷
- مراد از طواف بين مقام و بيت ۲۱۸
- طواف از خلف مقام ۲۱۹
- محدوده طواف در طرف حجر اسماعیل ۲۱۹
- خروج از مطاف هنگام نظافت ۲۱۹
- طواف در حال ازدحام ۲۲۰
- رعایت مطاف با يقين به هل خوردن ۲۲۰
- شک در خروج از مطاف ۲۲۰

- ۲۲۱ ..... شک در صحت شوط
- ۲۲۱ ..... طواف بانوان عاجز
- ۲۲۱ ..... حکم طواف از طبقه دوم
- ۲۲۳ ..... ۶- خروج از خانه
- ۲۲۳ ..... اشاره
- ۲۲۳ ..... حکم شاذروان
- ۲۲۳ ..... دست گذاردن به کعبه هنگام طواف
- ۲۲۴ ..... دست گذاشتن روی حجر هنگام طواف
- ۲۲۴ ..... بوسیدن کعبه و شک در حرکت
- ۲۲۴ ..... ۷- مراعات هفت شوط
- ۲۲۴ ..... اشاره
- ۲۲۴ ..... الف- اضافه نمودن در طواف
- ۲۲۴ ..... قصد زیاده و نقیصه
- ۲۲۶ ..... اضافه نمودن یک دور بدون قصد وجوب
- ۲۲۶ ..... انجام چهارده شوط
- ۲۲۶ ..... زیاد نمودن سهوی در طواف
- ۲۲۷ ..... اضافه نمودن به طواف جهلاً و اتمام اعمال
- ۲۲۸ ..... اضافه نمودن چند شوط رجاء
- ۲۲۸ ..... تردید در عدد اشواط اضافی و حکم به بطلان
- ۲۲۹ ..... ب- قران در طواف
- ۲۲۹ ..... قران در طواف واجب و مستحب
- ۲۲۹ ..... تکرار احتیاطی طواف بدون نماز
- ۲۲۹ ..... قصد قران و تحقق زیاده
- ۲۳۲ ..... ج- کم کردن از طواف

- ۲۳۲ ..... اشاره
- ۲۳۲ ..... کم کردن سهوی طواف
- ۲۳۳ ..... تذکر نقصان طواف در سعی
- ۲۳۳ ..... نقصان طواف و مراجعت به وطن
- ۲۳۵ ..... موالات در طواف و میزان ازاله آن
- ۲۳۶ ..... د- احکام شک در عدد و صحت طواف
- ۲۳۶ ..... شک در عدد اشواط بعد از طواف
- ۲۳۶ ..... شک در صحت بعد از طواف
- ۲۳۷ ..... شک در ۷ و ۸ بعد از حجرالاسود
- ۲۳۷ ..... شک در ۷ و ۸ قبل از حجر
- ۲۳۷ ..... شک در نقیصه
- ۲۳۷ ..... شک در شروع طواف از محل قطع شده
- ۲۳۹ ..... علم به عدد طواف مشکوک در اثنای طواف اعاده‌ای
- ۲۳۹ ..... اعتماد به دیگری در اشواط طواف و سعی
- ۲۳۹ ..... کثیرالشک در طواف
- ۲۳۹ ..... معیار کثیر الشک
- ۲۴۱ ..... وسوسه در طواف
- ۲۴۱ ..... شک در طواف مستحب
- ۲۴۱ ..... حکم گمان در طواف
- ۲۴۳ ..... بناگذاری بر شوط مظنون و انکشاف صحت
- ۲۴۴ ..... فصل چهارم: قطع و تدارک طواف
- ۲۴۴ ..... ۱- موارد قطع طواف و احکام آن
- ۲۴۴ ..... قطع طواف واجب
- ۲۴۴ ..... قطع طواف مستحب

- ۲۴۴ ..... قطع طواف بدون عذر و نحوه تدارک آن
- ۲۴۶ ..... قطع با عذر و نحوه تدارک
- ۲۴۷ ..... نیت قطع طواف
- ۲۴۷ ..... قطع طواف به خاطر بطلان وضو و غسل و عروض حیض
- ۲۴۷ ..... قطع طواف به جهت غش
- ۲۴۷ ..... قطع طواف برای قضا نشدن نماز
- ۲۴۹ ..... قطع طواف برای استراحت
- ۲۴۹ ..... قطع طواف برای رسیدن به جماعت
- ۲۵۱ ..... ۲- از سرگیری طواف و تدارک آن
- ۲۵۱ ..... از سرگیری طواف با شک در زوال موالات
- ۲۵۱ ..... حکم کلی قطع طواف، از سرگیری آن
- ۲۵۲ ..... ۳- طواف بدون اختیار و تدارک شوط ناقص
- ۲۵۲ ..... تدارک چند قدم
- ۲۵۲ ..... مراد از طواف بدون اختیار
- ۲۵۲ ..... نقصان در اثر سلب اختیار و نحوه تدارک آن
- ۲۵۴ ..... اگر جای مقدار شوط فاسد معلوم نباشد
- ۲۵۴ ..... کفایت تدارک طواف از محاذات
- ۲۵۵ ..... ۴- چند مسأله مربوط به اعاده طواف
- ۲۵۵ ..... اتمام و اعاده طواف اعاده‌ای
- ۲۵۵ ..... اعاده طواف و سعی با لباس دوخته
- ۲۵۵ ..... ترتیب در اعاده
- ۲۵۶ ..... فصل پنجم: نیابت و استنباه در طواف
- ۲۵۶ ..... ۱- موارد استنباه
- ۲۵۶ ..... کسی که قدرت بر طواف ندارد

- نیابت در بعضی اشواط طواف و سعی ۲۵۶
- مورد عدم جواز نیابت در اشواط طواف ۲۵۷
- طواف افراد ناتوان در طبقه دوم ۲۵۸
- ۲- احکام طواف نیابی ۲۵۸
- انجام طواف نیابی قبل از طواف خود ۲۵۸
- عدم لزوم لباس احرام در نیابت در طواف و سعی ۲۵۸
- زمان انجام طواف نیابی ۲۵۸
- فصل ششم: احکام خاص بانوان در طواف ۲۶۰
- ۱- حیض ۲۶۰
- وظیفه بعد از تجاوز دم از عشره ۲۶۰
- لک دیدن در غیر ایام عادت ۲۶۰
- زنی که حیض نمی‌شود ولی لک ببیند ۲۶۱
- علم به بقای حیض در اثنای سعی ۲۶۱
- نیت غسل جنابت بجای حیض ۲۶۱
- ۲- استحاضه ۲۶۱
- وظیفه مستحاضه کثیره ۲۶۱
- سن یأس ۲۶۳
- قرص خوردن و خون دیدن ۲۶۴
- مستحاضه قلیله ۲۶۴
- خون دیدن مستحاضه در اثنای طواف ۲۶۴
- مستحاضه‌ای که خون او قطع نمی‌شود ۲۶۵
- طواف و نماز فریضه با یک غسل و وضو ۲۶۵
- رفتن در مسجدین و دیگر احکام مستحاضه ۲۶۵
- فصل هفتم: طواف مستحب و نماز آن ۲۶۷

- ۱- استحباب طواف ۲۶۷
- اشاره ۲۶۷
- طواف از طرف معصومین علیهم السلام و سایرین ۲۶۷
- تحیت مسجدالحرام ۲۶۷
- عدم استحباب کمتر از هفت شوط ۲۶۷
- ۲- شرایط طواف مستحبی ۲۶۸
- اشاره ۲۶۸
- عدم لزوم طهارت در طواف مستحبی ۲۶۸
- محدوده طواف مستحبی ۲۶۸
- نماز طواف مستحب و ترک آن ۲۶۸
- نماز طواف استحبابی در حال حرکت ۲۶۹
- شک در طواف مستحب ۲۶۹
- ۳- طوافهای مستحب ۲۶۹
- مقدار طواف مستحب ۲۶۹
- طواف وداع ۲۶۹
- فصل هشتم: آداب و مستحبات طواف «۱» ۲۷۱
- باب سوم: نماز طواف ۲۷۵
- اشاره ۲۷۵
- فصل اول: زمان و مکان نماز طواف ۲۷۷
- ۱- زمان نماز طواف ۲۷۷
- اشاره ۲۷۷
- مبادرت به نماز طواف ۲۷۷
- فاصله بین طواف و نماز ۲۷۷
- نماز با فاصله از مقام و میزان عدم اعاده ۲۷۸

- ۲۷۸ ..... تراجم نماز طواف با فریضه
- ۲۷۸ ..... ۲- مکان نماز طواف
- ۲۷۸ ..... لزوم رعایت «نزد» و «خلف مقام»
- ۲۷۹ ..... میزان صدق خلف
- ۲۷۹ ..... مقصود از نماز نزد مقام
- ۲۷۹ ..... موارد ازدحام و نماز در طرفین مقام
- ۲۸۱ ..... حکم نماز با دوران بین طرفین بعید و پشت بعید
- ۲۸۱ ..... مکان نماز طواف کسانی که در طبقه بالا طواف می‌کنند
- ۲۸۳ ..... حکم ازدحام و عدم امکان رعایت خلف
- ۲۸۴ ..... حکم نماز طواف در حجر اسماعیل
- ۲۸۴ ..... محاذات زن و مرد در نماز طواف
- ۲۸۶ ..... فصل دوم: برخی از احکام نماز طواف
- ۲۸۶ ..... ۱- احکام شک و خلل در نماز طواف
- ۲۸۶ ..... فراموشی نماز طواف
- ۲۸۶ ..... عدم لزوم اعاده اعمال مترتبه با فراموشی نماز
- ۲۸۷ ..... اشتراک حکم جاهل و ناسی در ترک نماز
- ۲۸۷ ..... تذکر فراموشی نماز در سعی
- ۲۸۷ ..... تقصیر بدون نماز و سعی
- ۲۸۷ ..... قضای نماز طواف از طرف میت
- ۲۸۸ ..... حکم شک و ظن در نماز طواف
- ۲۸۸ ..... نماز با وضوی باطل و انجام اعمال بعدی
- ۲۸۸ ..... شروع نماز با احتمال هل خوردن
- ۲۸۸ ..... اتحاد نماز طواف و یومیّه از جهت احکام نجاست
- ۲۹۰ ..... ۲- احکام مربوط به قرائت نماز طواف

- ۲۹۰ ..... اشاره
- ۲۹۰ ..... لزوم یادگیری قرائت
- ۲۹۰ ..... انکشاف اشتباه در قرائت با اطمینان به صحت
- ۲۹۱ ..... حکم عاجز از قرائت صحیح
- ۲۹۲ ..... جماعت در نماز طواف
- ۲۹۲ ..... اقتدای نماز طواف به یومیته
- ۲۹۲ ..... صبر برای تصحیح قرائت
- ۲۹۴ ..... مسامحه در یادگیری قرائت
- ۲۹۴ ..... جواز عمره مستحبی با قرائت غلط
- ۲۹۴ ..... تکرار ذکر در نماز طواف
- ۲۹۴ ..... حکم نیابت افراد با قرائت ناصحیح
- ۲۹۵ ..... ۳- نماز طواف مستحب
- ۲۹۵ ..... ترک نماز طواف مستحب
- ۲۹۵ ..... نماز طواف استحبابی
- ۲۹۶ ..... فصل سوم: مستحبات نماز طواف «۱»
- ۲۹۷ ..... باب چهارم: سعی
- ۲۹۷ ..... اشاره
- ۲۹۹ ..... فصل اول: وجوب، زمان، مکان و کیفیت سعی
- ۲۹۹ ..... ۱- وجوب سعی و حکم ترک آن
- ۲۹۹ ..... اشاره
- ۲۹۹ ..... ترک سعی
- ۲۹۹ ..... فراموشی سعی و انجام تقصیر
- ۲۹۹ ..... آیا سعی استحبابی وجود دارد؟
- ۳۰۰ ..... ۲- زمان سعی

- ۳۰۰ ..... اشاره
- ۳۰۰ ..... جواز تأخیر سعی تا شب
- ۳۰۰ ..... میزان تأخیر سعی
- ۳۰۰ ..... تأخیر سعی تا روز بعد
- ۳۰۲ ..... تأخیر سعی برای فردا
- ۳۰۲ ..... تقدیم سعی بر طواف
- ۳۰۲ ..... ۳- مکان سعی
- ۳۰۲ ..... اشاره
- ۳۰۳ ..... سعی از مسعای جدید
- ۳۰۳ ..... سعی از طبقه دوم
- ۳۰۳ ..... فرض مسدود بودن طبقه پایین مسعی
- ۳۰۵ ..... عدم لزوم بالا رفتن بر صفا و مروه
- ۳۰۵ ..... حکم شروع از مروه
- ۳۰۶ ..... عدم کفایت استنابه در سعی برای حائض
- ۳۰۶ ..... عدم جواز عبور حائض و نفسا از مسجدالحرام
- ۳۰۶ ..... ۴- کیفیت و شرایط سعی
- ۳۰۶ ..... اخلاص در سعی
- ۳۰۶ ..... حکم موالات در سعی
- ۳۰۸ ..... توجه به صفا و مروه
- ۳۰۸ ..... نگاه به چپ و راست و پشت سر
- ۳۰۸ ..... حرکت به عقب در حال سعی
- ۳۰۸ ..... رفتن به جانب مسعی در اثنای سعی
- ۳۰۸ ..... حکم خود صفا و مروه از جهت نحوه حرکت
- ۳۰۹ ..... کفایت سعی سواره حتی بدون عذر

- ۳۰۹ ..... حکم احتیاج به چرخ با نداشتن پول
- ۳۰۹ ..... استراحت در صفا و مروه و اثنای سعی
- ۳۰۹ ..... عدم لزوم طهارت و ستر عورت در سعی
- ۳۰۹ ..... عدم اعتبار ستر در سعی
- ۳۱۰ ..... فصل دوم: عدد دورهای سعی
- ۳۱۰ ..... اشاره
- ۳۱۰ ..... ۱- زیاد کردن در دورهای سعی
- ۳۱۰ ..... زیاد کردن عمدی
- ۳۱۰ ..... زیاد کردن سهوی
- ۳۱۰ ..... زیادی جهلی در سعی
- ۳۱۰ ..... کسی که رفت و برگشت را یکی حساب کرده
- ۳۱۱ ..... تکرار جزئی از سعی به گمان و جوب هروله
- ۳۱۱ ..... تکرار مقداری از سعی
- ۳۱۱ ..... ۲- کم کردن از اشواط سعی
- ۳۱۱ ..... کم کردن سهوی
- ۳۱۳ ..... تدارک سعی ناقص
- ۳۱۳ ..... انکشاف نقصان سعی بعد از تقصیر
- ۳۱۴ ..... حصول مرض در اثنای سعی و مراجعت به وطن
- ۳۱۴ ..... ۳- قطع سعی و از سرگیری آن
- ۳۱۴ ..... قطع سعی بعد از شوط اول و تکرار آن
- ۳۱۴ ..... به هم زدن سعی و شروع مجدد
- ۳۱۶ ..... ۴- احکام شک در اشواط و صحت سعی
- ۳۱۶ ..... اشاره
- ۳۱۶ ..... شک در صحت اشواط

- ۳۱۶ ..... صحت ادامه سعی با تردید و حصول یقین
- ۳۱۷ ..... شک در نقیصه
- ۳۱۷ ..... شک بین ۷ و ۹ قبل از مروه
- ۳۱۷ ..... شک در بجا آوردن اصل سعی
- ۳۱۸ ..... فصل سوم: مستحبات سعی «۱»
- ۳۲۲ ..... باب پنجم و حلق
- ۳۲۲ ..... اشاره
- ۳۲۴ ..... فصل اول: کیفیت و شرایط تقصیر
- ۳۲۴ ..... اشاره
- ۳۲۴ ..... نیت حلق و تقصیر
- ۳۲۴ ..... آنچه با تقصیر و حلق حلال می‌شود
- ۳۲۴ ..... تقصیر برای دیگری
- ۳۲۶ ..... حکم ایمان در تقصیر برای دیگری
- ۳۲۷ ..... فصل دوم: احکام شک و خلل در تقصیر
- ۳۲۷ ..... تقصیر با طواف و سعی باطل
- ۳۲۷ ..... ترک تقصیر در عمره مفرده
- ۳۲۷ ..... اتیان تقصیر فراموش شده
- ۳۲۸ ..... تقصیر در اثنای سعی
- ۳۲۸ ..... حکم تقصیر بعد از نماز طواف
- ۳۲۸ ..... شک در صحت تقصیر
- ۳۲۹ ..... پیدا بودن مو هنگام تقصیر بانوان
- ۳۲۹ ..... حکم کفاره با بطلان تقصیر
- ۳۳۱ ..... باب ششم و هفتم: طواف نساء و نماز آن
- ۳۳۱ ..... اشاره

- ۱- وجوب طواف نساء ۳۳۳
- اشاره ۳۳۳
- حرمت نساء قبل از طواف نساء ۳۳۳
- طواف نساء رکن نیست ۳۳۳
- عمره تمتع و طواف نساء ۳۳۴
- نیت نایب در طواف نساء ۳۳۴
- خطا در لفظ طواف نساء ۳۳۵
- ۲- احکام خلل در طواف نساء ۳۳۵
- ترک طواف نساء در چند عمره مفرده ۳۳۵
- ترک طواف نساء در عمره مفرده و احرام مجدد ۳۳۵
- حکم عقد و فرزنددار شدن با ترک طواف نساء ۳۳۵
- شک در انجام طواف نساء بعد از مراجعت ۳۳۶
- ترک طواف نساء توسط نایب ۳۳۶
- انجام طواف نساء عمره مفرده بدون تقصیر ۳۳۷
- نماز طواف نساء ۳۳۷
- بخش سوم: ۳۳۹
- اشاره ۳۳۹
- فصل اول: برخی از احکام نماز و روزه ۳۴۱
- ۱- احکام نماز جماعت ۳۴۱
- اشاره ۳۴۱
- نماز استداره‌ای ۳۴۱
- حکم عدم اتصال صفوف ۳۴۱
- خواندن عشا بلافاصله بعد از مغرب ۳۴۲
- شبهای مهمتایی و جماعت ۳۴۲

- ۳۴۲ ..... لزوم اعاده با عدم احراز شرایط لازم
- ۳۴۲ ..... نماز در پشت بام مسجدالنبی
- ۳۴۴ ..... نماز جماعت در هتل
- ۳۴۴ ..... حکم جماعتی که در آن آیه سجده‌دار می‌خوانند
- ۳۴۶ ..... نماز در هواپیما
- ۳۴۷ ..... ۲- احکام سجده
- ۳۴۷ ..... سجده بر سنگهای حرمین
- ۳۴۷ ..... سجده روی فرش
- ۳۴۸ ..... لباس پنبه و کتان
- ۳۴۹ ..... سجده بر پشت دست
- ۳۴۹ ..... سجده بر حصیر
- ۳۵۰ ..... نماز عاجز از سجده متعارف
- ۳۵۰ ..... ۳- محدوده تخییر بین قصر و اتمام
- ۳۵۰ ..... اشاره
- ۳۵۲ ..... حکم نوافل در اماکن تخییر
- ۳۵۲ ..... ۴- احکام روزه و اعتکاف
- ۳۵۲ ..... روزه ماه رمضان و حکم اول ماه
- ۳۵۲ ..... روزه در مدینه
- ۳۵۴ ..... اعتکاف در مسجدالحرام
- ۳۵۵ ..... فصل دوم: احکام خمس مربوط به عمره
- ۳۵۵ ..... ۱- نداشتن سال خمسی
- ۳۵۵ ..... اشاره
- ۳۵۶ ..... حسابرسی مال و صحت اعمال
- ۳۵۶ ..... احرام و طواف در لباس غیرمخمس

- ۳۵۷ ..... اگر دهنده پول اهل خمس نباشد
- ۳۵۷ ..... طواف با پول خمس نداره
- ۳۵۷ ..... خرید لباس احرام از پول مشکوک الخمس
- ۳۵۸ ..... ۲- سپرده‌های حج و عمره و خمس آن
- ۳۶۲ ..... فصل سوم: احکام تقلید
- ۳۶۲ ..... عمل بدون تقلید
- ۳۶۲ ..... رجوع قهری احتیاط واجب بدون نیت رجوع
- ۳۶۴ ..... بقاء بر تقلید میت
- ۳۶۶ ..... وظیفه نایب در تقلید
- ۳۶۸ ..... فصل چهارم: لقطه
- ۳۶۸ ..... کراهت برداشتن لقطه حرم
- ۳۶۸ ..... لقطه کمتر از درهم
- ۳۶۸ ..... لقطه بیشتر از درهم
- ۳۶۹ ..... حکم پول پیدا شده
- ۳۷۲ ..... فصل پنجم: احکام مسجد الحرام و مسجد النبی
- ۳۷۲ ..... عدم جواز عبور حائض و نفساء از مسجدین
- ۳۷۲ ..... عدم جواز برداشتن قرآن از مسجدین
- ۳۷۲ ..... تیمم جنب برای خروج از مسجد
- ۳۷۲ ..... ۲- چند قاعده و مسأله
- ۳۷۲ ..... شک در عمل سابق
- ۳۷۳ ..... اعتبار عسر و حرج شخصی
- ۳۷۳ ..... وسواس و احتیاط
- ۳۷۳ ..... مس القاب معصومین بدون وضو
- ۳۷۳ ..... کنسرو گوشت و ماهی خارجی

۳۷۵ ..... استلام حجرالاسود برای بانوان

۳۷۵ ..... جواب سؤال

۳۷۵ ..... یادگیری احکام عمره و حج

۳۷۶ ..... درباره مرکز

مناسک عمره مفرده با حواشی مراجع تقلید**مشخصات کتاب**

سرشناسه : محمودی، محمدرضا، ۱۳۴۵ -

عنوان و نام پدیدآور : مناسک عمره مفرده با حواشی مراجع تقلید/ تالیف محمدرضا محمودی.

مشخصات نشر : تهران: مشعر، ۱۳۸۷.

مشخصات ظاهری : ۱۸۰ ص؛ ۱۹/۵×۹ س.م.

شابک : ۱۲۰۰۰ ریال ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۱۱۷-۵:

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : کتابنامه به صورت زیرنویس.

موضوع : حج عمره.

موضوع : حج -- رساله عملیه.

موضوع : زیارتنامه‌ها.

رده بندی کنگره : BP۱۸۸/۹۲/م۳۴۸/۱۳۸۷

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۵۷

شماره کتابشناسی ملی : ۱۲۴۳۰۶۷

ص: ۱

اشاره

بخش اول: اقسام و احکام عمره

فصل اول: اقسام و موارد عمره

۱- اقسام عمره و فرقه‌های آن

اشاره

ص: ۱۵

۱-۱۶۶- عمره- مانند حج- بر دو گونه است: «واجب» و «مستحب».

عمره بر کسی که شرایط استطاعت را داشته باشد، یک مرتبه در عمر واجب می‌شود؛ و وجوب آن- مانند وجوب حج- فوری است؛ و برای اهل مکه و افراد غیر نائی، که وظیفه آنها حج و عمره مفرده است، استطاعت حج، در وجوب آن، معتبر نیست؛ بلکه اگر چنین اشخاصی برای عمره مفرده مستطیع باشند، عمره مفرده بر آنها واجب می‌شود، (۱) هرچند برای حج مستطیع نباشند؛ همچنین اگر برای حج استطاعت داشته باشند و برای عمره مستطیع نباشند، باید حج به‌جا آورند.

کسانی که از مکه دور هستند- مثل ایرانیان که وظیفه آنها حج تمتع است- چون حج تمتع، مرکب از هر دو عمل است، هیچگاه برای آنها، استطاعت حج از استطاعت عمره، و استطاعت عمره از استطاعت حج، جدا نیست

عدم وجوب عمره مفرده بر افراد نائی

۲-۱۶۷- کسی که وظیفه اش حج تمتع است (اشخاصی که از مکه شانزده فرسنگ شرعی دور باشند) اگر استطاعت برای عمره داشته باشند و برای حج نداشته باشند، عمره مفرده بر آنها واجب نیست گرچه در این فرض، احتیاط آن است که عمره مفرده را به‌جا آورند. (۲) همچنین افرادی که حج نیایی انجام می‌دهند، انجام عمره مفرده بر ایشان واجب نیست.

۱- آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب برای کسانی که اهل مکه هستند یا دور از آن.

۲- آیه الله مکارم: این احتیاط واجب است.

ص: ۱۶

فرقهای عمره تمتع با عمره مفرده

۳ ۱۶۸- عمره مفرده با عمره تمتع، فرقی ندارد مگر در سه چیز: (۱) اول- در عمره تمتع باید تقصیر کند؛ یعنی باید از مو یا ناخن خود بچیند و حلق جایز نیست؛ ولی در عمره مفرده، مخیر (۲) است بین حلق و تقصیر.
دوم- عمره تمتع، طواف نساء ندارد، ولی در عمره مفرده واجب است.
سوم- میقات عمره تمتع، یکی از مواقیع پنجگانه است، ولی میقات عمره مفرده، ادنی‌الحل است (۳) هر چند احرام از مواقیع پنجگانه نیز جایز است؛ بلکه هنگامی که در مسیر مکه از آن مواقیع عبور می‌کند، احرام از آن واجب است.

اشتراک محرمات در عمره تمتع و مفرده

۴ ۱۶۹- محرمات احرام عمره مفرده، با عمره تمتع یکسان است، و بعد از تقصیر یا حلق، همه چیز غیر از زن حلال می‌شود، و بعد از طواف نساء و نمازش، زن هم حلال می‌شود.

۲- تبدیل عمره**تبدیل عمره مفرده به تمتع**

۵ ۱۷۰- اگر احرام عمره مفرده در ماه‌های حج باشد، (۴) انجام عمره تمتع با آن احرام، مانعی ندارد. (۵) ۶ ۱۷۱- تبدیل عمره مفرده به عمره تمتع (۶) در حج استحبابی مانع ندارد، (۷) ولی در حج واجب و

۱- آیات عظام فرق‌های بیشتری را متذکر شده‌اند که به مناسک آنان مراجعه شود.

۲- آیه الله بهجت: با افضلیت حلق. مناسک شیخ، ص ۸۹.

۳- آیه الله بهجت: اگر در حرم باشد، و میقات است در صورت مرور به آن. کتاب حج افراد، ص ۶

۴- آیه الله تبریزی و آیه الله سیستانی: تا وقت حج در مکه باقی ماند.

۵- آیه الله بهجت: جواز عدول از عمره مفرده در ماههای حج، به عمره تمتع، محل تأمل و احتیاط است، و اگر در اشهر حج به عمره مفرده محرم شد و داخل مکه شد و وقت ضیق باشد از حج تمتع، می‌تواند با قصد، عدول به عمره تمتع نماید در صورتی که به سببی واجب نشده باشد بقابر عمره مفرده بر او، با احتیاط در اراقه دم کتاب حج افراد، ص ۴ و مناسک شیخ، ص ۹۰.

۶- آیه الله نوری و آیه الله مکارم: با فرض وقوع عمره در ماههای حج.

آیه الله‌الصفایی و آیه الله گلپایگانی: اگر در ماههای حج باشد و عمره مفرده بر او واجب نباشد.

۷- آیه الله بهجت: جواز عدول به عمره تمتع، محل تأمل و احتیاط است، مگر این که متمکن از انجام عمره تمتع نباشد. به ذیل مسأله ۳۰۹ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی و آیه الله سیستانی: کسی که عمره مفرده را در ماههای حج بجا آورده و اتفاقاً تا وقت حج در مکه

باقی مانده، می‌تواند عمره مفرده خود را عمره تمتع قرار داده و حج را بجا آورد و فرقی در این حکم بین حج واجب و حج مستحبی نیست.

آیه الله فاضل: در حج نیابی هم اگر عمره را به نیت منوب عنہ انجام داده باشد، می‌تواند تبدیل به عمره تمتع کند.

ص: ۱۷

حج نیابی، جواز تبدیل عمره مفرده، محل اشکال است.

۳- موارد جواز و عدم جواز عمره

اشاره

۱۷۳۷- افرادی که مستطیع نیستند، یا حج واجب خود را انجام داده‌اند، می‌توانند در وقت حج، عمره مفرده انجام داده و برای حج محرم نشوند.

عمره مفرده به نیت چند نفر

۱۷۴۸- انجام عمره مفرده به نیابت از چند نفر جایز است؛ و در اعمال آن- از جمله طواف نساء- باید نیت همه بشود.

عمره مفرده به نیت خود و دیگران

۱۷۵۹- آیا انجام یک عمره مفرده به نیت خود و به نیابت تبرّعی دیگران، صحیح است یا نه؟ (۱)

جواز عمره مستحب با قرائت غلط

۱۷۶۱- انجام عمره مفرده برای هر کسی جایز است؛ حتی کسی که نمازش را غلط می‌خواند «(۲)» و وقت تصحیح آن را نیز ندارد، می‌تواند عمره مفرده بجا آورد. (۳)

۱- آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، صافی، فاضل و نوری: مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است آن را به نیت خود بجا آورد و هر مقدار از ثواب آن را که می‌خواهد بر دیگران هدیه کند

۲- آیه الله فاضل: برای خودش یا دیگری.

۳- آیه الله بهجت: اگر بتواند استنابه هم بکند، اگر چه به جهت مسامحه در امر تصحیح قرائت، خلاف شرع کرده باشد.

آیه الله هاشمی، آیه الله گلپایگانی: و بنا بر احتیاط، برای نماز نایب هم بگیرد.

ص: ۱۸

جواز عمره مفرده با احتمال حیض و مرض

۱۱- ۱۷۷- زنی که حیض است، یا می‌داند حیض می‌شود، می‌تواند برای عمره مفرده محرم شود؛ و اگر در تمام روزهایی که در مکه است حیض باشد، باید برای طواف و نماز نایب بگیرد؛ و همچنین است مریضی که احتمال می‌دهد نتواند اعمال عمره مفرده را انجام دهد.

ترک اعمال عمره مفرده و بازگشت به وطن

۱۲- ۱۷۸- اگر حیض بدون انجام اعمال عمره مفرده از مکه مراجعت نموده، باید برگردد؛ و اگر نمی‌تواند باز گردد، برای اعمال عمره نایب بگیرد ولی باید خودش تقصیر کند (۱) و ترتیب بین آن و سایر اعمال مراعات شود؛ و تا اعمال را به‌جا نیاورد، محرمات احرام بر او حلال نمی‌شود.

عمره مفرده قبل از تمتع

۱۳- ۱۷۹- انجام عمره مفرده در ماه‌های حج، پیش از عمره تمتع، جایز است؛ و در این مسأله، فرقی بین صیّـرُوره و غیر صروره نیست. (۲)

عمره مفرده بین عمره تمتع و حج

۱۴- ۱۸۰- بعد از عمره تمتع و قبل از حج، نباید عمره مفرده بجا آورده شود؛ (۳) و اگر بجا آورده شد، صحت عمره مفرده، محل اشکال است؛ ولی برای عمره و حج تمتع، اشکالی ایجاد نمی‌شود. (۴)

۱- آیه الله سیستانی: و نیز نماز طواف را خودش در محل خودش به‌جا آورد.

۲- آیه الله سیستانی: و احوط آن است که این دو عمره در یک ماه قمری نباشد.

آیه الله‌الهی، آیه الله گلپایگانی: برای کسی که نایب در حج بلدی نباشد و بر خودش حج واجب نشده یا حج واجب خود را انجام داده اشکال ندارد. آداب و احکام حج، ص ۳۹۲، مسأله ۱۰۱۴.

۳- آیه الله بهجت: جایز است.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط.

۴- آیه الله تبریزی: مشروع نیست مگر این که از حرم خارج شود و در ماه دیگر غیر از ماهی که محرم برای عمره تمتع شده با احرام عمره مفرده داخل مکه شود که در اینصورت عمره مفرده اوصحیح است و عمره تمتع او تبدیل به عمره مفرده می‌شود.

آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: فقط فرموده‌اند که بجا آوردن عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع جایز نیست.

آیه الله فاضل: این در صورتی است که عمره مفرده را در همان ماهی که عمره تمتع انجام داده بجا آورده شود، اما اگر در ماه دیگر

انجام داده، عمره تمتع او باطل شده و اگر تا هشتم ذی‌حجه در مکه بماند این عمره مفرده عمره تمتع محسوب می‌شود و حج تمتع او با همین عمره صحیح خواهد بود.

آیه الله سیستانی: همین نظر را دارند بدون تفصیل بین انجام در یک ماه یا دو ماه.

ص: ۱۹

رعایت قصد رجا

۱۵ ۱۸۱- عمره مفرده بعد از عمره تمتع نیز، با کمتر از یک ماه فاصله، باید به قصد رجا انجام شود. (۱)

استحباب عمره مفرده بعد از اعمال حج

۱۶ ۱۸۲- نایبی که حجه الاسلام خودش را قبلاً بجا نیاورده، در صورت امکان، انجام عمره مفرده بعد از فراغ از اعمال حج، مستحب است؛ و در اعتبار فاصله بین این عمره و عمره سابق، خلاف (۲) است و احتیاط در این است که در فاصله کمتر از یک ماه، به قصد رجا بجا آورده شود.

اجازه شوهر برای عمره مفرده

۱۷ ۱۸۳- اگر زوج، زوجه عقد بسته خود را از رفتن به عمره منع کند، ولی او عازم سفر عمره گردد، با توجه به این که هنوز زوجه در خانه پدرش می‌باشد و عرفاً نفقه خور همسرش به حساب نمی‌آید؛ آیا سفر زوجه سفر معصیت است یا نه؟ و آیا احرام او صحیح می‌باشد؟ (۳)

۱- جهت تفصیل این مسأله به ذیل مسأله ۱۸۴/۲ مراجعه شود.

۲- نظریه آیات عظام در این مسأله، در ذیل مسأله ۱۸۴ به بعد آمده است.

۳- آیات عظام: سیستانی، فاضل و نوری: در فرض مذکور سفر زوجه سفر معصیت می‌باشد و احرام و یصحیح نیست.

آیه اللّه صافی: سفر او ظاهراً معصیت است و صحت محل اشکال است.

آیه اللّه مکارم: احتیاط واجب آن است که رضایت شوهر را جلب کند و حج و عمره او در هر حال صحیح است ولی احتیاط آن

است که نمازهای خود را جمع بخواند و اگر سفر اول او باشد، خواه برای حج و یا عمره، اجازه شوهر شرط نیست.

آیه اللّه تبریزی: سفر او برای عمره مانعی ندارد و منع زوج نسبت به آن اثری ندارد.

ص: ۲۰

فصل دوم: تکرار عمره

اشاره

۱۸ ۱۸۴- تکرار عمره- مانند تکرار حج- مستحب است؛ و در مقدار فاصله بین دو عمره، اختلاف فرموده‌اند؛ و احوط آن است که در کمتر از یک ماه، به قصد رجا به جا آورده شود. و فرقی بین عمره از طرف خود و دیگری نیست. (۱) فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده

۱۹ ۱۸۴/۲- آیا بین عمره تمتع و عمره مفرده، نیز فاصله معتبر است؟ (۲) آیات عظام خوئی، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم در هر ماه قمری می‌توان یک عمره انجام داد؛ هر چند یک عمره در آخر ماه رجب و عمره دوّم در اول ماه شعبان واقع گردد. آیه الله خامنه‌ای: بین دو عمره وجود فاصله معین شرط نیست. ولی بنا بر احتیاط در هر ماه فقط یک عمره برای خود می‌تواند به جا آورد. و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری به جا آورد، فاصله مذکور شرط نیست.

آیه الله وحید: بنا بر احتیاط و در هر ماه قمری بیش از یک عمره جایز نیست.
آیه الله نوری: در هر روز می‌تواند یک عمره انجام دهد.

۱- تکرار عمره برای خود:

آیه الله بهجت و آیه الله گلپایگانی: مطلقا جایز است و فاصله شرط نیست.
آیات عظام خوئی، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم در هر ماه قمری می‌توان یک عمره انجام داد؛ هر چند یک عمره در آخر ماه رجب و عمره دوّم در اول ماه شعبان واقع گردد.

آیه الله خامنه‌ای: بین دو عمره وجود فاصله معین شرط نیست. ولی بنا بر احتیاط در هر ماه فقط یک عمره برای خود می‌تواند به جا آورد. و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری به جا آورد، فاصله مذکور شرط نیست.

آیه الله وحید: بنا بر احتیاط و در هر ماه قمری بیش از یک عمره جایز نیست.
آیه الله نوری: در هر روز می‌تواند یک عمره انجام دهد.

۲- تکرار عمره برای دیگری هر نفر یک عمره:

همه آیات عظام: جایز است.

تذکر: معلوم شد که تکرار عمره طبق نظر مراجعی که فاصله را شرط نمی‌دانند مطلقا جایز است چه برای خود و چه برای دیگری.

۲- آیات عظام تبریزی، خوئی و فاضل: بین این دو عمره چه قبل از حج و چه بعد از حج، فاصله معتبر نیست.

آیه الله الهی صافی: به ذیل مساله قبل مراجعه شود.

آیه الله گلپایگانی و آیه الله بهجت: فاصله معتبر نیست مطلقا.

آیه الله سیستانی: محل اشکال است و احتیاط نباید ترک شود و اما انجام عمره مفرده بین عمره تمتع و حج، موجب بطلان عمره

تمتع می‌شود.

ص: ۲۱

ترک فاصله معتبر

۲۰ ۱۸۴/۳- اگر شخصی فاصله لازم بین دو عمره را- بر فرض اعتبار فاصله- رعایت نکند، و یا با قرائت غلط، عمره نیابی انجام دهد، آیا اساساً احرام منعقد می‌شود یا خیر؟ (۱) ۲۱/۴-۱۸۴- با توجه به اختلاف فتاوا در مورد فاصله دو عمره و صحیح نبودن قرائت بسیاری از افراد و از سویی تمایل شدید ایشان بر انجام عمره مجدد، آیا این گونه افراد می‌توانند قبل از گذشت فاصله و صرف نظر از صحیح نبودن قرائت، به نیت امید مطلوبیت و ترتب ثواب به نیت خودشان محرم شوند و ثواب آن را به دیگران اهدا نمایند؟ (۲)

مقصود از فاصله یک ماه

۲۲ ۱۸۶- مقصود از فاصله‌ای که عمره در کمتر از آن، به نیت رجا انجام می‌شود، یک ماه است، (۳) نه سی روز؛ ولی اگر انجام عمره در بین ماه بوده، احتیاط مذکور تا سی روز، مراعات شود.

رها کردن عمره به قصد رجا در اثنا

۲۳ ۱۸۷- در مواردی که استحباب عمره مفرده قطعی نیست و رجاء انجام می‌شود، آیا می‌توان در حین اعمال، آن را رها نمود؟ (۴)

احرام قبل از غروب شب اول ماه

۲۴ ۱۸۸- فردی قبل از غروب آفتاب شب اول ماه، به احرام عمره مفرده محرم شده و اعمال مکّه را در ساعات اولیه ماه جدید انجام داده است، آیا این عمره به حساب کدام ماه لحاظ می‌شود؟ در همین فرض اگر بعد از غروب آفتاب محرم شد، چگونه محاسبه می‌شود؟ (۵)

۱- آیه الله بهجت: فاصله معتبر نیست ولی بر فرض اعتبار، ظاهراً منعقد نمی‌شود؛ بخلاف مسأله قرائت که منعقد می‌شود.

آیه الله سیستانی: منعقد نمی‌شود.

آیه الله الصافی: در فرض سؤال احرام محقق نمی‌شود اگرچه احوط و اولی انجام دادن اعمال و خروج از احرام به تقصیر و طواف نساء است والله العالم.

۲- آیات عظام بهجت، سیستانی و مکارم: مانعی ندارد.

آیه الله الصافی: به قصد رجاء ثواب مانع ندارد والله العالم.

آیه الله فاضل: می‌تواند به نیت همان فرد محرم شوند و صحیح است حتی اگر قرائت آنها اشکال داشته باشد.

۳- گذشت تفصیل حواشی در ذیل مسأله ۱۸۴.

۴- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، فاضل، صافی، سیستانی و نوری: نمی‌تواند.

آیت الله مکارم: خلاف احتیاط است.

۵- آیه الله بهجت، آیه الله تبریزی، آیه الله الصافی، آیه الله نوری، آیه الله مکارم: انعقاد احرام، میزان است نه انجام اعمال.

آیه الله فاضل: ظاهراً در هر دو فرض، اعمال عمره مربوط به ماه جدید است و تا ماه آینده نمی‌تواند مجدداً عمره مفرده بجا آورد.

ص: ۲۲

تکرار خروج از مکه

۲۵ / ۲ / ۱۹۹- کسانی که به اقتضای شغلشان، زیاد به مکه وارد و خارج می‌شوند، از حکم وجوب احرام در هر بار، مستثنی هستند. (۱)

حکم رفت و بازگشت خدمه کاروان

۲۰۰- خدمه کاروان و مانند ایشان اگر عمره مفرده بجا آورده باشند، هر دفعه که از مکه خارج می‌شوند و به جده می‌روند و برمی‌گردند، لازم نیست محرم شوند. (۲)

ورود به مکه بدون احرام

۲۶ / ۲۰۴- یکی از کارمندان حج بیش از یک ماه در مکه بوده و همین مدت از عمره قبلی او گذشته، برای کاری به جده می‌رود و در برگشت، بدون احرام وارد مکه شده است، وظیفه‌اش چیست؟ (۳)

عبور از میقات در کمتر از یک ماه

۲۷ / ۲۰۵- بعد از انجام عمره مفرده حتی اگر یک ماه فاصله نشده باشد، جهت گذر از میقات، (۴) انجام عمره مفرده بنا بر احتیاط به قصد رجا لازم است و بدون آن گذر از میقات جایز نیست.

۱- همچنین افرادی که در ماهی که عمره انجام داده‌اند از حرم خارج می‌شوند به تفصیلی که می‌آید.

۲- آیات عظام خویی، سیستانی، فاضل: مگر اینکه در ماه هلالی دیگر وارد مکه شوند که باید دو مرتبه محرم بشوند.

آیه الله سیستانی: اگر عمره مفرده را به نیابت از دیگران بجا آورده‌اند، بنا بر احتیاط واجب برای دخول در مکه یا حرم دو مرتبه محرم شوند.

۳- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی و فاضل: فعلاً وظیفه‌ای ندارد غیر از استغفار اگر عامد بوده است.

۴- مراجعه شود به مسأله ۱۸۴

آیات عظام: تبریزی، خویی سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی و مکارم: در صورتی که در همان ماه قمری که محرم شد، به مکه برود احرام مجدد لازم نیست.

آیه الله خامنه‌ای: اگر در همان ماهی که احرام و اعمال عمره را انجام داده است وارد مکه شود عبور از میقات بلامانع است اما اگر احرام در ماهی و اعمال در ماهی دیگر باشد پس اگر احرام وی در ماه رجب بوده و اعمال را در ماه شعبان انجام داده بنا بر احتیاط واجب اگر در ماه شعبان مجدداً وارد مکه شود باید احرام ببندد و رعایت این احتیاط در ماههای دیگر هم خوب است.

ص: ۲۳

باب اول: اعمال

اشاره

احرام ۲۷

طواف ۱۱۳

نماز طواف ۱۸۵

سعی ۲۰۳

تقصیر ۲۲۳

طواف نساء و نماز آن ۲۳۱

ص: ۲۵

اول

وجوب احرام ۲۷

مکان احرام عمره مفرده ۲۸

۱- میقاتهای پنجگانه ۲۸

۲- احرام از مکان مندوز ۳۳

۳- احرام از محاذات ۳۴

۴- احرام از ادنی الحل ۳۶

واجبات احرام ۳۹

۱- پوشیدن جامه احرام ۳۹

۲- نیت احرام ۴۵

۳- تلبیه ۴۶

مستحبات احرام ۵۱

غسل احرام ۵۱

محرمات احرام ۵۵

۱- محرمات مشترک ۵۵

۲- محرمات مخصوص به مردان ۷۹

۳- محرمات مخصوص به بانوان ۹۴

احرام و عمره کودکان ۹۸

مستحبات و آداب ۱۰۵

ص: ۲۷

فصل اول: وجوب احرام**وجوب احرام برای ورود به مکه**

۲۸ ۲۳۵- ورود به مکه (۱) بدون احرام، جایز نیست؛ مگر مواردی که استثنا شده است؛ و- به حسب اختلاف شرایط- به نیت عمره تمتع، یا حج، یا به نیت عمره مفرده، صورت می‌گیرد.
از این حکم، کسانی که به مقتضای شغلشان، زیاد وارد مکه شده و از آن خارج می‌شوند، همچنین افرادی که در ماه احرام قبل- به تفصیلی که گذشت- به مکه وارد می‌شوند، استثنا شده‌اند.

احرام بعد از انعقاد زایل نمی‌شود

۲۹ ۲۴۱- محرم نمی‌تواند احرام خود را به هم بزند و مُحل شود؛ و اگر لباس احرام را به قصد بیرون آمدن از احرام، از تنش بیرون بیاورد، احرامش به هم نمی‌خورد و محرمات احرام بر او حلال نمی‌شود؛ و اگر موجب کفاره بجا آورد، باید کفاره بدهد.

محرم کردن مجنون واجب نیست

۳۰ ۲۴۲- مجنون تکلیف ندارد؛ و احرام بر او واجب نیست؛ و اگر بدون احرام وارد مکه شود، اشکالی ندارد.

۱- . آیه الله سیستانی: ورود به مکه بلکه در حرم بدون احرام جایز نیست. مناسک، مسأله ۱۴۱.

فصل دوم: مکان احرام عمره مفرده

اشاره

احرام عمره مفرده به حسب اختلاف شرایط در یکی از مکانهای ذیلصورت می‌گیرد:

۱- میقاتهای پنجگانه

لزوم احرام جهت گذر از میقات در مسیر مکه

۳۱ ۱۹۰- کسانی که در مسیر عمره مفرده، از مواقیت پنج‌گانه گذر می‌کنند، نمی‌توانند بدون احرام از آنجا عبور نمایند؛ و درصورت عبور، واجب است (۱) به میقات بازگردند؛ و اگر کسی نتوانست برگردد، هر جا که هست محرم شود. (۲)

الف- مسجد شجره

مسجد شجره یا «ذوالحلیفه»، میقات کسانی است که از مدینه منوره، به مکه می‌روند.
۳۲ ۲۴۵- تأخیر احرام (۳) درصورت ضرورت، از مسجد شجره تا میقات اهل شام (جحفه)، جایز است.

۱- آیات عظام بهجت، صافی، فاضل، گلپایگانی: عبور از میقات بدون احرام جایز نیست و درصورت تجاوز، احرام از ادنی الحل برای قاصد عمره مفرده کافی است.

۲- . تفصیل نظریه آیات عظام ذیل مسأله ۲۳۶ مناسک محشای حج و ۲۶۲ و ۱۹۷ این کتاب آمده است.
آیه‌الله خامنه‌ای: واجب است برگردد و از همان میقاتی که از آن عبور کرده است محرم شود، چه میقات دیگری در جلو باشد یا نه.

۳- آیه‌الله بهجت: و جواز طرف مقابل که احرام از مسجد با فعل مضطر الیه و فداء است، محل تأمل است. مناسک شیخ، ص ۹.

احرام از داخل مسجد شجره

۳۳ ۲۴۶- احرام- بنا بر احتیاط واجب- باید در داخل مسجد شجره صورت گیرد، نه اطراف آن (۱) و احرام در هر جای مسجد شجره- حتی در قسمت توسعه یافته- جایز است، (۲) ولی احتیاط مستحب آن است که در محل اصلی صورت گیرد.

احرام جنب و حائض در حال عبور از مسجد

۳۴ ۲۴۷- اشخاص جنب و حائض می‌توانند (۳) در حال عبور از مسجد محرم شوند و نباید در مسجد توقف کنند، هر چند اگر عسیناً هم توقف نمایند و محرم شوند، احرام آن‌ها صحیح است. (۴)

- ۱- آیه الله بهجت: باید در صورت امکان از درون مسجد احرام بسته شود. مناسک، ص ۶۴.
- آیه الله خامنه‌ای: احرام خارج از مسجد شجره، برای کسانی که از طریق مدینه به سوی مکه حرکت می‌کنند، کفایت نمی‌کند و واجب است داخل مسجد محرم شوند.
- آیه الله خویی: احرام از منطقه ذو الحلیفه، مانعی ندارد. تعلیقه العروه، ج ۲، ص ۳۴۲.
- آیه الله وحید: ذوالحلیفه میقات هر کسی است که بخواهد از راه مدینه به حج برود، و احوط افضل این است که احرام از مسجد آن که معروف به مسجد شجره است، بسته شود. مناسک فارسی معظم له صفحه ۸۶
- آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی، مکارم: از داخل مسجد مستحب است و همین که احرام در محاذی مسجد از طرف راست یا چپ باشد، کفایت می‌کند؛ آیه الله تبریزی: ولی احتیاط واجب آن است که از پشت مسجد قدیم احرام نیندند.
- ۲- آیه الله بهجت: احتیاطاً احرام از مسجد قدیمی شجره باشد و با فحص از اهل اطلاع، توسعه از یمین و یسار و خلف است و قسمت محراب از مسجد قدیمی محسوب می‌شود. استفتائات، س ۳۳
- آیه الله تبریزی: احتیاط واجب این است که از پشت مسجد قدیم احرام نیندد.
- ۳- آیات عظام: خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم: به مساله قبل مراجعه شود.
- آیه الله تبریزی: شخص جنب و حائض در خارج مسجد محرم می‌شود و تجدید تلبیه در جحفه لزومی ندارد و نیز اگر در حال عبور از مسجد محرم شوند مانعی ندارد.
- آیه الله سیستانی: برای حائض و نساء احرام بستن بیرون مسجد شجره کافی است.
- آیه الله فاضل: اگر امکان نداشته باشد یعنی مسجد دو درب نداشته باشد یا امکان عبور از مسجد به جهت ازدحام و موانع دیگر نباشد، کنار مسجد محرم شوند و در این فرض تجدید احرام در جحفه یا محاذات آن لازم نیست.
- ۴- آیه الله تبریزی: صحّت احرام او محلّ اشکال است و باید تلبیه را به قصد احرام تجدید کند.
- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: چنانچه قصد قربت از او متمشّی شود احرام صحیح است.
- آیه الله مکارم: اگر عمداً باشد خالی از اشکال نیست.

ص: ۳۰

احرام حائض نزدیک مسجد شجره

۳۵ ۲۴۸- اگر حائض نتواند تا پاک شدن صبر کند، احتیاط آن است که نزدیک مسجد محرم شود و در «جحفه» یا محاذی آن، احرام را تجدید کند. (۱)

احرام جنب با تیمم در داخل مسجد

۳۶ ۲۴۹- اگر جنب نتواند به خاطر زیادی جمعیت، در حال عبور از مسجد احرام ببندد و آب برای غسل نباشد و نتواند صبر کند تا آب پیدا شود، باید تیمم کند و در داخل مسجد احرام ببندد. (۲) ۳۷ ۲۵۰- اگر حائض برای احرام در حال عبور، وارد مسجد شجره شود و تلبیه بگوید ولی نتواند از در دیگر خارج شود و از همان دری که وارد شده بود، خارج شود، احرامش صحیح است. (۳)

احرام در خارج مسجد و تجدید در جحفه

۳۸ ۲۵۱- زنانی که به علت عادت ماهانه نمی‌توانند داخل مسجد شجره محرم شوند، (۴) بنا بر احتیاط در خارج آن محرم شوند، و در جحفه (۵) یا محاذی آن، تجدید احرام نمایند؛ (۶) و چنانچه محاذات

۱- آیه الله نوری: اگر به واسطه زیادی جمعیت، از عبور از مسجد هم عاجز باشد، احتیاط آن است که از نزدیک مسجد محرم شود. آیه الله بهجت: اگر نتواند وارد مسجد شود در خارج مسجد محاذی آن محرم می‌شود و در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام می‌کند بنا بر احتیاط. مناسک، س ۳۴.

آیه الله خامنه‌ای: زنی که دارای عذر است، می‌تواند در حال عبور از مسجد محرم شود، به شرطی که مستلزم توقف در مسجد نباشد. ولی اگر مستلزم توقف در مسجد هر چند بر اثر ازدحام و مانند آن باشد و نتواند احرام را تا برطرف شدن عذر به تأخیر بیندازد، باید از جحفه یا محاذات آن محرم شود. و جایز است با نذر از هر مکان دیگری قبل از میقات محرم شود. نظریه سایر آیات عظام از مسأله ۲۴۶ بدست می‌آید.

۲- آیه الله فاضل و آیه الله نوری: و همچنین است حائض که از حیض پاک شده است.

نظریه سایر آیات عظام در این مسأله از ذیل مسأله ۲۴۶ و ۲۴۷ به دست می‌آید.

۳- آیه الله تبریزی: صحت احرامش محل اشکال است.

۴- آیه الله نوری: می‌تواند داخل مسجد شوند و در حال عبور از مسجد احرام ببندند و در مسجد توقف نکنند.

۵- آیه الله تبریزی: می‌توانند در ذوالحلیفه محرم شوند و احتیاط واجب این است که از طرف راست یا چپ یا جلوی مسجد قدیم محرم شوند.

آیه الله خوئی: احرام در منطقه ذوالحلیفه صحیح است. تعلیقه عروه، ج ۲، ص ۳۴۲.

۶- آیات عظام سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: تجدید احرام لازم نیست.

ص: ۳۱

معلوم نباشد، اگر حدود آن را تشخیص دهند و در تمام آن حد، با بقای نیت، تلبیه را تکرار کنند، کفایت می‌کند.

میقاتهای دیگر

- ۳۹ ب- «وادی عقیق»- که اوایل آن را «مسلخ» و اواسط آن را «غمره» و اواخر آن را «ذات عرق» می‌گویند که محل احرام عامه است- میقات کسانی است که از راه عراق و نجد به مکه می‌روند.
- ج- «قرن المنازل»، میقات کسانی است که از راه طائف حج می‌روند.
- ه- «یَلْمَلَمَ»- که اسم کوهی است- میقات کسانی است که از راه یمن می‌روند.
- د- «جُحْفَه»، میقات کسانی است که از راه شام به مکه می‌روند. (۱)

تأخیر احرام از میقات و محاذات آن

۴۰ ۲۶۰- تأخیر احرام از میقات اختیاریاً جایز نیست؛ بلکه بنابر احتیاط (۲) واجب، تأخیر از محاذات میقات نیز، بدون احرام جایز نیست، اگرچه میقات دیگری بعد از آن باشد.

وجوب بازگشت به میقات با امکان

۴۱ ۲۶۱- اگر کسی بدون احرام (۳)

آیه الله بهجت: در حال اختیار. از میقات (۴) عبور کند، واجب است در صورت امکان برگردد و از همان میقات محرم شود؛ بلکه حتی اگر میقات دیگری هم بعد از آن باشد، باید- بنابر احتیاط

۱- آیه الله سیستانی: و کسانی که از مسجد شجره گذشته و محرم نشده‌اند هرچند بدون عذر.

۲- آیه الله بهجت: اقرب جواز عدول اهل مدینه است از مرور به ذوالحلیفه برای احرام از جحفه اختیاریاً. مناسک شیخ، ص ۹. نظریه آیه الله خویی در مورد محاذات در ذیل مسأله ۲۷۴ آمده است.

آیه الله سیستانی: احوط این است که مکلف از محاذی میقات نگذرد، مگر با احرام، اگرچه بعید نیست که گذشتن جایز باشد، در صورتی که در پیش روی مکلف میقاتی یا محاذی میقاتی باشد. مناسک، مسأله ۱۶۷.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: بلکه واجب است.

آیه الله فاضل: این احتیاط مستحب است.

۳- آیات عظام فاضل: و بدون عذر.

آیه الله بهجت: در حال اختیار.

۴- آیه الله فاضل: در حج تمتع بدون عذر.

ص: ۳۲

واجب (۱) به همان میقاتی که از آن گذشته برگردد و محرم شود.

عبور از میقات با عذر

۴۲ ۲۶۲- کسی که از روی فراموشی، یا ندانستن مسأله، یا عذر دیگر، (۲)

بدون احرام از میقات عبور کند، اگر بازگشت به میقات و انجام اعمال عمره تمتع ممکن باشد، باید باز گردد و از میقات (۳) احرام ببندد، چه داخل حرم شده باشد یا نه؛ و اگر بازگشت و انجام اعمال ممکن (۴) نباشد، اگر داخل حرم نشده باشد، از همان جا احرام ببندد و بنابر احتیاط مستحب (۵) هر مقداری می‌تواند به طرف میقات برگردد و آنجا محرم شود؛ و اگر داخل حرم شده، اگر ممکن است و به اعمال عمره می‌رسد، از حرم خارج (۶) و محرم شود؛

۱- آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، صافی، گلپایگانی: در صورت امکان باید برگردد.

آیه الله سیستانی: و هرگاه بدون احرام، از میقات گذشته، در صورت امکان باید به میقات برگردد، مگر کسی که بدون عذر از ذوالحلیفه گذشته و به جحفه رسیده باشد، که چنین شخصی بنابر اظهر، برایش کافی است که از جحفه احرام ببندد، اگر چه گناهکار است. مناسک، مسأله ۱۶۷.

آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست.

۲- آیه الله بهجت: عذری که مسوِّغ ترک باشد و لو ظاهراً؛ از قبیل مرض و جهل به موضوع، بدون تقصیر، و ظاهر لحوق جهل به حکم است با عدم تقصیر در آنچه مذکور شد. مناسک شیخ، ص ۱۱.

۳- آیه الله سیستانی: این حکم در غیر مورد مسجد شجره است و کسی که از آن عبور کند هر چند عمدی باشد می‌تواند از جحفه محرم شود، گر چه گناه کرده است.

۴- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: پس اگر از میقات دیگری عبور می‌کند، از میقات بعدی محرم شود و اگر میقات دیگری در مسیر نیست، به مقداری که می‌تواند به طرف میقات برگردد و اگر هیچیک از این طرق ممکن نیست از همان محل محرم شود.

۵- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب، به مقداری که ممکن است به طرف میقات برگردد و محرم شود.

آیه الله خامنه‌ای: به احتیاط واجب باید برگردد به طرف میقات به هر مقدار که ممکن باشد تا از آنجا محرم شود و اگر داخل حرم شده و می‌تواند از حرم برای احرام خارج شود، باید برای احرام از حرم خارج شود و اگر به علت تنگی وقت و مانند آن نمی‌تواند از حرم خارج شود، باید داخل حرم از همان جایی که عذرش برطرف شده است محرم شود.

آیه الله مکارم: اگر می‌تواند و به اعمال عمره می‌رسد، از حرم خارج شود و هر چند به تنعیم رود.

۶- آیه الله بهجت: و احتیاط به دور شدن از حرم، به مقدار عدم فوت حج ترک نشود. مناسک شیخ، ص ۱۱.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: و در میقات محرم گردد و یا به طرف میقات به مقداری که ممکن است برود و الاً از ادنی‌الحل محرم شود و در صورت عدم تمکن از رفتن به ادنی‌الحل در مکه محرم شود. آداب و احکام حج، مسأله ۲۹۳.

آیه الله مکارم: هر چند به تنعیم رود.

ص: ۳۳

و اگر نمی‌تواند، همان جا محرم شود و بنا بر احتیاط مستحب هر قدر می‌تواند به طرف خارج حرم برگردد و آنجا محرم شود.

۲- احرام از مکان مندوز

اشاره

۴۳ ۲۵۳- زن‌های حایض می‌توانند در مدینه با نذر محرم شوند؛ و در اینصورت لازم نیست به مسجد شجره برونند (۱)؛ ولی نذر زن، باید با اذن شوهر باشد. (۲) ۲۵۴۴۴- احرام بستن پیش از میقات، جایز نیست و صحیح واقع نمی‌شود؛ ولی با نذر، جایز است؛ (۳) و در صورت نذر، باید از مکان مندور محرم شود؛ مثلاً اگر نذر کرد که از «قم» محرم شود، واجب است عمل کند؛ و بهتر آن است که در میقات، یا محاذات آن، احرام را تجدید کند. (۴)

نذر نایب برای احرام

۴۵ ۲۵۶- نذر احرام قبل از میقات، برای نایب نیز جایز است.

- ۱- گذشت در مسأله ۲۴۶ به بعد نظر آیات عظامی که مطلقاً یا در این خصوص، احرام در خارج مسجد شجره را مجزی می‌دانند.
- ۲- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم: اگر نذر زن مزاحم حق شوهر نباشد اجازه لازم نیست. آیه الله خامنه‌ای: در صحت نذر زوجه برای احرام پیش از میقات در صورتی که شوهر او غایب باشد، اذن شوهر شرط نیست. ولی اگر حضور داشته باشد، احتیاط واجب آن است که از او اذن بگیرد. و اگر بدون اذن شوهر نذر کند، نذر او منعقد نمی‌شود.
- ۳- آیه الله سیستانی: اگر بداند مستلزم ارتکاب محرم می‌شود؛ مانند استظلال، انعقاد نذر مورد اشکال است. آیه الله فاضل: صحت نذر برای کسی که می‌داند ناچار می‌شود در روز با وسیله مسقف حرکت کند محل اشکال است، بلی اگر بداند که برای احرام عمره تمتع نمی‌تواند به یکی از مواقیت معروفه برود نذر اشکال ندارد و معصیت هم نکرده است. ولی احتیاط آن است که در ادنی الحل تجدید احرام کند و در هر دو صورت کفاره استظلال را باید بدهد.
- ۴- آیه الله بهجت: نیازی به تجدید احرام در میقات نیست بلکه می‌تواند از راهی به مکه برود که بر میقات نگذرد. مناسک، مسأله ۱۶۴.

ص: ۳۴

احرام از مکه با نذر

۴۶ ۱۹۲- آیا احرام با نذر، از داخل شهر مکه و یا مسجدالحرام، برای عمره مفرده جایز است؟ (۱)

نذر در ایران برای احرام از جده

۴۷ ۱۹۴- اگر کسی از ایران نذر کند که در جده محرم شده، سپس برای انجام عمره مفرده به مکه برود، آیا این نذر صحیح است؟ و احرام او صحیح می‌باشد؟ «(۲) ۴۸ / ۲ / ۱۹۶- کسانی که به قصد عمره مفرده وارد جده می‌شوند، آیا می‌توانند با نذر از مسجد تنعیم، محرم شوند؟ (۳)

۳- احرام از محاذات**اشاره**

۴۹ ۲۷۱- اگر قاصد مکه از راهی برود که به هیچ‌یک از میقات‌ها عبورش نیفتد، باید از محاذات میقات، احرام ببندد. (۴)

معلوم نبودن محاذات

۵۰ ۲۷۲- اگر مکان محاذات معلوم نباشد، (۵) باید از اهل اطلاع و مورد وثوق سؤال شود. (۶)

۱- همه آیات عظام: نمی‌تواند.

۲- آیات عظام: بهجت، صافی، فاضل، مکارم و نوری: این نذر صحیح است و کفایت می‌کند؛ آیه الله سیستانی: مگر بدانند که مجبور می‌شود در روز سوار ماشین مسقف شود که صحبت نذر در این فرض، محل اشکال است و همین طور بنا بر احتیاط شب‌های بارانی.

آیه الله تبریزی و آیه الله خامنه‌ای: نذر و احرام او باطل است.

۳- آیه الله بهجت: در صورتی که نذر کرده باشد که در صورت گذر از میقات یا محاذات آن به هر علتی، در مسجد تنعیم محرم شود، نذر منعقد است.

آیه الله صافی: جایز نیست ولی در صورت گذر به هر علت، احرام درادنی الحل کافی است.

آیه الله فاضل: جایز نیست.

۴- آیه الله بهجت: باید از محاذات اولین میقات نزدیک به خود محرم شود مناسک، ص ۶۶.

آیه الله خویی: کسی که تقریباً یک ماه بیشتر در مدینه منوره اقامت نموده و عازم حج باشد و بخواهد از غیر راه متعارف مدینه تا مکه برود، همین که شیش میل از مدینه دور شود محاذی و برابر مسجد شجره خواهد بود و همان جا میقاتش خواهد بود و از همان جا احرام می‌بندد. و در تجاوز نمودن از محاذات مسجد شجره و احرام بستن از محاذات یکی از مواقیع دیگر، بلکه از خصوص

مورد مذکور نیز مشکل است.

- ۵- آیه الله بهجت: اگر علم به محاذات ممکن نباشد، ظاهراً کفایت گمان است در صورتی که موجب اطمینان یا حاصل از سؤال اهل آن محل باشد علی الأحوط. مناسک شیخ، ص ۱۱.
- ۶- آیه الله سیستانی: اگر دو خط متقاطع را فرض کنیم که زاویه قائمه‌ای را تشکیل می‌دهند و یکی از آنها از مکه می‌گذرد و دیگری از میقات، نقطه تقاطع، محل محاذات با میقات است و معیار در این امر صدق عرفی است نه دقت عقلی.

ص: ۳۵

احرام با نذر با معلوم نبودن محاذات

۵۱- ۲۷۳- اگر کسی نتواند محاذات را بفهمد، (۱) قبل از رسیدن به محلی که احتمال می‌دهد از محاذات گذشته است، با نذر محرم شود؛ (۲) بلکه اگر از محل معینی پیش از رسیدن به محاذات، به نذر محرم شود، احوط است.

۵۲- ۲۷۴- کسانی که از محاذات غیر مسجد شجره عبور می‌کنند، احتیاط مستحب (۳) آن است که قبل از رسیدن به محاذات، با نذر محرم شوند و بهتر آن است که در محاذات، تجدید احرام کنند.

مراد از محاذات

۵۳- ۲۷۵- مراد از «محاذات» مکانی است که میقات در یک خط راست، به طرف راست یا چپ شخص واقع شود؛ به طوری که اگر از آنجا بگذرد، میقات متمایل به پشت او شود.

محاذات با دو میقات

۵۴- ۲۷۷- اگر عبور کسی به گونه‌ای است که با دو میقات، محاذات پیدا می‌کند، (۴) احتیاط واجب (۵)

- ۱- آیه الله بهجت: اگر در طریق او محاذات علمیه با ظنیه نباشد احوط رفتن به سوی میقاتی یا محاذات آن است و محتمل است جواز احرام از اول احتمال و تجدید آن در مقدار اقرب مواقیت به مکه. مناسک شیخ، ص ۱۰ و ۱۱.
- ۲- آیه الله مکارم: بنابر احتیاط.
- ۳- آیه الله خویی: اگر فاصله زیاد باشد، ظاهراً نذر لازم است و اگر فاصله کم باشد، بنابر احتیاط واجب باید نذر کند یا این که به یکی از مواقیت برود. مناسک، مسأله ۱۶۴.
- آیه الله هاشمی، آیه الله گلپایگانی: متعرض مسأله استحباب نذر نشده‌اند.
- ۴- آیه الله تبریزی: باید از جایی که اول محاذات پیدا می‌کند، احرام ببندد و تجدید نیت در محاذات میقات بعد لازم نیست.
- نظر آیه الله خویی با ملاحظه مسأله ۲۷۱ منتهی است.
- آیه الله سیستانی: مخیر است از محاذی هر کدام احرام ببندد، گرچه احتیاط مستحب احرام در محاذی اول است.
- ۵- آیه الله هاشمی، آیه الله گلپایگانی: واجب است که از جائیکه .....

ص: ۳۶

آن است که از جایی که ابتدا محاذات حاصل می‌شود، احرام ببندد و در محاذات میقات بعد، نیت احرام را تجدید کند. (۱)

۴- احرام از ادنی الحل

انجام عمره از داخل مکه

۵۵ / ۲ / ۱۹۰- افرادی که از مکه عمره به جا می‌آورند، به ادنی‌الحل - که افضل آن «جعرانه»، «خُدییه» و «تنعیم» است - رفته، و محرم می‌شوند.

عدم خصوصیت مسجد تنعیم برای احرام

۵۶ / ۱۹۱- برای احرام عمره مفرده، مسجد تنعیم، خصوصیت ندارد و احرام از ادنی الحلّ صحیح است هر چند در مسجد نباشد.

معیار ادنی الحل

۵۷ / ۲ / ۱۹۲- آیا احرام از ادنی‌الحل که میقات عمره مفرده است، باید از اولین نقطه متصل به حرم انجام شود، یا با فاصله نیز کافی است، یا میزان ادنی‌الحل عرفی است؟ «آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، تبریزی، فاضل، مکارم: میزان ادنی‌الحل عرفی است.

(۲)

احرام شاغلین در جده

۵۸ / ۱۹۳- میقات برای شاغلین در جده - از ایرانیان و غیر آنها - در عمره تمتع و عمره مفرده، (۳) همان مواقیت معروفه است و نمی‌توانند از جده یا ادنی‌الحل محرم شوند؛ و اگر از روی جهل به مسأله در غیر میقات محرم شوند، احرام آنها صحیح نیست و محرّمات احرام بر آنها حرام نمی‌شود؛

۱- . آیه الله بهجت: اقوی کفایت احرام اول است؛ به نحوی که در مسأله ۲۷۱ بیان شد. مناسک، ص ۱۰.

آیه الله فاضل: تجدید احرام لازم نیست و باید از اول محاذات محرم شود.

۲- آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، تبریزی، فاضل، مکارم: میزان ادنی‌الحل عرفی است.

آیه الله هاشمی: و از آن فاصله نگیرد.

آیه الله سیستانی: صدق ادنی‌الحل معیار است در همه مرزهای حرم.

۳- آیه الله خویی: اگر حدود سه سال در جده می‌ماند که هصدق مقّر و منزل بر آن بکند، می‌تواند از جده محرم شود. المسائل

الشرعیه، ج ۱، ص ۳۲۲ و ۳۲۰.

آیه الله سیستانی: می‌توانند از جده با نذر محرم شوند و کسی که منزلش از میقات به مکه نزدیک تر باشد می‌تواند از منزل احرام

بیند.

آیه الله مکارم: برای عمره مفرده، می‌توانند مانند سایرین از حدیبه محرم شوند.
تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۱۹۷ آمده است.

ص: ۳۷

و با فرض علم و عمد هم، حکم همین است؛ هرچند در صورت جهل، اگر بعد از اعمال، مسأله را فهمیدند، عمل آنان صحیح است. (۱)

احرام برای عمره مفرده از جده

۱۹۵ ۵۹- شخصی از روی جهل به حکم، در جده برای عمره مفرده محرم می‌شود و پس از انجام طواف و نماز و سعی، متوجه می‌شود که می‌بایست به یکی از مواقیع می‌رفته، تکلیف او چیست؟ (۲)

ورود به جده و احرام از تنعیم

۱۹۶ ۶۰- کسانی که به قصد عمره مفرده وارد جده می‌شوند، آیا می‌توانند از مسجد تنعیم که ادنی‌الحل است، محرم شوند؟ (۳)

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله خوبی: صحت عمره محل اشکال است. آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: و احتیاطاً در صورت امکان عمره را اعاده نمایند.

آیه الله فاضل: در صورت جهل و نسیان، اگر بعد از اعمال حج متوجه شوند حج صحیح است و اگر بعد از عمره تمتع یا عمره مفرده متوجه شوند عمره باطل است و در عمره تمتع اگر وقت دارد و ممکن باشد، جبران کند و اگر وقت ندارد حج تمتع بدل به حج افراد می‌شود و در اینصورت نیز کفایت از حجة الاسلام می‌کند.

۲- آیه الله بهجت: عمره از او محقق نشده است.

آیه الله تبریزی: احتیاطاً به یکی از مواقیع ولو به جحفه برود و برای عمره مفرده احرام ببندد و اعمال عمره مفرده را انجام دهد، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای و آیه الله فاضل: فعلاً تکلیفی ندارد، بلی اگر از طرف کسی نایب بوده و یا به سبب نذر عمره واجب شده باشد کفایت نمی‌کند.

آیه الله الهصافی: در فرض سؤال، احتیاطاً بقیه اعمال عمره را اتمام کند و چنانچه عمره مفرده به نذر و غیره واجب بوده اکتفا به آن نکند و از ادنی‌الحل محرم شود و عمره واجب خود را انجام دهد، والله العالم.

آیه الله مکارم: احرامش باطل است و باید به ادنی‌الحل برود و از آنجا محرم شود و عمره را تجدید کند.

آیه الله سیستانی: عمره او باطل است و اگر نمی‌تواند به میقات برود می‌تواند از ادنی‌الحل؛ مانند مسجد تنعیم، دوباره محرم شود و اعمال را انجام دهد.

آیه الله نوری: اگر بعد از اعمال متوجه شود عمره او صحیح است.

۳- آیه الله بهجت و آیه الله الهصافی: عبور از میقات یا محاذی آن، برای قاصد مکه بدون احرام جایز نیست هرچند بخواهد عمره مفرده بجا آورد و لکن اگر معصیت نمود و از ادنی‌الحل محرم شد، عمره او صحیح است.

آیه الله تبریزی و آیه الله نوری: باید به جحفه یا میقات دیگر- از مواقیع معروفه- بروند و از آنجا محرم شوند؛ آیه الله خامنه‌ای و آیه الله سیستانی: و اگر نتواند به میقات برود، احتیاط واجب این است که با نذر از جده احرام ببندد.

آیة الله فاضل: باید با نذر قبل از ورود به شهر مکه محرم شود و یا به مواقیت دیگر مثل جعرانه و حدیبیه برود و از آنجا محرم شود.
آیة الله مکارم: میقات آن ها حدیبیه، که تقریباً هفده کیلومتر با مکه فاصله دارد، می باشد. اگر از جاده قدیم بروند به حدیبیه برخورد می کنند و اگر نروند از محاذات آن کفایت می کند.

ص: ۳۸

احرام از حدیبیه

۶۱- ۱۹۷- کسانی که با هواپیما به جده می‌روند، نمی‌توانند- برای عمره تمتع یا مفرده (۱)- از جده یا حدیبیه محرم شوند؛ بلکه باید به یکی از مواقیت- مثل جحفه (۲) بروند؛ و اگر به مدینه می‌روند، باید از مسجد شجره محرم شوند.

۶۲- ۱۹۸- حدیبیه میقات عمره مفرده است، برای کسانی که در مکه هستند

- ۱- آیات عظام مصافی، فاضل، گلپایگانی: در عمره مفرده احرام از ادنی الحّل کفایت می‌کند، اگرچه با عبور از میقات بدون احرام گناه کرده است. مناسک عربی، ص ۸۴.
  - ۲- آیه الله بهجت: مثل جحفه یا محاذات آن. مناسک، مسأله ۱۷۳ به ذیل مسأله ۲۷۲ و ۲۵۸ مناسک محشای حج مراجعه شود.
- آیه الله سیستانی: می‌تواند از جده با نذر محرم شود؛ زیرا جنوب شرقی آن محاذی با جحفه است.

ص: ۳۹

فصل سوم: واجبات احرام

اشاره

۶۳ ۲۷۸- واجبات احرام سه چیز است:

۱- پوشیدن جامه احرام

اشاره

۶۴ ۲۷۹- هنگام محرم شدن و در حال احرام، (۱) پوشیدن دو جامه احرام- که یکی «لنگ» و دیگری «ردا» است- بر مردان واجب است.

احتیاط واجب (۲) آن است که پوشیدن این دو جامه (۳)، قبل از نیت احرام و تلبیه باشد؛ و اگر کسی بعد از لبیک پوشد، احتیاط (۴) آن است که لبیک را دوباره بگوید.

۱- آیه الله فاضل: احتیاط مستحب است که زن‌ها نیز دو جامه احرام را هنگام محرم شدن بپوشند. آیه الله صافی: و در طواف و سعی.

آیه الله گلپایگانی: پوشیدن دو جامه احرام اختصاص به مردان ندارد و احتیاط واجب آن است که زن‌ها نیز دو جامه را بپوشند، اگرچه کندن لباس دوخته بر آنها واجب نیست و جایز است بعد از احرام دو جامه احرام را بیرون بیاورند و با همان لباس خودشان باشند و بهتر آن است که در حال سعی و طواف دو جامه احرام را دربرداشته باشند. مناسک فارسی، ص ۲۸.

۲- آیه الله بهجت: محل پوشیدن، از باب مقدمه، قبل از نیت و تلبیه است؛ و احتیاط در صورت تاخیر پوشیدن، در اعاده نیت و تلبیه است. مناسک شیخ، ص ۱۴.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: می‌بایست قبل از نیت و تلبیه دو جامه را بپوشند.

۳- آیه الله نوری: لباسهای دوخته را بکند و این دو جامه را ...

۴- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله فاضل: احتیاط مستحب است.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب اعاده نیت و تلبیه است. مناسک، مسأله ۱۸۹.

جواز پوشیدن بیشتر از دو جامه

۶۵ ۲۸۰- حداقل مقدار واجب لباس احرام، دو جامه است و زیادتر مانع ندارد.

عدم جواز اکتفا به یک جامه

۶۶ ۲۸۱- بنابر احتیاط واجب (۱) در حال اختیار، به یک جامه بلند- که مقداری از آن را لنگ و مقداری را ردا قرار دهد- اکتفا نشود (۲) بلکه باید دو جامه جدا باشند.

مقدار پوشش جامه احرام

۶۷ ۲۸۲- پوشیدن لباس احرام به نحو متعارف کفایت می‌کند و لازم نیست (۳) لنگ، ناف و زانو را بپوشاند؛ هر چند پوشاندن آنها مستحب است.

عدم اعتبار کیفیت خاص در پوشیدن

۶۸ ۲۸۳- در پوشیدن دو جامه احرام، ترتیب خاصی معتبر نیست، بلکه به هر ترتیبی (۴) باشد، مانع ندارد، فقط باید- به هر کیفیتی که می‌خواهد- یکی را لنگ و یکی را ردا قرار دهد؛ و احتیاط مستحب (۵) آن است که ردا، شانه‌ها را بپوشاند. (۶)

۱- آیه‌الله خامنه‌ای: پوشیدن دو جامه احرام واجب تعبدی است.

۲- آیه‌الله بهجت: احرام صحیح است.

آیه‌الله سیستانی: بلکه ظاهر این است که کافی نباشد.

۳- آیه‌الله بهجت: ازار از ناف تا زانو را باید بپوشاند مناسک، مسأله ۱۸۹.

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: باید به اندازه‌ای باشد که ناف تا زانو را بپوشاند.

آیات عظام سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: بنابر احتیاط واجب، لازم است.

۴- آیه‌الله بهجت: یکی از آنها باید بپوشاند ما بین ناف و زانو را و دیگری که ردا باشد آنقدر باشد که دو شانه‌ها را بپوشاند به نحوی که ردا و تردی به آنصادق باشد. مناسک شیخ، ص ۱۴.

آیه‌الله خامنه‌ای: اگر به نحو متعارف باشد کفایت می‌کند.

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: احتیاط آن است که پوشیدن به نحو متعارف باشد.

آیه‌الله سیستانی: احتیاط مستحب این است که پوشیدن به نحو متعارف باشد.

۵- آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی: باید ردا به قدری باشد که شانه‌ها را بپوشاند.

آیه الله سیستانی: احتیاط واجب این است که ردا به اندازه‌ای باشد که دو شانه و دو بازو و مقدار قابل توجهی از کمر را بپوشاند. مناسک، مسأله ۱۸۹.

۶- آیه الله فاضل: بلکه واجب است علاوه بر آن، قسمتی را بپوشاند؛ به گونه‌ای که هصدق ردا بکند.

قصد قربت در پوشیدن ابرام و کندن دوخته

۶۹ ۲۸۴- بنا بر احتیاط واجب، (۱) هنگام پوشیدن جامه ابرام، نیت و قصد امر الهی و اطاعت او جلّ جلاله، واجب است؛ (۲) و احتیاط مستحب آن است که هنگام کندن جامه دوخته هم، قصد اطاعت کند.

شرط لباس ابرام از حیث صحت نماز در آن

۷۰ ۲۸۵- در جامه ابرام، صحت نماز شرط است؛ (۳) پس ابرام در جامه حریر و غیر مأکول (۴) و جامه متنجس به نجاست غیر معفو در نماز، کفایت نمی‌کند.

لباس بدن نما

۷۱ ۲۸۶- لنگ باید نازک و بدن نما نباشد؛ و همچنین است بنا بر احتیاط مستحب (۵) ردا. (۶)

لباس ابرام زن

۷۲ ۲۸۷- لباس ابرام زن، بنا بر احتیاط واجب، (۷) از حریر خالص نباشد؛ بلکه احتیاط آن است که تا آخر ابرام، حریر نپوشد.

۷۳ ۲۸۸- زن می‌تواند (۸) در لباس خودش - به هر نحو که باشد دوخته یا ندوخته (۹) - محرم شود؛ ولی حریر محض نباشد. (۱۰)

۱- آیه الله فاضل: برای مردان که لباس ابرام می‌پوشند واجب است آن را با قصد قربت بپوشند و زنان نیز لازم است نیت کنند لباسی را که پوشیده‌اند لباس ابرام آنها باشد.

۲- آیه الله بهجت و آیه الله سیستانی: در پوشیدن لباس ابرام قصد قربت لازم است.

۳- آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط. در مجموع موانع نماز خواندن در لباس. مناسک شیخ، ص ۱۴.

۴- آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب در غیر درندگان.

۵- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، فاضل، مکارم، نوری: احتیاط واجب است.

آیه الله سیستانی: احتیاط این است که هیچ قسمتی از ازار بدن نما نباشد، ولی این شرط در ردا معتبر نیست. مناسک، مسأله ۱۹۳.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: معظم له در مناسک فارسی احتیاط وجوبی و در مناسک عربی فتوا می‌دهند به اینکه بدن نما نباشد.

۶- آیه الله خامنه‌ای: بدن نما بودن ردا مانع ندارد، مشروط بر این که ردا بر آن صدق کند.

۷- آیه الله بهجت: اما زنان بنا بر اقوی جایز است در جامه حریر ابرام ببندند، گرچه احتیاط در ترک آن است. و همچنین است جواز پوشیدن آن در جمیع احوال ابرام. مناسک شیخ، ص ۱۵.

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، صافی، گلپایگانی: باید از حریر خالص نباشد.

۸- نظریه آیات عظام مصافی، فاضل، گلپایگانی: در واجبات احرام پوشیدن لباس گذشت.

۹- آیه الله مکارم: و به هر رنگ باشد.

۱۰- آیه الله بهجت: در مسأله قبلی جواز آن گذشت.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: زنان می‌توانند در لباس‌های عادی خود، در صورتی که دارای شرایط ذکر شده در لباس احرام باشد، احرام ببندند.

ص: ۴۲

طهارت لباس احرام

۲۸۹ ۷۴- آیا طهارت لباس احرام یا سایر شرایط لباس نماز گزار، شرط صحت احرام نیز هست، و آیا با ترک عمدی آن، احرام صحیح است؟ (۱)

اگر جامه احرام یا بدن نجس شود

۲۹۰ ۷۵- اگر جامه احرام (۲) در هنگام اعمال یا غیر آن، نجس شود، بنابر احتیاط واجب (۳) باید تطهیر یا تبدیل شود؛ و احوط (۴) در صورت نجاست بدن در حال احرام، مبادرت به تطهیر است.

۲۹۲ ۷۶- اگر جامه احرام یا بدن تطهیر نشود، کفاره ندارد.

۱- آیات عظام بهجت، فاضل، تبریزی: شرط صحت نیست؛ آیه الله سیستانی: ولی واجب مستقل است که لباس احرام را بپوشد و شرط آن، طهارت است ولی اگر لباس احرام نپوشد یا لباسش نجس باشد احرام صحیح است.

آیات عظام: صافی، مکارم و نوری: لباس احرام باید مثل لباس نماز گزار پاک باشد و سایر شرایط لباس نماز گزار را نیز باید داشته باشد.

آیه الله خامنه‌ای: جامه احرام باید شرایط لباس نماز گزار را داشته باشد. بنابراین احرام بستن در جامه حریر یا جامه‌ای که از اجزای حیوان حرام گوشت یا مردار تهیه شده باشد و یا جامه‌ای که به نجاستی نجس شده باشد که در نماز از آن عفو نشده است کفایت نمی‌کند.

۲- آیه الله فاضل: یا لباسی که زن محرم پوشیده.

۳- آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب باید مبادرت کند به تبدیل یا تطهیر.

آیه الله الهی صافی: احتیاط مستحب آن است که آن را عوض کند و یا تطهیر نماید، بلکه احوط و اولی آن است که اگر محرم بدنش نیز نجس شود نجاست را از آن زایل کند. مناسک فارسیص ۴۴، مسأله ۳۵.

آیه الله گلپایگانی: از مناسک فارسیص ۲۷، مسأله ۳۵- مطابق متن، احتیاط وجوبی استفاده می‌شود ولیکن در مناسک عربیص ۷۷- احتیاط استحبابی فرموده‌اند.

آیه الله مکارم: این حکم واجب است.

۴- آیه الله بهجت: و چنانچه بدن نجس شود تطهیر آن از جهت محرم بودن واجب نیست بنابر اظهر مناسک، مسأله ۱۹۷.

آیه الله سیستانی: وجوب مبادرت به تطهیر بدن ثابت نیست.

آیه الله فاضل: احتیاط استحبابی است.

ص: ۴۳

اضطراب به پوشیدن لباس دوخته

۷۷ ۲۹۵- اگر محرم- به خاطر سرما یا غیر آن (۱) ناچار به پوشیدن قبا یا پیراهن شود، می‌تواند بپوشد، (۲) ولی باید قبا را پایین و بالا کند و به دوش ببندد و از آستین آن، دستش را بیرون نیاورد؛ و احوط (۳) پشت و رو نمودن آن است؛ و همچنین پیراهن را نیز باید به دوش ببندد و نپوشد؛ ولی اگر اضطراب، به غیر از پوشیدن دوختنی، رفع نمی‌شود، می‌تواند بپوشد، هر چند باید کفاره بدهد. (۴) ۲۹۶۷۸- اگر کسی به خاطر عذر، نتواند لباس دوخته خود را بکند و لباس احرام بپوشد، باید در میقات، نیت کند و لُیْک بگوید و کافی است؛ و هر وقت عذرش برطرف شد، جامه دوخته را بکند، و لباس احرام بپوشد؛ و لازم نیست به میقات برگردد؛ ولی برای پوشیدن لباس دوخته، باید یک گوسفند قربانی (۵) کند.

جواز بیرون آوردن لباس احرام در حال احرام

۷۹ ۲۹۷- لازم نیست جامه احرام همیشه در تن باشد، بلکه تعویض و بیرون آوردن هر دو جامه، برای شستن و حمام رفتن و هر حاجتی، (۶) جایز است.

احرام در لباس غیر احرام

۸۰ ۲۹۸- اگر کسی لباس احرام را عمداً نپوشد، یا در حال احرام، لباس دوخته بپوشد، اگر از روی

۱- آیه الله فاضل: مثل نیافتن ردا و ازار

۲- آیه الله گلپایگانی: ولی باید برای آن کفاره بدهد و نظر ایشان نسبت به بقیه مسأله به دست نیامد.

۳- آیه الله سیستانی: واجب این است که پشت و رو کند و دست از آستین آن بیرون نیاورد و یا این که آن را پایین و بالا کند و بپوشد.

آیه الله فاضل: احتیاط استحبابی است؛ و واجب است پیراهن را نیز بالا و پایین کند.

۴- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی: و بنا بر احتیاط کفاره هم بدهد.

آیه الله الهصافی: ولی باید برای آن کفاره بدهد.

آیه الله مکارم: یعنی به طور معمولی بپوشد.

آیه الله خامنه‌ای: اگر بر اثر سرما و مانند آن، ناگزیر به پوشیدن جامه دوخته باشد، می‌تواند از لباس‌های معمولی مانند پیراهن استفاده کند، اما نباید آن را بپوشد، بلکه آن را به صورت برعکس بالا به پایین یا پشت و رو، به روی خود ببندد.

۵- نظریه آیات عظام در ذیل مسأله ۵۰۰ آمده است.

۶- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: و غیر حاجت.

ص: ۴۴

عذر نباشد، معصیت کرده، ولی بهصحت احرام او ضرر نمی‌رساند. (۱)

گره زدن لباس احرام

۸۱ ۲۹۹- گره زدن لباس احرام، اشکال ندارد (۲) ولی بنا بر احتیاط واجب، (۳) لنگ را به گردن گره نزنند؛ و اگر از روی جهل یا نسیان گره زد، احتیاط آن است که فوراً باز کند، و احرامش صحیح و کفاره ندارد.

وصل کردن جامه احرام با سنجاق و مانند آن

۸۲ ۳۰۰- گذاردن سنگ و مانند آن، در جامه احرام و بستن با نخ و مانند آن، جایز است؛ و همچنین وصل کردن قسمتی از لباس احرام به قسمتی دیگر، با سنجاق و مانند آن، جایز است اگرچه احتیاط در ترک است. (۴)

نحوه بیرون آوردن لباس دوخته در حال احرام

۸۳ ۳۰۲- اگر کسی بعد از احرام پیراهن بپوشد، باید پیراهن را شکاف دهد و از پایین بیرون آورد؛ ولی اگر در پیراهن محرم شود، (۵) شکاف دادن و از پایین بیرون آوردن لازم نیست، و فقط کندن آن و

۱- آیات عظام: خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی و مکارم: صحت احرامش خالی از اشکال نیست پس احتیاط واجب آن است که پس از بیرون آوردن آن، بار دیگر تیت کند و لئیک بگوید.

۲- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: احوط این است که ازار لنگ خویش را به گردن خود بلکه مطلقاً گره نزنند، ولو بعض آن را به بعض دیگر. و با چیزی مانند سنجاق نیز آن را به هم وصل نکنند. و احوط این است که ردا نیز گره زده نشود، ولی فرو کردن سوزن یا سنجاق در آن عیبی ندارد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: سنجاق زدن و گره زدن حوله احرام و سنگ گذاشتن بین دو طرف حوله، به نحوی که حوله بهصورت یقه پیراهن درآید جایز نیست، و نیز نباید پارچه احرام را چاک داده و مانند پیراهن بپوشد، بلی قرار دادن سنگ کوچک، در جامه احرام برای آن که آن را سنگین کرده، و ردا را حفظ نماید مانعی ندارد.

۳- آیه الله خامنه‌ای: بستن لنگ به گردن جایز نیست ولی گره زدن لباس احرام یا گذاشتن سنگ یا چیز دیگر در میان آن و بستن با نخ چنانچه برای بستن جلوی رداء معمول است اشکال ندارد و همچنین بستن با سنجاق.

۴- به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله وحید: بنا بر احتیاط واجب اگر اقوی نباشد ازار را به گردن گره نزنند، ولی سوراخ کردن آن به وسیله سوزن و مانند آن مانعی ندارد. مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۲۳

۵- آیه الله بهجت: در هر دو صورت در آوردن مخیط، باید بدون پوشاندن سر باشد. مستفاد از صفحه ۲۰ مناسک شیخ.

آیه الله خامنه‌ای: در صورت علم و عمد نظر ایشان در ذیل مسأله ۲۹۸ بیان شده است.

ص: ۴۵

پوشیدن لباس احرام لازم است و در هر دو صورت، احرام صحیح است.

استجاب طواف با لباس اول

۸۴ ۳۰۳- افضل آن است که محرم در صورت تعویض جامه احرام، برای طواف، همان جامه‌ای را که در آن محرم شده است، بپوشد، بلکه موافق احتیاط استجابی است. (۱)

استفاده از پارچه ندوخته در زیر لنگ

۸۵ ۳۰۴- استفاده از پارچه ندوخته در زیر لنگ- به هر نحوی که باشد- اشکال ندارد.

۲- نیت احرام

اشاره

یکی دیگر از واجبات احرام، نیت است.

قصد ترک محرمات

۸۶ ۳۰۵- برای محرم شدن، قصد ترک محرمات احرام، لازم نیست؛ و اگر کسی بدون چنین قصدی، به قصد عمره مفرده، تلبیه بگوید، محرم می‌شود؛ و حتی کسی که می‌داند بعضی از محرمات- مثل زیر سایه رفتن- را انجام می‌دهد، احرام او صحیح (۲) است؛ هر چند احتیاط آن است که ترک محرمات را نیز قصد کند؛ البته عدم لزوم قصد ترک محرمات، (۳) در غیر محرماتی است که عمره یا حج را باطل می‌کند؛ اما آنچه عمره یا حج را باطل می‌کند- مثل نزدیکی با زن در بعضی از صور- با قصد (۴) ارتکاب آن، احرام باطل، بلکه غیر ممکن است.

۸۷ ۳۱۴- قصد ابطال عمره یا حج و یا بعضی اجزای آن، مبطل نیست.

۱- آیه الله خویی: نظریه معظم له در این مسأله به دست نیامد.

۲- آیه الله مکارم: احرام او خالی از اشکال نیست مگر در حال ضرورت.

۳- آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم: قصد ترک جمیع محرمات را لازم می‌دانند.

۴- آیه الله تبریزی: در صحت احرام، عزم بر ترک محرمات، از اول تا آخر احرام معتبر نیست.

آیه الله خویی: بنابر قول مشهور نسبت به جماع قبل از سعی در عمره مفرده، فتواست.

آیه الله سیستانی: فقط در حین احرام عمره مفرده، اگر مکلف قصد داشته باشد که قبل از فارغ شدن از سعی با همسر خود نزدیکی کند یا تردید دارد که این کار را بکند یا نه، ظاهر این است که احرامش باطل است و بنابر احتیاط حکم استمنا هم همین است. مناسک، مسأله ۱۷۸.

وجوب اخلاص در عمره و حج

۸۸ ۳۱۵- عمره و حج (۱) از عبادات است و باید با نیت خالص برای اطاعت (۲) خداوند متعال انجام شوند. (۳)

۳- تلبیه

اشاره

۸۹ ۳۱۹- سومین واجب احرام، تلبیه است؛ و صورت آن- بنا بر اصح- این عبارت است:

«لَبَّيْكَ، اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ».

و اگر به عبارت ذکر شده اکتفا کند، محرم می‌شود، و احتیاط مستحب (۴) آن است که پس از چهار لبیک ذکر شده، این عبارت را بگوید:

«إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ».

و اگر بخواهد احتیاط (۵) بیشتر بکند، پس از گفتن آنچه ذکر شد، بگوید:

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ».

و مستحب است بعد از آن بگوید:

۱- آیه الله نوری: و همچنین احرام.

۲- آیه الله سیستانی: بلکه برای تذلل در پیشگاه خداوند.

۳- آیه الله نوری: و باید نیت آن را داشته باشد که بعد از عمره تمتع حج تمتع را انجام بدهد.

۴- آیه الله بهجت: احتیاط واجب این است.

آیه الله سیستانی: لبیک پنجم جایز است ولی جزو این احتیاط استحبابی نیست.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: صورت تلبیه واجب، که به وسیله آن احرام واقع می‌شود این است: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ» و احتیاط در این است این جمله اضافه شود: «إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ». آیه الله الهصافی: و

بهرتر اضافه یک لبیک دیگر بعد از لا شریک لک است. مناسک فارسیص ۳۸ عربیص ۵۲

آیه الله مکارم: احتیاط واجب است که بگوید: .... امّا لبیک پنجم را نگوید ولی اگر به قصد رجا بگوید، ضرری به احرام او نمی‌زند.

۵- آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که به جای صورت اول بگوید.

ص: ۴۷

«لَيْتِكَ ذَا الْمَعَارِجِ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ دَاعِيًا إِلَى دَارِ السَّلَامِ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ عَفَّارَ الذُّنُوبِ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ أَهْلَ التَّلْبِيَةِ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ ذَا الْجَلَالِ وَالْأَكْرَامِ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ تَبْدِئُ وَالْمَعَادُ إِلَيْكَ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ تَسْتَعْنِي وَيُفْتَقِرُ إِلَيْكَ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ مَرْهُوبًا وَمَرْغُوبًا إِلَيْكَ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ إِلَهَ الْحَقِّ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ ذَا النِّعَمَاءِ وَالْفَضْلِ الْحَسَنِ الْجَمِيلِ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ كَشَافَ الْكُرْبِ الْعِظَامِ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ عَيْدُكَ وَابْنُ عِبْدَيْكَ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ يَا كَرِيمٍ لَيْتِكَ».

و این جملات را نیز بگوید خوب است:

«لَيْتِكَ، أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ بِحَجَّهِ وَ عُمَرِهِ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ وَ هَذِهِ عُمَرَةٌ مُتَعَبَةٌ إِلَى الْحِجِّ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ أَهْلَ التَّلْبِيَةِ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ تَلْبِيَةً تَمَامُهَا وَ بَلَغُهَا عَلَيْكَ».

ترجمه تلبیه

۹۰ ۳۲۰- ترجمه تلبیه- لَيْتِكَ، اللَّهُمَّ لَيْتِكَ، لَيْتِكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَيْتِكَ- چنین است: «اجابت می کنم دعوت تو را، خدایا! اجابت می کنم دعوت تو را، اجابت می کنم دعوت تو را، شریکی نیست مر تو را، اجابت می کنم دعوت تو را». در مواردی که باید ترجمه گفته شود، اگر کلمه «دعوت» را هم نگوید، کفایت می کند

و جوب صحیح گفتن تلبیه

۹۱ ۳۲۱- صحیح گفتن قدر واجب از تلبیه- مانند صحیح گفتن تکبیره الاحرام در نماز- واجب است.

حکم عاجز

۹۲ ۳۲۲- اگر کسی تلبیه را بقدر واجب نداند، باید آن را یاد بگیرد، یا کسی به او تلقین کند؛ یعنی کلمه بگوید و شخصی که می خواهد احرام ببندد، دنبال او به طور صحیح بگوید.
۹۳ ۳۲۳- اگر نتواند تلبیه را یاد بگیرد، یا وقت یاد گرفتن نباشد، و با تلقین هم نتواند بگوید، احتیاط آن است که هر طور که می تواند بگوید، (۱) و ترجمه اش را هم بگوید؛ و بهتر آن است که علاوه بر آن نایب (۲) هم بگیرد.

۱- آیه الله فاضل: و ظاهراً همین مقدار کافی است و احتیاط مستحب آن است که ترجمه را بگوید و نایب نیز بگیرد.

۲- آیات عظام اراکی، تبریزی، مکارم: احوط این است که نایب هم بگیرد.

آیه الله بهجت، آیه الله خویی: به ذیل مسأله ۲۳۶ مناسک محشای حج مراجعه شود.

آیه الله خامنه‌ای: اگر نتواند یاد بگیرد هر چند بر اثر تنگی وقت باشد و نتواند آن را با تلقین نیز صحیح ادا کند، به هر نحو که می تواند بگوید. و در اینصورت احتیاط آن است که علاوه بر گفتن خودش نایب هم بگیرد.

آیه الله سیستانی: کافی است به نحوی که می تواند بگوید، اگر عرفاً صدق تلبیه کند و اگر صدق نکند به احتیاط واجب، هم مرادف عربی و هم ترجمه آن را بگوید و نیز نایب بگیرد.

آیه اللّٰهصافی، آیه اللّٰه کلپایگانی: اگر تلقین ممکن نشد به هر طوری که می‌تواند بخواند و ترجمه‌اش را به فارسی یا زبان دیگر بگوید و نایب هم بگیرد رجاء، که از طرف او به‌طور صحیح بخواند. مناسک فارسی، ص ۲۹.

آیه اللّٰه نوری: نایب گرفتن لازم نیست.

ص: ۴۸

نگفتن تلبیه با فراموشی یا جهل

۹۴ ۳۲۴- اگر کسی تلبیه را به خاطر فراموشی یا ندانستن حکم نگوید، واجب است در صورت امکان، به میقات باز گردد و لیبیک بگوید؛ و اگر نتواند برگردد و داخل حرم نشده، همان جا (۱) بگوید؛ و اگر داخل حرم شده، واجب است برگردد به خارج حرم و لیبیک بگوید؛ «(۲) و اگر ممکن نیست، همان جا لیبیک بگوید؛ و اگر بعد از گذشتن وقت جبران، یادش آمد، صحت عمل بعید نیست. (۳)»

۱- آیات عظام اراکی، خامنه‌ای، فاضل: احرام ببندد و لیبیک بگوید.

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب به مقداری که ممکن است به طرف میقات برگردد و محرم شود.

۲- تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۲۶۲ گذشت.

۳- آیه الله بهجت: محل تأمل است. مناسک شیخ، ص ۱۲.

چون نظریه آیات عظام این است که کسی که تلبیه را ترک نماید محرم نمی‌شود لذا تفصیل این مسأله را باید در ذیل مسأله ۲۳۶ و ۲۶۲ در مناسک محشای حج جستجو کرد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: صحت عمل خالی از اشکال نیست.

آیه الله سیستانی: اگر در عمره باشد صحت عمل مورد اشکال است.

آیه الله فاضل: اگر بعد از اعمال حج یادش آمد حج اوصحیح است. ولی اگر بعد از عمره تمتع یا عمره مفرده یادش آمد عمره باطل است، و در عمره تمتع اگر فرصت دارد و امکان جبران دارد باید به میقات ولو به ادنی‌الحل برگردد و جبران کند و اگر امکان جبران نبود حج افراد انجام دهد، و در اینصورت کفایت از حجة الاسلام می‌کند.

آیه الله مکارم: اگر بعد از اتمام حج یا عمره یادش بیاید، عمل اوصحیح است.

ص: ۴۹

وظیفه لال در تلبیه

۹۵-۳۲۵- اخرس (لال)، باید با انگشت به تلبیه اشاره کند و زبانش را هم حرکت دهد، (۱) و نایب گرفتن کافی نیست. (۲)

کسی که لکنت زبان دارد

۹۶-۳۲۶- کسی که لکنت زبان دارد، اگر نمی‌تواند تلبیه را صحیح بگوید، ولو با تلقین، (۳) احوط آن است که به هر نحو می‌تواند بگوید و ترجمه‌اش را نیز بگوید. (۴)

غلط گفتن تلبیه

۹۷-۳۲۷- اگر کسی تلبیه را غلط بگوید و اعمال حج را انجام دهد، چنانچه (۵) از روی عمد بوده، حج

- ۱- آیه اللّٰه صافی، آیه اللّٰه گلپایگانی: اگر چه به گفتن ترجمه آن باشد و نایب هم بگیرد رجاء که از طرف او به طور صحیح بگوید.
- ۲- آیه اللّٰه بهجت: شخص گنگ و لال با انگشت خود همراه با نیت قلبی به تلبیه اشاره نموده و زبان خود را حرکت دهد و اگر ممکن نباشد که این کار را خودش انجام دهد نایب بگیرد که به جای او تلبیه بگوید. مناسک، مسأله ۱۸۰. آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل، مکارم: بهتر است نایب هم بگیرد. آیه اللّٰه خامنه‌ای: احوط آن است که نایب هم بگیرد.
- آیه اللّٰه سیستانی: اگر در اثر عارضه‌ای لال شده است و الفاظ تلبیه را می‌داند، به مقداری که می‌تواند تلفظ کند و اگر نتواند زبان و لب را به آن حرکت دهد و همراه با آن در قلب اظهار نماید و با انگشت به آن اشاره کند و اگر لال و کر مادرزاد است و مانند آن، پس زبان و لب را مانند کسانی که تلفظ می‌کنند حرکت دهد و با انگشت اشاره کند.
- ۳- آیه اللّٰه صافی، آیه اللّٰه گلپایگانی: ترجمه‌اش را بگوید و نایب هم بگیرد رجاء که از طرف او به طور صحیح تلبیه را بگوید.
- ۴- آیه اللّٰه تبریزی و آیه اللّٰه فاضل: و بهتر آن است که علاوه بر آن نایب هم بگیرد. آیه اللّٰه بهجت: به ذیل مسأله ۳۲۳ مراجعه شود.
- آیه اللّٰه خامنه‌ای، آیه اللّٰه مکارم: احوط این است که در این صورت نایب هم بگیرد.
- آیه اللّٰه خویی: می‌تواند به ملحون اکتفا کند، گرچه احوط جمع بین ترجمه و استنابه نیز هست. و نیز اخرس گنگ و لال کافی است با اشاره تلبیه بگوید، گرچه احوط استنابه نیز هست. تعلیقه عروه، ج ۲، ص ۳۶۱ و مناسک، مسأله ۱۷۹ و ۱۸۰.
- آیه اللّٰه سیستانی: به ذیل ۳۲۳ مراجعه شود.
- آیه اللّٰه گلپایگانی: و نایب هم بگیرد رجاء.
- ۵- آیه اللّٰه فاضل: با توجه به این که عالم به حکم بوده، اگر نسبت به موضوع جاهل بوده؛ یعنی نمی‌دانسته تلبیه را غلط می‌گوید، حکم ترک احرام از روی جهل و سهو را دارد که حکم آن ذکر شده است.

ص: ۵۰

اوصحیح نیست؛ و اگر عمدی نبوده و از روی فراموشی یا ندانستن مسأله بوده، صحت عمل بعید نیست. (۱)

عدم جواز تأخیر تلبیه

۹۸ ۳۲۹- تأخیر لیک و اجب از میقات، جایز نیست (۲) و در صورت تأخیر، باید به دستوری که در مسأله ۲۶۲ ذکر شد، عمل شود.

استحباب تکرار تلبیه

۹۹ ۳۳۰- تکرار تلبیه و زیاد گفتن آن هر قدر ممکن باشد، مستحب است؛ و برای هفتاد مرتبه گفتن، ثواب زیادی ذکر شده است؛ و جهت تکرار، گفتن «لَئِيكَ اللَّهُمَّ لَئِيكَ» یا «لَئِيكَ» کافی (۳) است.

زمان قطع تلبیه

۹۹ ۲ / ۳۳۰- کسی که از داخل حرم خارج شده و در ادنی الحل محرم شده، با مشاهده کعبه تلبیه را قطع و کسی که ابتداءً در خارج حرم بوده و محرم شده، با ورود به حرم، تلبیه را قطع می‌نماید.

وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه

۱۰۰ ۳۳۱- وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه، چه حکمی دارد؟ (۴)

۱- آیه الله بهجت: به مسأله ۲۶۲ و ۳۲۴ و ۲۴۰ در مناسک محشی مراجعه شود.

برای اطلاع از نظریه مراجع، به ذیل مسأله ۲۶۲ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر در احرام عمره بوده، صحت عمل او خالی از اشکال نیست و باید احتیاط کند.

آیه الله سیستانی: اگر به مقدار تمکن تلبیه را گفته است و غلط بودن آن به حدی نبوده است که صدق تلبیه نکند، چیزی بر او نیست. در غیر اینصورت، اگر در احرام عمره باشد بنابر احتیاط واجب عمل باطل است و اگر در احرام حج باشد صحیح است.

۲- آیه الله خویی: کسی که می‌خواهد از راه مدینه به حج برود، بهتر است گفتن تلبیه را تا رسیدن به بیداء جایی که یک میل با ذوالحلیفه به طرف مکه فاصله دارد تأخیر بیندازد و در آنجا تلبیه بگوید و کسی که از راه دیگر به حج می‌رود تلبیه را پس از قدری راه رفتن بگوید.

۳- آیه الله مکارم: به قصد رجاء.

۴- آیه الله بهجت: با نماز فرقی ندارد که وصول به سکون، جایز؛ و وقف به حرکت عمدتاً، تکلیفاً جایز نیست.

آیه الله خامنه‌ای: تلبیه باید نزد اهل لسان صحیح باشد.

آیات عظام: تبریزی، سیستانی، صافی، فاضل و مکارم: مانعی ندارد بهتر رعایت است.

آیه الله نوری: احتیاط واجب در مراعات است.

ص: ۵۱

فصل چهارم: مستحبات احرام**اشاره**

- ۱۰۱-۳۳۳- مستحبات احرام: (۱) ۱- پاکیزه نمودن بدن و گرفتن ناخن و شارب و ازاله موی زیر بغل و عانه.
 ۲- رها کردن موی سر و ریش (۲) برای قاصد حج، از اول ماه ذی‌قعدة و برای قاصد عمره مفرده، پیش از یک ماه.

غسل احرام

- ۳- غسل احرام در میقات. (۳) غسل احرام از زن حیض و نساء نیز صحیح است. (۴)

تقدیم غسل احرام و اعاده آن

تقدیم این غسل به خصوص در صورتی که خوف آن باشد که در میقات آب یافت نشود، جایز است؛ و در صورت تقدیم، اگر در میقات آب یافت شد، اعاده مستحب است.
 بعد از غسل احرام، اگر لباسی بپوشد، یا چیزی که بر محرم حرام است، بخورد، باز هم اعاده مستحب است.

مقدار زمان کفایت غسل احرام

اگر غسل در روز انجام شود، تا آخر شب آینده، کفایت می‌کند؛ و همچنین اگر در شب انجام

- ۱- آیه الله سیستمی: پاره‌ای از مستحبات و مکروهاتی که اینجا ذکر شده مبتنی بر قاعده تسامح است، پس باید رعایت آن‌ها به قصد رجا باشد نه ورود.
 آیه الله مکارم: این امور و امور مربوط به ترک مکروهات را به قصد رجا به جا می‌آورد.
 ۲- آیه الله مکارم: و بعضی از فقها به وجوب آن قائل شده‌اند و این قول گرچه ضعیف است احوط است.
 ۳- آیه الله خامنه‌ای: مستحب مؤکد است که پیش از احرام غسل کند، بلکه احتیاط آن است که ترک نشود.
 ۴- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: و کسی که به خاطر عذر تمکن از غسل ندارد، رجاء بدل از غسل تیمم نماید. آداب و احکام حج، ص ۴۱۰.

ص: ۵۲

شود، تا آخر روز آینده کافی است؛ ولی اگر بعد از غسل و پیش از احرام، محدث به حدث اصغر شود، غسل را اعاده نماید. (۱)»
 ۴- بودن دو جامه احرام از پنبه. (۲)

مراتب استحباب زمان احرام

۵- بستن احرام به ترتیب ذیل:

در صورت تمکن، بعد از فریضه ظهر؛

و در صورت عدم تمکن، بعد از فریضه دیگر، (۳) و در صورت عدم تمکن از آن، بعد از شش یا دو رکعت نماز نافله، در رکعت اول پس از حمد، سوره توحید، و در رکعت دوم، سوره جحد را بخواند؛ و شش رکعت، افضل است، و بعد از نماز، حمد و ثنای الهی را به جا آورد و بر پیغمبر و آل او صلوات بفرستد، آنگاه بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَنِي مِمَّنْ اسْتَجَابَ لَكَ، وَ آمَنَ بِوَعْدِكَ، وَ اتَّبَعَ أَمْرَكَ، فَأَنَّى عَبْدُكَ، وَ فِي قَبْضَتِكَ، لَا أَوْقَى إِلَّا مَا وَقَيْتَ، وَ لَا أَخْذُ إِلَّا مَا أُعْطَيْتَ، وَ قَدْ ذَكَرْتَ الْحَجَّ، فَأَسْأَلُكَ أَنْ تَعَزِّمَ لِي عَلَيْهِ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، وَ تُقَوِّينِي عَلَى مَا ضَعُفْتُ، وَ تُسَلِّمَ لِي مَنَاسِكِي فِي يُسْرِ مِنْكَ وَ عَافِيَةٍ، وَ اجْعَلْنِي مِنْ وَفْدِكَ الَّذِي رَضِيَتْ وَ ارْتَضَيْتَ وَ سَمَّيْتَ وَ كَتَبْتَ. اللَّهُمَّ إِنِّي خَرَجْتُ مِنْ شِقْمَةٍ بَعِيدَةٍ، وَ أَنْفَقْتُ مَالِي ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ. اللَّهُمَّ فَتَمِّمْ لِي حَجَّتِي وَ عُمْرَتِي. اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ التَّمَتُّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَانْ عَرِّضْ لِي عَارِضٌ يَحْسِنُنِي، فَخَلِّنِي حَيْثُ حَبَسْتَنِي بِقَدْرِكَ الَّذِي قَدَّرْتَ عَلَيَّ. اللَّهُمَّ إِنْ لَمْ تُكُنْ حَاجَّةً فَعُمْرَةٌ، أَحْرَمَ لَكَ شَعْرِي وَ بَشْرِي وَ لَحْمِي وَ دَمِي وَ عِظَامِي وَ مَخْيَ وَ عَصَبِي مِنَ النَّسَاءِ وَ الثِّيَابِ وَ الطَّيِّبِ، أَبْتِغِي بِذَلِكَ وَجْهَكَ وَ الدَّارَ الْآخِرَةَ».

۶- خواندن این دعا هنگام پوشیدن دو جامه:

۱- آیه الله بهجت: در انتفاض غسل سابق به غیر نوم، تأمل است و اظهر در نوم، عدم انتفاض است، و آن که اعاده، شبیه به مستحب در مستحب است. مناسک شیخ، ص ۶.

۲- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و بهتر آن است که در پارچه سفید محرم شود و نیت احرام و نیت پوشیدن جامه احرام بلکه نیت کردن لباس دوخته را نیز بر زبان آورد.

۳- آیات عظام بهجت، فاضل: در صورت عدم تمکن از فریضه ادا، بعد از فریضه قضا محرم شود.

ص: ۵۳

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَزَقَنِي مَا أُوْرِي بِهِ عَوْرَتِي، وَأُوْدَىٰ فِيهِ فَرْصَتِي، وَأَعْبُدُ فِيهِ رَبِّي، وَأَنْتَهَىٰ فِيهِ إِلَىٰ مَا أَمَرَنِي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَصَدْتُهُ فَبَلَّغَنِي، وَأَرَدْتُهُ فَأَعَانَنِي وَقَبَّلَنِي وَلَمْ يَقَطَعْ بِي، وَوَجَّهَهُ أَرَدْتُ فَسَيَّلَمَنِي فَهُوَ حِصْنِي وَكَهْفِي وَحِزْبِي وَظَهْرِي وَمَلَاذِي وَرَجَائِي وَمَنْجَايَ وَذُخْرِي وَعُدَّتِي فِي شِدَّتِي وَرَخَائِي».

موارد استجاب تکرار تلبیه

۷- تکرار تلبیه‌ها در حال احرام؛ خصوصاً در:

وقت برخاستن از خواب؛

بعد از هر نماز واجب و مستحب؛

وقت رسیدن به سواره؛

هنگام بالا رفتن از تلّ یا سرازیر شدن از آن؛

وقت سوار شدن یا پیاده شدن؛

آخر شب و اوقات سحر.

تکرار تلبیه در موارد ذکر شده در عمره تمتّع تا دیدن خانه‌های مکه و در حج تا ظهر روز عرفه، است. (۱)

مکروهات احرام

۱۰۲ ۳۳۴- مکروهات احرام چند چیز است:

۱- احرام در جامه سیاه، (۲) و افضل، احرام در جامه سفید است.

۲- خوابیدن محرم بر رخت (۳) و بالش زرد رنگ.

۳- احرام بستن در جامه چرکین؛ و اگر جامه در حال احرام چرک شود، بهتر ترک شستن آن در حال احرام است. (۴)

۱- آیه الله بهجت: و همچنین بر مردان مستحب است تلبیه را بلند بگویند.

۲- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بلکه احوط ترک آن است.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: بلکه اولی ترک پوشیدن هر پارچه رنگ شده است مگر رنگ سبز که در بعضی روایات معتبره استثنا شده است.

۳- آیه الله بهجت: بر بالش سیاه رنگ

۴- آیه الله مکارم: ولی می‌تواند آن‌ها را تبدیل به احرامی تمیز کند.

ص: ۵۴

- ۴- احرام بستن در جامه راه راه. (۱) ۵- استعمال حنا (۲) پیش از احرام، در صورتی که اثر آن تا حال احرام باقی بماند.
- ۶- حمام رفتن، (۳) و اولی آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.
- ۷- لبیک گفتن محرم در جواب کسی که او را صدا نماید. (۴)

- ۱- آیه الله سیستانی: احرام بستن در جامه نقشه‌دار و مانند آن.
- ۲- آیه الله بهجت: اظهر جواز استعمال حنا است قبل از احرام، هرگاه اثر آن باقی بماند تا حال احرام. مناسک شیخ، ص ۸.
- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: با قصد زینت خلاف احتیاط است.
- آیه الله مکارم: اگر قصد زینت داشته باشد اشکال دارد و فرقی میان حنا و رنگ‌های امروز نیست.
- ۳- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: اولی بلکه احوط آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.
- آیه الله مکارم: کراهت حمام رفتن ثابت نیست ولی بدن خود را با کیسه و مثل آن نمالد.
- ۴- آیه الله فاضل: و همچنین ساییدن صورت، چنانچه نداند موجب بیرون آمدن خون می‌شود و همچنین کشتی گرفتن.
- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بلکه احوط ترک آن است.

ص: ۵۵

فصل پنجم: محرمات احرام

میزان ثبوت کفاره در محرمات احرام

۱۰۳ ۳۳۵- کسی که با جهل، یا نسیان حکم یا موضوع و یا غفلت، محرمات احرام را مرتکب شود، کفاره بر او واجب نمی‌شود، مگر صید که در هر صورت کفاره دارد؛ پس در غیر صید، ارتکاب عمدی محرمات کفاره دار، موجب ثبوت کفاره است. (۱)

۱- محرمات مشترک بین مردان و زنان

۱- شکار

اشاره

اول- شکار (۲) صحرائی وحشی، مگر در صورت ترس از آزار آن.

۱۰۴ ۳۳۶- خوردن گوشت شکار، بر محرم حرام است؛ چه خودش آن را شکار کند یا غیر او، و چه محرم شکار کند یا غیر محرم.

(۳) ۱۰۵ ۳۳۷- نشان دادن شکار به شکارچی، و همین طور کمک به او به هر نحوی، حرام است.

۱۰۶ ۳۳۸- اگر مُحرِمِ صید را ذبح کند- بنا بر مشهور- در حکم (۴) میته است؛ و بنا بر احتیاط

۱- تذکر: در برخی موارد دیگر از قبیل مقاربت با فراموشی طواف فریضه یا سعی، و دست بر ریش کشیدن و روغن مالی با جهل، مطابق برخی فتاوی کفاره ذکر شده است که در جای خود بدان اشاره شده است.

۲- آیه الله سیستانی: شکار و کشتن حیوانات مگر مواردی که در مناسک استثناء شده است.

۳- آیه الله سیستانی: حتی اگر غیر محرم آن را در غیر حرم شکار کرده باشد.

آیه الله مکارم: خواه قبل از احرام خودش شکار کرده باشد یا نه.

۴- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: میته است.

آیه الله فاضل: ایشان بین ذبح و شکار با تیر تفضیل دارند به مناسک مراجعه شود.

ص: ۵۶

واجب (۱) هم این حکم هم در باره درباره محرم و هم محل جاری است.

۱۰۷ ۳۳۹- شکار دریایی مانع ندارد؛ و آن، حیوانی است که هم تخم و هم جوجه را در دریا کند. (۲) ۱۰۸ ۳۴۰- ذبح و خوردن حیوانات اهلی- مثل مرغ خانگی و گاو و گوسفند و شتر- مانع ندارد.

۱۰۹ ۳۴۱- پرندگان و ملخ، جزو شکار صحرائی می‌باشند.

حکم ملخ و کفاره آن

۳۴۲۱۱۰- گاهی در شهر مکه به قدری ملخ زیاد است که هنگام راه رفتن، پا روی آنها گذاشته می‌شود، در این گونه مواقع، آیا مواظبت لازم است، و در صورت لزوم اگر مراقبت نکند و ملخی کشته شود، کفاره آن چیست؟ (۳) ۱۱۱ ۳۴۳- کشتن زنبور (۴) اگر قصد اذیت نداشته (۵) باشد، بنابر احتیاط واجب جایز نیست.

۱- آیات عظام: تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: بنابر فتوی

آیه الله سیستانی: اگر محرم در بیرون حرمصید را با شکار کردن یا پس از آن کشته باشد، بنابر احتیاط خوردن آن گوشت بر محل نیز حرام است و همچنین حرام است بر مخلصیدی که آن را محل یا محرم در حرم شکار یا ذبح کرده باشد.

۲- آیه الله نوری: و در آن هم زندگی کند.

آیات عظام تبریزی، سیستانی، گلپایگانی: حیوان دریایی آن است که فقط در آب زندگی کند. آیه الله فاضل: به نظر عرف. آیه الله مکارم: و زندگی در دریا کند بنابر احتیاط واجب.

۳- حکم کفاره با فرض مواظبت:

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، مکارم: چنانچه نتواند خود داری کند چیزی بر او نیست.

۴- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کشتن عمدی زنبور مقداری طعام کفاره دارد و در صورتی که کشتن به جهت دفع اذیت باشد کفاره ندارد. مناسک، م ۲۱۲

آیه الله فاضل: زنبور غسل باشد یا زنبورهای دیگر.

۵- آیه الله بهجت: در اینصورت نباید بکشد.

آیات عظام خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی: متعرض حکم مسأله نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: نظر ایشان قبل از مسأله ۳۳۶ آمده است.

ص: ۵۷

۱۱۲ ۳۴۴- کشتن مارمولک و از این قبیل جانوران، از محرمات احرام محسوب نمی‌شود. (۱)» ۱۱۳ ۳۴۵- نگاه داشتن صید حتی بر مالک آن، حرام است. (۲) ۱۱۴ ۳۴۶- پرنده‌ای که نزد کسی است (۳) و پَر در نیاورده، یا پر او را چیده‌اند، حفظ آن تا زمان درآوردن پر و رها نمودن آن، واجب است؛ (۴) بلکه وجوب (۵) حفظ بجهت صید- مثل آهو بره- نیز تا بزرگ شدن و رها کردن، بعید نیست.

۱۱۵ ۳۴۷- هر شکاری که حرام است، جوجه و تخم آن نیز حرام است. (۶)

۲- مسائل زناشویی

اشاره

۱۱۶ دوم- جماع و تقبیل و دست زدن (۷) با شهوت و نگاه (۸) به شهوت، بلکه هر گونه لذت و تمتعی بردن. (۹)

۱- آیه الله بهجت: اشکال دارد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: جایز نیست مگر او را اذیت کند. المسائل الشرعیه، ج ۱، ۳۳۱، کشتن یک نوع مارمولک عظیمه کفاره آن یک مشت طعام است.

آیه الله سیستانی: حرام است. مراجعه شود به حاشیه قبل از مسأله ۳۳۶.

آیه الله الهصافی: اگر اذیت کند، از محرمات محسوب نیست.

آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.

آیه الله مکارم: کشتن هیچ حیوانی جایز نیست بنا بر احتیاط واجب مگر حیوانات مودیه.

۲- آیه الله فاضل: اگر قبل از احرام با خود آورده باشد باید آن را رها کند و با خود نگاه ندارد.

آیه الله سیستانی: چه خودش آن را شکار کرده باشد، پیش از احرام یا بعد از آن، و چه دیگری شکار کرده باشد و چه شکار در حرمصورت گرفته باشد، چه در بیرون آن، اگر با خود همراه داشته باشد مناسک، مسأله ۲۰۱.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: اگر صید را با خود آورده باشد وقتی محرم شد از ملک او بیرون می‌رود و باید آنرا رها کند.

۳- آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله نشده‌اند.

۴- آیه الله بهجت: در موردی که دلیل خاص نباشد واجب نیست.

۵- آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

۶- آیه الله سیستانی: بعید نیست حرمت برداشتن، شکستن و خوردن تخم آن‌ها بر محرم، و به احتیاط واجب نباید دیگری را در این امر کمک کند.

۷- آیه الله سیستانی: و همچنین بلند کردن یا در آغوش گرفتن با شهوت.

۸- آیه الله سیستانی: در صورتی که نگاه کردن به همسر از روی شهوت موجب خروج منی شود، لازم است از آن پرهیز کند و احتیاط مستحب آن است که اگر موجب خروج منی هم نشود پرهیز کند.

۹- آیه الله نوری: از زن.

آیه الله تبریزی، آیه الله خوئی: محرم می تواند به غیر از جماع و بوسیدن و لمس و نگاه به شهوت و ملاحظه، از عیال خود لذت ببرد بنابراین مانند التذاذ از صدا و یا سخن گفتن با او گرچه احوط ترک استمتاع است مطلقاً. مناسک، مسأله ۲۳۱.

من يجب عليه الكفارة عند الإجمار

۱۱۷ ۳۵۴- اگر محرمی با زن محرمه خود، از روی اجبار جماع کند، بر زن چیزی نیست؛ و مرد باید علاوه بر کفاره خود، کفاره او را هم بدهد؛ (۱) و اگر زن هم راضی باشد، کفاره بر خود اوست و مرد فقط باید کفاره خودش را بدهد.

حلیة التذاذ الزوج بعد الخروج عن الإحرام

۱۱۸ ۳۵۵- شوهر پس از این که از احرام خارج شد، می‌تواند زوجه محرم خود را از روی التذاذ دست بزند؛ و موجب ثبوت کفاره بر مرد نمی‌شود؛ (۲) ولی اگر زن نیز لذت می‌برد- بنا بر

۱- آیه‌الله سیستانی: اگر مرد زنش را مجبور به جماع کند، بنا بر احتیاط واجب باید کفاره او را نیز بدهد.

۲- آیه‌الله بهجت: اگر زن می‌داند که متلذذ می‌شود باید مانع شود و مرد بنا بر احتیاط باید یک گوسفند کفاره بدهد. پرسش‌های جدید، س ۶۴ و ....

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: هرگاه شخص بعد از طواف نساء زن خود را که در حال احرام است ببوسد، باید بنا بر احتیاط یک گوسفند بکشد. المسائل الشرعیة، ج ۱، ص ۳۳۷.

آیه‌الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید مرد یک گوسفند کفاره بدهد. مناسک، مسأله ۲۲۷.

آیه‌الله فاضل: تحقق حرمت بر هیچ کدام ثابت نیست و کفاره هم بر هیچ یک از آنها لازم نیست.

آیه‌الله گلپایگانی: متعرض مسأله نشده‌اند.

ص: ۵۹

احتیاط (۱) نباید حاضر شود ولی اگر اختیار نداشته، چیزی بر او نیست.

نوع کفاره در بقیه موارد

۱۱۹ ۳۵۶- کفاره تقبیل زن از روی شهوت، یک شتر؛ «(۲) بدون شهوت، یک گوسفند است؛ و بنابر احتیاط مستحب، یک شتر است.

۱۲۰ ۳۵۷- در نگاه عمدی به غیر زن خود (۳) با انزال، بنابر احوط (۴) اگر می‌تواند، یک شتر؛ و اگر نمی‌تواند، یک گاو؛ و اگر آن را هم نمی‌تواند، یک گوسفند کفاره بدهد.

۱۲۱ ۳۵۸- اگر محرم به زن خود با شهوت نگاه کند و انزالش شود، مشهور (۵) آن است که یک شتر کفاره

۱- آیه الله بهجت: اگر زن احتمال می‌دهد که متلذذ شود احتیاط در ترک است.

آیه الله فاضل: حرمت در زن محل اشکال است هر چند لذت می‌برد.

۲- آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

اگر در تقبیل همسر از روی شهوت منی خارج شود:

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی و فاضل: کفاره آن یک شتر است.

۳- آیه الله بهجت: بنحو حرام، و امّا اگر انزال نشود پس جز این که گناه کرده چیزی بر او نیست بنابر اظهر مناسک شیخص ۱۷ و ۹۴.

۴- آیات عظام تبریزی، خویی و فاضل: چه با شهوت باشد و چه بدون شهوت اگر انزال شود کفاره‌اش یک شتر است در صورت دارا بودن و یک گاو است اگر متوسط باشد و یک گوسفند است اگر فقیر باشد. آیه الله سیستانی: همین نظر بنابر احتیاط واجب.

آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: باید یک شتر کفاره بدهد.

۵- آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب یک شتر بدهد. و امّا اگر منی بیرون نیاید و یا بدون شهوت به اونگاه کرد و منی بیرون آمد، کفاره واجب نیست. مناسک، مسأله ۲۲۹.

ص: ۶۰

بدهد؛ ولی اگر از روی شهوت نباشد، (۱) کفاره ندارد.

۱۲۲ ۳۵۹- دست زدن به زن با شهوت و بدون انزال، یک گوسفند؛ و با انزال بنا بر احتیاط، (۲) یک شتر، کفاره دارد؛ اگر چه کفایت گوسفند، خالی از قوت نیست.

۳- عقد

سوم- عقد کردن زن برای خود یا برای دیگری چه محرم باشد یا محلّ.

۱۲۳ ۳۶۰- شاهد شدن محرم برای عقد، جایز نیست، (۳) اگر چه عقد برای غیر محرم باشد.

۱۲۴ ۳۶۱- شهادت بر عقد، اگر چه در حال احلال، «(۴) شاهد آن عقد شده باشد، احتیاط در ترک آن» (۵) است هر چند جایز بودن آن، خالی از قوت نیست.

۱- آیه الله بهجت: ولی اگر از روی شهوت نگاه کند و منی از او بیرون نیاید یا بدون شهوت نگاه کند و منی بیرون بیاید کفاره ندارد. مناسک، مسأله ۲۲۹.

آیه الله تبریزی: و یا از روی شهوت باشد و انزال نشود ....

۲- لمس همسر با شهوت:

بدون انزال:

آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی و فاضل: یک گوسفند کفاره دارد.

با انزال:

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، صافی و گلپایگانی: یک شتر؛ آیه الله سیستانی: و اگر نمی تواند یک گوسفند.

آیه الله خامنه‌ای: کفاره ملاعبه منتهی به امناء در حال احرام، یک شتر است.

آیات عظام: فاضل، مکارم و نوری: بنا بر احتیاط یک شتر.

سایر آیات عظام با متن موافق هستند.

۳- آیات عظام مکارم، نوری: احتیاط واجب.

آیه الله بهجت: حاضر شدن در مجلس عقد و شاهد شدن بر آن، بر محرم حرام است. مناسک، مسأله ۲۳۵.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: شاهد شدن بر عقد، بنا بر قول مشهور، بر محرم حرام است و این قول موافق احتیاط است.

۴- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: دلیلش ظاهر نیست.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: شهادت بر عقد جایز نیست، اگر چه پیش از احرام شاهد شده باشد.

آیه الله فاضل: شهادت دادن به عقد در حال احرام جایز است، هر چند احتیاط مستحب در ترک آن است.

۵- آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب

ص: ۶۱

۱۲۵ ۳۶۲- خواستگاری در حال احرام، بنا بر اقوی جایز است و احتیاط (۱) در ترک است.

۱۲۶ ۳۶۳- رجوع به مطلقه رجعیّه، در حال احرام، مانع ندارد.

۱۲۷ ۳۶۴- اگر محرم زنی را با علم به حکم، برای خود عقد کند، آن زن بر او حرام دائمی می‌شود؛ و اگر با جهل به حکم عقد کند، عقد باطل است، ولی حرام دائمی (۲) نمی‌شود، هر چند احتیاط آن است (۳) که با آن زن ازدواج نکند؛ خصوصاً اگر با او نزدیکی هم کرده باشد.

۱۲۸ ۳۶۵- در احکام ذکر شده، ظاهراً فرقی بین عقد موقت و دائمی نیست.

۱۲۹ ۳۶۶- اگر محلّ، محرمه‌ای را عقد کند، احتیاط آن است (۴) که با او نزدیکی نکند و او را طلاق داده و هیچ وقت با او ازدواج نکند.

۱۳۰ ۳۶۷- اگر کسی زنی را برای محرمی عقد کند، اگر هر سه عالم به حکم (۵) باشند، با فرض دخول، بر هر یک از آنها، یک شتر کفاره است؛ و بدون دخول، کفاره ندارد؛ و این حکم ثابت است چه زن و عاقد، محلّ باشند یا محرم؛ ولی اگر بعضی از آنها حکم را می‌دانند و بعضی نمی‌دانند، فقط بر آن که می‌داند، کفاره است.

۴- استمناء

۱۳۱ ۳۶۸- چهارم- استمناء با دست یا غیر آن، هر چند به خیال، یا ملاحظه با شخصی، یا حتی همسر خود، به هر نحو که باشد، در صورت خروج منی، کفاره آن یک شتر است. (۶)

۱- آیات عظام تبریزی، خوبی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: بنا بر احتیاط واجب محرم نباید خواستگاری نماید.

۲- آیه الله نوری: در صورت عدم دخول، و در صورت دخول حرام دائمی می‌شود.

آیه الله بهجت: اگر جاهل بود حرام ابدی نمی‌شود، اگر چه دخول کند، بنا بر اظهر و اشهر. کتاب نکاح، ص ۴۸.

۳- آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

۴- آیه الله بهجت: احوط اتحاد حکم مرد و زن است بلکه خالی از وجه نیست. کتاب نکاح، ص ۴۸.

آیات عظام تبریزی، خوبی، سیستانی، صافی، فاضل و گلپایگانی: در صورتی که زن محرم باشد و مردی که محرم نیست او را به عقد خود درآورد، این عقد باطل است و چنانچه زن عالم به حکم بوده است موجب حرمت ابدی هم می‌شود. آیه الله سیستانی: حکم اخیر مبنی بر احتیاط است.

۵- آیات عظام: بهجت، سیستانی: و عالم به موضوع.

۶- آیه الله خامنه‌ای: و اگر نتواند شتر بدهد قربانی کردن یک گوسفند کافی است و این در صورت علم به حکم و عمد می‌باشد.

ص: ۶۲

۵- استعمال بوی خوش**محرمات احرام****اشاره**

۱۳۲ پنجم- استعمال عطریات؛ از قبیل مشک و زعفران و کافور و عود و عنبر، بلکه مطلق (۱) عطر، هر نوع که باشد.
 ۱۳۳ ۳۶۹- مالیدن عطر بر بدن و لباس، جایز نیست؛ و همین‌طور پوشیدن لباسی که بوی عطر می‌دهد، اگرچه قبلاً به آن عطر مالیده شده باشد، جایز نیست. (۲)

خوردن غذای خوشبو و زعفران

۱۳۴ ۳۷۰- اگر در خوردنی، چیزهای خوش بو- مثل زعفران- باشد، خوردن آن جایز نیست.

اضطرار به معطر و لزوم گرفتن بینی

۱۳۵ ۳۷۱- در صورت اضطرار به پوشیدن لباس، یا خوردن غذایی که بوی خوش می‌دهد، گرفتن بینی « (۳) از بوی خوش آن، لازم است. (۴) ۱۳۶ ۳۷۲- اجتناب از گلها یا سبزی‌هایی که بوی خوش می‌دهد، (۵) لازم است، مگر گیاهانصحرایی،

۱- آیه الله بهجت: حرمت در غیر طیب مسلم الحرمه؛ مانند مشک و زعفران و عنبر و کافور و ورس، معلوم نیست، بلکه جواز آن شماً و استعمالاً خالی از وجه نیست، اگرچه احتیاط در اجتناب عامه بوی خوش است.

آیه الله تبریزی: این حکم در غیر زعفران و عود و عنبر و مشک و ورس، مبنی بر احتیاط مستحب است.

آیه الله خویی: احوط اجتناب از هر بوی خوشی غیر از این‌ها است.

آیه الله سیستانی: بر محرم حرام است استعمال هر ماده‌ای که برای خوشبو کردن بدن یا لباس یا خوراک یا غیر آن‌ها مورد استفاده واقع می‌شود چه استعمال به بوییدن باشد یا خوردن یا مالیدن یا رنگ کردن یا بخور دادن و احتیاط واجب آن است که از شامپو و صابون و سیگاری که بوی خوش دارد نیز اجتناب کند.

آیه الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط، استعمال صابون و شامپوی معطر برای محرم جایز نیست.

۲- آیه الله مکارم: یا پراکندن در فضا به وسیله اسپری و مانند آن.

۳- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی: بنابر احتیاط لازم.

۴- آیه الله مکارم: مگر این که موجب عسر و حرج باشد.

۵- آیات عظام مصافی، گلپایگانی، مکارم: بنابر احتیاط واجب از تمام گلها اجتناب کند.

آیه الله بهجت، تبریزی و خویی: به حاشیه قبل از مسأله ۳۶۹: پنجم: استعمال عطریات مراجعه شود.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب، باید محرم از بوییدن هر چیز معطر اجتناب کند، هر چند به آن عطر اطلاق نشود، مانند گل‌ها و سبزیجات و میوه‌های خوشبو.

آیه الله سیستانی: این حکم مخصوص گیاهانی است که برای بوییدن مورد استفاده واقع می‌شود، چه از آن عطر گرفته شود و چه نشود.

ص: ۶۳

مثل «بومادران» و «درمنه» و «خزومی».

۱۳۷ ۳۷۳- احتیاط در اجتناب از «دارچینی» و «زنجبیل» و «هل» و امثال آن، است، هرچند اقوی، حرام نبودن آن‌ها است. (۱)

میوه‌ها و سبزی‌های خوش بو

۱۳۸ ۳۷۴- از میوه‌های خوشبو- مانند سیب و به- اجتناب لازم نیست، و خوردن و بوییدن آنها، مانع ندارد، ولی احتیاط، (۲) در ترک بوییدن است.

۱۳۹ ۳۷۵- خوردن نعنا و سایر سبزیهای خوشبو در حال احرام چه حکمی دارد؟ (۳)

استفاده از صابون و شامپو

۱۴۰ ۳۷۶- اجتناب از صابون و شامپوهای بودار، با صدق بوی خوش (۴)، لازم است و گرنه مانعی ندارد. (۵)

گرفتن بینی از بوی بد

۱۴۱ ۳۷۷- گرفتن دماغ از بوی بد، بنابر اقوی (۶) حرام است؛ ولی شتاب برای دور شدن از آن مانعی ندارد.

۱۴۲ ۳۷۸- خرید و فروش عطریات، اشکال ندارد؛ ولی بو کردن و استعمال، جایز نیست.

۱- آیه الله سیستانی: حرمت شامل آن‌ها نیز می‌شود.

نظریه آیات عظام در مسأله قبل گذشت.

۲- آیه الله تبریزی: اولی این است که از بوییدن آن‌ها هنگام خوردن خودداری شود.

آیات عظام خامنه‌ای، صافی، خویی، گلپایگانی و سیستانی: بنابر احتیاط واجب از بوییدن آن‌ها اجتناب کند.

۳- آیات عظام: بهجت، تبریزی: جایز است؛ آیه الله سیستانی: ولی بنابر احتیاط واجب از بوییدن دوری کند.

آیات عظام: صافی، فاضل و مکارم: بنابر احتیاط واجب دوری شود.

آیه الله نوری: جایز نیست.

۴- آیات عظام: بهجت، خویی، خامنه‌ای و سیستانی: بنابر احتیاط جایز نیست.

۵- آیه الله مکارم: اگر مشکوک هم باشد مانعی ندارد.

۶- آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط واجب. مناسک، مسأله ۲۴۱.

آیه الله فاضل: و اگر گرفت معصیت کرده ولی کفاره ندارد.

ص: ۶۴

کسی که بو احساس نمی‌کند

۱۴۳ ۳۷۹- کسی که حس بویایی ندارد یا به علت زکام و سرماخوردگی بویی را احساس نمی‌کند، الف: استعمال طیب و عطر زدن به بدن و لباس چه حکمی دارد؟ ب: گرفتن بینی از بوی بد بر او حرام است یا نه؟ (۱)

خلوق کعبه

۱۴۴ ۳۸۰- بنابر مشهور، استعمال «خلوق»- که کعبه معظمه را با آن خوش بو می‌کنند- حرام نیست، ولی چون معلوم نیست که خلوق چیست، (۲) احتیاط (۳) در اجتناب از بوی خوش آن است.

کفاره بوی خوش

۱۴۵ ۳۸۱- کفاره استعمال بوی خوش- بنابر احتیاط واجب (۴) یک گوسفند است.
۱۴۶ ۳۸۲- در استعمال مکرر (۵) بوی خوش در وقت واحد، کفایت یک گوسفند بعید نیست، هر چند

۱- الف: آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی و فاضل: استعمال طیب برای او جایز نیست؛ آیه الله مکارم: بنابر احتیاط جایز نیست.

ب: آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی و مکارم: با فرض این که بویی احساس نمی‌کند، گرفتن بینی حرام نیست.
آیات عظام: خامنه‌ای، صافی و فاضل: جایز نیست.

۲- آیه الله فاضل: ماده خوشبوی مخصوصی است که برای نظافت کعبه استعمال می‌شود.

۳- آیه الله بهجت: این احتیاط در صورتی است که معلوم باشد دخول آنچه جایز نیست بوییدن آن و لو به حسب احتیاط ممنوع باشد در آن، و معلوم نباشد نامیده شدن آن به خلوق کعبه که خوشبو کننده کعبه است با خصوصیتی در ساخت آن و الا اقوی عدم حرمت است. مناسک شیخ، ص ۱۹.

آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: این احتیاط لازم نیست.

آیه الله سیستانی: خلوق کعبه عطری است که از زعفران و غیر آن گرفته می‌شده است، ولی بعید نیست که اجتناب از بوی خوش کعبه لازم نباشد و بتوان آن را استشمام کرد.

۴- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کفاره‌اش بنابر مشهور یک گوسفند است، ولی ثبوت کفاره در غیر خوردن، محل اشکال است هر چند احوط کفاره دادن است. مناسک، م ۲۴۰.

آیه الله سیستانی: هرگاه محرم عمداً مقداری از چیزهای خوشبو را بخورد و یا چیزی را بپوشد که اثر بوی خوش از سابق در آن مانده باشد، بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد، ولی در غیر این دو مورد، در استفاده از بوی خوش، کفاره واجب نیست، هر چند احوط کفاره دادن است. مناسک، مسأله ۲۴۰.

آیه الله فاضل: در صورت علم و عمد.

۵- آیه الله بهجت: با تخیل تکفیر کفاره دارد و بدون آن احتیاط است.

آیه الله تبریزی: چنانچه گذشت کفاره در غیر خوردن مبنی بر احتیاط و جویی است و در صورت تکرار احتیاط در تعدد کفاره است. آیه الله خامنه‌ای: تکرر استعمال طیب در یک زمان تا حدی که عرفاً آن را یکبار استعمال کردن بدانند، کفاره را متعدد نمی‌کند و در غیر آن علی‌الظاهر باید کفاره را به تعداد استعمال تکرار کند و عدم تخلل کفاره تأثیری ندارد. آیه الله گلپایگانی: در صورت تکرار کفاره هم تکرار شود. مناسک عربی، ص ۹۸.

ص: ۶۵

احتیاط در تعدّد است؛ و در فرض استعمال در چند وقت، این احتیاط (۱) ترک نشود. اگر بعد از استعمال بوی خوش، کفّاره داده شود و مجدداً استعمال شود، کفّاره تکرار می‌شود. (۲)

۶- سرمه کشیدن

۱۴۷ ۳۸۳- ششم- سرمه کشیدن به سیاهی (۳) زینتی هر چند قصد زینت (۴) نکند. و احتیاط واجب، اجتناب از هر سرمه زینتی است؛ و اگر بوی خوش «(۵) داشته باشد- بنا بر اقوی- حرام است.

۱- آیه الله فاضل: بنا بر اقوی کفّاره را باید متعدد بدهد.

۲- آیه الله خوئی: متعرض این مسأله نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: کفّاره با تعدّد لبس یا خوردن طیب مکّرر می‌شود چه در بین آن کفّاره داده باشد یا نداده باشد.

۳- آیه الله تبریزی، آیه الله خوئی: از سرمه سیاه بدون قصد زینت بنا بر احتیاط واجب اجتناب کند.

آیه الله خامنه‌ای: سرمه کشیدن اگر زینت محسوب شود، بر محرم جایز نیست، همچنین خط کشیدن به دور چشم‌ها که زنان انجام می‌دهند، جایز نمی‌باشد و در این مورد تفاوتی میان رنگ سیاه و دیگر رنگ‌ها وجود ندارد.

آیه الله سیستانی: سرمه سیاه و هر سرمه‌ای که زینت حساب شود، اگر به قصد زینت باشد حرام و اگر به قصد زینت نباشد احتیاط واجب در ترک است و اما سرمه‌ای که نه سیاه باشد و نه زینت شمرده شود، اگر به قصد زینت نباشد جایز و اگر به قصد زینت باشد

احتیاط واجب در ترک است، بلی در هر صورت برای معالجه در حال اضطرار اشکال ندارد. مناسک، مسأله ۲۴۶.

آیه الله مکارم: فرقی بین سرمه سیاه و غیر سیاه نیست، ملاک در حرمت زینت و عدم زینت است.

۴- آیه الله تبریزی و آیه الله خوئی: از سرمه غیر سیاه با قصد زینت بنا بر احتیاط دوری کند.

آیه الله بهجت: اگر سرمه سیاه بکشد و قصد زینت نداشته باشد بلکه برای علاج مرض باشد اشکال ندارد. مناسک، مسأله ۲۴۶.

۵- آیه الله بهجت: احوط اجتناب از مطلق سرمه است، اگر به قصد زینت باشد یا بوی خوش در آن باشد. مناسک شیخ، ص ۲۱.

نظریه آیات عظام در قسم پنجم از محرّمات احرام گذشت.

ص: ۶۶

۱۴۸ ۳۸۴- سرمه کشیدن در حال احرام، برای مرد نیز حرام است و به زن اختصاص ندارد.

۱۴۹ ۳۸۵- سرمه کشیدن در صورت نیاز، مانعی ندارد.

۱۵۰ ۳۸۶- در سرمه کشیدن، کفاره نیست (۱) ولی اگر در آن بوی خوش باشد، احتیاط «(۲)» در کفاره دادن است.

۷- نگاه در آینه

اشاره

هفتم- نگاه در آینه (۳) ۱۵۱ ۳۸۷- در این حکم فرقی بین زن و مرد نیست.

۱۵۲ ۳۸۸- نگاه کردن به اجسام صیقل داده شده که عکس در آن پیداست و نیز نگاه کردن در آبصاف، اشکال (۴) ندارد.

عینک زدن و فیلم برداری

۱۵۳ ۳۸۹- عینک زدن اگر (۵) زینت نباشد اشکال ندارد، ولی اگر زینت محسوب شود (۶) جایز نیست. (۷)

۱- آیه الله تبریزی: اگر سرمه سیاه را به قصد زینت بکشد بنا بر احتیاط یک گوسفند کفاره دارد و در سرمه سیاه که به قصد زینت نباشد یا سرمه‌ای که به قصد زینت می‌کشد ولی سیاه نیست احتیاط استجابی در کفاره دادن است.

آیه الله خویی: بنا بر احتیاط باید یک گوسفند کفاره دهد.

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط مستحب یک گوسفند کفاره بدهد.

۲- آیه الله فاضل: اگر بوی خوش آن، در لحظه سرمه کشیدن، قابل استشمام باشد، اقوی کفاره دادن است، و گرنه احتیاط مستحب در کفاره دادن است.

آیه الله مکارم: یک گوسفند اگر عمداً باشد.

۳- آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، خامنه‌ای، وحید و مکارم: اگر به قصد زینت نباشد، مانعی ندارد.

۴- آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی و مکارم: آب زلال و اجسام صیقلی دیگری که خاصیت آینه را داشته باشند حکم آینه را دارند.

۵- آیه الله بهجت: اگر به قصد زینت نباشد بنا بر اقوی عیبی ندارد.

۶- آیه الله فاضل: و به قصد زینت استفاده کند.

۷- آیه الله خامنه‌ای: احتیاط واجب اجتناب از هر چیزی است که عرفاً زینت محسوب می‌شود.

آیه الله سیستانی: در صورتی که عینک زدن عرفاً زینت باشد، احوط پرهیز از آن است. مناسک، مسأله ۲۴۷.

ص: ۶۷

۱۵۴ ۳۹۰- عکس برداری و فیلم برداری هنگام احرام، اگر معلوم نیست (۱) که در آینه نظر می‌شود، اشکال ندارد.

علم به نگاه سهوی به آینه

۱۵۵ ۳۹۱- اگر در جایی- مانند اتاق- آینه باشد و بداند که گاهی چشم او سهواً به آن می‌افتد، اشکال ندارد، ولی احتیاط آن است که آن را بپوشاند.

نگاه به آینه برای غیر زینت

۱۵۶ ۳۹۲- نگاه به آینه، اگر چه برای زینت هم نباشد، احتیاط (۲) در ترک آن است.

نگاه در آینه برای دیدن خود و غیر

۱۵۷ ۳۹۳- در حرمت نظر کردن در آینه- بنا بر احوط- فرقی بین نگاه برای دیدن خود و یا برای دیدن ماشین و غیره و یا مثلاً برای علاج درد، نیست. (۳)

نگاه در آینه، کفاره ندارد

۱۵۸ ۳۹۴- در نظر کردن به آینه، کفاره (۴) نیست، ولی مستحب است (۵) که بعد از نگاه کردن، لبیک بگوید.

محرمات احرام

۸- فسوق

هشتم- فسوق.

۱- بر فرض صدق نظر در آینه بودن هم، گذشت حکم آن که: طبق نظر بسیاری بدون قصد زینت جایز است.

۲- آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم: نگاه به آینه بدون قصد زینت اشکال ندارد.

آیه الله‌الهی، آیه الله گلپایگانی: نظر در آینه مطلقاً جایز نیست، چه به قصد زینت باشد و چه نباشد. مناسک عربی، ص ۸۹.

۳- آیات عظامی که نظر به آینه را بدون قصد زینت جایز می‌دانند، در این مسأله نیز قائل به جواز هستند، به مسایل قبل مراجعه شود.

- ۴- آیه الله تبریزی: کفارهاش بنا بر احتیاط استحبابی یک گوسفند است. مناسک، مسأله ۲۴۷.
- آیه الله خویی: کفارهاش بنا بر احتیاط یک گوسفند است. مناسک، مسأله ۲۴۷.
- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: کفارهاش استغفار است. آراء المراجع، ص ۱۵۳.
- ۵- آیه الله خامنه‌ای: احتیاط واجب است.

ص: ۶۸

۱۵۹ ۳۹۵- فسوق اختصاص به دروغ گفتن ندارد (۱) بلکه فحش دادن و فخر (۲) به دیگران، نیز فسوق است. در فسوق، غیر از استغفار کفاره نیست، و مستحب است چیزی کفاره بدهد و اگر گاو ذبح کند بهتر است.

۹- جدال

اشاره

نهم- جدال؛ و آن گفتن «لا وَاللَّهِ» و «بلی وَاللَّهِ» است.

۱۶۰ ۳۹۶- گفتن کلمه «لا» و کلمه «بلی» و در سایر لغات، مرادف (۳) آن؛ مثل «نه» و «آری»، دخالتی (۴) در جدال ندارد، بلکه قَسَم خوردن در مقام اثبات مطلب یا ردّ غیر، جدال است.

قسم به لفظ خدا و دیگر اسمای الهی

۱۶۱ ۳۹۷- قَسَم اگر به لفظ «اللَّهِ» باشد یا مرادف آن؛ مثل «خدا» در زبان فارسی، جدال (۵) است؛ و اما قَسَم به غیر خدا، به هر کس باشد، ملحق به جدال نیست.

۱- آیه الله بهجت: اظهر مقید بودن دروغ گفتن و دشنام دادن و مفاخرت است به آن که بر غیر محرم حرام باشند. مناسک شیخ، ص ۲۲.

۲- آیه الله تبریزی: فخر کردن بر دیگران، اگر برای اثبات فضیلت و برتری برای خود باشد که توهین دیگری را در برداشته باشد، این عمل فی نفسه حرام است.

آیه الله خویی و آیه الله سیستانی: فخر کردن اگر مستلزم اهانت و تحقیر مؤمن باشد همیشه حرام است و در حال احرام حرمتش مؤکد است و اگر چنین نباشد اشکالی ندارد حتی در حال احرام.

آیه الله فاضل: خواه موجب نقص دیگران باشد و یا نباشد.

آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب فخر فروشی نیز از فسوق است.

۳- آیات عظام: تبریزی، فاضل، گلپایگانی: در مرادف احتیاط شود.

۴- آیه الله فاضل و آیه الله خویی: کلمه لا و بلی دخالت در مطلب دارد.

آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط لازم، گفتن کلمه «آری وَاللَّهِ» و «بله وَاللَّهِ» و «نه وَاللَّهِ» ملحق به آن است.

۵- آیه الله خویی: بنابر احتیاط واجب لفظ مرادف «اللَّهِ» به هر زبانی که باشد ملحق به جدال است.

آیه الله بهجت: اگر قسم به لفظ جلاله نباشد اظهر عدم الحاق است و اگر به لفظ جلاله باشد ظاهر تحقق حرام به مجرد آن است. مناسک شیخ، ص ۲۲.

آیه الله فاضل: ظاهراً لفظ «اللَّهِ» بدون «لا» و «بلی» جدال محرم نیست و مرادف «اللَّهِ» نیز به هر زبانی که باشد جدال محرم نمی‌باشد.

آیه الله خامنه‌ای: احتیاط واجب آن است که از قسم خوردن به نام‌هایی که ترجمه واژه الله به زبان‌های دیگر است - مانند کلمه خدا در زبان فارسی - اجتناب کند، همچنین بنابر احتیاط واجب، باید از قسم خوردن به نام‌های خداوند مانند رحمن، رحیم، قادر، متعال و ... در حال منازعه خودداری نماید.

ص: ۶۹

۱۶۲ ۳۹۸- احتیاط واجب الحاق سایر اسماء الله، به لفظ جلاله است، پس اگر کسی به «رحمان» و «رحیم» و «خالق سموات وارض»، قَسَم بخورد- بنا بر احتیاط واجب- جدال محسوب می‌شود. (۱) ۱۶۳ ۳۹۹- در مقام ضرورت، برای اثبات حق، یا ابطال باطلی، قَسَم به جلاله و غیر آن، (۲) جایز است.

۱۶۴ ۴۰۰- در جدال بر راست، در کمتر از سه مرتبه، غیر از استغفار چیزی (۳) نیست؛ و در سه مرتبه، کفاره آن یک گوسفند است. (۴) در صورت لزوم، جهت وقوف بر سایر موارد کفاره به مناسک محشای حج مراجعه شود.

۱۰- کشتن جانوران ساکن در بدن

۱۶۵ دهم- کشتن (۵) جانوران ساکن در بدن؛* مثل شپش و کیک (۶) و کنه که در بدن حیوان است. (۷)

- ۱- آیه الله بهجت: به مسأله قبلی مراجعه شود.
- آیه الله سیستانی: در جدال کافی است که قسم به خدای متعال باشد ولو به لفظ جلاله نباشد..
- ۲- آیه الله بهجت: و در صورت جواز کفاره ای نیست علی الاظهر. مناسک شیخ، ص ۲۲.
- آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: و همچنین برای اظهار مودت و دوستی و اکرام مومن نیز جایز است.
- آیه الله سیستانی: استثناء می شود از حرمت جدال موردی که ترک آن مستلزم ضرری بر مکلف باشد، مثلاً حق او را پایمال کند.
- ۳- آیه الله سیستانی: به گفته بعضی از فقها جدال با قسم راست محقق نمی شود مگر این که سه بار پی در پی باشد و این گفته خالی از وجه نیست، گرچه احتیاط ترک آن است حتی یک بار.
- ۴- آیه الله بهجت: اگر سه مرتبه پی در پی باشد، و در حکم غیر صورت تنابع با عدم تخلل تکفیر تامل است در صادق و کاذب. مناسک شیخ، ص ۲۲.
- آیه الله سیستانی: اگر سه بار پی در پی باشد.
- ۵- آیه الله بهجت: بنا بر مشهور و موافق با احتیاط و در خصوص شپش حرمت قتل و القاء از جسد یا ثوب خالی از وجه نیست. مناسک شیخ، ص ۲۳.
- آیه الله خامنه ای: بنا بر احتیاط واجب.
- ۶- آیه الله فاضل: انسان یا حیوان.. کیک یا کک: حشره ای است به اندازه شپش، بال ندارد و چون پاهای عقب اون بلند است به آسانی می جهد، خرطومی دارد که با آن خون انسان را می مکد و گاهی باعث سرایت بیماری طاعون می شود «فرهنگ عمید»
- ۷- آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: کشتن شپش و انداختن او از بدن برای محرم جایز نیست، اما پشه و کک احتیاط در نکشتن آنها است، در صورتی که ضرری متوجه محرم نشود اما تاراندن آنها ظاهراً جایز است هر چند احوط ترک است.
- آیه الله سیستانی در مورد پشه و کک فرموده‌اند: اگر ضرر از آنها متوجه شخص نباشد احتیاط واجب این است که آنها را نکشد و اما راندن آنها جایز است.

ص: ۷۰

۱۱- انگشتر به دست کردن

اشاره

یازدهم- انگشتر به دست کردن برای زینت (۱) ولی اگر برای استحباب باشد، مانع ندارد.
 ۱۶۶ ۴۰۹- اگر انگشتر در دست نمودن، برای زینت و استحباب نباشد، مثلاً برای خاصیتی باشد، اشکال ندارد.

حنا

۱۶۷ ۴۱۰- محرم- بنابر احتیاط واجب (۲) نباید برای زینت حنا ببندد؛ بلکه اگر زینت باشد و قصد هم نکند، احتیاط در ترک است؛ بلکه حرمت (۳) آن، در هر دو صورت، خالی از وجه نیست.
 ۱۶۸ ۴۱۱- اگر قبل از احرام حنا ببندد، چه به قصد زینت باشد یا نباشد و چه اثرش تا زمان احرام بماند یا نماند، مانع ندارد، ولی احتیاط خوب است. (۴)

- ۱- آیه الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط واجب محرم باید از به دست کردن انگشتر اگر زینت محسوب گردد اجتناب کند گرچه قصد زینت نکند بلکه باید از هر کاری که زینت حساب شود اجتناب کند.
 آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب.
- آیه الله مکارم: انگشتر زینتی به هر قصد باشد حرام است.
- ۲- آیه الله بهجت: حنا بستن اگر برای زینت باشد جواز آن مورد تأمل است. مناسک شیخ، ص ۸.
 آیات عظام تبریزی، خویی، مکارم: حنا بستن در صورتی که زینت گفته شود بر محرم حرام است.
- آیه الله خامنه‌ای و آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که فرد محرم از استعمال حنا و رنگ مو- اگر زینت به شمار آید- بلکه از هر چیزی که زینت محسوب می‌شود، اجتناب کند.
- ۳- آیه الله فاضل: حرمت محل اشکال است.
- ۴- آیه الله الهصادی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که اثرش تا حال احرام باقی می‌ماند بنابر احتیاط باید خودداری کند مناسک فارسی، ص ۴۱ و در مناسک عربی، ص ۹۱، مطابق متن فرموده‌اند: اگر اثرش تا زمان احرام بماند بهتر است قبل از احرام حنا نبندد.
 آیه الله مکارم: اگر قصدش ادامه زینت برای حال احرام باشد اشکال دارد.

حنا و انگشتر کفاره ندارد

۱۶۹ ۴۱۲- انگشتر به دست کردن و حنا بستن، کفاره ندارد. (۱)

۱۲- روغن مالیدن**اشاره**

دوازدهم- روغن مالیدن به بدن.

۱۷۰ ۴۱۳- مالیدن روغن به بدن اگرچه بوی خوش در آن نباشد، بنا بر احوط (۲) بلکه اقوی، حرام است.

۱۷۱ ۴۱۴- استعمال روغن دارای بوی خوش، پیش از احرام، اگر اثرش تا وقت احرام باقی می‌ماند، جایز نیست. (۳) ۱۷۲ ۴۱۵- خوردن روغن اگر در آن بوی خوش- مثل زعفران- نباشد، مانع ندارد.

۱۷۳ ۴۱۶- مالیدن روغن اگر از روی اضطرار و احتیاج باشد، مانعی ندارد. (۴) ۱۷۴ ۴۱۶/۲- استفاده از کرم‌های مختلف- نرم کننده، ضد آفتاب، تمیز کننده و برطرف کننده خشکی لب و تاول‌های پا و کرم نرم کننده دست و صورت و بدون بو و الکل- در حال احرام جایز است یا خیر؟ (۵)

۱- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط استحبابی کفاره‌اش یک گوسفند است. مناسک، مسأله ۲۵۴.

آیه الله خویی: بلکه زینت نمودن به هر چیز باشد بر محرم حرام است و کفاره‌اش بنا بر احتیاط یک گوسفند است. مناسک، مسأله ۲۵۴.

۲- آیه الله خامنه‌ای: مالیدن روغن به اعضای بدن و موی سر، در حال احرام جایز نیست چه از قبیل کرم که برای زینت زده می‌شود و چه غیر آن و چه معطر باشد یا نباشد.

۳- آیه الله بهجت: در صورت ارتکاب و در صورت امکان تأخیر احرام، تا زمان زوال بوی خوش، لازم است. مناسک شیخ، ص ۲۴. آیه الله خویی: فتوای معظم له به دست نیامد.

آیه الله سیستانی: ولی اگر در آن عطر نباشد بلکه خودش خوشبو باشد اشکال ندارد.

۴- آیه الله سیستانی: محرم می‌تواند روغنی که بوی خوشی ندارد برای مداوا استعمال کند و جایز است در حال ضرورت استعمال روغنی که خوشبو است یا بوی خوش در آن است.

۵- آیه الله خامنه‌ای: جایز نیست.

آیه الله سیستانی: جایز نیست مگر در موارد ضرورت.

آیه الله مکارم: مالیدن هر نوع روغن و کرم به بدن خواه معطر باشد یا نه، برای محرم جایز نیست ولی مالیدن انواع پمادهای طبی بر بدن برای معالجه و درمان مانعی ندارد.

آیه اللّٰهصافی: جایز نیست هر چند در آن بوی خوش نباشد ولی در حال اضطرار و ناچاری جایز است و در این حال چنانچه بوی خوش در آن باشد، کفاره آن یک گوسفند است هر چند از روی اضطرار بوده والله العالم.

آیه اللّٰه نوری: در فرض سؤال که بو ندارد جایز است.

ص: ۷۲

مالیدن روغن کفاره ندارد

۱۷۵ ۴۱۷- اگر در روغن بوی خوش نباشد، در مالیدن آن کفاره نیست. (۱)
 ۱۷۶ ۴۱۸- اگر در روغن بوی خوش باشد، کفاره آن « (۲) یک گوسفند است اگرچه از روی اضطرار (۳) باشد.

۱۳- ازاله مو**اشاره**

سیزدهم- ازاله مو از بدن خود یا دیگری، چه محرم باشد چه مُجَلِّ. (۱)
 ۱۷۷ ۴۱۹- در حرمت ازاله مو، میان کم و زیاد فرقی نیست و ازاله یک مو نیز حرام است. (۴)
 ۱۷۸ ۴۲۰- ازاله مو اگر از روی ضرورت باشد، مانع ندارد. (۵)
 ۱۷۹ ۴۲۱- اگر در وقت غسل یا وضو، (۶) مویی بدون قصد کنده شود، اشکال ندارد.

۱- آیات عظام: تبریزی، خویی و سیستانی: کفاره روغن مالی در صورتی که از روی علم و عمد باشد، آیه‌الله تبریزی: چه بوی خوش در آن باشد یا نباشد. و یک گوسفند است و اگر از روی نادانی باشد، کفاره‌اش اطعام یک فقیر است بنا بر احتیاط در هر دو مورد.

آیه‌الله مکارم: احتیاطاً یک گوسفند است.

۲- آیه‌الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط، کفاره مالیدن روغن خوشبو به بدن، یک گوسفند است، و در مورد روغن‌های غیر خوشبو، سیر کردن یک فقیر است، اگرچه عدم وجوب کفاره در هر دو مورد بعید نیست.

آیه‌الله فاضل: اگر در روغن بوی خوش باشد کفاره خوردن آن بنا بر اقوی یک گوسفند است و در غیر مصرف خوردن هم احتیاطاً کفاره را بدهد.

آیه‌الله نوری: کفاره مالیدن روغن به بدن، یک گوسفند است، اگرچه از روی اضطرار باشد.

۳- آیه‌الله بهجت، آیه‌الله تبریزی: کفاره‌اش یک گوسفند است حتی در صورت ضرورت، علی‌الأحوط.

آیه‌الله فاضل: در حال اضطرار کفاره ثابت نیست.

۴- آیه‌الله سیستانی: بلکه حتی جزئی از یک مو.

۵- آیه‌الله‌هاصافی، آیه‌الله گلپایگانی: گناه ندارد ولی کفاره دارد.

۶- آیه‌الله بهجت: یعنی به سبب وضو یا غسل و اظهار عدم وجوب فدیة است. مناسک شیخ، ص ۲۴.

آیه‌الله سیستانی: یا تیمم یا تطهیر از خبث یا ازاله مانع از رسیدن آب وضو و غسل و مانند آن.

ص: ۷۳

۱۸۰ ۴۲۲- در حرمت ازاله مو بین تراشیدن، یا نوره مالیدن، یا کندن، یا قیچی کردن و ...، فرقی نیست.

ازاله مو از محرم توسط مُحل

۱۸۱ ۴۲۳- اگر محرم به اختیاراً حاضر شود که دیگری حتی اگر محل باشد (۱) سر او را بتراشد، مرتکب حرام شده و باید کفاره بدهد، ولی چنانچه بدون اختیار او باشد، کفاره ندارد حتی بر مُحلّ مزبور.

کفاره ازاله مو

۱۸۲ ۴۲۴- کفاره سر تراشیدن، اگر ضروری (۲) باشد، دوازده «مُد» طعام است که باید به شش (۳) مسکین بدهد، یا سه روز روزه بگیرد، یا یک گوسفند قربانی کند.

اندازه مد

«مُد»، تقریباً یک چارک (ده سیر) است.

۱۸۳ ۴۲۵- اگر تراشیدن از روی ضرورت نباشد، بنابر احتیاط واجب (۴) باید یک گوسفند کفاره بدهد؛ بلکه تعیین گوسفند در اینصورت، بعید نیست.

۱۸۴ ۴۲۶- اگر محرم از زیر هر دو بغل خود، ازاله مو کند، باید یک گوسفند ذبح کند؛ (۵) بلکه اگر از زیر

۱- آیه الله فاضل: نسبت به مُحلّ مطلقاً کفاره‌ای نیست و نسبت به محرم اگر در موقع ازاله بی‌اختیار بوده و یا اسناد ازاله به محرم ولو تسبیحاً محرز نباشد کفاره ندارد.

۲- آیه الله بهجت: اگر محرم با ضرورت و بدون ضرورت سر خود را بتراشد کفاره‌اش یک گوسفند یا سه روز روزه یا اطعام ده مسکین است که به هریک یک مد داده شود بلکه بنابر احتیاط به هر کدام به مقداری که سیر شوند اگرچه بیش از یک مد باشد طعام داده شود. احتیاط در رعایت اکثر از مدّ و اشباع است. مناسک، مسأله ۲۶۰ و مناسک شیخ، ص ۲۴.
آیه الله فاضل: یکی از سه چیز به نحو تخییر است.

آیه الله گلپایگانی: کفاره ازاله مو از بدن خود، چه در حال ضرورت و چه در غیر ضرورت ثابت است الا در ازاله مو از بدن دیگری که در حال ضرورت کفاره ندارد

۳- آیه الله گلپایگانی: صدقه دادن ده مدّ به ده مسکین کفایت می‌کند اگرچه دوازده مدّ به شش مسکین بهتر است. مناسک فارسی، ص ۴۲، مسأله ۶۳.

۴- آیه الله بهجت: رعایت این احتیاط لازم نیست مناسک شیخ ص ۲۴.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم و نوری: کفاره آن یک گوسفند است.

آیه اللّٰه خامنه‌ای: اگر سر را عالماً عامداً بتراشد کفّاره آن یک گوسفند است.
۵- آیه اللّٰه نوری: اگر از زیر هر دو بغل ازاله مو کند احتیاط آن است برای هر یک از بغل‌ها یک گوسفند کفّاره بدهد.

ص: ۷۴

یک بغل هم ازاله مو کند، احتیاط (۱) آن است که یک گوسفند کفاره بدهد. (۲)

آیه الله سیستانی: اگر موی زیر بغل را بکند حکم همین است و همچنین بنا بر احتیاط واجب اگر به وسیله دیگری، غیر از کندن، موی آن را ازاله نماید و اگر موی ریش یا غیر آن را بکند کفاره آن یک مشت طعام است و اگر مُحَرَّم سر دیگری را تراشید چه محرم باشد چه غیر محرم کفاره ندارد.

آیه الله فاضل: سه فقیر را اطعام کند.

آیه الله گلپایگانی: کفاره ازاله مو از زیر بغل، یک گوسفند است. (مناسک عربی، ص ۹۷- مناسک فارسی، مسأله ۳۹۷).

کفاره ازاله مو با دست به سر و ریش کشیدن

۱۸۵ ۴۲۷- اگر به سر یا ریش خود دست بکشد و یک مو یا بیشتر بیفتد، بنا بر احتیاط (۳) یک کف طعام صدقه بدهد.

۱۸۶ ۴۲۸- اگر کسی موی سر (۴) را به غیر تراشیدن، ازاله کند، بنا بر احتیاط باید کفاره تراشیدن را بدهد.

۱۸۷ ۴۲۹- در موردی که کنده شدن مو با کشیدن دست به سر و صورت کفاره دارد، فرقی بین عمد و سهو و غفلت نیست (۵) به شرط آن که دست کشیدن عمدی باشد.

- ۱- آیه الله مکارم: این حکم واجب است.
- ۲- آیه الله بهجت: اگر موی زیر هر دو بغل خود را بکند کفاره اش یک گوسفند است بنا بر اقوی و در کندن موی یک طرف، سه مسکین را طعام بدهد. مناسک، مسأله ۲۶۰.
- ۳- به مسأله ۴۲۱ مراجعه شود.
- آیه الله بهجت: یک کف از طعام صدقه بدهد و ساقط شدن مو به این سبب با عدم اطمینان به ساقط شدن، غیر از ازاله غیر عمدیه است که فدیة ندارد، اگر چه هر دو جایز است. مناسک شیخ، ص ۲۵.
- آیه الله تبریزی، آیه الله خوئی: باید یک مشت طعام بدهد.
- آیه الله خامنه‌ای: احتیاط آن است که به قدر یک مشت گندم یا آرد و امثال آن بدهد اگر چه وجوب این احتیاط معلوم نیست.
- آیه الله سیستانی: خاراندن سر و بدن اشکال ندارد اگر مویی را نکند و خون خارج نشود؛ و اگر بی جهت محرم دست به سر و ریش خود بکشد و مویی یا بیشتر بیافتد، باید یک مشت طعام کفاره بدهد ولی اگر در وضو و مانند آن باشد چیزی بر او نیست.
- آیه الله مکارم: مقصود از یک کف طعام، مقداری غذاست.
- ۴- آیه الله بهجت: فرقی بین کندن و ماشین کردن و نوره گذاشتن نیست، چه از سر باشد یا صورت یا مواضع دیگر.
- آیه الله خوئی: بلکه واجب است. معتمد، ج ۴، ص ۲۰۸.
- ۵- آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.
- آیه الله مکارم: یعنی میان سر و صورت فرقی نیست.

ص: ۷۵

۱۴- بیرون آوردن خون از بدن**اشاره**

چهاردهم- بیرون آوردن خون از بدن خود (۱)

۱۸۸ ۴۳۰- بیرون آوردن خون از بدن دیگری؛ مثل حجامت کردن او، یا کشیدن دندان او، حرام نیست. «(۲)

مسواک زدن در حال احرام

۱۸۹ ۴۳۱- بیرون آوردن خون از بدن با خراشیدن و مثل آن نیز جایز نیست؛ (۳) و همین طور است مسواک (۴) زدن، اگر از لثه خون خارج شود.

اضطرار به بیرون آوردن خون و خاراندن

۱۹۰ ۴۳۲- خارج نمودن خون در حال احتیاج (۵) برای حجامت و غیر آن، جایز است؛ و همین طور است بیرون آوردن خون دمل در حال احتیاج و خاراندن جَرَبِ آزار دهنده، اگرچه خون خارج شود.

تزریق آمپول و خون گرفتن از بدن

۱۹۱ ۴۳۳- تزریق آمپول در حال احرام، مانع ندارد؛ ولی اگر موجب بیرون آمدن خون از بدن می‌شود، در غیر حاجت و ضرورت، (۶) تزریق (۷) نشود.

- ۱- آیه الله بهجت: به کاری که بداند موجب آن می‌شود؛ زیرا اخراج احتمالی خون، محکوم به حرمت نیست مناسک شیخ، ص ۲۸. آیه الله خامنه‌ای، آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب.
- ۲- آیه الله سیستانی: اگر آن دیگری محرم باشد، احتیاط مستحب ترک است و بر خود آن محرم، جایز نیست، بنابر احتیاط واجب.
- ۳- آیه الله مکارم: مکروه است در غیر حال احتیاج و ضرورت.
- ۴- آیه الله بهجت، آیه الله خویی: بنابر احتیاط واجب.
- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: مسواک کردن عیبی ندارد، گرچه بداند خون خارج می‌شود و کفاره ندارد.
- آیه الله مکارم: در این مسأله و مسأله قبل بنابر احتیاط مستحب.
- ۵- آیه الله خویی: در حال ضرورت یا رفع ناراحتی. مناسک، مسأله ۲۷۴.

- ۶- آیه الله فاضل: و در هر صورت کفاره ندارد.
- ۷- آیه الله بهجت: یعنی اگر بداند که چنین می‌شود، چنانکه گذشت در حاشیه قبل از مسأله ۴۳۰.
- آیه الله خامنه‌ای و آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط جایز نیست مگر در حال نیاز.
- آیه الله مکارم: مکروه است.

ص: ۷۶

۱۹۲ ۴۳۴- خون گرفتن از بدن با سرنگ در حال احرام، چه حکمی دارد؟ (۱)

اخراج خون كفاره ندارد

۱۹۳ ۴۳۵- خون از بدن در آوردن، كفاره ندارد. (۲)

۱۵- ناخن گرفتن

پانزدهم- ناخن گرفتن:

۱۹۴ ۴۳۶- گرفتن بعضی از ناخن هم جایز نیست مگر موجب اذیت باشد. (۳)

۱۹۵ ۴۳۷- در عدم جواز ناخن گرفتن، فرقی بین ناخن دست و پا و بین آلات ناخن‌گیری- قیچی یا چاقو یا ناخن‌گیر- نیست؛ و احتیاط (۴) واجب آن است به هیچ وجه، حتی به سوهان و دندان، ازاله ناخن نکند.

۱۹۶ ۴۳۸- مُحْرِم می‌تواند از غیر محرم ناخن بگیرد؛ و نیز محرم می‌تواند ناخن محرم دیگر را به قصد تقصیر بگیرد. (۵)

۱- خون گرفتن از بدن محرم در حال ضرورت:

آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، فاضل، سیستانی: جایز است؛ آیه الله مکارم: ادماء مطلقاً مکروه است. در غیر ضرورت:

آیات عظام: بهجت، صافی، فاضل و نوری: جایز نیست

آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی: بنابر احتیاط جایز نیست.

۲- آیه الله تبریزی: كفاره‌اش بنابر احتیاط یک گوسفند است؛ آیه الله نوری: اگر اختیارات خارج کند.

آیات عظام: خامنه‌ای، خویی و سیستانی: بنابر احتیاط مستحب كفاره‌اش یک گوسفند است.

آیه الله‌الهمصافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احوط و اولی كفاره آن یک گوسفند است.

۳- آیه الله بهجت: لیکن محتمل است فدیة بعضی از ناخن آزار رساننده، قبضه‌ای از طعام باشد نه مدّ. مناسک شیخ، ص ۲۸.

آیه الله تبریزی: در اینصورت گرفتن ناخن جایز است و از هر ناخنی یک مشت طعام كفاره بدهد مناسک، مسأله ۲۸۵.

آیه الله‌الهمصافی، آیه الله گلپایگانی: و كفاره آن یک مدّ طعام است.

۴- آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: فرقی نیست و ازاله ناخن به هیچ وسیله جایز نیست.

آیات عظام: خامنه‌ای، مکارم و فاضل: حرام است.

۵- آیه الله سیستانی: ولی ناخن گرفتن در تقصیر بنابر احتیاط واجب کافی نیست.

ص: ۷۷

۱۶- کشیدن دندان

- ۱۹۷ ۴۵۰- شانزدهم- کندن دندان: (۱) هر چند بنا بر احتیاط خون نیاید؛ و احتیاط آن است که یک گوسفند کفاره بدهد.
- ۱۹۸ ۴۵۱- کندن دندان که بر محرم حرام است، شامل دندان دیگری نمی شود، هر چند خون خارج شود.
- ۱۹۹ ۴۵۲- کشیدن دندان اگر ضرورت دارد، مانع ندارد، ولی علی الأحوط (۲) کفاره دارد.

۱۷- کندن گیاه و درخت حرم

- هفدهم- کندن (۳) درخت یا گیاهی «(۴)» که در حرم رویده باشد.
- ۲۰۰ ۴۵۳- اگر گیاه یا درختی بعد از منزل گرفتن رویده باشد، اگر خودش آن را کاشته، جایز است آن را

- ۱- آیه الله مکارم: جایز است مطلقاً و کفاره ندارد. با خون ریزی مکروه است.
- آیه الله خامنه‌ای: کشیدن دندان بدون خونریزی نه حرام است و نه کفاره دارد و در صورتی که کشیدن دندان منجر به خونریزی شود بنا بر احتیاط واجب ممنوع است مگر در حال ناچاری و نیاز.
- آیه الله الصافی و آیه الله گلپایگانی: حرام است مطلقاً هر چند خون نیاید.
- آیه الله بهجت: خون بیاید بدون ضرورت، حرام است و در غیر اینصورت جایز است. و در هر صورت مطلقاً کفاره ندارد.
- آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی: اگر خون نیاید، مانع ندارد و کفاره هم ندارد و اگر خون بیاید اگر برای رفع ناراحتی بوده کفاره ندارد.
- ۲- آیه الله بهجت: ولی کفاره ندارد علی الأظهر، حتی در صورت غیر ضرورت، با خون انداختن اگر چه حرام است چنانکه گذشت. مناسک شیخ، ص ۲۸ و ۲۹.
- آیه الله خامنه‌ای: مستحب است که یک گوسفند کفاره بدهد.
- آیه الله تبریزی: کشیدن دندان، اگر خون در نیاید، مانع ندارد و کفاره هم ندارد و در صورتی که خون بیاید، اگر برای رفع ناراحتی بوده کفاره ندارد.
- آیه الله سیستانی: کفاره لازم نیست.
- آیه الله فاضل: کفاره ندارد.
- آیه الله مکارم: مطلقاً مانعی ندارد و کفاره هم ندارد.
- ۳- آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، نوری: و بریدن آن.
- ۴- آیه الله سیستانی: حتی اگر اصل آن در خارج حرم و شاخه آن در حرم یا به عکس باشد.

ص: ۷۸

- بکند؛ (۱) و اگر خودش آن را نکاشته، بنابر احتیاط (۲) آن را قطع نکند، گرچه اقوی جواز است.
- ۴۵۴ ۲۰۱- اگر گیاهی بعد از منزل گرفتن روییده، ولی خودش آن را نکاشته باشد، بنابر احتیاط واجب، « (۳) آن را قطع نکند.
- ۴۵۵ ۲۰۲- اگر منزلی خریده باشد که دارای درخت و گیاه است، نباید آن را قطع کند. (۴)
- ۴۵۶ ۲۰۳- قطع درختان میوه و درخت خرما (۵) و گیاه «اذخر»، مانع ندارد.
- ۴۵۷ ۲۰۴- اگر کسی درختی را که نباید کنده شود، بکند، احتیاط آن است که (۶) اگر بزرگ باشد، یک گاو، و اگر کوچک باشد، یک گوسفند، کفاره بدهد. (۷)

- ۱- آیه الله سیستمی: اختصاص به محرم ندارد و فرقی بین کاشتن خود شخص و دیگری در اینصورت نیست، ولی اگر گیاه یا درختی را خود شخص کاشته باشد می‌تواند قطع کند، هرچند در ملک دیگری باشد.
- ۲- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی و گلپایگانی: مانعی ندارد کندن درخت و گیاه در اینصورت.
- ۳- نظریه آیات عظام در مسأله قبل گذشت.
- آیه الله سیستمی، آیه الله نوری: قطع آن جایز است.
- آیه الله بهجت: نظر ایشان در حاشیه مسأله قبل گذشت.
- آیات عظام خویی، مکارم: این احتیاط واجب نیست بلکه مستحب است.
- ۴- آیه الله نوری: منزلی که در آن سکونت کرده ولو نخریده باشد.
- آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.
- آیه الله مکارم: تنها قطع درختان و گیاهان خودرو که قبل از بنا در آن بوده حرام است و غیر آن حرام نیست.
- ۵- آیه الله فاضل: میوه‌های آن‌ها و شاخه‌هایی از آن‌ها را که در کمیت یا کیفیت میوه تأثیر می‌گذارد می‌تواند قطع کند اما خود آن‌ها را نباید قطع کند.
- آیه الله مکارم: قطع درختان میوه اگر خودرو باشد خالی از اشکال نیست.
- ۶- آیه الله بهجت: در صورتی که در درخت کوچک و در بعض درخت رعایت عدم نقصان از قیمت بشود. مناسک شیخ، ص ۳۰.
- ۷- آیه الله نوری: واجب است.
- آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستمی: کفاره کندن درخت از بیخ، آیه الله سیستمی: بنابر احتیاط قیمت همان درخت است و کفاره قطع مقداری از آن، قیمت همان مقدار است. و کندن علف یا قطع آن کفاره ندارد.
- آیه الله الهی: و ظاهر آن است که اگر گاو یا گوسفند را به قصد ما فی الذمه، از عین آن‌ها یا قیمت درخت، بدهد و قیمت درخت، بیشتر نباشد کافی است.
- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: در هر دو صورت احتیاط یک گاو است.
- آیه الله خامنه‌ای: کندن گیاه و بوته‌های خشک حرم کفاره ندارد ولی واجب است استغفار کند، اما اگر درختی را که بریدن آن حرام است، ببرد، بنابر احتیاط واجب باید یک گاو کفاره بدهد.

ص: ۷۹

- ۲۰۵ ۴۵۸- اگر قسمتی از درخت را قطع کند، باید بنا بر اقوی، (۱) قیمت آن را کفاره بدهد.
- ۲۰۶ ۴۵۹- در قطع گیاه، جز استغفار کفاره نیست. «(۲)»
- ۲۰۷ ۴۶۱- احکام ذکر شده برای قطع درخت و گیاه حرم، مختص به محرم نیست، بلکه برای همه افراد ثابت است.
- ۲۰۸ ۴۶۲- اگر در هنگام راه رفتن متعارف، گیاهی قطع شود، اشکالی ندارد. (۳)

۱۸- سلاح در برداشتن

- ۲۰۹ ۴۶۳- هجدهم- سلاح در برداشتن (۴) بنا بر احوط؛ مثل شمشیر، نیزه و تفنگ و همه آلات جنگی مگر برای ضرورت. و مکروه است همراه داشتن سلاح در صورتی که در تن نباشد مگر این که ظاهر نباشد، و احوط ترک آن است.

۲- محرمات مخصوص به مردان

۱۹- استتلال برای مردان

اشاره

نوزدهم- سایه قرار دادن مرد بالای سر خود.

۱- آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبلی مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: بلکه احوط است.

۲- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: کفاره ندارد. مناسک، ص ۱۱۴.

۳- آیه الله بهجت: در صورت عدم ضرورت با علم به قطع، احتیاط شود.

۴- پوشیدن و در برداشتن سلاح:

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: حرام است مگر برای ضرورت.

حمل سلاح بدون صدق پوشیدن:

آیه الله بهجت: جایز است و کفاره ندارد

آیات عظام: خامنه‌ای، تبریزی، خویی، جایز نیست؛ آیه الله صافی و آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیه الله سیستانی:

اگر مسلح بودن صدق کند، جایز نیست.

نظر سایر آیات عظام، موافق متن است.

ص: ۸۰

۲۱۰ ۴۶۴- سایه قراردادن برای مردان، جایز نیست، ولی برای زنها و بچه‌ها، جایز است و کفاره هم ندارد.

اختصاص حرمت به طی منزل

۲۱۱ ۴۶۵- استظلال فقط در حال طی منزل، حرام است؛ اما بعد از منزل کردن در هر مکانی- مانند منی عرفات یا غیر آن- مانعی ندارد، و حتی محرم می‌تواند در محلی که منزل کرده، در حال راه رفتن، با چتر و مثل آن، بر سر خود سایه قرار دهد؛ (۱) پس حرکت در منی از چادرها تا قربانگاه و محل جمرات با چتر و غیر آن، مانعی ندارد؛ گرچه در حال راه رفتن، احتیاط مستحب (۲) در ترک است.

حرکت از زیر سایبانه‌های منی

۲۱۲ ۴۶۶- حرکت از زیر سایبانه‌های منی برای محرمی که به منی می‌رود هر چند هنوز منزل نکرده باشد، مانع ندارد. (۳) ۲۱۳ ۴۶۷- در حرمت استظلال، فرقی بین سواره و پیاده « (۴) »

استظلال در مکه

۲۱۴ ۴۶۸- محرم می‌تواند بعد از رسیدن به مکه ولو در محله‌های جدید که از مسجدالحرام دور هستند، برای رفتن به مسجدالحرام در ماشین‌های مسقف سوار شود یا زیر سایه برود. (۵)
۲۱۵ ۴۶۹- مکه منزل است و به محض وصول به آن- ولو قبل از رسیدن به محل اسکان و استقرار- استظلال مانع ندارد. (۶)

۱- آیه الله وحید: استظلال بعد از منزل کردن جایز است اگر چه با سایه متحرک باشد. مناسک معظم له صفحه ۱۳۵ آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی: احوط آن است که شخص محرم پس از رسیدن به مکه پیش از انجام مناسک عمره و همچنین در حال احرام در عرفات و منا، از قرار گرفتن در زیر سایه‌های متحرک مانند اتوبوس مسقف و چتر، اجتناب کند؛ آیه الله بهجت: مگر برای حواجی خانه و خیمه.

۲- آیه الله خویی: و در قسمت جدید شهر مکه بنا بر احتیاط، سوار ماشین سقف دار نشوند. المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۷.

۳- به مسأله قبل مراجعه شود.

۴- آیات عظام تبریزی، خویی: بنا بر احتیاط.

۵- جهت تفصیل این مسأله به ذیل مسأله ۴۶۵ مراجعه شود.

۶- تذکر: جهت تفصیل نظرات به ذیل مسأله ۴۶۵ مراجعه شود؛

هر چند از اطلاق منزل به مکه، استفاده می‌شود که به محض وصول به مکه، احکام منزل، بر آن مترتب می‌شود؛ فقط حضرت آیه الله خویی فرموده‌اند: بنا بر احتیاط تا وارد شدن به مکه متیقن سابق استظلال نکند.

استظلال از مسجد تنعیم در احرام عمره مفرده

۲۱۶ ۴۷۲- با توجه به این که تنعیم جزو مکه شده و مکه منزل است، استظلال در مکه برای کسی که از تنعیم محرم شده است، مانع ندارد. (۱)

سایه ثابت و متحرک

۲۱۷ ۴۷۳- در حرمت استظلال، فرقی بین سایه متحرک- مثل چتر و ماشین مسقف- و سایه ثابت، «(۲) مثل پل و غیره، نیست؛ و نیز فرقی بین اجبار و اختیار نیست؛ (۳) ولی بر عبور از زیر پل‌هایی که در جاده‌ها هست، استظلال‌لصادق نیست.

سوار شدن بر ماشین مسقف بدون توجه

۲۱۸ ۴۷۴- اگر کسی بدون توجه، در روز سوار ماشین سقف‌داری که حرکت می‌کند شود، باید بعد از توجه، بلافاصله پیاده شود؛ و اگر تأخیر کند، باید کفاره بدهد؛ ولی سوار و پیاده شدن از ماشین مسقف در حالی که ایستاده است، مانع ندارد.

موارد استظلال

۲۱۹ ۴۷۷- در حرام بودن استظلال در وقت طی منزل، فرقی بین محمل روپوش دار، اتومبیل سرپوشیده، هواپیما و کشتی نیست.

سایه جانبی

۲۲۰ ۴۷۸- در وقت طی منزل، استظلال به پهلو محمل، کناره ماشین و هر چیزی که بالای سر

- ۱- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی: به احتیاط واجب، استظلال نکند. آیه الله خویی: تا ورود به مکه متیقن سابق.
- ۲- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری: عبور از زیر سایبان ثابت اشکال ندارد.
- آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که به اختیار خود، روز از آن تونل‌هایی که صدق رفت و آمد در منزل نمی‌کند، نرود. آراء المراجع، ص ۱۷۸.
- ۳- آیه الله سیستانی: در فرض اجبار قطعاً حرام نیست.

ص: ۸۲

نباشد، بنابر احتیاط ترک شود، اگرچه جایز بودن آن، خالی از قوت نیست. (۱)

تابش عمودی و افقی خورشید

۲۲۱ ۴۷۹- در استظلال، فرقی بین سایه حاصل از تابش عمودی یا مایل خورشید، نیست. (۲)

سایه بر شانه

۲۲۲ ۴۸۰- اگر سایه فقط بر شانه بیفتد و بر سر نیفتد، استظلال (۳) صدق نمی‌کند.

حکم بین الطلوعین

۲۲۳ ۴۸۱- بین الطلوعین از نظر جواز و عدم جواز استظلال جزو شب است یا روز؟ (۴)

حکم استظلال در فرض احرام از راه دور با نذر

۲۲۴ ۴۸۲- احرام از جاهای دور- مثل تهران- با نذر جایز است، و نذر، صحیح و عمل به آن لازم است؛ (۵) و اگر راه دیگری جز

سفر با هواپیما و وسایل مسقف نباشد، باید بروند، ولی برای حرکت زیر سقف، باید کفاره بدهند.

۲۲۵ ۴۸۳- در فرض قبل حتی الامکان باید از راهی برود که در طی منزل، زیر سایه قرار نگیرد؛ (۶) و اگر

۱- آیات عظام: بهجت، تبریزی: بنابر احتیاط، ترک شود؛ آیه الله خویی: اگر تأثیر در گرما یا سرما یا باد دارد، جایز نیست.

آیه الله خامنه‌ای: قرار گرفتن در سایه دیوار و درخت و مانند آنها و نیز عبور از زیر سقف‌های ثابت مانند پل و تونل، حتی در روز اشکال ندارد.

آیات عظام: صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، نوری: جایز است؛ آیه الله سیستانی: برای پیاده مطلقاً جایز است و سواره احتیاط کند، مگر سایه سر و سینه را نگیرد.

۲- به مسأله قبل مراجعه شود.

۳- آیات عظام: بهجت، خویی: فرقی نمی‌کند. آیات عظام: تبریزی، سیستانی، فاضل: بنابر احتیاط.

۴- آیات عظام: بهجت، سیستانی، صافی، مکارم: جزء شب است. آیه الله تبریزی: مبنی بر احتیاط است.

۵- آیه الله سیستانی: نذر احرام قبل از میقات، برای کسی که می‌داند ناچار می‌شود زیر سقف برود محل اشکال است. ملحق مناسک.

آیه الله فاضل: صحت نذر برای کسی که می‌داند باید در روز با وسیله مسقف حرکت کند محل اشکال است. بلی اگر بداند که برای احرام عمره تمتع نمی‌تواند به یکی از مواقیت معروفه برود، نذر اشکال ندارد و معصیت هم نکرده است، ولی احتیاط آن است که در ادنی‌الجل تجدید احرام کند. و در هر صورت کفاره زیر سقف رفتن را باید بدهد.

۶- آیات عظام فاضل، نوری: می‌تواند از راهی برود که زیر سایه قرار بگیرد؛ مانند تونل و پل و زیر درخت، از سایه‌های ثابت.

ص: ۸۳

راهی برای زیر سقف قرار نگرفتن نباشد و قبل از نذر به آن التفات داشته، معصیت کرده؛ (۱) زیرا عمداً خود را به ارتکاب محرمات احرام، مبتلا کرده است. (۲)

استظلال در شب و هوای ابری

۴۸۴۲۲۶- استظلال در شب، (۳) خلاف احتیاط است گرچه جایز بودن آن، به نظر بعید (۴) نیست؛ بنابراین، جواز نشستن محرم در هوایما و ماشینی که شب حرکت می‌کند، بعید نیست و استظلال در هوای ابری (۵) در روز، جایز نیست، مگر ابر به طوری تیره (۶) باشد که استظلال‌الصدق نکند.

۱- آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲- آیات عظام: تبریزی، خویی، مکارم: ظاهر این است که معصیت نکرده است، ولی برای استظلال اضطراری کفاره باید بدهد.

۳- آیه الله بهجت: استظلال در شب نیست و مانع ندارد و ظاهر مجموع روایات و مقتضای اصل، اختصاص ممنوعیت به سایه انداختن از آفتاب است. مناسک، ص ۵۰.

۴- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط در حرمت استظلال فرقی بین شب و روز نیست.

آیه الله خامنه‌ای: احوط آن است که در شب‌های بارانی و سرد، از سوار شدن به اتوبوس مسقف و مانند آن اگر برای فرار از باران و سرما باشد اجتناب کند.

آیه الله خویی: مراد از استظلال تحفظ از آفتاب و سرما و گرما و باران و باد و مانند آنها است. پس اگر هیچکدام از آنها نباشد، به نحوی که وجود و عدم سایبان یکسان باشد اشکال ندارد، و در این حکم بین شب و روز فرقی نیست. مناسک، مسأله ۲۷۰. و در فرض شک در این که آیا مظلّه وجود و عدمش یکسان است یا نه استظلال جایز است. استفتائات آخر مناسک، چاپ ۲۱، ص ۳۲۵.

آیه الله وحید: جایز نبودن استظلال در شب مورد اشکال است، و احتیاط واجب ترک آن است. مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۳۵ آیه الله سیستانی: سوار شدن در ماشین سقف‌دار و مانند آن در شب و بین الطلوعین و روزهایی که ابر غلیظ مانع تابش خورشید باشد، در صورتی که بارانی نباشد اشکال ندارد و اگر بارانی باشد کفاره دارد و به احتیاط واجب جایز نیست. مناسک، مسأله ۲۷۰. آیه الله مکارم: جایز است مگر در شب‌های بارانی که باید کفاره بدهد و در روزهای کاملاً ابری و بین الطلوعین نیز استفاده از ماشین سرپوشیده مانعی ندارد.

۵- آیه الله بهجت، اگر طوری باشد که تظلیل‌صادق نباشد اشکال ندارد.

۶- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: استظلال در روز ابری هم جایز نیست.

آیه الله سیستانی: اگر ابر تیره باشد که اشعه آفتاب را به کلی پوشانده باشد و باران نباشد اشکال ندارد.

آیه الله الهی‌صافی، آیه الله گلپایگانی: در جواب استظلال در روز ابری فرموده‌اند: استظلال در هوای ابری در روز جایز نیست. مناسک فارسی، ص ۱۸۴.

آیه الله مکارم: تیره بودن ابرها لازم نیست، منظور نبودن سایه است.

استقلال با عذر

۲۲۷ ۴۸۵- در صورت وجود عذر- مثل شدت گرما یا شدت سرما یا بارندگی- استقلال جایز است، ولی کفاره دارد.

کفاره سایه قرار دادن

۲۲۸ ۴۸۷- کفاره سایه قرار دادن در حال طی منزل، یک گوسفند است، چه با عذر باشد و چه با اختیار، بنابر احتیاط (۱) واجب.

کفایت یک کفاره در هر احرام برای استقلال

۲۲۹ ۴۸۸- در احرام عمره، اقوی کفایت یک گوسفند است، هر چند بیش از یک مرتبه استقلال نموده باشد؛ و همچنین است احرام حج. (۲)

۲۰- پوشیدن دوختنی**اشاره**

۲۳۰ ۴۹۰- بیستم- پوشیدن دوختنی؛ مثل پیراهن، قبا و مانند آن. (۳) ۲۳۱ ۴۹۱- احوط اجتناب از مطلق دوخته است (۴) هر چند کم باشد؛ مثل کمر بند «آیات عظام: خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی، فاضل، مکارم: کمر بند دوخته اشکالی ندارد. (۵)

۱- آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: کفاره آن یک گوسفند است و فرقی بین اختیار و اطرار نیست.

۲- آیات الله سیستانی: ولی احتیاط مستحب این است که برای هر روز یک کفاره بدهد. مناسک، مسأله ۲۷۱.

۳- آیات عظام: خامنه‌ای، نوری، سیستانی: پوشیدن لباس دوخته از قبیل پیراهن، شلوار و ... و نیز لباسهای دکمه دار که بابتن دکمه به شکل پیراهن در می آید برای مردان در حال احرام جایز نیست؛

آیه الله تبریزی، خویی: احوط اجتناب از هر جامه دوخته و شبیه دوخته است.

۴- آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، فاضل: پوشیدن چیز دوخته که لباس محسوب نمی شود، مانند کمر بند یا همیان که پول در آن می گذارند و همچنین استفاده از بند ساعت و مانند آن اشکال ندارد. انداختن لحاف یا پتو و مانند آن که حاشیه آن دوخته شده بر رور شانه ها مانعی ندارد. همچنین دوخته بودن حاشیه جامه احرام بلامانع است. آیه الله خویی: احوط اجتناب از مطلق جامه دوخته و شبیه دوخته است ولی انداختن پتوی حاشیه دار که طرفین آن را با نخ دوخته اند مانع ندارد استفتائات، ص ۲۴۱، س ۷۱۲. آیه

اللّه‌صافی، آیه الله گلپایگانی: استفاده از این اشیاء برای محرم جایز است، هر چند دوخته باشد: ۱- همیان و کمر بند که برای حفظ پول به کمر می بندند. ۲- فتق بند. ۳- کفشی که تمام روی پا را نپوشاند.

۵- آیات عظام: خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی، فاضل، مکارم: کمر بند دوخته اشکالی ندارد. آیه الله تبریزی: ولی پوشیدن شب کلاه جایز نیست.

آیه الله سیستانی: به ذیل ۴۹۰ مراجعه شود.

پوشیدن دمپایی دوخته و ساعت با بند دوخته ۲۳۲

۴۹۲- پوشیدن دمپایی دوخته که تمام روی پا را نمی‌گیرد، برای مرد محرم، چه حکمی دارد؟ (۱) ۲۳۳ ۴۹۳- به میج بستن ساعتی که بند آن دوخته است، چه حکمی دارد؟ (۲)

همیان و قمقمه و فتق بند دوخته

۲۳۴ ۴۹۴- به کمر بستن و همراه داشتن همیان پول، هرچند دوخته باشد، اشکال ندارد؛ و بهتر اجتناب از گره زدن آن است.
 ۲۳۵ ۴۹۵- استفاده از فتق بند دوخته در فرض ضرورت، جایز است، ولی بنابر احتیاط کفاره دارد. (۳)
 ۲۳۶ ۴۹۶- از به دوش انداختن قمقمه‌ای که در محفظه دوخته شده قرار دارد، بنابر احتیاط، (۴) اجتناب شود (۵) ولی در دست گرفتن آن، مانع ندارد. (۶)

- ۱- آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل و مکارم: اشکال ندارد.
 آیه الله بهجت و آیه الله نوری: احتیاط در ترک است.
- ۲- آیات عظام: بهجت، صافی، نوری: احتیاط در ترک است.
- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم اشکال ندارد.
- ۳- آیه الله تبریزی: کفاره هم ندارد.
- آیه الله خامنه‌ای: حکم آن در ذیل مسأله ۴۹۱ آمده است.
- آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: ضرورت لازم نیست و کفاره هم ندارد.
- آیه الله الصافی، آیه الله فاضل: اولی این است که کفاره بدهد.
- ۴- آیه الله فاضل: احتیاط مستحب.
- ۵- آیه الله بهجت: اگر مثل همیان باشد و صدق لبس نکند اشکال ندارد.
- آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل: مانعی ندارد.
- آیه الله مکارم: حمل کیف‌ها و ساک‌های دوخته، هر چند به شانه و گردن بیندازد مانعی ندارد.
- ۶- آیه الله خامنه‌ای: پوشیدن همیان و کمر بند و دیگر دوخته‌های کوچک که به آن لباس گفته نمی‌شود اشکال ندارد.

استفاده از پتو

۲۳۷ / ۲ / ۴۹۶- در صورت سرد شدن هوا آیا افراد مُحرم می توانند از پوشش دیگری مثل پتو یا لباس استفاده نمایند؟ (۱)

حکم پوشیدن دستکش برای بانوان

۲۳۸ / ۴۹۷- پوشیدن «قفازین» (۲) برای زنها جایز نیست (۳) ولی پوشیدن لباس دوخته، هر قدر که باشد برای آنها جایز است و کفاره ندارد.

کفاره پوشیدن لباس دوخته

۲۳۹ / ۴۹۸- کفاره پوشیدن لباس دوخته، یک گوسفند است.

۲۴۰ / ۴۹۹- اگر محرم چند نوع لباس دوخته بپوشد- مثل پیراهن و ..- برای هر یک باید کفاره (۴) بدهد؛ و احتیاط واجب (۵) آن است که اگر آنها را توی هم کند و یک دفعه بپوشد برای هر یک کفاره بدهد.

۱- آیه‌الله بهجت: مانعی ندارد و اگر بر شانه می اندازند باید مخیط نباشد.

آیه‌الله فاضل؛ آیه‌الله خامنه‌ای: چنانچه مخیط یا شبه مخیط نباشد اشکال ندارد ولی باید مردان سرشان و زنان صورتشان را نپوشانند و دوخته بودن حاشیه پتو هم مانع ندارد.

آیه‌الله مکارم: استفاده از پتو مانعی ندارد؛ آیه‌الله سیستانی: و حتی دوخته بودن حاشیه‌های لباسهای احرام و نیز دوختن مارک بر آن مانعی ندارد.

۲- قفازین چیزی بوده که زنه‌های عرب برای حفظ از سرما، در آن پنبه می گذاشتند و دست می کردند

۳- آیه‌الله بهجت: پوشیدن هر نوع دستکش جایز نیست مگر در حال ضرورت.

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم: منظور از قفازین هر نوع دستکش است.

آیه‌الله‌الصفایی و آیه‌الله فاضل: بنابر احتیاط واجب پوشیدن هر نوع دستکش برای بانوان در حال احرام جایز نیست آیه‌الله فاضل: ولی کفاره ندارد.

۴- آیه‌الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست.

آیه‌الله‌الصفایی، آیه‌الله گلپایگانی: ظاهر آن است که اگر برای پوشیدن جنس دوخته یک کفاره بدهد کافی است. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۱، مسأله ۲۰.

۵- آیه‌الله بهجت: ظاهر تعدد کفاره است به تعدد صنف‌ها مطلقاً، چه علی الترتیب بپوشد و چه در یک دفعه بپوشد.

آیه‌الله خامنه‌ای: اگر تعدد صدق کند برای هر مورد یک کفاره بدهد.

آیه الله سیستانی: در اینصورت اگر نوع لباس‌ها مختلف باشد، به تعداد هر لباس باید کفاره بدهد و اگر نوع لباس‌ها یکی باشد، بنا بر احتیاط به تعداد هر لباس باید کفاره بدهد. مناسک، مسأله ۲۴۵.

ثبوت كفاره با اضطرار به دوختنی

۲۴۱ ۵۰۰- پوشیدن لباس دوخته در فرض نیاز، جایز است، ولی كفاره دارد؛ (۱) و اضطرار به پوشیدن لباسهای متعدد، موجب سقوط كفاره نیست. (۲)

تکرار كفاره

۲۴۲ ۵۰۱- اگر یک نوع لباس بپوشد، مثل پیراهن، و كفاره بدهد و پیراهن دیگری بپوشد، یا آن را که پوشیده بکند و باز بپوشد، باید برای دفعه دیگر نیز كفاره بدهد. (۳)

۴۳ ۵۰۲- اگر چند لباس از یک نوع بپوشد- مثل چند قبا یا پیراهن- چه در یک مجلس، یا چند مجلس، (۴) بنا بر احتیاط واجب، برای هر یک كفاره بدهد. (۵)

۲۱- پوشیدن آنچه تمام روی پا را می‌گیرد**اشاره**

۲۴۴ بیست و یکم- پوشیدن کفش و جوراب و هرچه تمام روی پا را می‌گیرد. (۶)

- ۱- آیه الله بهجت: مگر در صورتی که إزار نداشته و شلوار بپوشد که در وجوب فدیة تأمل است. مناسک شیخ، ص ۲۰ و ۲۱.
- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید یک گوسفند بدهد.
- ۲- آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی: بنا بر احتیاط در صورت اضطرار به پوشیدن لباس هم كفاره دارد.
- آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط. مناسک، مسأله ۲۴۵.
- آیه الله مکارم: مگر این که موجب عسر و حرج شود.
- ۳- آیه الله خویی: فتوای معظم له در دست نیست.
- ۴- آیه الله بهجت: اگر یک دفعه پوشیدن صدق کند. استفاد از مناسک شیخ، ص ۲۰.
- ۵- آیه الله تبریزی: در صورتی که چند لباس بپوشد ولو از یک نوع باشد، باید به تعداد آنها كفاره بدهد.
- آیه الله خامنه‌ای: اگر تعدد صدق کند برای هر مورد یک كفاره بدهد.
- آیه الله خویی: فتوای معظم له در دست نیست.
- آیه الله فاضل: چنانچه چند لباس از یک نوع را یک دفعه یعنی پشت سر هم و بدون فاصله بپوشد، فقط یک كفاره واجب می‌شود.
- آیه الله گلپایگانی، آیه الله الهصادی: برای پوشیدن جنس دوخته در احرام عمره، یک كفاره و در احرام حج نیز یک كفاره کافی

است. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۱، -مسأله ۲۰.

آیه الله مکارم: مگر این که موجب عسر و حرج شود.

۶- آیه الله بهجت: بلکه مطلقاً باصدق لبس و پوشیدن علی الأحوط. مناسک شیخ، ص ۲۱.

آیه الله خامنه‌ای: مرد محرم نباید چکمه و جوراب بیوشد و احتیاط واجب آن است که از پوشیدن هر چیزی که تمام روی پا را می پوشاند- مانند کفش و گیوه و امثال آن- اجتناب کند. لکن اگر لباس احرام یا پتو و امثال آن را روی پا بیندازد اشکال ندارد.

آیه الله تبریزی: احوط نپوشیدن هر چیزی است که تمام پشت پا را پوشاند.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که از پوشیدن چیزی که قسمتی از روی پا را هم پوشاند نیز خودداری کند ولی بند نعلین اشکال ندارد.

تذکر: از تقیید حرمت، بهصدق پوشیدن، استفاده می شود که افتادن حوله احرامی و پتو روی پا هنگام خواب و غیر آن، اشکال ندارد.

ص: ۸۸

۵۰۳ ۲۴۵- این حکم به مردان اختصاص دارد و برای زن مانع ندارد.

پوشیدن کفش بنددار

۵۰۴ ۲۴۶- پوشیدن کفش بند دار که تمام روی پا را نگیرد، در حال احرام مانعی ندارد.

اضطراب به پوشیدن جوراب و مانند آن

۵۰۵ ۲۴۷- اگر مرد به پوشیدن چیزی که تمام روی پا را می‌گیرد، محتاج شود، (۱) احتیاط واجب (۲) آن است که روی آن را شکاف دهد.

۵۰۵ / ۲ ۲۴۸- افرادی که هنگام استفاده از پای مصنوعی ناچار به استفاده از جوراب، یا تسمه دوخته شده هستند و انجام اعمال بدون پای مصنوعی برایشان بسیار مشکل است، چه وظیفه‌ای دارند؟ « (۳) »

۵۰۶ ۲۴۹- در پوشیدن آنچه روی پا را می‌گیرد، کفاره نیست. (۴)

۱- آیه الله سیستانی: بلکه مضطرّ شود.

۲- آیات عظام: بهجت: خویی، فاضل، مکارم: احتیاط مستحب این است. مناسک عربی، مسأله ۲۴۸.

۳- آیه الله بهجت: اگر عرفاً لباس مخیطصادق نیست کفاره ندارد و گرنه دارد هر چند با وجود عذر پوشیدن آن جائز است در همان حدّ ضرورت و عذر.

آیه الله خامنه‌ای: اگر ناچار به پوشیدن باشید حرام نیست ولی در صورتی که صدق لباس بکند کفاره دارد.

آیه الله فاضل: اگر جوراب دوخته نباشد مانعی ندارد هر چند تسمه آن دوخته باشد، اما اگر جوراب دوخته باشد، باید کفاره بدهید.

آیه الله مکارم: اگر ناچار هستند، کفاره‌ای بدهند، و احرام آنها اشکال ندارد.

۴- آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: احوط ثبوت کفاره گوسفند است. آیه الله نوری: یک گوسفند واجب است.

آیه الله سیستانی: در پوشیدن چکمه و مانند آن کفاره‌ای واجب نیست، ولی بنا بر احتیاط، اگر عمداً جوراب و مانند آن را بپوشد باید یک گوسفند کفاره بدهد. مناسک، مسأله ۲۴۸.

آیه الله خامنه‌ای: احتیاط مستحب در خصوص جوراب آن است که یک گوسفند به عنوان کفاره قربانی کند.

ص: ۸۹

۲۲- پوشیدن سر**اشاره**

بیست و دوم- پوشاندن سر بر مردان با چیزهای پوششی.

۵۰۷ ۲۵۰- بنا بر احتیاط واجب (۱) از پوشاندن سر به وسیله چیزهای غیر پوششی- مثل گِل و حنا و دوا و پوشال و مانند آن- اجتناب شود.

۵۰۸ ۲۵۱- بنا بر احتیاط واجب از حمل بار به وسیله سر که موجب پوشاندن می‌شود، اجتناب شود.

پوشاندن سر با دست

۵۰۹ ۲۵۲- پوشاندن سر به وسیله اعضای بدن- مانند دست بر سر گذاردن (۲) جایز است، ولی احتیاط در ترک آن است.

۵۱۰ ۲۵۳- زیر آب کردن سر، (۳) در حال احرام جایز نیست (۴) و همچنین است (۵) مایع دیگری؛ مثل گلاب و غیر آن.

۱- آیات عظامصافی، گلپایگانی، تبریزی، خویی: محرم نباید سر خود را بپوشاند حتی با گِل و مانند آن.

۲- آیه الله بهجت: احوط و اولی ترک پوشانیدن سر به قسمتی از بدن؛ مثل دست است در غیر موارد ضرورت عرفیه یا شرعیّه. اگرچه جواز خالی از وجه نیست. مناسک شیخ، ۲۵.

۳- آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، وحید و فاضل: برای محرم چه مرد و چه زن.

۴- آیه الله بهجت: محرم نبایستی در آب فرو رود که سرش زیر آب شود و بنا بر احتیاط در غیر آب از مایعات دیگر مناسک، مسأله ۲۶۴.

آیه الله خامنه‌ای: فرو بردن تمام سر در آب برای محرم جایز نیست، و بنا بر ظاهر، در این مسأله تفاوتی میان زن و مرد وجود ندارد؛ اما اگر تمام سر را در آب فرو برد، کفاره‌ای بر عهده‌اش نخواهد بود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: محرم نبایستی در آب فرو رود که سرش زیر آب برود.

آیه الله سیستانی: برای محرم جایز نیست همه سر خود را در آب فرو برد بلکه بنا بر احتیاط در غیر آب هم جایز نیست و فرقی در این حکم بین زن و مرد نیست و منظور از سر در این حکم، همه قسمتی است که بالاتر از گردن است.

۵- آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: بنا بر احتیاط.

پوشاندن قسمتی از سر

۵۱۱ ۲۵۴- بعض (۱) سر، در حکم تمام سر است و نباید پوشیده شود.

استفاده از ماسک بند دار برای مردان و زنان

۵۱۲ ۲۵۵- استفاده از ماسک‌های بهداشتی که بند آن را پشت سر می‌اندازند و بخش کوچکی از سر را می‌پوشاند، برای مردان و زنان محرم چه حکمی دارد؟ (۲)

۵۱۳ ۲۵۶- گوشها ظاهراً (۳) از سر محسوب است و نباید پوشیده شود.

استفاده از موی مصنوعی در حال احرام

۵۱۴ ۲۵۷- استفاده از موی مصنوعی، ضرر بهصحت عمره و حج ندارد؛ ولی اگر مرد آن را بر سرش بگذارد، باید کفاره بدهد. (۴)

۱- آیه الله خامنه‌ای: پوشاندن قسمتی از سر به نحوی که عرفاً مصداق پوشاندن سر باشد،- مانند گذاشتن کلاه کوچک در وسط سر- جایز نیست، اما در غیر اینصورت، مانند گذاشتن قرآن و مانند آن بر روی سر و یا خشک کردن تدریجی بخشی از سر، اشکال ندارد، هرچند احوط آن است که از آن نیز اجتناب نماید.

آیه الله خویی: بردن بعض سر در آب مانعی ندارد. معتمد العروه، ج ۴، ص ۲۲۱.

آیه الله سیستانی: پوشیدن بعض سر جایز نیست ولی زیر آب بردن بعض سر جایز است.

آیه الله فاضل: بنا بر اقوی در تغطیه، لکن در حمل، بنا بر احتیاط.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب، ولی ریختن آب بر سر مانعی ندارد.

۲- آیت الله تبریزی: اگر مثل نخ باشد مانعی ندارد و اگر زنان مضطرّ به این عمل باشند اشکال ندارد، والله العالم.

آیت الله خامنه‌ای: استفاده از ماسک برای پوشش بینی و دهان برای زنان در حال احرام مانع ندارد.

آیت الله سیستانی: اگر از بوی بد مانع شود جایز نیست و برای زنان به احتیاط واجب مطلقاً جایز نیست.

آیت الله هاشمی: بدون ضرورت جایز نیست و با ضرورت تکلیفاً جایز است، ولی با فرض پوشیده شدن بعض سر در مرد و بعض صورت در زن کفاره دارد؛ والله العالم.

آیت الله فاضل: ماسک زدن برای زن محرم، هرچند مخیط و موجب ستر مقداری از صورت او شود، در حال ضرورت مانعی ندارد و کفاره هم ندارد و برای مرد هم هرچند مخیط باشد، مانعی ندارد و کفاره ندارد.

آیت الله مکارم: اشکال ندارد.

آیت الله نوری: خیر، جایز نیست و علت آن این است که برای مردان به خاطر پوشانده شدن بعض سر و برای زنان به جهت پوشاندن

بعضی صورت اشکال پیدا می‌کند.

۳- آیه الله تبریزی، آیه الله نوری: گوش‌ها در این حکم ملحق به سر است.

آیه الله فاضل: ولی پوشاندن مقداری از گوش مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

۴- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر از روی اضطرار باشد ظاهراً کفاره ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط کفاره بدهد.

آیه الله سیستانی: اگر از روی ضرورت باشد کفاره ندارد و در غیر این صورت بنا بر احتیاط یک گوسفند کفاره دارد. ملحق مناسک.

آیه الله فاضل: در صورتی که تمام سر را پوشانده باشد اما اگر قسمتی از سر را پوشانده است کفاره ندارد.

جواز پوشاندن رو برای مردان

۵۱۵ ۲۵۸- پوشانیدن رو برای مردان، مانع ندارد، و جزو سر محسوب نیست؛ پس در وقت خواب، یا غیر آن، مانعی از پوشاندن آن نیست.

چند مورد مستثنی از حرمت

۵۱۶ ۲۵۹- گذاشتن بند مشک آب بر سر، از حکم عدم جواز پوشش، استثنا شده و مانع ندارد.
 ۵۱۷ ۲۶۰- دستمالی که برای سردرد به سر بسته می‌شود، اگرچه تمام سر را بگیرد مانع ندارد (۱) و کفاره (۲) هم ندارد.

۵۱۸ ۲۶۱- گذاشتن سر روی بالش برای خوابیدن مانع ندارد.

۵۱۹ ۲۶۲- اگر پارچه‌ای را مثلاً برای حفظ از پشه، روی چوب و مانند آن، بالای سر قرار دهند، از جهت پوشاندن، مانع ندارد و همچنین است رفتن در پشه‌بند.

۵۲۰ ۲۶۳- رفتن زیر دوش حمام برای مُحَرِّم، مانع ندارد، ولی زیر آبشاری که سر را فرا گیرد، جایز نیست ..

خشک کردن سر با حوله

۵۲۱ ۲۶۴- خشک کردن سر با حوله و دستمال و مانند آن، جایز نیست (۳) و بعض سر، در حکم تمام سر محسوب می‌شود.

تر بودن سر هنگام مسح در حال احرام

۵۲۲ ۲۶۵- محرمی که سرش هنگام وضو برای مسح، تر باشد، و نمی‌تواند صبر کند تا خودش خشک شود، یا با مثل دست آن را خشک کند، احوط (۴) جمع بین وضو با این حال و تیمم است. (۵)

۱- آیات عظام: بهجت، صافی، گلپایگانی: گناه ندارد و لکن کفاره دارد.

۲- آیات مکارم، آیه الله نوری: احوط ثبوت کفاره است.

آیه الله الصافی، آیه الله گلپایگانی: مانعی ندارد ولی یک گوسفند کفاره دارد. مناسک فارسی، ص ۴۲.

۳- آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: هر چند به نحو کشیدن پارچه بر سر باشد بنا بر احتیاط واجب و اگر وقت نماز تنگ است گوشه حوله یا پارچه را بگیرد و به مقداری که در مسح سر واجب است خشک کند.

- ۴- آیات عظام: بهجت، خامنه ای، گلپایگانی، مکارم: اگر به تدریج صورت گیرد که تمام سر پوشیده نشود مانعی ندارد. آیه الله بهجت و آیه الله خامنه ای: و همین است حکم، در خشک کردن صورت بانوان.
- ۵- مراجعه شود به مسأله قبل.
- آیه الله تبریزی: با دست و یا جای دیگر بدن، سر را به مقدار مسمای مسح، خشک کند.
- آیه الله سیستانی: اگر چاره ندارد می تواند با کنار حوله به مقدار مسح سرش را خشک کند.

پوشاندن سر هنگام خواب

۵۲۳ ۲۶۶- پوشاندن سر برای مردان در وقت خوابیدن نیز جایز نیست؛ ولی گذاردن سر روی بالش برای خوابیدن مانع ندارد.

پوشاندن سهوی سر و گفتن تلبیه

۵۲۴ ۲۶۷- اگر کسی از روی فراموشی سرش را پوشانید، واجب است فوراً آن را باز کند و مستحب است تلبیه بگوید؛ بلکه احوط است.

پوشاندن سر دیگری در حال احرام

۵۲۵ ۲۶۸- آیا برای محلّ یا محرم، جایز است چیزی- مثل پتو- روی سر مرد محرمی که خواب است، بیندازد؟ (۱)

کفّاره پوشاندن سر

۵۲۷ ۲۶۹- کفّاره (۲) و نیز کفّاره پوشاندن قسمتی از سر، بنابر احتیاط (۳) یک گوسفند است.

۱- آیت الله خامنه‌ای: بر محرم پوشاندن سر خودش حرام است خواه خودش پوشاند یا به دیگری دستور دهد که سر او را پوشاند، ولی پوشاندن سر دیگری ولو محرم باشد از محرمات احرام نیست.

۲- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم: بنابر احتیاط واجب کفّاره‌اش یک گوسفند است.

۳- آیه الله خامنه‌ای: کفّاره پوشاندن سر، بنابر احتیاط، یک گوسفند قربانی کردن است و بعضی سر حکم تمام سر را ندارد مگر عرفاً بر آن صدق کند که سر را پوشانده است؛ مثل اینکه کلاه کوچکی که فقط قسمت وسط سر را می‌پوشاند بر سر بگذارد.

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب.

ص: ۹۳

۲۷۰ ۵۲۸- هرگاه مرد محرم سر خود را با چیز دوخته بپوشاند، باید دو کفاره بدهد. (۱)

تکرار پوشاندن

۲۷۱ ۵۲۹- تکرار پوشاندن سر در حال احرام- بنا بر احوط- موجب تکرار کفاره است؛ اگرچه تعدد کفاره، معلوم نیست و عدم وجوب، بعید به نظر نمی‌آید. (۲)

۲۷۲ ۵۳۰- بعد از پوشاندن سر و ذبح کفاره، اگر مجدداً سر را بپوشانید، احتیاط به کفاره دادن دوباره، بسیار مطلوب است، اگرچه وجوبش معلوم نیست. (۳)

۲۷۳ ۵۳۱- پوشاندن سر با علم و عمد، کفاره دارد؛ و در صورت ندانستن مسأله یا غفلت و سهو و نسیان، کفاره ندارد. (۴)

۱- آیه الله بهجت: احتیاطاً. مناسک، ص ۵۸.

آیه الله تبریزی: یک کفاره کافی است.

آیه الله خویی: حرمت لبس اینگونه مخیط به نظر ایشان مبنی بر احتیاط است و لذا احتیاط در دو کفاره است.

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب، در صورتی که چیزی که پوشیدن آن حرام است را بپوشد؛ مثل عمامه و کلاه، ولی اگر مثلاً پیراهن خود را بر سر بگذارد، بیش از یک کفاره لازم نیست.

آیه الله مکارم: در مثل پارچه دوخته شده یک کفاره دارد، ولی کلاه دوخته و مانند آن، بنا بر احتیاط واجب دو کفاره دارد.

۲- آیه الله بهجت: احوط تعدد فدیة است به تعدد پوشانیدن، خصوصاً هرگاه بی عذر باشد، خصوصاً هرگاه مجلس متعدّد باشد و اقوی تعدد فدیة است در صورت تخلل تکفیر. مناسک شیخ، ص ۲۶.

آیه الله تبریزی: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله خامنه‌ای: احتیاط تکرر کفاره در صورت تکرر ستر است مطلقاً.

آیه الله سیستانی: بعید نیست یک کفاره کافی باشد.

آیات عظام: صافی، گلپایگانی، نوری: در صورت تعدد پوشانیدن سر، باید کفاره متعدد بدهد. مناسک عربی، ص ۹۱.

آیه الله مکارم: این احتیاط در این مسأله و مسأله بعد، وجوبی است.

۳- آیه الله مکارم و آیه الله نوری: احتیاط، واجب است.

نظریه آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی: در مسأله قبل گذشت.

آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: در این صورت دوباره باید کفاره بدهد.

۴- آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: بلکه ظاهر این است که در موارد جواز ستر واضطرار نیز کفاره واجب نیست مناسک، مسأله

۲۵۶

ص: ۹۴

۳- محرمات مخصوص به بانوان**۲۳- پوشیدن زیور****اشاره**

بیست و سوم- پوشیدن زیور برای زن به جهت زینت.

۲۷۴ ۵۳۲- بنا بر احتیاط واجب (۱) زن باید در حال احرام از زیور زینتی هر چند بدون قصد تزئین باشد، اجتناب کند؛ بلکه حرمت آن، خالی از قوت نیست.

۲۷۵ ۵۳۳- زیورهایی را که قبل از احرام، به پوشیدن آن، عادت داشته، لازم نیست برای احرام بیرون بیاورد (۲) ولی نباید (۳) به هیچ مردی، حتی به شوهرش نشان دهد.

زیور کفاره ندارد

۲۷۶ ۵۳۴- پوشیدن زیور، کفاره ندارد. (۴)

۲۴- پوشاندن رو برای زنان**اشاره**

بیست و چهارم- پوشانیدن (۵) روی با نقاب و روبند و برقع.

۲۷۷ ۵۳۵- پوشاندن رو هر چند با چیزهای غیر متعارف- مثل پوشال و گل و مانند آن- بنا بر احتیاط جایز نیست؛ و نیز پوشاندن با بادبزن جایز نیست.

۱- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: پوشیدن زیور برای زینت بر بانوان مُحَرَّم حرام است.

آیه الله سیستانی: اگر زیور به قصد زینت باشد حرام است و اگر به قصد زینت هم نباشد ولی عرفاً زینت حساب می‌شود احتیاط واجب در ترک است.

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب.

۲- آیه الله فاضل: اگر قصد زینت به آن‌ها را نداشته باشد.

آیه الله مکارم: ولی آن را بپوشاند.

۳- آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط مستحب آن‌ها را برای شوهرش و مردانی که با او مُحَرَّم‌اند ظاهر نسازد و نشان ندهد. مناسک،

مسأله ۲۵۶.

۴- آیه الله تبریزی: کفّاره‌اش بنا بر احتیاط مستحب، یک گوسفند است.

آیه الله خوئی، متعّرض اثبات و نفی مسأله کفّاره نشده‌اند.

۵- آیه الله بهجت: در غیر حال ضرورت، مانند تحفّظ از مگس و نحو آن در حال خوابیدن. مناسک شیخ، ص ۲۶.

آیه الله نوری: پوشاندن رو هر چند به چیزهای غیر متعارف؛ مثل پوشال و گل نیز جایز نیست و جایز نیست با بادبزن روی خود را بپوشاند.

ص: ۹۵

۲۷۸ ۵۳۶- قسمتی از رو، در حکم تمام آن است و نباید پوشانده شود. (۱)

حکم چانه زنان

۲۷۹ ۵۳۷- چانه جزو صورت محسوب می‌شود (۲) و باید باز باشد؛ پس اگر مقنعه‌ای بر سر گذاشته شود که چانه را تا لب‌ها بپوشاند، اشکال دارد. (۳)

خشک کردن صورت

۲۸۰ ۵۳۸- زن محرم- بنا بر احتیاط- نمی‌تواند (۴) حوله را بر صورت خود بکشد. (۵) ۵۳۹۲۸۱- زن‌های محرم برای پوشیدن و در آوردن مقنعه، باید مواظب باشند صورتشان پوشیده نشود (۶) ولی اگر عامداً و عالماً نباشد، مانع ندارد.

۱- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط.

آیه الله خامنه‌ای: پوشاندن صورت در حال احرام به گونه‌ای که متعارف زنان در حجاب از نامحرم یا خودداری از شناخته شدن است برای زنان جایز نیست. بنابراین پوشاندن بخشی از صورت که برای این منظورها پوشیده می‌شود شامل گونه‌ها و بینی و دهان و چانه نیز مانند پوشاندن هم‌صورت حرام است.

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب، و لذا پوشیدن مقنعه که اطراف صورت را می‌گیرد خلاف احتیاط است.

آیه الله فاضل: بعض رو در حکم تمام است. و بنا بر اقوی پوشاندن صورت در قسمت پایین آن؛ یعنی از بینی تا چانه جایز نیست و در قسمت بالایی آن به احتیاط واجب.

آیه الله مکارم: پوشانیدن بعض‌صورت، به طوری که نقاب و برقع به آن نگویند جایز است.

آیه الله نوری: چانه جزو صورت محسوب می‌شود، و باید مقنعه را طوری ببندد که زیر چانه قرار بگیرد.

۲- آیه الله بهجت: چانه جزو صورت است که نباید پوشانده شود و بعض‌صورت نیز در حکم تمام آن است، ولی دست گذاشتن روی صورت مانعی ندارد. پرسشهای جدید حج، ص ۱۲، سؤال ۵۰.

آیه الله خامنه‌ای: نظر ایشان در مسأله ۵۳۶ آمده است.

۳- آیه الله مکارم: اشکال ندارد.

۴- آیه الله نوری: زن محرم نمی‌تواند صورت خود را با حوله خشک و یا پاک کند.

۵- آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، مکارم: به صورت تدریجی که تمام صورت پوشیده نشود، مانعی ندارد.

آیه الله فاضل: جایز نیست مگر در حال ضرورت.

۶- آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۵۴۳ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: پوشیدن مقنعه که مقداری از اطراف صورت را می‌پوشاند به احتیاط واجب جایز نیست.

آیه الله مکارم: این مقدار مانعی ندارد.

گذاردن دست روی صورت

۲۸۲ ۵۴۰- زن محرم می‌تواند دست بر صورتش بگذارد.

گذاردن روی روی بالش

۲۸۳ ۵۴۱- گذاردن روی بر بالش برای خوابیدن، مانع ندارد.

پوشش برای نماز

۲۸۴ ۵۴۲- پوشاندن سر برای زنان در حال نماز، واجب است؛ ولی آنچه را به عنوان مقدمه علمی می‌پوشانند، (۱) باید بعد از نماز (۲) فوراً آن را باز کنند.

پوشش از نامحرم

۲۸۵ ۵۴۳- برای رو گرفتن از نامحرم، (۳) جایز است (۴) چادر یا جامه‌ای را که بر سر افکنده، تا محاذی بینی (۵) بلکه چانه، و حتی در صورت احتیاج، تا گردن، پایین بیندازد و چیزی بر او نیست؛ و بهتر بلکه احوط، (۶) آن است که آن را با دست یا چیز دیگر، از رو، دور نگه دارد (۷) تا به صورت نجسبند.

- ۱- آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، گلپایگانی: پوشانیدن رو که مقدمه پوشانیدن سر می‌باشد، در حال نماز عیبی ندارد؛ آیه الله بهجت: و نیز می‌تواند سر اندازش را آویزان نماید در نماز و بعد از آن.
- ۲- آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی: احتیاط واجب این است که پس از فراغت از نماز آن را بردارد. آیه الله مکارم: واجب نیست.
- ۳- آیه الله بهجت: بلکه مطلقاً و اختیاراً و تا حدّ نحر علی الأظهر. مناسک شیخ، ص ۲۶.
- ۴- آیه الله سیستانی: و در جایی که نامحرم نیست این گونه پوشش نیز جایز نیست.
- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: ولی باید با دست یا چیز دیگری آن را از صورت دور نگهدارند. آداب و احکام حج، ص ۱۶۲.
- ۵- آیه الله خامنه‌ای: رها کردن کمی از چادر خود به روی صورت تا محاذی بالای بینی اشکال ندارد ولی احتیاط آن است که هرگاه در معرض نگاه نامحرم نیست از این کار اجتناب کند.
- ۶- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله خویی و آیه الله تبریزی: این احتیاط ترک نشود.

آیة اللہ صافی، آیة اللہ گلپایگانی: باید با دست یا چیز دیگری آن را از صورت دور نگه دارد.
۷- آیة اللہ بهجت، آیة اللہ مکارم: تحفظ آن از رسیدن به صورت لازم نیست.

کفاره پوشاندن رو

۲۸۶ ۵۴۴- بعضی برای دور نگه نداشتن جامه از صورت، کفاره لازم دانسته‌اند، (۱) و آن احوط است، گرچه اقوی واجب نبودن آن است. (۲)

۲۸۷ ۵۴۵- در نقاب انداختن و پوشاندن رو، به هر نحو که باشد، کفاره لازم نیست (۳) گرچه موافق احتیاط است.

۱- آیه الله بهجت: شاید وجه آن، استفاده مساوات احرام زن در رو، با احرام مرد در سراسر در جمیع احکام از بعضی روایات، و در این استفاده تأمل است. مناسک شیخ، ص ۲۶.

۲- آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: احتیاط واجب آن است که یک گوسفند کفاره دهد.

۳- آیه الله بهجت: وجوب کفاره پوشاندن صورت زنان یک گوسفند، منقول از شیخ و حلبی است. مناسک شیخ، ص ۲۶.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط واجب باید یک گوسفند بدهد.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب آن است که یک گوسفند بدهد.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: باید یک گوسفند کفاره بدهد.

فصل ششم: احرام و عمره کودکان

استحباب محرم نمودن طفل غیر ممیز

۲۸۸ ۲۳- محرم نمودن کودک غیر ممیز، (۱) توسط ولیّ او مستحب است؛ به این گونه که به او لباس احرام بپوشاند؛ و نیت کند که «این طفل را محرم می‌کنم برای حج»، یا «این طفل را مُعْتَمِر می‌کنم به عمره مفرده»؛ و اگر ممکن باشد، تلبیه را به او تلقین کند، و گرنه خودش به جای او بگوید؛ و باید وظایف و اعمال را مطابق وظیفه انجام دهد، و گرنه در بعضی موارد، طفل در احرام باقی می‌ماند و تا تدارک نکند، نمی‌تواند ازدواج نماید. (۲)

طواف و اطافه

۲۸۹ ۷۵۲- اگر کسی مریض یا طفلی را حمل کند و طواف دهد و خودش نیز قصد طواف کند طواف هر دو صحیح است.

- ۱- آیه الله بهجت: صحیح است احرام ولیّ از طفل غیر ممیز و از مجنون، و متولیّ نیت احرام طفل، ولیّ حاضر می‌شود، و تمام اعمال را آنچه را متمکن است طفل و غیر عاقل انجام می‌دهد با نیت ولیّ و آنچه را متمکن نیست ولیّ از جانب او انجام می‌دهد از آن جمله تلبیه احرام است که اگر متمکن باشد طفل و غیر عاقل انجام می‌دهد با نیت ولیّ، و گرنه ولیّ نایب می‌شود. کتاب حجص ۴.
- آیه الله تبریزی: استحباب احجاج، اختصاص به طفل غیر ممیز ندارد بلکه احجاج طفل ممیز هم بر ولیّ او مستحب است.
- ۲- آیه الله سیستانی: تنها در صورتی بر احرام باقی می‌ماند که اعمال عمره مفرده را درست انجام ندهند ولی در حج اگر خلل به ارکان آن بزند با گذشت وقت حج احرام آن فاسد می‌شود، بلی اگر فقط طواف نساء را به طور صحیح به جا نیاورند استمتاع از زن بر او حرام است، مگر با اتیان طواف نساء، ولی ازدواج صحیح است.

ص: ۹۹

مراد از ولی در احرام کودک

۲۹۰ ۲۴- ولی در این مورد، بعید نیست که کفیل بچه و نگهدار او باشد، اگرچه ولی شرعی او نباشد. (۱)

لزوم حفظ طفل از محرمات احرام

۲۹۱ ۲۵- بعد از محرم شدن طفل، ولی باید او را از محرمات احرام باز دارد، (۲) و اگر ممیز نیست، خود ولی، او را از محرمات حفظ کند.

کفارات محرمات احرام طفل

۲۹۲ ۲۶- اگر طفل محرم، محرمات احرام را به جا آورد، یا ولی، او را باز ندارد، کفاره بر ولی طفل است نه بر مال طفل، بنابر اقوی درصید و بنابر احتیاط واجب، در غیر آن. (۳)

۱- آیه الله نوری: در غیر ولی شرعی، محل اشکال است.

آیه الله بهجت: ولی در این مقام عبارت است از ولی در مال؛ مثل اب وجد ابی و وصی ایشان و حاکم و امین حاکم. و ولایت مادر در احرام طفل و سایر اعمال حج خالی از وجه نیست. رساله ذخیره العباد، ص ۵.

آیه الله خویی: در صورتی که مستلزم تصرف در اموال طفل نباشد والا اذن ولی شرعی لازم است. معتمد، ج ۱، ص ۳۶

آیه الله سیستانی: ولی طفل در این امر کسی است که حق حضانت و سرپرستی او را دارد، چه پدر و مادر او باشند و چه غیر آنها. مناسک، مسأله ۱۱.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: قدر متیقن از ولی در این امر نسبت به بچه غیر ممیز، ولی شرعی است؛ مانند پدر و جد و یا وصی یکی از آن دو، و همچنین حاکم و امین از طرف حاکم و یا وکیل یکی از آنها، و اما غیر ولی شرعی مانند عمو و دایی و برادر، محل اشکال است، اگرچه کفیل و نگهدار بچه باشد، لکن مادر در این مورد ملحق به ولی شرعی است زیرا نسبت به او دلیل خاصی داریم، و اما در بچه ممیز در مواردی که اجازه ولی لازم است اجازه غیر ولی شرعی کفایت نمی کند. مناسک عربی، ص ۱۳، مسأله ۱۱.

آیه الله فاضل: مقصود از ولی، همان ولی شرعی است، ولی مادر در این مورد ملحق به ولی شرعی است.

آیه الله مکارم: ولی به اذن ولی شرعی انجام می دهد.

۲- آیات عظام بهجت، خویی، سیستانی: این حکم در مورد احجاجصبی غیر ممیز است و همین گونه است حکم مذکور در مسأله ۲۶ و ۲۷ و ۲۹.

آیه الله تبریزی: این حکم در مورد احجاجصبی است.

۳- آیه الله بهجت: فداء صید مولی علیه بر ولی است که با مباشرت او عمل مولی علیه صحیح است و کفاره موجب هدی بر ولی است در آنچه عمد و خطا کفاره دارد بلکه در آنچه عمد فقط کفاره دارد وصبی عمداً مرتکب شد ثبوت کفاره بر ولی که سبب

است خالی از وجه نیست کتاب حج، ص ۵.

آیات عظام تبریزی، خوبی: ظاهراً کفارات دیگر، در غیر صید نه بر ولی واجب است و نه در مال طفل، ولی کفاره صید بر ولی واجب است. مناسک، ص ۱۳، مسأله ۹.

آیه الله خامنه‌ای: اگر غیر بالغ یکی از مُحرمات احرام را مرتکب شود، چنانچه آن عمل حرام، شکار باشد، کفاره آن بر عهده ولی اوست، اما در مورد کفارات دیگر، ظاهر آن است که پرداخت آن واجب نیست نه بر ولی و نه از مال خود غیر بالغ.

آیه الله سیستانی: کفاره صید غیر ممیز بر ولی اوست و در غیر آن، بر نابالغ کفاره نیست؛ نه در مال او و نه در مال ولیش.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: کفاره صید بر ولی طفل است، و اما در وجوب سایر کفارات بر ولی اشکال است، اگرچه احوط این است که بر عهده ولی است. مناسک عربی، ص ۱۳، مسأله ۱۳.

آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

ص: ۱۰۰

وظیفه ولی در اعمال طفل

۲۹۳ ۲۷- ولی، باید طفل را وادار کند که تمام اعمال را به‌جا آورد و اگر طفل نمی‌تواند، خود او به نیابت از وی بجا آورد. (۱)

کفارات احرام طفلی که بدون اذن محرم شده

۲۹۴ ۲۹- اگر کودک ممیزی، بدون اذن ولی، محرم شود و در حال احرام، یکی از محرمات را مرتکب شود، کفاره آن بر عهده

کیست؟ (۲)

۱- آیه الله بهجت: در صورت تمکن، احوط آن است که در حال طواف، هر دو طاهر باشند و نماز طواف را هر دو بخوانند و سنگ ریزه را در دست طفل یا مجنون بگذارد و ولی با آن کیفیت رمی و نیت نماید و در تمام افعال آنچه در غیر نیت می‌تواند انجام دهد، ولی متصدی نیت می‌شود کتاب حج، ص ۴.

آیه الله تبریزی: در وقتی که می‌خواهد طفل را طواف دهد، واجب است او را وضو دهد، اگرچه به صورت وضو باشد. مناسک، ص ۱۴، مسأله ۷.

آیه الله فاضل: در اعمالی که نیاز به وضو دارد، احتیاطاً طفل را وضو بدهد و خودش هم وضو بگیرد.

۲- آیه الله بهجت: در فرض سؤال که ولی سبب نیست کفاره هم بر او نیست و تنها کفاره‌ای که در عمد و خطا ثابت است در مال طفل ثابت است. [مستفاد از جامع المسائل ج ۲ ص ۱۹۳]

آیه الله تبریزی: کفاره ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: رجوع شود به پاورقی مسأله ۲۶.

آیه الله سیستانی: بر فرض صحت احرام نیز فعل او کفاره ندارد.

آیه الله الهی صافی: در فرض سؤال کفاره واجب نیست ولی احتیاط آن است که ولی بچه کفاره را از مال خودش بدون این که قصد کند بر او واجب بوده یا بر صبی، ادا نماید.

آیه الله فاضل: در فرض مزبور با احتیاط واجب کفاره بر ولی طفل است.

آیه الله مکارم: در غیر صید، کفاره واجب نیست، نه بر ولی و نه بر طفل.

آیه الله نوری: لازم است ولی طفل او را ازار تکاب محرمات احرام باز دارد و اگر باز نداشت کفاره در صورت علم و عمد بر عهده ولی طفل است.

ص: ۱۰۱

احرام کودک بدون اذن ولی

۲۹۵ / ۲ - ۲۹ - کودک ممیزی بدون امر ولی، در میقات محرم شده و فقط سعی و تقصیر را انجام داده است؛ تکلیف او یا ولیش نسبت به بقیه اعمال چیست؟ « (۱) »

خواب کودک هنگام طواف

۲۹۶ - ۶۰۳ - اگر کودک را در حال خواب، طواف یا سعی دهند، یا بخشی از طواف و سعی را در خواب باشد، چه حکمی دارد؟ (۲)

۱- آیه‌الله بهجت: همه اعمال را به ترتیب باید انجام دهد تا از احرام خارج شود و همین احوط است اگر احرام او مستلزم تصرف در مال بوده است.

آیه‌الله تبریزی: چنانچه محرم به عمره مفرده شده بر احرامش باقی می‌ماند و چنانچه تا زمان بلوغ تمام اعمال عمره مفرده را تدارک نکند بعد از بلوغ بر او واجب است آن را تدارک نماید.

آیه‌الله خامنه‌ای: طواف و نماز آن را بجا آورد و سعی و تقصیر را بنا بر احتیاط اعاده نماید و سپس طواف نساء و نماز آن را انجام دهد.

آیه‌الله سیستانی: احرامش صحیح نیست و چیزی بر او نیست.

آیه‌الله صافی: در صحت احرام کودک ممیزی اذن ولی شرط نیست بنابراین کودک مذکور که محرم شده خودش و یا با کمک دیگری ولو غیر ولی اگر محتاج به راهنمایی باشد باید اعمال عمره را از طواف شروع کند و اتمام نماید.

آیه‌الله فاضل: ولی او تکلیفی ندارد، ولی احرام او صحیح است و باید اعمال خود را از اول انجام دهد. و اگر نتواند نایب بگیرد.

آیه‌الله مکارم: احتیاط آن است که برگردد و تمام اعمال غیر از احرام را انجام دهد و اگر توانایی ندارد از کسانی که به عمره می‌روند خواهش کند که به نیابت از او انجام دهند.

آیه‌الله نوری: لازم است برگردد و اعمال را به ترتیب انجام بدهد.

۲- آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، صافی، مکارم: در مورد بچه‌های غیر ممیز، مانعی ندارد.

آیه‌الله تبریزی: طواف و سعی او صحیح است بلی احتیاط این است که ابتدای طواف بیدار باشد.

آیه‌الله سیستانی: اگر طفل غیر ممیز باشد و ولیش او را طواف می‌دهد اشکال ندارد.

آیه‌الله فاضل: در طواف باید طهارت و سایر شرایط آن رعایت شود. لذا اگر کودک خوابش برد یا محدث شود باید طبق احکام قطع طواف عمل کند. اما در سعی طهارت معتبر نیست و اگر کودک غیر ممیز باشد چون نیت سعی او با ولی اوست لذا اگر خوابش برد سعی او صحیح است.

آیه‌الله نوری: در کودک خواب به اندازه متعارف به طواف و سعی او ضرر نمی‌رساند.

ص: ۱۰۲

حکم طواف کودک از حیث طهارت و نجاست

۲۹۷ ۶۲۰- کودک محرمی که او را طواف می‌دهند، آیا باید بدن و لباس او پاک باشد؟ و چنانچه قبل از طواف، او را تطهیر کنند، آیا برای یک طواف کافی است و واریسی بین طواف لازم نیست؟ (۱)

حکم شانه کودک در بغل

۲۹۸ ۶۴۷- شخصی که کودک را در بغل گرفته و طواف می‌دهد، آیا باید شانه چپ کودک را به طرف کعبه قرار دهد؟ (۲)

۱- آیه‌الله بهجت: بلی لازم است و اگر معلوم نشود در اثنای طواف که چیزی خارج شده، همان تطهیر قبل از طواف کفایت می‌کند و اگر در اثناء حدثی به وجود آید احتیاط در تجدید طهارت است مگر اینکه موجب عسر و حرج باشد. [مناسک معظم له طبع جدید مسأله ۵۵۷]

آیه‌الله تبریزی: آن مقدار که بتوانند بنابر احتیاط رعایت طهارت او را بکنند ولی واریسی لازم نیست، والله العالم.

آیه‌الله سیستانی: رعایت طهارت بدن و لباس او لازم نیست.
آیه‌الله‌الهی صافی: باید شرایط طواف و نماز در طفل نیز مراعات شود و در صورت غیر ممیز بودن طفل، در صورت امکان او را وضو دهند لباس و بدن او را تطهیر کنند و در صورت شک در عارض شدن حدث و خبث واریسی لازم نیست و حکم طهارت باقی است، والله العالم.

آیه‌الله فاضل: بلی لازم است و واریسی در بین طواف لازم نیست. ولی اگر متوجه شدند که لباس و بدن او نجس شده، احتیاط این است که آنها را تطهیر کنند.

آیه‌الله مکارم: چنانچه قبل از طواف او را تطهیر کرده باشد کافی است.

آیه‌الله نوری: بلی لازم است و برای یک طواف کافی است، و واریسی لازم نیست.

۲- آیه‌الله بهجت: بلی حتی الامکان، [به مسأله ۵۵۶ مناسک معظم له طبع جدید مراجعه شود].

آیه‌الله تبریزی: لزومی ندارد، والله العالم.

آیه‌الله سیستانی: باید تا حد امکان سعی کند طوری او را طواف دهد که عرفاً طرف چپ او به طرف کعبه باشد.

آیه‌الله‌الهی صافی: بنابر احتیاط شانه چپ کودک نیز به طرف بیت باشد، والله العالم.

آیه‌الله فاضل، آیه‌الله نوری: بلی باید تمام شرایط در کودک نیز رعایت شود.

آیه‌الله مکارم: لازم نیست.

ص: ۱۰۳

به عقب برگشتن کودک هنگام سعی

۲۹۹ ۸۶۸- کودکی در احرام عمره مفرده، گاهی در حال سعی به عقب بازگشته و با همین وضع اعمال را به پایان برده است، اکنون چه وظیفه‌ای دارد؟ (۱)

خواب کودک هنگام سعی

۳۰۰ ۸۶۹- اگر کودک را در حال خواب، طواف یا سعی دهند یا بخشی از طواف و سعی را در خواب باشد چه حکمی دارد؟ (۲)

۳۰۱ ۸۷۰- کودک ممیزی را ولّی او به سعی می‌برد؛ ولی کودک خواب است، آیا لازم است در ابتدای سعی، او را برای نیت بیدار کند، و چنانچه در آغاز بیدار باشد و در بین راه خواب برود چه حکمی دارد؟ (۳)

۱- آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، مکارم، نوری: صحیح است.

آیه الله خامنه‌ای: اگر به اعتقاد صحت تقصیر انجام شده طفل از احرام خارج شده است و چیزی بر او نیست اگر چه احتیاط در اعاده سعی است.

آیه الله فاضل: ظاهراً سعی او صحیح باشد هر چند بهتر است خودش سعی را اعاده کند یا برای انجام آن نایب بگیرد.

آیه الله الهصافی: در فرض سؤال چنانچه ممیز است باید سعی را صحیحاً اعاده نماید و بقیه اعمال مرتبه را نیز انجام دهد و اگر غیر ممیز است ولّی او دوباره او را سعی دهد و همچنین بقیه اعمال مرتبه را.

۲- به ذیل مسأله ۶۰۳ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: در مورد بچه‌های کوچک اشکالی ندارد.

۳- آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، صافی: سعی از عبادات است و سعی در حال خواب صحیح نیست باید او را بیدار کند.

آیه الله تبریزی: احتیاط واجب این است که خواب نرود و آن مقدار را که خواب رفته، به نیت «اتمام ما نقص من سعی» اعاده کند و اگر قبل از نیت سعی، خواب رفته - بدون اشکال - سعی او باطل است.

آیه الله فاضل: چون سعی از عبادات است وصحت آن منوط به نیت و قصد قربت مستمر است لذا در فرض مذکور اگر قبل از شوط چهارم به خواب رفته است به احتیاط واجب سعی را از اول اعاده کند و اگر بعد از شوط چهارم خواب رفته است پس از بیدار شدن و توجه و التفات باید از جایی که به خواب رفته سعی را ادامه دهد.

آیه الله مکارم: در صورتی که در ابتدای سعی نیت کرده باشد، اشکالی ندارد.

آیه الله نوری: ۱- لازم است که او را برای انجام نیت بیدار کند ۲- و آن مقداری را که در حال خواب پیش رفته است پس از بیدار شدن اعاده کند.

ص: ۱۰۴

۳۰۲ ۶۲۱- اگر بچه‌ای را که ختنه نشده، (۱) وادار به احرام، یا او را محرم کنند، احرام او صحیح است ولی طواف او صحیح نیست؛ (۲) و چون طواف نساء او باطل است (۳) بنا بر احوط (۴) حلال شدن زن بر او مشکل است؛ مگر او را ختنه و طواف دهند، یا خودش بعد از ختنان، طواف کند، یا برای طواف او نایب (۵) بگیرند.

۱- آیه الله بهجت: اگر طفل محرم بدون ختنه طواف کند یا طواف دهند او را، طواف نساء از او باطل خواهد بود طبق احتیاط مذکور، پس زن از برای او بعد از بلوغ حلال نخواهد بود مگر آن که تدارک طواف نساء نماید، خودش یا نایبش. مناسک شیخ، ص ۲۷.

۲- آیه الله تبریزی: در ممیزی که خودش محرم شده باشد.

آیه الله سیستانی: اگر ممیز باشد.

آیه الله فاضل: طواف طفل ممیزی که ختنه نشده صحیح نیست، و از غیر ممیز بنا بر احتیاط صحیح نیست هر چند احرام آنها صحیح است.

۳- آیه الله مکارم: تمام طواف‌های او اشکال دارد

۴- آیه الله سیستانی: اگر ممیز باشد بنا بر احتیاط واجب حکم کسی را دارد که طواف را ترک کرده است مگر این که پس از ختنه طواف را اعاده کند.

۵- از آیه الله سیستانی: در مورد کفایت نیابت در این فرض، مطلبی در دست نیست.

آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: گرفتن نایب در این صورت قبل از ختنه مشکل است.

فصل هفتم: مستحبات و آداب «۱»

۱- مستحبات ورود به حرم

۱(۱)- همین که حاجی به حرم رسید، پیاده شده و به جهت دخول حرم، غسل نماید.

۲- برای تواضع و فروتنی نسبت به حضرت حق - جل و علا - پابرنه شده و نعلین خود را در دست گرفته داخل حرم شود؛ این عمل ثواب زیادی دارد.

۳- وقت دخول حرم این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ فِي كِتَابِكَ وَقَوْلِكَ الْحَقُّ: وَأَذَّنَ فِي النَّاسِ بِالْخِيَجِّ يَا تُوَكَّ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ. اللَّهُمَّ إِنِّي أَرْجُو أَنْ أَكُونَ مِمَّنْ أَجَابَ دَعْوَتَكَ، وَقَدْ جِئْتُ مِنْ شُقْمَةٍ بَعِيدَةٍ وَفَجٍّ عَمِيقٍ سَامِعًا لِتَدَائِكَ وَمُسْتَجِيبًا لَكَ مُطِيعًا لِأَمْرِكَ وَكُلُّ ذَلِكَ بِفَضْلِكَ عَلَيَّ وَاحْسَانِكَ إِلَيَّ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَا وَفَّقْتَنِي لَهُ أَبْتِغِي بِذَلِكَ الزُّلْفَةَ عِنْدَكَ وَالْقُرْبَىٰ إِلَيْكَ وَالْمَنْزِلَةَ لِمَدِينِكَ وَالْمَغْفِرَةَ لِتُدْنُوِيَّ وَالْتَّوْبَىٰ عَلَيَّ مِنْهَا بِمَنِّكَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَحَرِّمْ يَدِي عَلَى النَّارِ وَأَمْنِي مِنْ عَذَابِكَ وَعِقَابِكَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ».

۴- وقت دخول حرم مقداری از علف (اذخر) گرفته آن را بجود.

۲- مستحبات ورود به مکه معظمه

۳۰۳ ۵۴۶- برای دخول مکه معظمه نیز غسل مستحب است؛ و هنگامی که وارد مکه می‌شود با حالت

۱- آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجا بجا آورد و باید توجه داشت که بعضی از مستحبات مربوط به زمانهای گذشته است و در عصر ما موضوع ندارد و یا عملاً ممکن نیست، آنچه را می‌توان، انجام دهد. و خداوند به نیت او پاداش می‌دهد.

ص: ۱۰۶

تواضع وارد شود؛ و کسی که از راه مدینه برود، از بالای مکه داخل شده و وقت بیرون آمدن از پایین آن بیرون آید.

۳- مستحبات ورود به مسجدالحرام

اشاره

۳۰۴ ۵۴۷- مستحب است مکلف برای دخول مسجدالحرام غسل نماید. (۱)

غسل برای طواف

۳۰۵ ۵۴۸- آیا بجز غسل مستحبی برای رفتن به مسجدالحرام، غسل دیگری برای طواف مستحب است و در صورت وجود چنین استحبابی، آیا یک غسل به نیت هر دو کافی است؟ (۲)

دفعات استحباب غسل برای ورود به مسجدالحرام

۳۰۶ ۵۴۹- آیا استحباب غسل ورود به مسجدالحرام تنها برای قادم و کسی است که اعمال عمره بجای می‌آورد، یا برای هر مرتبه رفتن به مسجدالحرام نیز مستحب است؟ (۳)

۱- آیه الله سیستانی: استحباب این غسل ثابت نیست، مگر این که برای طواف باشد.

۲- آیه الله بهجت: رجاء نیت هر دو را به یک غسل بنماید.

آیه الله تبریزی: برای زیارت بیت الله غسل مستحب است و طواف، زیارت بیت است، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: برای خصوص طواف هم غسل مستحبی وارد شده ولی می‌توانید هر دو را در یک غسل نیت کنید.

آیه الله سیستانی: غسل زیارت کعبه مستحب است ولی استحباب غسل دخول مسجدالحرام و غسل طواف ثابت نیست و اگر خواست انجام دهد به قصد رجا اشکال ندارد و می‌تواند یک غسل را به نیتهای متعدد انجام دهد.

آیه الله الهیسی: غسل برای طواف بالخصوص، به نظر نرسیده است، والله العالم.

آیه الله فاضل: بلی برای هر دو مورد؛ یعنی دخول در مسجدالحرام و طواف غسل مستحب است و یک غسل به نیت هر دو کفایت می‌کند.

آیه الله مکارم: ظاهراً طواف، غسل مستحب ندارد.

آیه الله نوری: بجز غسل مستحبی برای رفتن به مسجدالحرام استحباب غسل دیگری برای طواف ثابت نیست.

۳- آیه الله بهجت: رجاء مانعی ندارد.

آیت الله خامنه‌ای: اختصاص به ورود اول ندارد.

آیت الله تبریزی: غسل دخول مسجدالحرام، که همان غسل برای دخول مکه و حرم است، اختصاص به قادم و کسی که اعمال را به جا می‌آورد، دارد.

آیت الله سیستانی: استحباب آن حتی برای قادم ثابت نیست.

آیت الله مصطفی: بعید نیست برای هر وارد به مسجد باشد و در هر مرتبه.

آیت الله فاضل: برای هر مرتبه رفتن به مسجد الحرام نیز مستحب است.

آیت الله مکارم: به قصد رجا مانعی ندارد.

ص: ۱۰۷

و همچنین مستحب است با پای برهنه و با حالت سکینه و وقار وارد شود؛ و هنگام ورود از در «بنی شیبه» وارد شود؛ و گفته‌اند که باب بنی شیبه در حال کنونی مقابل باب السلام است؛ بنابراین نیکو این است که شخص از باب السلام وارد شده و مستقیماً بیاید تا از ستون‌ها بگذرد.

و مستحب است بر در مسجد الحرام ایستاده بگوید:

«السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَمَا شَاءَ اللَّهُ، السَّلَامُ عَلَى أَنْبِيَاءِ اللَّهِ وَرُسُلِهِ، السَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ».

و در روایت دیگر وارد است که نزد در مسجد بگوید:

«بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَمِنْ اللَّهِ وَإِلَى اللَّهِ وَمَا شَاءَ اللَّهُ وَعَلَى مَلَأَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، وَخَيْرِ الْأَسْمَاءِ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَى أَنْبِيَاءِ اللَّهِ وَرُسُلِهِ، السَّلَامُ عَلَى خَلِيلِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ، السَّلَامُ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَارْحَمْ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِكَ وَعَلَى أَنْبِيَائِكَ وَرُسُلِكَ وَسَلِّمْ عَلَيْهِمْ، وَسَلِّمْ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَاسْتَعْمِلْنِي فِي طَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ وَاحْفَظْنِي بِحِفْظِ الْإِيمَانِ أَيْدَاءَ مَا أَبْقَيْتَنِي جَلَّ ثَنَاءُ وَجْهِكَ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَنِي مِنْ وَقْدِهِ وَزُورِهِ وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يَعْمُرُ مَسَاجِدَهُ، وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يُنَاجِيهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَزَائِرُكَ فِي بَيْتِكَ

ص: ۱۰۸

وَعَلَىٰ كُلِّ مَاتِيٍّ حَقٌّ لِمَنْ آتَاهُ وَزَارَهُ، وَأَنْتَ خَيْرُ مَاتِيٍّ وَأَكْرَمُ مَزُورٍ فَأَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِأَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَخِيدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ يَا نُّكَ وَاحِدٌ أَحَدٌ صِدْقٌ لَمْ تَلِدْ وَلَمْ تُوَلَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ (لَكَ خ ل) كُفُوءٌ أَحَدٌ، وَأَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ صَدَّقْتَنِي اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ أَهْلِ بَيْتِهِ يَا جَوَادُ يَا كَرِيمُ يَا مَاجِدُ يَا جَبَّارُ يَا كَرِيمُ أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَ تُحْفَتَكَ إِيَّايَ بَرِيَارَتِي إِيَّاكَ أَوَّلَ شَيْءٍ تُعْطِينِي فَكَأَنَّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ».

پس سه مرتبه می گوید:

«اللَّهُمَّ فَكَّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ».

پس می گوید:

«وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ الطَّيِّبِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ شَيَاطِينِ الْجِنِّ وَالنَّاسِ وَشَرَّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ».

پس داخل مسجدالحرام شود و رو به کعبه دست‌ها را بلند نموده و بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي مَقَامِي هَذَا وَفِي أَوَّلِ مَنَاسِكَيَ أَنْ تَقْبَلَ تَوْبَتِي وَأَنْ تَتَجَاوَزَ عَنِّي خَطِيئَتِي وَأَنْ تَضَعَ عَنِّي وَزْرِي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَلَّغَنِي بَيْتَهُ الْحَرَامَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا بَيْتُكَ الْحَرَامَ الَّذِي جَعَلْتَهُ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَالْبَلَدُ بَلَدُكَ وَالْبَيْتُ بَيْتُكَ جِئْتُ أَطْلُبُ رَحْمَتَكَ وَأَوْفُ طَاعَتَكَ مُطِيعًا لِأَمْرِكَ رَاضِيًا بِقَدْرِكَ أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْفَقِيرِ إِلَيْكَ الْخَائِفِ لِعُقُوبَتِكَ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَاسْتَعْمِلْنِي بِطَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ».

بعد خطاب می کند به سوی کعبه و می گوید:

«أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَظَمَكَ وَشَرَّفَكَ وَكَرَّمَكَ وَجَعَلَكَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ».

و مستحب است وقتی که محاذی حجرالاسود شد بگوید:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَفَرْتُ

ص: ۱۰۹

بِالْجِبِّ وَالطَّاعُوتِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّىٰ وَبِعِبَادَةِ الشَّيْطَانِ وَبِعِبَادَةِ كُلِّ نِدٍّ يُدْعَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ».

و هنگامی که نظرش به حجرالاسود افتاد، به‌سوی آن متوجه شود و بگوید:

«أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ مِمَّا أَخْشَىٰ وَاحْذَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَيُحْيِي وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ كَأَفْضَلِ مَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَسَلِّمْ عَلَىٰ جَمِيعِ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي أُوْمِنُ بِوَعْدِكَ وَأُصَدِّقُ رُسُلَكَ وَأَتَّبِعُ كِتَابَكَ».

و در روایت معتبر وارد است که وقتی که نزدیک حجرالاسود رسیدی، دست‌های خود را بلند کن؛ و حمد و ثنای الهی را به‌جا آور؛ و صلوات بر پیغمبر بفرست؛ و از خداوند عالم بخواه که حج تو را قبول کند. پس از آن، حجر را بوسیده و استلام نما و اگر بوسیدن ممکن نشد استلام نما و اگر آن هم ممکن نشد اشاره به آن کن و بگو:

«اللَّهُمَّ أَمَانَتِي أَدَيْتَهَا وَمِيثَاقِي تَعَاهَدْتُهُ لِتَشْهَدَ لِي بِالْمُؤَافَاةِ اللَّهُمَّ تَصَدِّيقًا بِكِتَابِكَ وَعَلَىٰ سُنَّةِ نَبِيِّكَ لِمَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَفَرْتُ بِالْجِبِّ وَالطَّاعُوتِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّىٰ وَبِعِبَادَةِ الشَّيْطَانِ وَبِعِبَادَةِ كُلِّ نِدٍّ يُدْعَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ».

و اگر نتوانی همه را بخوانی بعضی را بخوان و بگو:

«اللَّهُمَّ إِلَيْكَ بَسَّطْتُ يَدِي وَفِيمَا عِنْدَكَ عَظُمَتْ رَغْبَتِي فَاقْبَلْ سُبُحْتِي وَاغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ وَمَوَاقِفِ الْخِزْيِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ».

ص: ۱۱۱

باب دوم: طواف**اشاره**

- و جوب طواف ۱۱۳
- شرایط و مقدمات طواف ۱۱۶
- کیفیت طواف ۱۳۳
- قطع و تدارک طواف ۱۵۷
- نیابت و استنباه در طواف ۱۶۶
- احکام خاص بانوان در طواف ۱۶۹
- طواف مستحب و نماز آن ۱۷۵
- آداب و مستحبات طواف ۱۷۹ ص: ۱۱۳

فصل اول: وجوب طواف**۱- رکنیت طواف و حکم ترک آن****اشاره**

اولین عمل عمره بعد از احرام، طواف است. ۳۰۷ ۵۵۰- طواف عبارت است از: «هفت مرتبه گرد خانه کعبه گردیدن» و هر دور از آن «شوط» نام دارد؛ پس طواف، عبارت از هفت شوط است.

ترک سهوی طواف

۵۵۳- اگر کسی طواف را سهواً ترک کند، (۱) لازم است هر وقت که باشد، (۲) آن را به‌جا آورد؛ و اگر به محل خود برگشته و نتواند به مکه برگردد، یا مشقت داشته باشد، باید نایب بگیرد. (۳)

نقصان طواف و مراجعت به وطن

۳۰۸ ۵۵۷- اگر کسی طواف او ناقص بوده ولی تا بعد از مراجعت به وطن، متذکر نقصان نشود، احتیاط (۴) آن است که برای تدارک بازگردد؛ و اگر نتوانست یا مشکل باشد، نایب بگیرد. (۵)

۱- آیه الله سیستانی: یا آن را به طور صحیح انجام نداده.

۲- آیه الله فاضل: وسعی را نیز بنا بر احتیاط اعاده کند.

۳- آیه الله تبریزی، آیه الله خوئی: اگر قبل از فوت وقت طواف متذکر شود، باید تا وقت نگذشته قضا کند.

آیه الله مکارم: و در این مدت چیزی بر او حرام نیست و احتیاط آن است که یک گوسفند قربانی به مکه بفرستد و اگر فرستادن به مکه ممکن نیست در محل خود قربانی کند.

۴- آیه الله بهجت: و اگر متذکر نشود مگر بعد از مراجعت به وطن خود، پس نایب می گیرد. مناسک شیخ، ص ۴۲.

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خوئی، صافی، فاضل، گلپایگانی: باید برگردد.

آیه الله سیستانی: اگر نتواند باقیمانده را خود به جا آورد، اگرچه به این علت باشد که پس از رجوع به وطن یادش آمده دیگری را نایب خود قرار دهد و به هر حال نماز طواف را باید خودش هر جا هست بعد از طواف نایب بخواند

۵- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: و در اینصورت نیز بنا بر احتیاط واجب هدی بفرستد و احوط آن است که شتر باشد مناسک فارسی، مسأله ۱۰۴.

آیه الله مکارم: و احتیاط آن است یک گوسفند در مکه قربانی کند و اگر نتوانست در شهر خودش قربانی کند.

ص: ۱۱۴

انجام سعی قبل از طواف

۳۰۹ ۵۵۹- اگر کسی قبل از انجام طواف، سعی را به‌جا آورد، احتیاط واجب (۱) آن است که علاوه بر طواف و نماز آن، سعی را هم به‌جا آورد.

تذکر نسیان طواف در سعی

۳۱۰ ۵۶۰- اگر کسی هنگام سعی، متذکر شود که طواف را به‌جا نیاورده، باید سعی را رها نموده، طواف را به‌جا آورد، سپس سعی را اعاده کند. (۲)

۲- مباحات و محذورات هنگام طواف**اشاره**

۳۱۱ ۵۶۲- در حال طواف، تکلم و خنده و شعر خواندن، جایز، ولی مکروه است؛ و مستحب است در حال طواف، مشغول دعا و ذکر خدا و تلاوت قرآن باشد.

اکل و شرب در حال طواف

۳۱۲ ۵۶۳- اکل و شرب در حال طواف، مانع ندارد.

خواندن نماز مستحب در حال طواف

۳۱۳ ۵۶۴- در حال طواف، خواندن نماز مستحب چه حکمی دارد؟ (۳)

طواف با علم به تماس با نامحرم

۳۱۴ ۵۶۵- اگر شخصی در حال طواف با علم به حرمت، از روی شهوت با بدن زنی تماس حاصل نماید

۱- آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، فاضل: باید سعی را اعاده نماید.

آیه الله مکارم: این احتیاط در مورد سعی مستحب است.

۲- آیه الله المصافی، آیه الله گلپایگانی: اگر قبل از شوط چهارم سعی یادش بیاید که طواف به‌جا نیاورده، سعی را رها کند و طواف را به‌جا آورد و سپس سعی را انجام دهد و اگر بعد از اتمام شوط چهارم بوده، آن را قطع کند و بعد از انجام طواف، سعی را اتمام و به احتیاط واجب آن را اعاده نماید. آداب و احکام حج، م ۶۶۷.

- ۳- آیات عظام: بهجت، سیستانی، فاضل و مکارم: مانعی ندارد.
- آیت الله خامنه‌ای: اگر بتواند جمع بین قصد طواف و قصد نماز مستحبی در حال طواف نماید اشکال ندارد.
- آیت الله تبریزی: مشروعیت آن ثابت نیست، والله العالم.
- آیت الله هاشمی: احوط ترک آن است، والله العالم.

ص: ۱۱۵

هر چند کار حرامی کرده ولی مضر به طواف نیست «(۱)» و اگر کاری که موجب کفاره است انجام دهد، باید کفاره بدهد. (۲)

پا گذاردن روی اشیاء در حال طواف

۳۱۵ ۵۶۶- پا گذاردن روی احرامی دیگران (۳) و چیزهایی که از افراد در مطاف می‌افتد- از قبیل ساعت و غیره- موجب بطلان طواف نمی‌شود. (۴)

احرام و طواف در لباس غیرمختس

احکام خمس مربوط به طواف، در قسمت خمس در پایان کتاب ذکر شده است.

- ۱- آیه الله فاضل: اما اگر این عمل با علم و عمد انجام شده و موجب انزال شده، علاوه بر گناه باید یک شتر کفاره بدهد و نسبت به طواف، حکم محدث شدن در اثنای طواف را دارد که در مسأله ۵۸۰ آمده است.
- ۲- آیه الله تبریزی: چنانچه موجب تماس، مشی در حال طواف باشد، طوافش اشکال دارد.
- آیه الله فاضل: اما اگر موجب انزال شود طوافش باطل و کفاره هم دارد.
- آیه الله مکارم: اگر لمس از روی لباس باشد گناه کرده ولی کفاره ندارد.
- ۳- آیه الله گلپایگانی: ولی نباید اذیت دیگران رافراهم آورد.
- آیه الله مکارم: ولی عمداً این کار را نکند مگر مانع عبور باشد.
- ۴- آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: ولی عمداً پا روی آن نگذارد.

ص: ۱۱۶

فصل دوم: شرایط و مقدمات طواف**اشاره**

واجبات طواف، بر دو گونه است:
اول: مقدمات و شرایط پنج گانه طواف:

۱- نیت**اشاره**

«نیت» یعنی انجام طواف با قصد خالص برای خداوند متعال.

توضیح کلی نیت در عبادات

۳۱۶ ۵۶۷- به زبان آوردن و از قلب گذراندن نیت، لازم نیست؛ و همین که بنا دارد عمل را برای خداوند به‌جا آورد، کفایت می‌کند؛ و نیت در عبادت با کارهای دیگر در این جهت یکسان است؛ پس همان طور که قصد انسان هنگام آب خوردن، معلوم و محقق است، عبادت نیز همین گونه است.

لزوم اخلاص در نیت

۳۱۷ ۵۶۸- طواف و هر عبادتی، باید برای اطاعت خداوند متعال به‌جا آورده شود؛ و فارق بین عبادت و غیر آن، همین خصوصیت است. (۱)

مراتب تحقق قصد قربت

۳۱۸ ۵۶۹- برای صحیح بودن عمل از جهت قصد قربت، کافی است که آن را برای خدای متعال، یا برای اطاعت امر او جلّ جلاله، یا برای ترس از جهنم، یا شوق به رسیدن به بهشت و ثواب، به‌جا آورد.

حکم ریا

۳۱۹ ۵۷۰- اگر کسی در انجام طواف یا سایر اعمال عمره و حج ریا کند؛ یعنی عمل خود را خدای ناکرده

۱- آیه الله سیستانی: در عبادت معتبر است که برای تذلل و کرنش در پیشگاه خداوند انجام داده شود؛ خواه اطاعت صدق کند یا نکند.

ص: ۱۱۷

برای نشان دادن و به رخ دیگری کشیدن، و خوب جلوه دادن، به جا آورد، طواف و هر چه را که این طور به جا آورده، باطل است و علاوه بر آن خدای جلیل را هم معصیت نموده است.

۳۲۰ ۵۷۱- ریا بعد از اتمام عمل، باعث بطلان عمل نمی‌شود ولی در هر حال، معصیت است.

بطلان عمل با شرکت رضای غیر

۳۲۱ ۵۷۲- اگر در عملی که برای خدا می‌آورد، رضای دیگری را هم شریک کند و خالص برای خدا نباشد، عمل او باطل است.

شک در قصد طواف

۳۲۲ ۵۷۴- اگر کسی در حال طواف، بدون قصد- مثلاً بخواهد کسی یا چیزی را از زمین بردارد- گامی به طرف جلو بردارد اگر توجه به طواف ندارد، و نمی‌داند که آیا آن مقدار مسافت را بدون قصد طواف آمده است یا نه، باید آن مقدار را احتیاطاً تدارک کند. (۱)

شک در نیت نیابت در طواف

۳۲۳ ۵۷۵- اگر شخصی در اثنای طواف شک کند که آیا طواف را به نیت منوبّ عنه آغاز کرده یا به نیت خودش، احتیاط آن است که طواف را به نیت منوبّ عنه اتمام کند و پس از نماز آن، طواف و نماز را اعاده کند. (۲)

۲- طهارت از حدث

طهارت از حدث

دوم- طهارت از حدث اکبر (جنابت، حیض و نفاس)، و از حدث اصغر؛ یعنی با وضو باشد.

۳۲۴ ۵۷۶- در عمره و حج، طهارت از حدث اکبر و اصغر، در تمامی طوافهای آن- اعم از طواف عمره، طواف حج و طواف نساء- شرط است.

عدم لزوم طهارت در طواف مستحبی

۳۲۵ ۵۷۷- طهارت از حدث اکبر و اصغر، در طواف مستحبی شرط نیست، هر چند جنب یا حیض،

۱- آیات عظام بهجت، سیستانی، فاضل: به شک خود اعتنا نکند.

آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: اگر قصد طواف ولو اجمالاً داشته باشد کافی است.

۲- آیه الله بهجت: می‌تواند طواف را به نیت منوبّ عنه تمام کند. استفتائات جدید

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله فاضل: می‌تواند طواف مزبور را به نیت منوب عنه اتمام کرده و پس از نماز آن را با نماز، اعاده کند و می‌تواند آن را رها نموده و طواف را به نیابت از منوب عنه از سر بگیرد.

آیه الله سیستانی: باید طواف را به نیت نیابت از سر بگیرد.

ص: ۱۱۸

جایز نیست در مسجدالحرام وارد شوند، ولی اگر با غفلت یا نسیان، طواف مستحب انجام دادند، طواف آنها صحیح است. (۱)

بطلان طواف با حدث

۳۲۶ ۵۷۹- اگر شخصی عمداً، یا جهلاً، یا از روی غفلت یا نسیان، با حدث اکبر یا اصغر، طواف کند، طواف او باطل است.

بطلان وضو بعد از شوط چهارم

۳۲۷ ۵۸۰- اگر در اثنای طواف، حدث عارض شود، اگر پس از تمام شدن دور چهارم باشد، باید طواف را قطع کرده، بعد از تحصیل طهارت، از همانجا که آن را قطع کرده، اتمام کند. (۲)

۱- آیه‌الله خامنه‌ای: در طواف مستحبی وضو لازم نیست ولی به احتیاط واجب در حال جنابت و حیض یا نفاس، طواف صحیح نیست.

۲- اگر حدث بعد از اتمام دور چهارم باشد

آیات عظام: بهجت، خویی، سیستانی، فاضل: اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند و اگر با اختیار باشد احتیاطاً اتمام و اعاده می‌کند.

آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری: بعد از طهارت طواف را تکمیل می‌کند.

آیه‌الله خامنه‌ای: با بقای موالات تکمیل می‌کند و با زوال آن، احتیاطاً تکمیل و اعاده می‌کند و می‌تواند یک طواف به نیت اعم از اتمام و اعاده انجام دهد.

و اگر حدث قبل از نصف یا اتمام دور چهارم باشد:

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، مکارم: اگر قبل از نصف باشد آیه‌الله سیستانی: قبل از چهارم بعد از طهارت، طواف را اعاده کند.

آیه‌الله خامنه‌ای: اگر حدث مابین سه و نیم تا چهار عارض شود حکم فرض قبلی را دارد و اگر قبل از سه و نیم عارض شود پس از طهارت طواف را اعاده کند.

امام خمینی و آیه‌الله نوری: بنابر احتیاط واجب طواف اول را تکمیل و نماز می‌خواند اعاده می‌کند.

آیات عظام: صافی، فاضل، گلپایگانی: قبل از سه و نیم، بعد از طهارت طواف را اعاده کند. و طبق نظر این مراجع اگر بعد از ۳/۵ و قبل از اكمال چهار باشد: بعد از طهارت، بنابر احتیاط آیه‌الله فاضل: بنابر فتوی طواف اول را تکمیل و بعد از نماز آن، طواف را اعاده کند.

طبق نظر همه مراجع از سرگیری طواف بعد از زوال موالات، جایز است؛ فقط طبق نظر:

آیات عظام: امام خمینی، صافی، فاضل: اگر طواف قطع شده چهار شوط کامل بوده است، باید طواف اول، تکمیل و نماز آن خوانده شود.

از سرگیری طواف با بقای موالات طبق نظر مراجع ذیل جایز است:

آیات عظام: بهجت، فاضل، مکارم، نوری، خویی

و آیه اللّٰهصافی و آیه اللّٰه گلبایگانی با رعایت تکمیل بعد از شوط چهارم.
تذکر: طبق نظر مراجعی که از سرگیری را جایز می‌دانند، رعایت تفصیل بین نصف و کمتر از نصف، احتیاطی است.

بطلان وضو قبل از شوط چهارم

۳۲۸ ۵۸۱- اگر عروض حدث پیش از تمام شدن دور چهارم باشد، بنابر احتیاط واجب طواف را اتمام و اعاده کند و این حکم، در حدث اصغر است. (۱)

حدث اکبر در اثنای طواف

۳۲۹ ۵۸۲- اگر در اثنای طواف، حدث اکبر- مثل جنابت (۲) یا حیض- عارض شود، باید فوراً از مسجدالحرام بیرون رود، و اگر پیش از تمام شدن دور چهارم (۳) حدث عارض شده، طواف را با طهارت اعاده کند.

شک در حدث و طهارت

۳۳۰ ۵۸۳- اگر بعد از طهارت، در پیدایش حدث شک کند، بنابر طهارت بگذارد؛ ولی اگر بعد از حدث، در تحصیل طهارت شک کند، بنابر حدث بگذارد و طهارت لازم را تحصیل نماید.

شک در طهارت بعد از طواف

۳۳۱ ۵۸۴- اگر بعد از تمام شدن طواف، شک کند که آیا وضو یا غسل داشته یا نه، « آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر بعد از حدث اصغر شک کند در این که قبل از طواف غسل کرده یا نه، (۴) طواف او صحیح است، ولی برای اعمال بعد، باید تحصیل طهارت نماید.

۱- به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲- نظریه آیات عظام در دو مسأله قبل گذشت که فرقی بین حدث اصغر و جنابت نگذاشته‌اند.

۳- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط در هر دو صورت قبل و بعد از شوط چهارم این است که بعد از پاکی یک طواف کامل به نیت اعم از تمام و اتمام به‌جا آورد.

۴- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر بعد از حدث اصغر شک کند در این که قبل از طواف غسل کرده یا نه، باید غسل کرده و طواف را اعاده کند و برای اعمال آتیه وضو بگیرد. منهاج‌الصالحین، ج ۱، مسأله ۲۰۹.

شک در وضو و غسل در اثنای طواف

۳۳۲ ۵۸۵- اگر در اثنای طواف شک کند که وضو داشته یا نه، باید وضو بگیرد؛ و اگر شک، بعد از اتمام دور چهارم بوده، تتمه طواف را به‌جا آورد؛ و اگر قبل از اتمام دور چهارم باشد، بنابر احتیاط واجب، طواف را اتمام و اعاده کند. (۱)

۳۳۳ ۵۸۶- در تمام‌صورت‌هایی که گفته شد در صورت شک، «بنابر طهارت بگذارد» یا «طوافش صحیح است»، بهتر است که با شک در وضو، تجدید وضو کند؛ و با شک در غسل، رجاءً غسل به‌جا آورد؛ چون ممکن است که بعداً معلوم شود که طهارت نداشته و اشکال پیدا شود.

شک در غسل کردن در اثنای طواف

۳۳۴ ۵۸۷- اگر طواف کننده در اثنای طواف، در انجام غسل جنابت یا حیض یا نفاس شک کند، باید فوراً از مسجد الحرام بیرون برود، و غسل کند؛ (۲) اگر بعد از اتمام شوط چهارم شک کرده، باقیمانده طواف را به‌جا آورد و احتیاط در اعاده است؛ ولی اگر قبل از دور چهارم شک کرده، طواف را اعاده نماید. (۳)

طواف با وضوی باطل

۳۳۵ ۵۸۸- اگر حج گزار در عمره تمتع، بعد از تقصیر متوجه شود که وضوی او باطل بوده یا وضو نداشته و با این حال طواف کرده و نماز طواف خوانده است، طواف و نماز را اعاده کند و عمره او صحیح است. « (۴)

۱- شک در وضو یا غسل در اثنای طواف:

آیات عظام: تبریزی، خویی، بهجت، سیستانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، خامنه‌ای، نوری، مکارم: اگر قبلاً وضو و غسل نداشته و شک در تحصیل آن دارد، باید بعد از طهارت طواف را اعاده نماید.

و اگر قبلاً وضو داشته: و شک در باطل شدن آن دارد بنابر طهارت می‌گذارد.

۲- آیه الله خامنه‌ای: و برگردد و طواف را اعاده نماید.

۳- جهت تفصیل نظر آیات عظام به ذیل مسأله ۵۸۵ مراجعه شود.

۴- آیات عظام بهجت، تبریزی: و بنابر احتیاط، بعد از آن سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و تا تقصیر نکرده احکام محرم را مراعات کند.

و آیه الله بهجت اضافه می‌فرماید: و در صورتی که بطلان از جهت جهل به حکم نبوده، تقصیر قبلی کفاره ندارد. مناسک، س ۸۵ و ۱۷۰.

آیه الله خویی: باید لباس دوخته را بیرون بیاورد و سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و در فرض گذشت زمان تدارک، حش باطل است. المسائل الشرعیه، ص ۳۴۲ و ۳۵۱ و ۳۵۷.

آیه الله سیستانی: اگر قبل از گذشتن وقت یادش آمد باید آن را جبران کند و بعد از آن سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و تا اعمال را انجام نداده است از محرمات احرام اجتناب نماید و اگر بعد از گذشتن وقت تدارک متوجه شود، در صورت سهو و نسیان، اعاده طواف کافی است و در صورت جهل حجتش باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر قربانی بدهد.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: در فرض مذکور که بعد از تقصیر و قبل از شروع اعمال حج فهمیده باید پس از وضو طواف و نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۸، مسأله ۴۷.

آیه الله مکارم: احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

معذور از وضو و غسل

۳۳۶ ۵۹۳- معذور از انجام وضو و غسل، (۱) واجب است بدل از وضو یا بدل از غسل، تیمم کند. (۲)

حدث اصغر بعد از تیمم بدل از غسل

۳۳۷ ۵۹۴- اگر بعد از تیمم بدل از غسل، حدث اصغر عارض شود، (۳) باید برای حدث اصغر، تیمم کند و برای حدث اکبر تیمم لازم نیست؛ و تا حدث اکبر دیگری برای او حاصل نشده و عذرش باقی است، همان تیمم اول، کافی است، ولی بنا بر احتیاط تیمم بدل از غسل را هم انجام دهد. (۴)

- ۱- آیه الله مکارم: اگر عذر داشته باشد و نتواند صبر کند تا عذر برطرف شود.
- آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط باید صبر کند تا عذر او برطرف شود و اگر از زوال عذر مایوس شد با تیمم طواف کند، بلی قبل از یأس زوال عذر می‌تواند رجاء با تیمم طواف نماید پس اگر تا آخر عذر او ادامه داشت به آن طواف اکتفا کند.
- ۲- آیه الله تبریزی: در صورت معذور بودن از غسل و مایوس شدن از توانایی بر غسل، واجب است با تیمم طواف کند و احوط اولی این است که نایب نیز بگیرند.
- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: در غسل غیر جنابت، علاوه بر تیمم بدل از غسل در صورت تمکن، باید وضو هم بگیرد و گرنه باید یک تیمم دیگر به جای وضو به جا آورد و جنب متیمم بنا بر احتیاط مستحب نایب هم بگیرد. آداب و احکام حج، مسأله ۴۷۶.
- ۳- آیه الله بهجت: احوط جمع بین وضو یا تیمم بدل از آن و تیمم بدل از حدث اکبر است. ذخیره، ج ۱، ص ۱۹۹.
- ۴- آیه الله تبریزی: اگر بدل از غسل جنابت، تیمم کرد و بعد حدث اصغر عارض شد، چنانچه عذرش باقی است، باید بدل از غسل تیمم کند و احتیاط مستحب آن است که بین تیمم و وضو جمع کند؛ و اگر برای حدث اکبر دیگر غیر از جنابت تیمم کرد و بعد حدث اصغر عارض شد باید بدل از غسل تیمم کند و بنا بر احتیاط وضو هم بگیرد و اگر متمکن از وضو هم نبود باید تیمم دیگری بدل از وضو بنماید.
- آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط باید بار دیگر تیمم بدل از غسل کند.
- آیه الله خویی: لازم است تیمم بدل از غسل بکند. منهاج، مسأله ۳۸۱.

ص: ۱۲۲

۳۳۸ ۵۹۵- معذور از انجام وضو یا غسل، بنا بر احتیاط واجب (۱) در صورتی که امید بر طرف شدن عذرش را دارد، باید تا هنگام تنگ شدن وقت یا قطع امید، صبر کند.

فرض کفایت طواف و نماز با تیمم

۳۳۹ ۵۹۶- اگر معتمر جنب باشد و آب برای او ضرر داشته باشد، یا آب موجود نباشد و یا اگر بخواهد آب بیابد و غسل کند وقت عمره می‌گذرد، طواف و نماز با تیمم کافی و مجزی است و نایب گرفتن لازم نیست. (۲)

انجام عمره بدون وضو و احرام جدید

۳۴۰ ۵۹۸- شخصی عمره مفرده‌ای به نیابت از پدرش انجام داده و روز بعد به نیابت مادرش محرم می‌شود و در اثنای آن، متوجه می‌شود که در عمره اول طواف و نماز آن را بدون وضو انجام داده است، وظیفه او در اینصورت چیست؟ (۳)

۱- آیه الله بهجت: افضل و احوط تأخیر است ولی اظهر جواز مبادرت است. ذخیره، ج ۱، ص ۱۹۶.

آیه الله خامنه‌ای: چنانچه بداند تا پیش از پایان وقت طواف عذرش برطرف می‌شود؛ باید تا هنگام برطرف شدن عذر صبر کند. آیه الله خویی: اگر احتمال بقای عذر تا آخر وقت می‌دهد می‌تواند صبر نکند ولی اگر بعداً کشف خلاف شد باید اعاده نماید بلی اگر عذرش نبود آب باشد باید فحص کند، به تفصیلی که در رساله عملیه مذکور است.

آیه الله سیستانی: اگر وقت تنگ نباشد تیمم جایز نیست مگر این که از بر طرف شدن عذر مأیوس باشد یا احتمال دهد در صورت تأخیر از انجام تیمم نیز عاجز شود.

آیه الله گلپایگانی: با علم به بر طرف شدن عذر، انتظار واجب است و در غیر اینصورت تأخیر بنا بر احتیاط مستحب است. وسیله النجاة، احکام التیمم.

۲- آیه الله بهجت: اگر طواف با تیمم در آخر زمان تمکن از مباشرت واقع شود. مناسک شیخ، ص ۳۶.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط نایب هم بگیرد.

۳- آیه الله بهجت: به قصد وظیفه ابتداء یک طواف و نماز آن انجام دهد و بعد طواف و سعی و تقصیر کند و اگر عمره دوم به نذر یا استیجار بر او واجب شده بوده احتیاطاً اعاده کند.

آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط طواف و نماز آن را قضا نماید و پس از آن تمام اعمال عمره مفرده به قصد ما فی الذمه انجام دهد، والله العالم

آیه الله خامنه‌ای: باید طواف و نماز عمره اول را اعاده نماید و احرام دوم نیز صحیح است.

آیه الله سیستانی: احرام دوم باطل است و باید همه اعمال عمره اول را اعاده کند.

آیه الله الهصافی: در فرض سؤال، طواف و نماز و سعی و تقصیر عمره‌ای را که به نیابت پدر انجام داده اعاده نماید، والله العالم

آیه الله فاضل: ابتدا طواف و نماز طواف عمره سابق را بجا آورد سپس اعمال عمره فعلی را انجام دهد.

آیه الله مکارم: طواف و نماز عمره اول را اعاده می‌کند و عمره دوم را به قصد رجاء ادامه می‌دهد توجه داشته باشد که در یک ماه

قمری بیش از یک عمره نمی‌توان انجام داد مگر این که بر نیت رجا؛ یعنی به امید این که مطلوب باشد. آیه الله نوری: بعد از اتمام عمره دوّم طواف و نماز آن را که از عمره اوّل بجا مانده است بجا بیاورد صحیح است.

ص: ۱۲۳

طواف با بر عهده بودن غسل مس میت

۳۴۱ ۶۰۰- اگر عمره گزار بعد از اعمال بفهمد غسل مس میت به گردشش بوده، اگر بعد از مس میت، غسل جنابت (۱) کرده، از مس میت کفایت می‌کند و عملش صحیح است و گرنه باید طواف و نماز آن را اعاده کند.

عدم کفایت غسل حیض و جمعه از جنابت

۳۴۲ ۶۰۱- غسل حیض و جمعه و امثال آنها، کفایت از غسل جنابت نمی‌کند. (۲)

ترک تیمم با موظف بودن به وضوی جبیره‌ای و تیمم

۳۴۳ ۶۰۲- کسی که وظیفه او وضوی جبیره‌ای و تیمم بوده، اگر جهلاً بدون تیمم، اعمال عمره را انجام داده است، اعاده طواف و نماز آن، کفایت می‌کند. (۳)

۱- به مسأله ۵۹۹ در مناسک محشای حج مراجعه شود.

آیت عظام تبریزی، خویی و فاضل: یا غیر غسل جنابت از اغسال واجب یا اغسالی که استحباب آنها ثابت شده مثل غسل جمعه یا غسل احرام یا غسل دخول مکه و غیر آن.

۲- آیه الله بهجت: کفایت غسل واجب که انجام داده است از آن بعید نیست، اگرچه احوط خلاف آن است و در کفایت غسل مستحب از آن اشکال است، احتیاط ترک نشود. وسیله، ص ۵۹.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم: بلکه اگر غیر از جنابت نیز، یکی از آنها را قصد کرده باشد اقوی کفایت است. بنابراین، اعمالی که بعد از غسل حیض یا جمعه انجام داده، تمام آنها صحیح است و فقط نمازهایی که بعد از جنب شدن و قبل از اولین غسل حیض یا جمعه خوانده باطل و قضا دارد.

آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط کفایت نمی‌کند.

۳- به مسأله ۵۸۸ مراجعه شود.

آیات عظام تبریزی و خویی: سعی و تقصیر را هم باید اعاده کند.

آیه الله سیستانی: اگر وقت تدارک باقی است باید طواف و سعی و تقصیر را اعاده کند و اگر وقت تدارک گذشته است حجتش محکوم به بطلان است مگر این که در کفایت وضو، به غیر رجوع کند، با رعایت الأعلم فالأعلم، اگر از موارد رجوع باشد.

ص: ۱۲۴

جواز و عدم جواز بدار

۳۴۴ ۲/۶۰۲- آیا بدار برای معذورین از طهارت مائیه و نیز دیگر معذورین جایز است یا نه؟ و بر فرض جواز اگر قبل از انقضای وقت عذرش برطرف شد اعاده لازم است یا نه؟ (۱)

مسلوس و مبطون**صحت حج افراد مسلوس و مبطون**

۳۴۵ ۶۰۴- افرادی که مبتلا به خروج مدفوع و یا بول هستند، با رعایت وظیفه‌ای که برای وضو و نماز دارند، عملشان صحیح است. (۲)

۱- آیه‌الله بهجت: جایز است مگر علم به برطرف شدن عذر داشته باشد.

آیه‌الله تبریزی: اگر مأیوس بود بدار جایز است و در تیمم برای نماز در این صورت اعاده واجب نیست و در غیر نماز و تیمم آن در صورت رفع عذر در وقت اعاده لازم است. والله العالم.

آیه‌الله خامنه‌ای: بعد از دخول وقت عمل مشروط به طهارت، بدار جایز است حتی با رجاء ارتفاع عذر در اثنای وقت اگرچه احوط در صورت اخیر ترک بدار است، و در هر صورت اگر عمل را انجام داد و بعداً اتفاقاً عذر در اثنای وقت برطرف شد، اعاده واجب نیست، ولی با علم به ارتفاع عذر در اثنای وقت بدار صحیح نیست و باید تا ضیق وقت منتظر بماند.

آیه‌الله سیستانی: بدار در صورت یأس جایز است و اعاده لازم نیست هر چند در وقت، عذر برطرف شود.

آیه‌الله‌الهمدانی: در فرض سؤال اگر امید زوال عذر در آخر وقت را داشته باشند احتیاط در تأخیر است. والله العالم.

آیه‌الله فاضل: معذور چنانچه بداند تا آخر وقت عذرش برطرف نمی‌شود می‌تواند به مجرد ورود اعمال را با وضو یا غسل جبیره‌ای یا تیمم انجام دهد. اما چنانچه امید دارد تا زمانی که در مکه است عذرش برطرف شود احتیاط واجب آن است که صبر کند و اگر تا آخر وقت عذرش برطرف نشد طبق وظیفه معذور عمل کند. و چنانچه بعد از عمل به وظیفه معذور عذرش برطرف شد چنانچه علم داشته عذرش برطرف نمی‌شود اعاده واجب نیست، ولی اگر امید داشته که عذرش برطرف می‌شود بنا بر احتیاط باید اعمال را با غسل و وضو اعاده کند.

آیه‌الله مکارم: بدار برای ذوی الاعذار بنا بر احتیاط واجب جایز نیست مگر این که یقین داشته باشد که تا آخر وقت، عذر برطرف نخواهد شد؛ و در صورتی که تا آخر عذر برطرف شود بنا بر احتیاط اعاده لازم است.

۲- به مسأله بعد مراجعه شود.

آیه‌الله بهجت: باید برای طواف نایب بگیرد مناسک، مسأله ۲۹۹.

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: مبطون، احوط این است که در صورت تمکن، هم خود طواف نموده و هم نایب بگیرد. مناسک، مسأله ۲۹۹.

ص: ۱۲۵

۶۰۵ ۳۴۶- کسی که پی در پی از او ریح خارج می‌شود، حکم مبطون را دارد؛ (۱) و چنانچه نتواند در اثنای طواف وضو بگیرد یا حرجی باشد، اکتفا به یک وضو برای طواف کافی است؛ ولی اگر بتواند- ولو با حمل آب در اثنای طواف- وضو بگیرد، واجب است تجدید وضو کند و همچنین است حکم، در نماز طواف. (۲)

خروج بول از غیرمجری

۶۰۶ ۳۴۷- کسی که بول او پی در پی خارج می‌شود- ولو از مجرای بول نباشد- حکم مسلوس را دارد. (۳)

وظیفه مسلوس

۶۰۷ ۳۴۸- مسلوس اگر در وقت خاصی بتواند طواف و نماز را با وضو انجام دهد، باید آن وقت را انتخاب کند و طواف و نماز را با وضو و بدن پاک بجا آورد؛ و اگر چنین وقتی ندارد، در صورتی که مشقت نداشته باشد، برای هر بار که حدث از او صادر شود یک وضو بگیرد؛ و اگر مشقت دارد، برای طواف، یک وضو و برای نماز هم، یک وضو بگیرد. (۴)

۱- آیه الله بهجت: مانند مسلوس است و همان وظیفه را دارد. پرسشهای جدید حج، س ۶۶.

۲- آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب مثل مبطون باید نایب هم بگیرد.

آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط حکم مبطون را دارد.

آیه الله خویی: بلکه حکم مسلوس را دارد. استفاد از مناسک، مسأله ۲۹۹.

آیه الله سیستانی: در فرض مذکور یک وضو برای طواف و نماز کافی است مگر این که حدثی غیر از آنچه مستند به بیماری اوست از او سر بزند.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: و مبطون برای طواف نایب بگیرد و احتیاطاً خودش هم طواف کند. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۹ مسأله ۱۳.

آیه الله مکارم: این احتیاط در مورد مسلوس و مبتلا به خروج ریح واجب نیست.

۳- آیه الله خویی: اگر از محل غیر معتاد ولو بالعارض خارج شود، آن هم بنا بر احتیاط واجب، همان حکم را دارد. منهاج، آخرص ۴۱.

۴- آیه الله فاضل: و در هر صورت بنا بر احتیاط واجب نایب هم بگیرد.

آیه الله بهجت: به همان دستوری که برای نماز خود طهارت می‌گیرد، برای طواف نیز همان نحو عمل می‌کند مناسک شیخ، ص ۳۶ و وسیله، ص ۷۶ و ۳۹.

آیه الله تبریزی: بعید نیست که یک وضو کفایت کند؛ مادامی که حدث متعارف از او صادر نشود؛ گرچه احتیاط، اعاده وضو است.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: به همان دستوری که برای نماز خود طهارت می‌گیرد، برای طواف نیز همان طهارت کافی است.

آیه الله گلپایگانی: و اگر این را هم نمی‌تواند حکمی که در متن هست، برای طواف یک وضو بگیرد و چهار شوط آن را بجا آورد و بعد تجدید وضو نموده و سه شوط دیگر آن را انجام دهد. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۷ مسأله ۴۰.

ص: ۱۲۶

۳- طهارت از نجاست

اشاره

سوم- طهارت بدن و لباس از نجاست.

۳۴۹ ۶۰۸- طواف کننده بنا بر احتیاط واجب (۱) باید از نجاسات معفو در نماز نیز- مثل خون کمتر از درهم و جامه‌ای که با آن نتوان (۲) نماز خواند؛ مثل عرقچین و جوراب حتی انگشتر (۳) نجس- اجتناب کند.

۱- آیه الله خامنه‌ای: در حال طواف باید بدن و لباس از خون پاک باشند و بنا بر احتیاط واجب، باید از سایر نجاسات نیز پاک باشند، اما پاک بودن جوراب و دستمال و انگشتر و مانند آنها شرط نیست و خونی که از یک درهم کمتر باشد؛ و نیز خون جراحات و زخم‌ها که موجب بطلان نماز نمی‌شود، بهصحت طواف نیز خللی وارد نمی‌کند.

آیه الله فاضل: ظاهر آن است که ....

آیه الله مکارم: طواف، در حالی که بدن یا لباس خون کمتر از درهم داشته باشد، جایز نیست.

۲- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: طواف در جامه‌ای که با آن نتوان نماز خواند یعنی ساتر نباشد؛ مانند مثال‌های مذکور در متن اگر نجس باشد مانع ندارد. و همچنین بودن چیز نجس همراه انسان در طواف مانعی ندارد.

آیه الله وحید: سوم از شرایط صحت طواف بنا بر احتیاط واجب طهارت از نجاست است، و از نجاستی که در بدن یا لباس نماز گزار عفو شده است- مانند خون کمتر از درهم- در طواف عفو نشده است.

مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۵۰

آیه الله سیستانی: همراه داشتن چیز متنجس در طواف مانع ندارد.

آیه الله مکارم: نجس بودن این لباس‌های کوچک ضرری ندارد ولی خون کمتر از درهم معاف نیست.

۳- آیه الله فاضل: در انگشتر و مانند آن که ثوبصدق نمی‌کند برایش صحت طواف طهارت آنها شرط نیست همچنین همراه داشتن چیز متنجس در صورت جهل به مسأله مانعی ندارد.

ص: ۱۲۷

خون قروح و جروح

۶۱۱ ۳۵۰- بنا بر احتیاط واجب، باید خون قروح و جروح را تا حد امکان، تطهیر نمود و لباس را اگر نجس شده، عوض کرد؛ و اگر تطهیر خون قروح و جروح، مشقت داشته باشد، تطهیر لازم نیست. (۱)

تأخیر طواف برای تحصیل طهارت

۶۱۲ ۳۵۱- کسی که در بدن او خون قروح و جروح باشد، بنا بر احتیاط اگر می‌تواند با تأخیر و بدون مشقت آن را تطهیر کند، باید طواف را به شرط عدم تنگی وقت، تأخیر بیندازد.

طواف با لباس مشکوک

۶۱۳ ۳۵۲- طواف با بدن و لباسی که شک در نجاست آن داشته باشد، صحیح است؛ چه بداند قبلاً پاک بوده یا نه؛ ولی اگر بداند که قبلاً نجس بوده و نداند که تطهیر شده است، نمی‌تواند با آن طواف کند.

حصول نجاست در اثنای طواف

۶۱۴ ۳۵۳- اگر در حال طواف، بدن یا لباس نجس شود، بنا بر اظهر باید طواف را قطع، و به تطهیر اقدام شود و طواف از همان جا اتمام شود و این طواف، صحیح است. (۲)

۱- آیه الله خامنه‌ای: آنچه موجب بطلان نماز نمی‌شود، طواف را نیز باطل نمی‌کند.

آیه الله خویی: متعرض این فرع نشده‌اند.

آیه الله الهی‌صافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که هم خودش با آن حال طواف کند و هم نایب بگیرد تا برای او طواف نماید.

۲- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: یا آنکه نجس بودن بدن یا لباس خود را نمی‌دانسته و در اثنای طواف دانست، اگر جامه پاکی داشته باشد همان جا جامه نجس را کنده و با جامه پاک طواف خود را تمام نماید و اگر نه اگر این حادثه بعد از تمام شدن شوط چهارم بوده، طواف را قطع نموده و پس از ازاله نجاست از بدن یا لباس باقیمانده طواف را به جا آورد. و چنانچه پیش از تمام شدن شوط چهارم باشد، باز هم طواف را قطع و نجاست را ازاله نموده و بنا بر احتیاط یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام به جا آورد.

آیه الله خامنه‌ای: اگر بدون رها کردن طواف تطهیر ممکن نباشد باید دست از طواف بردارد و جامه یا بدن را تطهیر کند و فوراً برگردد اگر موالات بهم نخورده و طواف را از همانجا تمام کند و طواف او صحیح است.

آیه الله الهی‌صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر در بین طواف لباس یا بدنش نجس شود یا بفهمد که از پیش نجس بوده و بدون رها کردن

طواف، شستن آن ممکن نباشد، طواف را رها نماید، و اگر چهار دور طواف کرده، بعد از تطهیر بدن یا لباس بقیه طواف را تمام کند و اگر به سه دور و نیم نرسیده طواف او باطل است و باید بعد از تطهیر از سر بگیرد و اگر از سه دور و نیم گذشته و چهار دور را تمام نکرده احتیاط آن است که بعد از تطهیر از همانجا که رها کرده طواف را تمام کند و نماز طواف را بخواند و دوباره طواف و نماز آن را به‌جا آورد.

ص: ۱۲۸

۳۵۴ ۶۱۵- اگر طواف کننده در حال طواف نجاستی در بدن یا لباس خود ببیند و احتمال بدهد که در این حال نجاست حاصل شده، ظاهراً حکم مسأله قبل را دارد.

علم به نجاست بعد از طواف

۳۵۵ ۶۱۶- اگر بعد از فراغ از طواف، به نجاست در حال طواف، علم حاصل شود، اظهار صحت طواف است.

علم به نجاست از اول در اثنای طواف

۳۵۶ ۶۱۷- اگر در بین طواف، علم پیدا کند که نجاست بدن یا لباس او، از ابتدای طواف بوده، احتیاط (۱) آن است که طواف را رها نموده و تطهیر کند و از همانجا بقیه طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و بعد از آن، طواف و نماز را را اعاده (۲) کند؛ خصوصاً اگر تطهیر، طولانی شود. در این احتیاط، فرقی بین حصول علم، بعد از دور چهارم، یا قبل از آن نیست، اگرچه در صورت دوم، احتیاط شدیدتر است. (۳)

فراموشی نجاست

۳۵۷ ۶۱۸- اگر طواف کننده نجاست را فراموش و در اثنای طواف یا بعد از آن (۴) متذکر شود، بنابر احتیاط واجب باید آن را اعاده کند.

طواف و نماز با نجاست و انجام اعمال مترتبه

۲۳۵۸/۶۱۸- کسی که طواف و نماز طواف را با بدن یا لباس نجس از روی جهل یا نسیان، به جا آورده، آیا اعاده طواف و نماز لازم است یا نه؟ و تکلیف او نسبت به اعمال مترتبه چیست؟ (۵)

۱- آیه الله سیستانی: حکم در این مسأله همان است که در مسأله ۶۱۴ آمده است.

آیه الله فاضل: ظاهراً طواف صحیح است اگر چه احتیاط استحبابی آن است که ....

۲- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: وظیفه همین است و اعاده ندارد.

۳- نظریه سایر آیات عظام در حاشیه مسأله ۶۱۴ آمده است.

۴- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل و مکارم: در این فرض طواف اوصحیح است و در فرض تذکر در اثنا مقداری که طواف کرده صحیح است و در ادامه به وظیفه عمل می کند.

آیه الله خامنه‌ای: اگر در بین طواف یادش بیاید، باید مطابق دستوری که در حاشیه مسأله ۶۱۴ بیان شده عمل کند و اعاده لازم نیست. و اگر بعد از طواف یادش بیاید طواف صحیح است ولی اگر نماز طواف را هم با بدن و لباس نجس خوانده باید آن را دوباره بخواند و احتیاط استحبابی آن است که در این مسأله طواف را نیز بار دیگر بجا آورد.

۵- آیه‌الله بهجت: باید خودش طواف و نماز را اعاده کند و با عدم تمکن استنابه کند و اعمال مرتبه‌صحیح است.

آیه‌الله تبریزی: و در فرض نسیان در طواف صحیح است و در نماز طواف باید اعاده کند. والله العالم.

آیه‌الله خامنه‌ای: در جهل به موضوع اعاده ندارد و اگر نسیان کرده احوط اعاده است و سعی با اعتقاد بهصحت طواف اعاده ندارد ولی طواف نساء با بطلان طواف اعاده شود.

آیه‌الله سیستانی: طواف در صورت جهل به موضوع یا نسیان صحیح است و همچنین نماز ولی اگر قبل از نماز شک داشته و تفحص نکرده و بعد از نماز آن را دیده است به احتیاط واجب باید نماز را اعاده کند و در مورد نسیان نیز اگر منشأ آن بی‌اعتنایی بوده اعاده نماز بنا بر احتیاط لازم است.

آیه‌الله هاشمی: در فرض سؤال در صورت نسیان طواف و نمازش را اعاده کند و احتیاطاً سعی را نیز اعاده کند و در هر صورت جهل به موضوع نجاست اعاده ندارد و طواف و نماز صحیحند و اگر جاهل به حکم بود نیز طواف و نماز و سعی را اعاده نماید. والله العالم.

آیه‌الله فاضل: در صورت نسیان طواف صحیح است، ولی نماز را اعاده کند. و اعمال مترتبه را که با اعتقاد بهصحت انجام داده صحیح است. اما در صورت جهل به حکم، طواف و نماز را اعاده کند، ولی اعمال مترتبه مثلصورت قبل است.

آیه‌الله مکارم: اعاده لازم نیست.

ص: ۱۲۹

۴- ختنه

چهارم- ختنه در حق مردان؛ و بنا بر احتیاط (۱) واجب، درباره بچه‌های نابالغ هم رعایت شود.
 ۶۲۱۳۵۹- اگر بچه‌ای را که ختنه نشده، (۲) وادار به احرام، یا او را محرم کنند، احرام او صحیح است ولی طواف او صحیح نیست؛
 (۳) و چون طواف نساء او باطل است (۴) بنا بر احوط (۵) حلال شدن زن بر او مشکل

- ۱- آیه‌الله تبریزی: اگر ساتر منحصر به لباسهای دوخته ای که پوشیده است باشد، طواف اشکال دارد مگر اعتقاد داشته که این عمل بر او جایز است.
 آیه‌الله خوبی: فتوای ایشان در جایی که هیچگونه ساتر دوخته نشده نداشته باشد روشن نیست.
 آیه‌الله مکارم: در صورت عمد، خلاف احتیاط است، نگاه کرده و یک گوسفند کفاره دارد.
 آیه‌الله نوری: هر چند که مرتکب حرام شده است و باید یک گوسفند کفاره دارد.
- ۲- آیه‌الله خوبی: فرقی نمی کند و پوشاندن صورت برای زن از نامحرم، بنا بر احتیاط واجب است و لکن باید به نحوی باشد که ساتر به صورت زن مس نشود.
 آیه‌الله سیستانی: فی الجمله فرقی می کند، گرچه احتیاط این است که همان مقدار که در نماز پوشاندن واجب است در طواف نیز واجب است؛ ولی اگر قسمتی از موها یا بازو و ساق پا پیدا باشد، طواف صحیح است همچنین به احتیاط واجب نباید صورت خود را با نقاب و مانند آن بپوشاند حتی اگر محل باشد.
 آیه‌الله فاضل: فرقی ندارد.
- آیه‌الله مکارم: در حال نماز پشت پا و کف آن نیز مستثنی است ولی در طواف احتیاط پوشاندن آن است همچنین در نماز نقاب ضرری ندارد ولی در طواف جایز نیست.
 آیه‌الله نوری: فرقی نمی کند؛ چون در نماز می تواند صورت خود را بپوشاند ولی در طواف واجب است صورت خود را بپوشاند.
- ۳- آیه‌الله بهجت: در صورتی که علم نداشته باشد، اشکال ندارد.
- ۴- آیه‌الله مکارم: تمام طواف‌های او اشکال دارد.
- ۵- آیه‌الله سیستانی: اگر ممیز باشد بنا بر احتیاط واجب حکم کسی را دارد که طواف را ترک کرده است مگر این که پس از ختنه طواف را اعاده کند.

ص: ۱۳۰

است؛ مگر او را ختنه و طواف دهند، یا خودش بعد از ختنان، طواف کند، یا برای طواف او نایب (۱) بگیرند.

۶۲۲ ۳۶۰- اگر بچه‌ای ختنه کرده به دنیا بیاید، طواف او صحیح است.

۶۲۴ ۳۶۱- در طواف‌های مستحبی نیز ختنه شرط است.

۵- ستر عورت

اشاره

پنجم- ستر عورت. (۲)

۶۲۵ ۳۶۲- طواف بدون ساتر عورت، باطل است. (۳)

لزوم اباحه ساتر

۶۲۶ ۳۶۳- در ساتر، اباحه (۴) معتبر است و با ساتر غصبی، طواف صحیح نیست؛ و با لباس غیر ساتر غصبی نیز، بنا بر احتیاط «

(۵) واجب، طواف باطل است.

۶۲۷ ۳۶۴- بنا بر احتیاط، شرایط لباس نماز گزار، در ساتر رعایت شود.

۱- از آیه الله سیستانی: در مورد کفایت نیابت در این فرض، مطلبی در دست نیست.

آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: گرفتن نایب در این صورت قبل از ختنه مشکل است.

۲- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنا بر احتیاط واجب ستر عورت معتبر است

۳- آیه الله مکارم: حتی اگر فقط ستر عورت کند و برهنه و عریان بر او صدق کند طوافش باطل است.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب، ستر عورت در طواف شرط است.

۴- آیه الله بهجت: طواف در لباس غصبی جایز نیست و در صحت آن تأمل و احتیاط است؛ خصوصاً در ساتر. مستفاد از وسیله، ص

۱۷۹ در نماز.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب.

۵- آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: این احتیاط واجب نیست.

آیات عظام: صافی، گلپایگانی، نوری: باطل است.

ص: ۱۳۱

صحت طواف و سعی با لباس دوخته

۳۶۵ ۶۲۸- طواف و سعی با لباس دوخته ولو عمداً، صحیح است و بهصحت عمره و حج، ضرر نمی‌زند. « (۱)»

فرق حجاب در طواف با نماز

۳۶۶ ۶۲۹- حجاب زن هنگام طواف، با حجاب در نماز، فرق می‌کند؛ (۲) و بنابر احوط، فقط وجه و کفین، در طواف، مستثنی است.

پیدا بودن مو در طواف

۳۶۷ ۶۳۰- اگر مقداری از موهای سر زن یا جاهای دیگر بدن او که باید در حال طواف بپوشاند، ظاهر باشد، (۳) در فرض عمد، طواف- علی الأحوط- صحیح نیست؛ (۴) و در غیر عمد، صحیح است، مگر علی الأحوط، در جاهل مقصر.

۱- آیه الله تبریزی: اگر سائر منحصراً به لباسهای دوخته‌ای که پوشیده است باشد، طواف اشکال دارد مگر اعتقاد داشته که این عمل بر او جایز است.

آیه الله خویی: فتوای ایشان در جایی که هیچگونه سائر دوخته نشده نداشته باشد روشن نیست.

آیه الله مکارم: در صورت عمد، خلاف احتیاط است، گناه کرده و یک گوسفند کفاره دارد.

آیه الله نوری: هر چند که مرتکب حرام شده است و باید یک گوسفند کفاره بدهد.

۲- آیه الله خویی: فرق نمی‌کند و پوشاندن صورت برای زن از نامحرم، بنابر احتیاط واجب است و لکن باید به نحوی باشد که سائر به صورت زن مسّ نشود.

آیه الله سیستانی: فی الجمله فرق می‌کند، گرچه احتیاط این است که همان مقدار که در نماز پوشاندن واجب است در طواف نیز واجب است؛ ولی اگر قسمتی از موها یا بازو و ساق پا پیدا باشد، طواف صحیح است همچنین به احتیاط واجب نباید صورت خود را با نقاب و مانند آن بپوشاند حتی اگر محل باشد.

آیه الله فاضل: فرقی ندارد.

آیه الله مکارم: در حال نماز پشت پا و کف آن نیز مستثنی است ولی در طواف احتیاط پوشاندن آن است. همچنین در نماز نقاب ضرری ندارد ولی در طواف جایز نیست.

آیه الله نوری: فرق می‌کند؛ چون در نماز می‌تواند صورت خود را بپوشاند ولی در طواف واجب است صورت خود را نپوشاند.

۳- آیه الله بهجت: در صورتی که علم نداشته باشد، اشکال ندارد.

۴- آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، مکارم: طواف صحیح است هر چند گناه کرده است.

آیه الله خویی: در فرض جهل به حکم، طواف صحیح است. المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۴.

ص: ۱۳۲

مقدار پوشش دختر بچه در هنگام طواف

۳۶۸ ۶۳۱- پوشش دختر بچه در حال طواف چگونه باید باشد؟ (۱)

طواف زنان با علم به نگاه و تماس با نامحرم

۳۶۹ ۶۳۳- طواف مستحبی برای زنان با فرض علم به نگاه به بدن مردان، یا قرار گرفتن در فشار جمعیت، اگر اختیاراتاً نگاه به نامحرم نکنند، اشکال ندارد؛ ولی در ازدحام بهتر است مراعات کنند و در هر صورت طواف، صحیح است.

۱- آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم: بنابر احتیاط به مقدار معمول زنان باشد.

آیه اللّٰهصافی و آیه اللّٰه فاضل: مانند زنان است.

آیه اللّٰه نوری: پوشش خاصی معتبر نیست اگر به پنج، شش سال رسیده است حکم بانوان را رعایت نماید.

ص: ۱۳۳

فصل سوم: کیفیت طواف**اشاره**

گونه دوم واجبات طواف، واجبات مرتبط با کیفیت آن که هفت مورد و به شرح ذیل است:

۱ و ۲- ابتدا و ختم به حجرالاسود**اشاره**

۳۷۰ ۶۳۴- عبور تمام اجزای بدن طواف کننده از تمام حجرالاسود، لازم نیست؛ (۱) بلکه شروع از حجرالاسود، هر جای آن که باشد، و ختم به همان جا، (۲) کفایت می‌کند.

لزوم پرهیز از وسواس

۳۷۱ ۶۳۵- طواف باید همان طوری که همه مسلمین انجام می‌دهند، بدون دقت‌های صاحبان وسوسه، از محاذات حجرالاسود، آغاز شود؛ و در دورهای دیگر، در نزد حجرالاسود، توقف و عقب و جلو رفتن - که برخی از روی جهل، به خیال درست کردن محاذات انجام می‌دهند- لازم نیست و موجب اشکال (۳) و گاهی هم حرام است.

۱- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، فاضل: همین که نیت داشته باشد با نیت شروع طواف از حجرالاسود، از آن عبور کند، و نیز نیت داشته باشد که طواف را به همان جا که شروع کرده ختم کند، کافی است. مقدار زیاد از باب مقدمه علمیه محسوب می‌شود.

آیه الله مکارم: دقت در محاذی بودن اجزای بدن با اجزای حجرالاسود لازم نیست همین اندازه که عرفاً محاذات صدق کند کافی است.

۲- آیه الله خامنه‌ای: و مانعی ندارد که مقداری هم اضافه کند از باب احتیاط تا یقین کند که از حجرالاسود شروع کرده و به نقطه ابتدا ختم نموده است.

۳- آیه الله بهجت: به حسب شرایط مختلف باید ملاحظه تکلیف و وضع و ثبوت هر یک بشود.

ص: ۱۳۴

شروع طواف قبل از حجرالاسود

۳۷۲ ۶۳۶- اگر قبل از حجرالاسود، طواف را آغاز و به همان جا ختم کند، طوافش باطل است. (۱)

۳۷۳ ۶۳۷- اگر یقین کند که مثلاً رکن یمانی، همان رکن حجرالاسود است، و طواف را از رکن یمانی شروع کند، طواف او باطل است. (۲)

۳۷۴ ۶۳۸- اگر طواف کننده طواف را از حجرالاسود آغاز کند ولی در هر شوط قبل از رسیدن به حجرالاسود- مثلاً در رکن یمانی- نیت ختم نماید، طواف او اشکال دارد، (۳) و باید اعاده شود.

۳۷۵ ۶۳۹- ختم به حجرالاسود، این گونه حاصل می‌شود که در دور هفتم، به همان جا که شروع کرده، ختم (۴) نماید و در پایان هر دور، توقف لازم نیست.

۳- قرار دادن کعبه به سمت چپ**اشاره**

سوم- بودن خانه کعبه در طرف چپ طواف کننده.

کفایت عرفی به سمت خانه بودن شانه چپ

۳۷۶ ۶۴۰- به‌شانه چپ قرار دادن کعبه در تمام حالات طواف، به‌صورت حقیقی و دقیق، لازم نیست؛ و حتی اگر هنگام دور زدن نزد حجر اسماعیل، علیه السلام قدری از طرف چپ خارج شود، مانع ندارد، حتی اگر بیت به پشت متمایل شود، ولی دور زدن به‌نحو متعارف باشد، اشکال ندارد.

خروج شانه از محاذات

۳۷۷ ۶۴۱- اگر هنگام رسیدن به گوشه‌های کعبه، شانه از محاذات آن خارج شود، و حتی خانه متمایل به

۱- آیه الله بهجت: اگر کمبود طواف؛ یعنی از موضع شروع تا حجرالاسود را جبران کند، طوافش صحیح است. مستفاد از س ۸۳ مناسک.

۲- آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: اگر قصد او شروع از موضع معتبر شرعی است ولی در تطبیق اشتباه کرده است، در صورتی که کسری دور آخر را تا حجرالاسود به قصد طواف تمام کند، طوافش صحیح است؛ آیه الله فاضل: ولی احتیاطاً پس از نماز طواف، طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط.

۳- آیه الله سیستانی: طواف او باطل است.

۴- آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، تبریزی، خویی: ودر شوط آخر احتیاطاً قدری از حجر بگذرد وزیادی را مقدمه علمیه محسوب دارد.

ص: ۱۳۵

پشت شود، اگر به طور متعارف دور می‌زند، هیچ اشکالی ندارد.

۳۷۸ ۶۴۲- طوافی که برخی - به خاطر احتیاطِ عدم خروج شانه از بیت - دیگری را وادار می‌کنند که او را طواف دهد و خود

طواف کننده از خود سلب اختیار می‌کند و آن شخص او را به جلو هل می‌دهد، باطل است. (۱)

۳۷۹ ۶۴۳- بودن دقیق شانه به طرف بیت در تمام حالاتِ طواف، لازم نیست؛ و احتیاط در آن خیلی ضعیف و غیر قابل اعتنا است و

باید از جهالت و وسوسه دوری شود و به همان ترتیب که سایر مسلمین دور می‌زنند، طواف انجام شود، هر چند اگر کسی بخواهد

بدون وسوسه احتیاط کند و قدری شانه را هنگام رسیدن به حجر اسماعیل یا ارکان کعبه، به بیت متمایل کند و خلاف متعارف

(۲) و موجب انگشت‌نمایی نباشد، مانع ندارد. (۳)

تدارک طواف ناقص

۳۸۰ ۶۴۴- اگر به خاطر ازدحام و مانند آن، مقداری از طواف، خلاف متعارف انجام شود؛ مثل آن که روی طواف کننده یا پشت او

به سمت کعبه واقع شود، و یا عقب عقب طواف کند، باید آن مقدار را جبران کند. « (۴)

سرعت و نحوه طواف

۳۸۱ ۶۴۵- طواف کننده می‌تواند هنگام طواف، آهسته یا تند راه برود، و می‌تواند بدود و یا سواره طواف کند، هر چند بهتر است

که اعتدال رعایت شود.

۳۸۲ ۶۴۵/۲- در طواف با چرخ، طواف کننده به اختیار خود، حرکت دادن چرخ را به دیگری واگذار می‌کند، مثل اینکه چرخ

دارای موتور محرک باشد، آیا این طواف با طواف سواره که در حال اختیار

۱- آیه الله بهجت: باطل نیست.

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: این طواف باطل نیست. و در بسیاری از مواقع ازدحام طواف، ظاهراً اختیار سلب می‌شود ولی چون

از اول طواف کننده مختاراً این راه را انتخاب می‌کند، منافات با اختیار ندارد، اما از کارهای ناپسند و زننده دوری شود.

۲- آیه الله فاضل: و خلاف تقیه نباشد و موجب ...

۳- آیه الله فاضل: احتیاط در ترک آن است.

آیه الله مکارم: این کار لزومی ندارد.

۴- آیه الله سیستانی: و اگر نتواند در اثر ازدحام برگردد و جبران کند می‌تواند تا حجرالاسود بدون قصد طواف برود و از آنجا

شوط را کاملاً اعاده نماید.

ص: ۱۳۶

هم جایز است، فرق دارد؟ و آیا جواز طواف سواره با جواز سعی سواره فرق می‌کند یا نه؟ (۱)

نگاه به یمین و یسار

۳۸۳ ۶۴۶- در حال طواف نگاه به چپ و راست جایز است و بودن رو به طرف جلو واجب نیست؛ و حتی برگرداندن صورت و به عقب نگاه کردن، (۲) مانعی ندارد؛ و طواف کننده می‌تواند طواف را رها و خانه را ببوسد و باز گردد و طواف را از همانجا که قطع کرده، اتمام کند.

۴- طواف از خارج حجر

اشاره

چهارم- بودن حجر اسماعیل علیه السلام در داخل محدوده طواف.

طواف از داخل حجر

۳۸۴ ۶۴۸- اگر کسی از داخل حجر اسماعیل طواف نماید، طوافش باطل است؛ و با عمد، حکم ابطال عمدی طواف و با سهو، حکم ابطال سهوی را دارد.

۳۸۵ ۶۴۹- اگر بعضی از دورها از داخل حجر اسماعیل انجام شود، بنابر احتیاط واجب، (۳) باید آن دور از سر گرفته شود و طواف اعاده شود؛ اگرچه ظاهر، عدم لزوم اعاده طواف است.

۱- آیات عظام بهجت، مکارم: مانعی ندارد و فرقی نمی‌کند.

آیه الله سیستانی: اگر بتواند خودش چرخ را نگه بدارد، طواف و سعی صحیح است و فرقی بین طواف سواره و سعی سواره نیست. آیه الله المصافی: در طواف و سعی سواره اگر شخصی به اختیار خود وسیله را می‌برد اشکال ندارد و اما واگذار کردن حرکت وسیله به دیگری بدون عذر شرعی این حکم را ندارد و صحیح نیست والله العالم.

۲- آیه الله بهجت: اگر در حال حرکت نباشد؛ و اگر هم باشد ولی از خط منحرف نشود، اشکال ندارد.

آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که به حدی رو نگرداند که بتواند مقداری از پشت سر را نگاه کند. ملحق جدید مناسک، ص ۳۳.

۳- آیات عظام مصافی، گلپایگانی: باید آن دور را اعاده نماید و احوط اعاده کل طواف است بعد از اتمام آن.

آیه الله بهجت: باید آن دور اعاده شود در صورتی که در ابتدای طواف، نیت طواف بر بیت محض نکرده باشد و آنگاه اعاده اصل طواف موافق احتیاط است؛ اگرچه عملاً در یک شوط اختصار نماید. مناسک شیخ، ص ۴۱.

آیات عظام: خامنه‌ای، تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری: باید آن دور اعاده شود؛ آیه الله خامنه‌ای: و اگر بدون اعاده این دور به طواف ادامه داد طواف او باطل است.

ص: ۱۳۷

طواف در مقابل حجر اسماعیل

۳۸۶ ۶۵۱- هنگام طواف در مقابل حجر اسماعیل، باید طوری حرکت کند که به نحو متعارف باشد و طواف بیت، صادق باشد.
 ۳۸۷ ۶۵۲- حجر اسماعیل جزو بیت نیست، هرچند باید در خارج آن طواف کرد.
 ۳۸۸ ۶۵۵- اگر طواف کننده به قصد طواف ولو اشتبهاً، وارد حجر اسماعیل علیه السلام شود، طوافش اشکال دارد؛ (۱) حتی اگر بعد از توجه برگردد و از همان جا که طواف به خاطر ورود به حجر قطع شده، آن را ادامه دهد و شوط را کامل نماید. ولی اگر پس از تذکر، از حجرالاسود به قصد احتیاط، شوط را اعاده کند و از محلی که، طوافش قطع شده، قاصد جدی طواف باشد، (۲) طواف او صحیح است.

۵- محدوده طواف**اشاره**

پنجم- محدوده طواف

۳۸۹ ۶۵۶- طواف باید از همه اطراف، بین (۳) خانه کعبه و مقام حضرت ابراهیم واقع شود.

- ۱- آیه الله بهجت: مستفاد از آنچه در ذیل مسأله ۶۴۹ آمده است، آن است که با اتمام آن به یک شوط، طواف صحیح است. آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، مکارم: آن دور باطل است و باید آن را از حجرالاسود اعاده کند ولی چون غالباً برگشتن به عقب مشکل است بهتر است همراه جمعیت آن دور را بدون نیت ادامه دهد سپس از حجرالاسود قصد کند.
- ۲- آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: و در فرض اخیر هم، چون احتمال باطل شدن اصل طواف می‌رود احتیاط لازم آن است که پس از تمام کردن طواف و خواندن نماز دوباره طواف کند و نماز آن را بخواند. مناسک فارسی، ص ۶۷.
- آیه الله فاضل: شوط فاسد را اتیان کند و بنا بر احتیاط مستحب طواف را اعاده کند.
- ۳- آیه الله خویی: به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود.
- آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند، طواف در خارج از محدوده، با رعایت الأقرب فالأقرب صحیح است.
- آیه الله مکارم: رعایت این شرط لازم نیست ولی بهتر است.
- آیه الله نوری: اقوی این است که در طواف، همین قدر که «طواف دور خانه خدا» صدق کند کافی است و مراعات این که طواف بین خانه خدا و مقام ابراهیم علیه السلام است لازم نیست و مستحب است. مناسک، مسأله ۱۷۲

مراد از طواف بین مقام و بیت

۳۹۰ ۶۵۷- مراد از طواف بین کعبه و مقام، رعایت مسافت میان خانه و مقام ابراهیم علیه السلام در همه اطراف خانه کعبه است، به گونه‌ای که طواف کننده، از این فاصله- که گفته‌اند تقریباً بیست و شش ذراع و نیم است (۱) دورتر نرود. (۲)

۱- آیه الله بهجت: از خانه تا سنگ مخصوص است نه بنا، و موضع معروف به «شاذروان» داخل بیت است از جمیع جوانب علی الأحوط. مناسک شیخ، ص ۴۱.

۲- آیه الله بهجت: لیکن ظاهر این است که طواف در دورتر از این مسافت- بیست و شش ذراع و نیم- نیز کافی باشد برای کسانی که در این مسافت نتوانند طواف کنند یا طواف در آن بر آنها مشقت داشته باشد و مراعات احتیاط با قدرت و تمکن متعین است و با تحری اوقات خلوت نسبی و عدم تمکن از طواف در حد لازم، اقرب جواز طواف از اقرب به حد است با رعایت اختلاف اطراف در مانع. مناسک، مسأله ۳۰۶ و از اینجا حکم چند مسأله بعدی معلوم می‌شود.

آیه الله تبریزی: در صورت امکان بنا بر احتیاط طواف باید در محدوده فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم علیه السلام باشد ولی در موارد ازدحام طواف در خارج این محدوده هم کافی است.

آیه الله خامنه‌ای: اقوی عدم وجوب است، و برای مطاف حدی وجود ندارد و تا هر جای مسجد الحرام که طواف در آن طواف کعبه صدق کند، طواف مجزی است، بلی مستحب است که اگر اضطرار و ازدحام نباشد فیما بین کعبه و مقام ابراهیم انجام دهد. و از این مسأله حکم مسائل بعد نیز روشن می‌شود.

آیه الله خویی: و لیکن ظاهر این است که طواف در دورتر از این مسافت بیست و شش ذراع و نیم نیز کافی باشد؛ خصوصاً برای کسانی که در این مسافت نتوانند طواف کنند یا طواف در آن بر آنها مشقت داشته باشد و مراعات احتیاط با قدرت و تمکن بهتر است و از این مسأله حکم چند مسأله بعد هم معلوم می‌شود. مناسک، مسأله ۳۰۶.

آیه الله وحید: احتیاط آن است که طواف بین خانه خدا و مقام حضرت ابراهیم علیه السلام باشد هر چند اقوی این است که طواف حتی برای متمکن از طواف در این مقدار بدون حرج نیز کافی است اگر چه مکروه است. مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۵۶ و

۱۵۷

آیه الله سیستانی: ولی بعید نیست که در بیش از مقدار ذکر شده هم- هر چند که کراهت دارد- طواف جایز باشد؛ خصوصاً برای کسی که در فاصله ذکر شده توانایی طواف را ندارد یا موجب حرج و مشقت زیاد برای او می‌شود و در صورت توانایی رعایت احتیاط اولی است و از این جا حکم مسائل بعد نیز روشن می‌شود. مناسک، مسأله ۳۰۳.

آیه الله الهی، آیه الله گلپایگانی: تا جایی که جمعیت طواف کننده متصل به یکدیگر مشغول طوافند، طواف در آن حد صحیح و مجزی است و مع ذلك اولی رعایت حد است با امکان، و از اینجا حکم چهار مسأله بعد روشن می‌شود. آراء المراجع، ص ۳۲۰.

آیه الله مکارم: رعایت این امر خوب است ولی لازم نیست. و در همین جا حکم چند مسأله بعد روشن می‌شود.

ص: ۱۳۹

طواف از خلف مقام

۳۹۱ ۶۵۸- طواف از پشت مقام ابراهیم باطل است؛ (۱) و اگر طواف کننده بعضی از دورها را از پشت مقام طواف کند، باید آن دور را با اعاده همان جزء تمام کند و احوط اعاده طواف است، اگرچه ظاهراً لازم نیست، بلکه کفایت اعاده همان جزء، بعید نیست.

محدوده طواف در طرف حجر اسماعیل

۳۹۲ ۶۵۹- در طرف حجر اسماعیل علیه السلام محل طواف تنگ می‌شود، (۲) زیرا مقدار حجر از آن کاسته می‌شود و تقریباً شش ذراع و نیم برای محل طواف، باقی می‌ماند؛ بنابراین طواف نباید خارج از این حد، انجام شود؛ (۳) و اگر فاصله بیش از شش ذراع و نیم (۴) شود، بنابر اظهر، اعاده آن جزء لازم است. (۵)

خروج از مطاف هنگام نظافت

۳۹۳ ۶۶۰- هنگام نظافت مسجدالحرام، اگر طواف کننده از مطاف خارج شود، اگر امکان طواف در محدوده باشد، باید صبر کند و داخل محدوده طواف کند؛ و با فرض امکان، طواف در خارج حد، صحیح نیست. (۶)

۱- جهت نظر آیات عظام به مسأله قبل مراجعه شود.

۲- آیه اللّٰه صافی، آیه اللّٰه گلپایگانی: در طرف حجر فاصله از دیوار حجر محاسبه می‌شود.

آیه اللّٰه فاضل: ظاهر آن است که در طرف حجر اسماعیل علیه السلام مقدار محل طواف ضیق نمی‌شود و از حجر به مقدار بیست و شش ذراع و نیم عنوان مطاف را دارد، لیکن رعایت احتیاط؛ یعنی طواف در مقدار شش ذراع و نیم نیکو است. مناسک، مسأله ۴۱۶.

۳- به مسأله ۶۵۷ مراجعه شود.

۴- آیه اللّٰه صافی، آیه اللّٰه گلپایگانی: در طرف حجر فاصله از دیوار حجر محاسبه می‌شود.

۵- آیه اللّٰه فاضل: ظاهر آن است که طواف صحیح است. مناسک، مسأله ۴۱۷.

۶- آیه اللّٰه بهجت: می‌تواند در کناری قرار بگیرد تا بعد از تمام شدن کار آنها، از آنجا که طوافش را قطع کرده بود به طوافش ادامه بدهد و صحیح است.

آیه اللّٰه فاضل: اگر طواف در خارج محدوده بوده، طواف و نماز را باید اعاده کرده و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کنند مگر ضرورت عرفی اقتضا کرده و صبر کردن برای انجام طواف در محدوده مستلزم عسر و حرج بوده و در خارج حد با رعایت الاقرب فالاقرب انجام شده که صحیح است.

ص: ۱۴۰

طواف در حال ازدحام

۳۹۴ ۶۶۱- افراد ناتوان و ضعیف که هنگام ازدحام نمی‌توانند بین مقام و بیت طواف کنند، اگر می‌توانند «(۱)» ولو در وقت خلوت- در مطاف طواف کنند، باید محدوده طواف را رعایت نمایند؛ (۲) و در غیر اینصورت، طواف در خارج حد، با رعایت الاقرب فالاقرب، مانع ندارد و لازم نیست در احرام بمانند تا وقت ضیق شود. (۳)

۳۹۵ ۶۶۲- در صورت امکان (۴) ولو با انتخاب وقت خلوت- باید طواف در حد ذکر شده انجام شود و دورتر، کفایت نمی‌کند؛ و در صورت عدم امکان ولو در وقت خلوت، طواف در خارج حد، با مراعات الاقرب فالاقرب، مانع ندارد.

رعایت مطاف با یقین به هل خوردن

۳۹۶ ۶۶۳- یقین به هل خوردن مصداق عدم امکان طواف در محدوده نیست (۵) و مجوز برای طواف در خارج آن نمی‌شود؛ و همچنین است یقین به برخورد به اجنبی یا اجنبیه در مطاف.

شک در خروج از مطاف

۳۹۷ ۶۶۴- کسی که به حدود مطاف آگاهی ندارد، اگر بعد از فراغ از طواف، شک کند که طواف او در مطاف بوده یا نه: اگر از اول در مطاف بوده و شک در خارج شدن دارد، طوافش صحیح است؛ و اگر شک دارد

۱- نظر سایر آیات عظام از ذیل مسأله ۶۵۷ به دست می‌آید.

۲- آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند انجام طواف در خارج حد با رعایت الاقرب فالاقرب مانعی ندارد و صحیح است و صبر کردن و تأخیر انداختن لازم نیست.

۳- تفصیل نظریه آیات عظام در ذیل مسأله ۶۵۷ آمده است.

آیه الله بهجت: برای مسأله نماز به مسأله ۸۰۰ و قبل از آن مراجعه شود.

۴- نظریه آیات عظام در مسأله ۶۵۷ آمده است.

آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند انجام طواف در خارج حد با رعایت الاقرب فالاقرب مانعی ندارد و صحیح است و صبر کردن و تأخیر انداختن لازم نیست.

۵- . به ذیل مسأله ۶۵۷ مراجعه شود.

ص: ۱۴۱

که از اول در محدوده بوده، با جهل به حدود مطاف، نمی‌تواند به طواف مزبور اکتفا کند. (۱)

شک در صحت شوط

۳۹۸ ۶۶۵- اگر طواف کننده در صحت شوط سابق، یا جزئی از همین شوطی که فعلاً مشغول است و محل آن جزء گذشته، شک کند، مثلاً نمی‌داند که هنگام عبور از مقابل حجر، از حد مطاف، خارج شده یا نه، اگر حکم را می‌دانسته و قاصد عمل صحیح بوده، یعنی غافل نبوده، طواف او صحیح است. (۲)

۳۹۹ ۶۶۶- اگر کسی طواف را در خارج از مطاف آغاز کند سپس متوجه شود که طواف باید در محدوده معین انجام شود، باید آن را رها و طواف را در مطاف انجام دهد. (۳)

طواف بانوان عاجز

۴۰۰ ۶۶۷- اگر زنی قادر بر طواف نباشد و امر دائر است بین این که او را با چرخ و مانند در خارج مطاف طواف دهند و یا نامحرم او را پشت کند و در مطاف طواف دهد، باید او را در مطاف طواف دهند، هر چند نامحرم او را پشت کند. (۴)

حکم طواف از طبقه دوم

۴۰۱ ۶۶۸- طواف از طبقه دوم چه حکمی دارد؟ (۵)

- ۱- نظریه آیات عظام در مسأله ۶۵۷ آمده است.
- ۲- آیه الله تبریزی، آیه الله فاضل: ودر غیر این صورت طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و پس از آن احتیاطاً طواف و نماز آن را اعاده نماید.
- ۳- این مسأله مبتنی بر اعتبار حد طواف است و بر مبنای عدم اعتبار حد از جهت از سرگیری طواف با بقای موالات و عدم آن به مسأله ۷۲۲ مراجعه شود.
- ۴- آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، مکارم: چون رعایت حد بین مقام و بیت لازم نیست، او را با تخت چرخ طواف دهند.
- حکم این مسأله در حاشیه مسأله ۶۵۷ آمده است. و به ۷۴۴ نیز مراجعه شود.
- ۵- آیت الله بهجت: در صورت عدم امکان با رعایت الأقرب فالأقرب، کفایت می‌کند؛ والله العالم.
- آیت الله تبریزی: احتیاط واجب این است که آنها را از طبقه دوم طواف دهند و نایب هم برایشان بگیرند.
- آیت الله خامنه‌ای: کسی که نتواند در صحن مسجد الحرام طواف کند، و باید طواف را در طبقه دوم انجام دهد، به احتیاط واجب باید چنین شخصی خودش در طبقه دوم طواف کند و کسی را هم نایب بگیرد که برای او در صحن مسجد طواف انجام دهد، و نماز را هم خودش در طبقه دوم، و نائیش در صحن مسجد بخوانند، و اگر خودش بتواند در صحن مسجد نماز بخواند همان نماز او

کفایت می‌کند.

آیت‌الله سیستانی: چنانچه احراز شود که طبقه دوم بالاتر از کعبه است، طواف از بالا کفایت نمی‌کند و باید برای طواف از پایین نایب بگیرند و لازم نیست احتیاط کنند و چنانچه مطلب مشکوک باشد باید احتیاطاً بین طواف از بالا و نایب گرفتن از پایین جمع نمایند.

آیت‌الله‌صافی: در فرض مذکور اگر طواف در طبقه دوم بالاتر از کعبه باشد نایب بگیرند تا برای آنان در صحن مسجدالحرام طواف نماید، خودشان لازم نیست که از طبقه دوم طواف نمایند.

آیت‌الله‌فاضل: طواف در طبقه دوم برای کسانی که اجازه نمی‌دهند از طبقه اول طواف کنند، کفایت می‌کند و نیاز به استنابه نیست. و در مورد نماز طواف اگر می‌توانند بلافاصله و بدون عسر و حرج پایین بیایند، باید پایین بخوانند و الا در همان بالا بخوانند و کفایت می‌کند.

آیت‌الله مکارم: در این گونه موارد که راهی جز این نیست طواف در طبقه بالا کفایت می‌کند.

آیت‌الله نوری: طواف در طبقه فوقانی صحیح نیست و این قبیل افراد باید به وسیله کول گرفتن طواف خود را انجام بدهند و اگر ممکن نشد، لازم است برای طواف خود نایب بگیرند.

آیت‌الله وحید خراسانی: در مفروض سؤال باید نایب بگیرد که در صحن مسجدالحرام طواف نماید و در صورتی که متمکن می‌باشد و بر او حرجی نیست، احتیاط واجب آن است که خودش هم از طبقه دوم طواف نماید.

ص: ۱۴۲

۶- خروج از خانه**اشاره**

ششم- خروج طواف کننده از خانه و آنچه از آن محسوب است.

حکم شاذروان

۴۰۲ ۶۶۹- پیش آمدگی اطراف دیوار کعبه- که «شاذروان» نام دارد- جزو کعبه است، و طواف باید از بیرون آن انجام شود؛ و اگر- به فرض امکان- کسی در هنگام طواف، مقداری از بالای آن دور بزند، آن مقدار باطل است (۱) و باید اعاده شود.

دست گذاردن به کعبه هنگام طواف

۴۰۳ ۶۷۰- هنگام طواف، گذاردن دست به دیوار خانه کعبه در بالای شاذروان، جایز است (۲) و به طواف

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و احتیاط این است که آن مقدار را تدارک نموده و طواف خود را تمام، سپس طواف را اعاده نماید.

آیه الله الهی صافی: حکم راه رفتن روی دیوار حجر را دارد که حکم آن گذشت.

آیه الله مکارم: امروز شاذروان طوری ساخته شده که عملاً طواف روی آن ممکن نیست.

۲- آیه الله بهجت: احوط آن است که در اثنای طواف دست خود را دراز نکند از طرف شاذروان به دیوار خانه به جهت استلام ارکان یا غیر آن و همچنین دست بر روی دیوار حجر نگذارد. مناسک شیخ، ص ۴۲.

ص: ۱۴۳

ضرر نمی‌رساند، گرچه احتیاط مستحب (۱) در ترک آن است.

دست گذاشتن روی حجر هنگام طواف

۴۰۴ ۶۷۱- گذاردن دست روی دیوار حجر اسماعیل، علیه السلام هنگام طواف جایز است (۲) و به طواف ضرر نمی‌رساند، گرچه احتیاط مستحب (۳) در ترک آن است.

بوسیدن کعبه و شک در حرکت

۴۰۵ ۶۷۲- اگر شخصی در حال طواف، کعبه را بوسیده و شک دارد که آیا در این حال، طواف هم می‌کرده یا نه، اگر این شک بعد از عمل باشد، طواف او صحیح است. (۴)

۷- مراعات هفت شوط

اشاره

هفتم- طواف باید هفت شوط کامل و بدون زیاده و نقصان باشد. طواف از جهت عدم رعایت عدد اشواط، دارای احکامی به شرح ذیل است:

الف- اضافه نمودن در طواف

قصد زیاده و تقیصه

۴۰۶ ۶۷۳- اگر طواف کننده، عمداً از اول قصد کند که کمتر یا بیشتر از هفت دور به جا آورد، طوافش باطل « (۵) است، اگرچه به هفت دور ختم نماید؛ و اگر از روی جهل به حکم، یا سهو و غفلت باشد، بنا بر

۱- آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده کند.

۲- آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده کند.

آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله نوری: جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده نماید.

۳- نظریه آیات عظام، غیر از آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم که موافق متن هستند در این مسأله، مثل مسأله قبل است.

۴- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که توجه به حکم و بنا بر اتیان طواف صحیح داشته است.

آیه الله مکارم: هرگاه آگاه به مسأله بوده که نباید در آن حالت راه برود.

۵- آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط اصل طواف باطل است.

آیه الله خوئی: با فرض تحقق قصد قربت طواف اوصحیح است.

آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط در هر حال طوافش باطل است. مناسک عربی، ص ۱۱۲.

ص: ۱۴۴

احتیاط واجب، طواف را اعاده کند. (۱)

۴۰۷ ۶۷۴- اگر در اثنای طواف، قصد کم یا زیاد کردن در اشواط نماید، از همان جا که این قصد را نموده، «(۲) باطل است و باید اعاده کند؛ و اگر با این قصد زیادتر آورد، اصل طواف باطل می‌شود. (۳)

اضافه نمودن یک دور بدون قصد وجوب

۴۰۸ ۶۷۵- اگر از اول قصد هشت دور داشته باشد ولی در نظرش این باشد که هفت دور آن، واجب، و یک دور برای قدم زدن برای تبرک یا قصد دیگر باشد، طواف اوصحیح است؛ همچنین اگر گمان کند که یک دور نیز مستحب است و با قصد هفت دور واجب، یک دور مستحب، دنبال آن بیاورد، طواف اوصحیح است.

انجام چهارده شوط

۴۰۹ ۶۷۶- اگر کسی به قصد چهارده شوط، طواف نماید، ولو این که تصور می‌کرده طواف چهارده دور است، طوافش باطل است. (۴)

زیاد نمودن سهوی در طواف

۴۱۰ ۶۷۷- زیادی سهوی در طواف: اگر کمتر از یک دور باشد، آن را قطع کند و طوافش صحیح است؛

- ۱- آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی، فاضل: در صورت ندانستن مسأله و در صورت سهو و غفلت، چنانچه به هفت دور تمام کند، اعاده طواف لازم نیست گرچه احتیاط مستحب اعاده آن است.
آیه الله خویی: نظرشان به دست نیامد.
- ۲- آیات عظام سیستانی، فاضل، نوری: بنا بر احتیاط اصل طواف باطل می‌شود.
آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط اصل طواف باطل می‌شود، اگر از روی علم و عمد، قصد زیادتر آوردن یا کمتر آوردن را کرده باشد.
آیه الله خویی: اگر قصد قربت مختل شود اصل طواف اشکال پیدا می‌کند.
آیه الله مکارم: احتیاط آن است که طواف را به تیتصحیح تمام کرده و بعد اعاده کند.
- ۳- آیه الله بهجت: آنچه که مصادف با تیت زیاد بوده است، باطل می‌باشد. مستفاد از مناسک شیخ، ص ۴۳.
نظریه آیه الله گلپایگانی در مسأله قبل گذشت.
- ۴- آیه الله سیستانی: اگر جاهل قاصر باشد صحیح است و گرنه مشکل است.
آیه الله فاضل: اگر جاهل قاصر بوده، طوافش صحیح و اعاده مستحب است.

ص: ۱۴۵

و اگر یک دور یا زیادتر باشد، بنابر احوط (۱) آن را با قصد قربت، بدون تعیین مستحب یا واجب، به هفت دور برساند و دو رکعت (۲) نماز قبل از سعی و دو رکعت بعد از سعی بخواند، و دو رکعت اول را، بدون این که تعیین کند برای طواف اول یا طواف دوم است، برای طواف فریضه قرار دهد. (۳) ۴۱۱-۶۷۸- اگر در هنگام خروج از مطاف، بعد از پایان هفت شوط، عمداً مقداری از مسافت را به قصد جزئیت بجا بیاورد، طواف باطل است؛ و در صورت سهو، اگر از همان جا قطع کند، طواف صحیح است. (۴)

اضافه نمودن به طواف جهلاً و اتمام اعمال

۴۱۲-۶۷۹- اگر جهلاً بیش از هفت شوط طواف کند و بقیه اعمال بعد از آن را بجا آورد: اگر از اول، قصد بیش از هفت شوط داشته، طواف و نمازش صحیح نیست (۵) و باید آنها را اعاده کند و ظاهراً اعاده بقیه اعمال لازم نیست؛ (۶)

- ۱- آیه اللّٰهصافی، آیه اللّٰه گلیایگانی: این احتیاط مستحب است. مناسک، ص ۷۰، مسأله ۱۰۳.
- ۲- از اینجا تا آخر مسأله در مناسک آیه اللّٰه خویی مذکور نیست.
- ۳- آیه اللّٰه بهجت: احتیاط در این است که دو رکعت فریضه قبل از سعی بجای آورد و دو رکعت نافله را می تواند بعد از سعی به جای آورد. مناسک، مسأله ۳۱۸.
- ۴- به ذیل مسأله ۶۷۷ مراجعه شود.
- آیه اللّٰه سیستانی: در مورد سهو، مراجعه شود به حاشیه مسأله ۶۷۷، و اگر جاهل باشد، صحت طواف او مورد اشکال است مگر این که جاهل قاصر باشد.
- ۵- آیه اللّٰه فاضل: مگر این که جاهل قاصر باشد.
- ۶- آیه اللّٰه بهجت: بنابر احتیاط بقیه اعمال را اعاده کند.
- آیه اللّٰه خویی: بنابر احتیاط طواف باطل است و بقیه اعمال بعد از آن را هم اعاده نماید.
- آیه اللّٰه سیستانی: در هر صورت، اگر جاهل قاصر باشد طواف صحیح است و گرنه مشکل است و به احتیاط واجب باید آن را و اعمال پس از آن را اعاده کند.
- آیه اللّٰه فاضل: استحباً با اعاده کند.
- آیه اللّٰهصافی، آیه اللّٰه گلیایگانی: اعاده بقیه اعمال لازم است. آداب و احکام حج، م ۵۷۴

ص: ۱۴۶

و اگر قصد هفت شوط داشته و بعد از اتمام، قصد زیاد کرده باشد، (۱) پس اگر زیادی چهار شوط یا بیشتر باشد، احتیاط آن است که بقیه را به چهارده شوط برساند و یک نماز دیگر بجا آورد و طواف و نماز را اعاده کند؛ (۲) و اگر زیادی کمتر از چهار شوط و موالات عرفیه به هم خورده باشد، بنابر احتیاط واجب، طواف و نماز را اعاده نماید؛ و اگر موالات عرفیه به هم نخورده، حکم صورت قبل را دارد. (۳)

اضافه نمودن چند شوط رجاء

۴۱۳ ۶۸۰- اضافه نمودن یک یا چند شوط رجاء بعد از طواف، به قصد جبران نقص احتمالی، بهصحت طواف ضرر نمی‌زند ولی جبران نقص هم نمی‌کند. (۴)

تردید در عدد اشواط اضافی و حکم به بطلان

۴۱۴ ۶۸۱- اگر شخصی بعد از اتمام طواف، سهواً یک یا چند شوط زیاد کرده است و در عدد اشواط اضافی مردّد است، طواف او باطل است (۵) و باید طواف و نماز را اعاده کند. (۶)

- ۱- آیه الله فاضل: اگر سهواً اضافه کرده و قبل از یک دور متوجه شده، آن را قطع کند و طواف صحیح است و اگر بعد از یک دور متوجه شود باید طواف را به احتیاط واجب تا چهارده دور به قصد قربت تمام کند و دو رکعت نماز برای طواف واجب قبل از سعی بخواند و به احتیاط مستحب دو رکعت برای طواف مستحب نیز بعد از سعی بخواند.
- آیه الله مکارم: اینصورت هم مانند صورت اول است باید زیاده را رها کرده از سر بگیرد.
- ۲- آیه الله بهجت: اعاده لازم نیست به نحوی که در مسأله ۶۷۷ آمده است.
- ۳- نظریه آیات عظام در مسأله ۶۷۳ آمده است.
- ۴- آیه الله بهجت: قصد جبران قصد زیاده نیست. مناسک، س ۹۰.
- آیه الله سیستانی: طواف او اشکال دارد مگر این که جاهل قاصر باشد.
- آیه الله مکارم: طواف او اشکال دارد.
- ۵- آیه الله خویی: بنابر احتیاط باید شوط زاید را به نیت قربت مطلقه تمام می‌نمود. مناسک، مسأله ۳۱۸.
- لازم به تذکر است برای رعایت احتیاط، اعاده سعی و تقصیر هم لازم است. المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۵، س ۱۹.
- آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف واجب او صحیح است. آداب و احکام، م ۶۱۴
- ۶- مراجعه شود به مسأله ۶۸۴ و ۶۷۷.
- آیه الله سیستانی: مگر این که جاهل قاصر باشد.
- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط.

ص: ۱۴۷

ب- قران در طواف**قران در طواف واجب و مستحب**

۴۱۵ ۶۸۲- در طواف واجب، قران جایز نیست؛ (۱) یعنی جایز نیست بدون آن که بین دو طواف، نماز طواف فاصله شود، طواف واجب را با طواف دیگر دنبال هم آورد، و در طواف مستحب، مکروه است.

تکرار احتیاطی طواف بدون نماز

۴۱۶ ۶۸۳- تکرار طواف از روی احتیاط بدون خواندن نماز طواف، موجب بطلان طواف نمی‌شود (۲) هر چند داخل در قران حرام است.

قصد قران و تحقق زیاده

۴۱۷ ۶۸۴- اگر یک دور یا کمتر یا بیشتر، بر طواف زیاد کند: اگر از ابتدا (۳) یا در اثنای (۴) طواف اول، قصد داشته باشد که زیادی را جزو طواف دیگر قرار دهد، حرام و داخل در قران است (۵) و احتیاط واجب.

۱- آیه اللّٰه صافی، آیه اللّٰه گلپایگانی: بنا بر احتیاط واجب سبب بطلان طواف می‌شود.

۲- آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: اعاده طواف به عنوان احتیاط، قرآن نیست.

آیه اللّٰه سیستانی: صحّت عمل مورد اشکال است، از جهت فاصله بین طواف و نماز، مگر این که جاهل قاصر باشد.

نسبت به نظریه سایر آیات عظام، مراجعه شود به مسأله ۶۸۲ و ۶۸۴.

۳- آیه اللّٰه بهجت، کلام ایشان مطلق است و تفاوتی بین این که از ابتدا قصد اضافه کردن را داشته باشد یا در اثناء، نگذاشته‌اند. مناسک، ص ۱۱۴.

آیه اللّٰه سیستانی: اگر از ابتدا قصد قران داشته باشد باطل است.

۴- آیه اللّٰه گلپایگانی: بنا بر احتیاط واجب سبب بطلان طواف می‌شود، چه از اول این قصد را داشته باشد و یا در بین آن و یا آخر آن.

۵- آیه اللّٰه بهجت: اگر طواف دیگر را به آخر نرساند، نه زیادی در طواف است و نه قران. مناسک، مسأله ۳۱۷.

آیه اللّٰه تبریزی: اگر قصد جزئیّت زیادی را برای طواف دیگر بنماید و اتفاقاً نتواند طواف دیگر را به آخر برساند، در اینصورت نه زیادی است و نه قران، ولی گاهی طواف در اینصورت به جهت عدم تحقق قصد قربت باطل می‌شود و آن در صورتی است که مکلف هنگام شروع به طواف یا در اثنای آن، با این که می‌داند قران حرام و مبطل طواف است آن را قصد نماید که قصد قربت با

قصد حرام جمع نمی‌شود، هر چند از باب اتفاق آن حرام انجام نشود. مناسک، مسأله ۳۱۷.

آیه الله خوئی: اگر طواف دوم کمتر از هفت شوط باشد داخل در قرآن نیست، بلی اگر از ابتدا قصد هفت شوط دارد و می‌داند قرآن مبطل است دیگر قصد قربت در طواف اول از او متمشی نمی‌شود. مناسک، قبل از مسأله ۳۱۸.

آیه الله سیستانی: اگر طواف دوم را تمام نکند قرآن نیست ولی اگر قصد قرآن را داشته باشد با علم به این که مبطل است قصد قربت محقق نمی‌شود و طواف باطل است.

آیه الله مکارم: ولی طواف اول باطل نیست.

نظریه سایر آیات عظام در مسأله قبل گذشت. و به مسأله ۵۵۷ مراجعه شود.

ص: ۱۴۸

آن است که طواف اول را اعاده کند؛ و اگر بعد از تمام شدن طواف اول، این قصد برایش حاصل شده و به دنبال طواف اول، زیاده را آورده، اقویصحت طواف اول و احوط اعاده است. (۱) ۴۱۸ ۶۸۵- اگر طواف کننده از ابتدا یا در اثنای طواف، قصد قرآن داشته باشد، احتیاط در اعاده طواف است؛ و اگر بعد از تمام شدن طواف، قصد قرآن و اضافه طواف دیگر نموده باشد، بهصحت (۲) طواف اول (۳) ضرر نمی‌زند. (۴)

۱- آیه الله اراکی: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه در فرض اتیان به طواف کامل، اظهر بطلان طواف اول است مطلقا مناسک، قبل از مسأله ۳۱۸. آیه الله سیستانی: اگر طواف دوم را تمام کند طواف اول باطل است. آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که نماز طواف را بخواند و بعد اصل طواف و نماز آن را اعاده کند. ۲- مراجعه شود به مسأله ۶۸۲ و ۶۸۴.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در صورتی که قرآن محقق شود مطلقا موجب بطلان طواف است؛ چه از اول یا اثنای طواف اول قصد قرآن داشته یا این که بعد از تمام شدن طواف اول قصد قرآن کرده باشد. آیه الله سیستانی: اگر هر دو طرف واجب باشد یا یکی مستحب و دیگری واجب باشد، چه از اول قصد قرآن داشته باشد و چه بعدا تصمیم بگیرد ولی طواف دوم را تمام کند، طواف اول باطل است. آری اگر هر دو مستحب باشد، هر چند کراهت دارد ولی جایز است.

۳- آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۶۷۶ مراجعه شود.

۴- آیه الله بهجت: در صورت انحلال مقصود، موجب بطلان نمی‌شود.

ص: ۱۴۹

ج- کم کردن از طواف

اشاره

۴۱۹ ۶۸۶- اگر از طواف واجب، یک دور یا کمتر یا بیشتر

===

عمداً کم کند، واجب است آن را اتمام کند؛ (۱) و اگر نکند- بنا بر احتیاط واجب (۲) حکمش حکم کسی است که طواف را عمداً ترک کرده که گذشت؛ و حکم جاهل « (۳) به مسأله، حکم عالم است.

کم کردن سهوی طواف

۴۲۰ ۶۸۸- اگر سهواً (۴) از طواف کم کند:

۱- آیه الله مکارم: اگر قبل از فوت موالات اتمام کند صحیح است.

۲- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بلکه بنا بر اظهار مناسک، مسأله ۳۱۵.

۳- آیه الله بهجت، باید اعاده کند در هر دو صورت.

۴- آیه الله بهجت: اگر سهواً از طواف کم کرده پس تمام کردن آن در صورت تجاوز از نصف؛ یعنی با تمام شدن چهار شوط علی الأحوط، و از سر گرفتن آن در صورت عدم، خالی از وجه نیست. مناسک شیخ، ص ۴۲.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر پیش از فوت موالات یادش آمد و از مطاف بیرون نرفته باشد کمبود را به جا آورد و صحیح خواهد بود و اگر مقدار فراموش شده یک شوط باشد یک شوط را به جا آورد و صحیح است و چنانچه شخصاً نتواند کمبود را انجام دهد، باید دیگری را نایب بگیرد که آن شوط را بجا آورد و چنانچه مقدار فراموش شده بیش از یک و کمتر از چهار شوط باشد آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط بایستی برگشته و کمبود را شخصاً بجا آورد و بهتر این است که پس از بجا آوردن کمبود طواف را اعاده نماید و اگر مقدار فراموش شده چهار یا بیش از چهار شوط باشد احوط اتمام سپس اعاده است. مناسک، مسأله ۳۱۶.

آیه الله سیستانی: در صورتی که از روی اشتباه یا فراموشی، بعضی از شوطهای طواف یا قسمتی از یک شوط را انجام نداده باشد، پس اگر پیش از فوت موالات عرفی به یادش آمد، باقیمانده آن را به جا آورد و طواف صحیح است؛ و اگر پس از آن باشد، در صورتی که مقدار فراموش شده، یک یا دو یا سه شوط باشد، آن را به جا آورد و طواف باز هم صحیح است ... و در صورتی که مقدار فراموش شده بیش از سه شوط باشد، بنا بر احتیاط واجب باقیمانده را به جا آورد و طواف را اعاده کند. مناسک، مسأله ۳۱۳.

آیه الله مکارم: یعنی چهار دور کامل انجام داده باشد.

ص: ۱۵۰

اگر از نصف گذشته (۱) و فعل کثیر انجام نداده، (۲) بنا بر اقوی از همان جا طواف را تمام کند؛ و در صورت فعل کثیر، احتیاط (۳) واجب، اتمام و اعاده است؛ و اگر از نصف نگذشته، (۴) طواف را اعاده نماید، لکن ترک احتیاط در همه موارد سهو، به تمام کردن طواف ناقص و اعاده کردن آن، سزاوار نیست.

تذکر نقصان طواف در سعی

۴۲۱ ۶۸۹- اگر در حال سعی یادش آمد که طواف را ناقص به جا آورده، سعی را رها نماید و طواف را از محل نقصان، تکمیل کند و بعد از آن باقیمانده سعی را به جا آورد و طواف و سعی صحیح است. (۵) هر چند احتیاط (۶) آن است که در کمتر از چهار دور، طواف را اتمام و اعاده نماید و همچنین اگر سعی را کمتر از چهار دور انجام داده، آن را اتمام و اعاده کند. (۷)

نقصان طواف و مراجعت به وطن

۴۲۲ ۶۹۰- اگر حج گزار طوافش ناقص بوده ولی تا بعد از مراجعت به وطن متذکر نشود، احتیاط (۸) آن است که باز گردد؛ و اگر نتوانست یا مشکل بود، نایب بگیرد. (۹)

- ۱- آیه اللہ صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چهار دور تمام شده باشد لازم است طواف را تمام کند و اگر کمتر از نصف باشد اعاده نماید و در فاصله بین ۳/۵ تا چهار دور احتیاط در تکمیل اشوط و اعاده است.
- ۲- آیه الله مکارم: این قید زاید است.
- ۳- آیه الله فاضل اولی و احوط این است.
- آیه الله مکارم: و اتمام لازم نیست باید اعاده کند
- ۴- آیه الله مکارم: مانند فرض بالا است.
- ۵- آیه الله بهجت: احتیاط در اتمام و سپس اعاده سعی است.
- آیه الله سیستانی: اگر قبل از فوت موالات متذکر شود یا بعد از آن باشد ولی سه شوط یا کمتر باقی مانده باشد اتمام طواف کافی است ولی اگر بیش از آن باشد به احتیاط واجب طواف را پس از اتمام اعاده کند و نسبت به سعی اتمام کافی است گرچه احتیاط مستحب اعاده آن است پس از اتمام.
- ۶- آیات عظام تبریزی، فاضل، مکارم: این احتیاط ترک نشود. آیه الله تبریزی: همچنین است نسبت به سعی. ولی اگر سعی فراموش شده یک شوط باشد، اعاده لازم نیست و اتمام کافی است.
- ۷- به ذیل مسأله ۶۸۸ مراجعه شود.
- ۸- آیه الله بهجت: و اگر متذکر نشود مگر بعد از مراجعت به وطن خود، پس نایب می گیرد. مناسک شیخ، ص ۴۲.
- آیات عظام تبریزی، خامنه ای، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی: باید برگردد.
- آیه الله سیستانی: اگر نتواند باقیمانده را خود به جا آورد، اگر چه به این علت باشد که پس از رجوع به وطن یادش آمده دیگری را

نایب خود قرار دهد و به هر حال نماز طواف را باید خودش هر جا هست بعد از طواف نایب بخواند.

۹- آیه اللّٰه صافی، آیه اللّٰه گلپایگانی: و در اینصورت نیز بنا بر احتیاط واجب هدی بفرستد و احوط آن است که شتر باشد مناسک فارسی، مسأله ۱۰۴.

آیه اللّٰه مکارم: و احتیاط آن است یک گوسفند در مکه قربانی کند و اگر نتوانست در شهر خودش قربانی کند.

موالات در طواف و میزان ازاله آن

۴۲۳ ۶۹۱- رعایت موالات عرفیه در طواف، بنا بر احتیاط واجب، لازم است؛ (۱) یعنی اگر به جهتی در بین طواف متوقف شد، آن قدر طول ندهد که از صورت یک طواف، خارج شود.

۴۲۴ ۶۹۲- موالات در طواف و در سعی، چگونه زایل می‌شود؟ آیا با خواندن دو رکعت نماز مستحبی، یا انجام فعل منافی با طواف، موالات به هم می‌خورد؟ « (۲)

- ۱- آیه الله بهجت: مراعات موالات عرفیه، در غیر موارد عذر حاصل بعد از شوط چهارم، لازم است. مناسک شیخ، ص ۴۴.
- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: مراعات موالات لازم است.
- آیه الله خامنه‌ای: احتیاط واجب آن است که در میان اجزای طواف، موالات عرفیه را رعایت کند، مگر در مورد قطع طواف پس از گذشتن از نیمه آن، به خاطر نماز و امثال آن.
- آیه الله مکارم: در طواف واجب موالات لازم است و در مستحب شرط نیست.
- ۲- آیه الله بهجت: فوات موالات عرفی است و به فعل کثیر محقق می‌شود و با شک در تحقق آن حکم به عدم می‌شود.
- آیت الله تبریزی: از مثل نماز مستحبی و فعل منافی باید اجتناب شود و مثل استراحت مختصر کوتاه و قطع برای نماز جماعت مانعی ندارد. والله العالم.
- آیت الله خامنه‌ای: از بین رفتن موالات، موقوف به نظر عرف است و در سعی، موالات معتبر نیست، مگر آن که شوط اول تمام نشده باشد که در صورت از بین رفتن موالات، احتیاطاً از سر بگیرد.
- آیت الله سیستانی: آری، به هم می‌خورد.
- آیت الله هاشمی: گرچه موالات در هر عمل به تناسب خودش ملاحظه می‌شود و به نظر می‌رسد نسبت به طواف، فاصله به مقدار دو رکعت نماز، موالات را به هم نمی‌زند، لکن احتیاط این است که اگر این مقدار فاصله پیش آمد، با آن معامله محفوظ بودن موالات نکند و برای به هم خوردن موالات هم به این مقدار اکتفا نکند و انجام «فعل منافی با طواف» جمله مجملی است، توضیح نداده‌اید؛ والله العالم.
- آیت الله فاضل: به هم خوردن موالات عرفی است، ولی در قطع طواف و سعی، حتی لازم نیست موالات به هم بخورد یعنی می‌توان بلافاصله از سر گرفت و ظاهراً با نماز مستحبی به هم نمی‌خورد.
- آیت الله مکارم: با خواندن نماز مستحبی و فعل منافی و فاصله زیاد، موالات به هم می‌خورد.
- آیت الله نوری: موالات عرفی است و لازم است در بین اشواط هیچ فعل منافی اختیاراً انجام نگیرد و دو فرض مورد سؤال، منافی محسوب می‌شود.

د- احکام شک در عدد و صحت طواف**شک در عدد اشواط بعد از طواف**

۴۲۵ ۶۹۳- اگر بعد از تمام شدن طواف و انصراف از آن، در کم و زیادی اشواط طواف شک کند، اعتنا نکند و طواف صحیح است؛ ولی صورت دوم (شک در نقیصه)، خالی از اشکال نیست (۱) و احتیاط ترک نشود. (۲)

شک در صحت بعد از طواف

۴۲۶ ۶۹۴- اگر بعد از طواف، در صحت آن شک کند، مثلاً احتمال بدهد محدث بوده، یا از داخل حجر اسماعیل علیه السلام طواف کرده، یا شانه او منحرف شده، اعتنا نکند، و طواف صحیح است اگرچه در محل طواف باشد و از آنجا منصرف نشده یا مشغول کارهای دیگر نشده باشد، البته در صورتی که هفت دور- بدون زیاده و نقیصه- احراز شده باشد.

- ۱- آیه الله فاضل: این اشکال در صورت عدم انصراف از طواف است اما اگر شک بعد از انصراف و دخول در نماز طواف باشد اعتنا نکند و طواف او صحیح است بلکه ظاهراً به محض انصراف هم، طواف محکوم به صحت است و لازم نیست اعتنا کند.
- ۲- آیه الله بهجت: هرگاه بعد از فراغ از طواف شک نماید که آیا طواف هفت شوط یا کمتر یا بیشتر بوده، اعتنا به شک نماید، مانند کسی که بعد از شروع به نماز طواف چنین شکی بکند.
- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در صورت شک در نقیصه طواف باطل است مگر این که بعد از دخول در نماز طواف شک بکند که به شکش اعتنا نمی کند. مناسک، مسأله ۳۱۹.
- آیه الله سیستانی: اگر در عدد شوطها یا در صحت آنها بعد از تمامی طواف یا بعد از تجاوز از محل شک کند نباید به شک اعتنا نماید؛ مثلاً پس از فوت موالات یا بعد از وارد شدن در نماز طواف شک نماید. مناسک، مسأله ۳۱۵.
- آیه الله هاشمی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط واجب نیست.

ص: ۱۵۳

شک در ۷ و ۸ بعد از حجراالسود

۴۲۷ ۶۹۵- اگر بعد از رسیدن به حجراالسود شک کند (۱) که هفت دور زده یا هشت دور یا زیاده‌تر، اعتنا به شک نکند و طوافش صحیح است.

شک در ۷ و ۸ قبل از حجر

۴۲۸ ۶۹۶- اگر قبل از رسیدن به حجراالسود، شک کند که این دور، هفتم است یا هشتم، طوافش باطل است. (۲)

شک در نقیصه

۴۲۹ ۶۹۷- اگر در آخر دور یا اثنای آن، میان شش و هفت و هرچه پای نقیصه در کار است شک کند، طواف او باطل است. (۳)

شک در شروع طواف از محل قطع شده

۴۳۰ ۶۹۹- اگر طواف کننده- به خاطر بوسیدن و لمس بیت‌الله الحرام و مانند آن- از مسیر خود منحرف شده و نمی‌داند در بازگشت، آیا طواف را از همان نقطه که رها کرده، ادامه داده یا نه، اگر (۴) به وظیفه التفات داشته و بعداً شک عارض شده، حکم بهصحت نماید؛ و در غیر اینصورت، اکتفا به طواف مزبور، محل اشکال است. (۵)

۱- آیه الله بهجت: حکم شک بعد از تمام شدن طواف در مسأله ۶۹۳ آمده است.

۲- آیه الله بهجت: احوط بطلان طواف است.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: ظاهر این است که طوافش باطل است و احتیاطاً بقصد رجا تمام و اعاده طواف نماید.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: لکن احوط اتیان نماز طواف و اعاده طواف و نماز است.

آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: آن دور را تمام کند و طوافش صحیح است.

۳- آیه الله بهجت: بطلان طواف او و لزوم استیناف خالی از قوت نیست با آن که فی الجمله احوط است و احوط از آن بنا بر اقل بگذارد و طواف را اتمام و بعد از آن اعاده نماید. مناسک شیخ، ص ۴۳.

آیه الله سیستانی: اگر شک در نقیصه در غیر ۶ و ۷ باشد، طوافش باطل است. و اگر شک در پایان شوط بین ۶ و ۷ باشد، بنابر احتیاط واجب طواف را اعاده کند ولی اگر در اینصورت بنابر ۶ گذاشت و از روی جهل به مسأله طواف را تمام کرد و متوجه مسأله نشد تا وقت اعاده گذشت طوافش صحیح است و اگر شک در زیاده و نقصان باشد؛ مثل این که شک کند بین ۶ و ۷ و ۸ و یا شک

بین ۶ و ۸ طوافش باطل است. مناسک، مسأله ۳۱۴.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

۴- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله خویی: احتمال التفات کافی است.

۵- به مسأله ۶۷۲ مراجعه شود.

آیه الله بهجت: حمل بر صحت می شود.

آیه الله سیستانی: در هر دو فرض عمل صحیح است.

علم به عدد طواف مشکوک در اثنای طواف اعاده‌ای

۴۳۱ ۷۰۰- اگر بعد از شک در اشواط طواف و بنای بر بطلان، طواف اعاده شود و در اثنای آن معلوم شود که طواف اول مثلاً شش شوط داشته، اکتفای به این طواف مشکل است و احتیاط لازم است. (۱)

اعتماد به دیگری در اشواط طواف و سعی

۴۳۲ ۷۰۱- اعتماد به دیگری در عدد اشواط طواف و سعی، (۲) مانع ندارد.

کثیرالشک در طواف

۴۳۳ ۷۰۲- کسی که در عدد اشواط، کثیرالشک است، به شکش اعتنا نکند (۳) و احتیاط آن است که کسی را وادار کند که عدد را حفظ کند.

معیار کثیرالشک

۴۳۴ ۷۰۴- معیار در کثیرالشک بودن در طواف، عرفی است. (۴)

۱- آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی، فاضل: طواف دوم محکوم بهصحّت است همان را به اتمام برساند.

آیه الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: باید احتیاط کند به این که طواف دوم را رها کند و طواف قبلی را تکمیل نماید و پس از نماز طواف قبلی طواف و نماز آن را به طور کامل اعاده نماید.

آیه الله مکارم: صبر می کند تا موالات طواف دوم به هم بخورد، سپس طواف اول را تکمیل کند.

۲- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: یا آن شخص ثقه باشد.

آیه الله سیستانی: و در خصوص طواف می توان بر او اعتماد کرد، اگر خود او یقین به عدد اشواط داشته باشد.

۳- آیه الله بهجت: کثیرالشک در طواف مثل کثیرالشک در نماز است و همان وظیفه را دارد؛ و گمان درطواف معتبر است.

آیه الله خویی: کثیرالشک در طواف تا به حدّ وسواس نرسد باید به شکش اعتنا نکند. المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۳.

آیه الله سیستانی: کثیرالشک در طواف نباید به شکش اعتنا کند چنانچه در نماز نباید اعتنا کند. ملحق مناسک، س ۲۱۲.

آیه الله مکارم: و بنا را بر آنچه به نفع اوست بگذارد.

۴- آیه الله سیستانی: معیار این است: شکی که برای او حاصل می‌شود، نسبت به کسانی که در موجبات حواس پرتی مانند او هستند، به مقدار معتنا به بیشتر باشد.

ص: ۱۵۵

۴۳۵ ۷۰۵- معیار کثیر الشک در تعداد دورهای طواف و تعداد ریگ‌های رمی چیست؟ و عدم اعتنا به چنین شکی به چه معناست؟ آیا بنا بر اقل بگذارد یا اکثر؟ « (۱) »

وسوسه در طواف

۴۳۶ ۷۰۶- در انجام اعمال نباید به وسوسه اعتنا کرد؛ و اگر قسمتی از طواف اشکال پیدا کند، همان قسمت باید تصحیح شود و ادامه بعد از آن به قصد طواف، بدون تصحیح آن قسمت، موجب اشکال در طواف می‌شود و با آوردن یک شوط بعد از طواف احتیاطاً، اشکال رفع نمی‌شود.

شک در طواف مستحب

۴۳۷ ۷۰۷- اگر در طواف مستحب، در عدد دورها شک کند، بنا بر اقل بگذارد و طواف صحیح است.

حکم گمان در طواف

۴۳۸ ۷۰۸- گمان در عدد دورها اعتبار ندارد (۲)

۱- آیه‌الله بهجت: عرفی است که بنا را بر فعل، یا بر صحیح می‌گذارد.

آیت‌الله تبریزی: می‌تواند با کسی که عدد اشواط را حفظ کرده و یقین داشته باشد همراهی کرده و بر طبق یقین همراه عمل کند و اگر به حدّ وسواس برسد، نباید به شک در نقیصه اعتنا کند. والله العالم.

آیت‌الله خامنه‌ای: معیار کثیر الشک در طواف عرفی است و به همان معنایی است که برای کثیر الشک در نماز بیان شده است؛ و اما کثیر الشک در رمی، حکم خاصی ندارد؛ و در صورت شک در عدد انداختن، باید آن قدر بیندازد تا علم پیدا کند.

آیت‌الله سیستانی: کثیر الشک کسی است که شک او با ملاحظه همگونی در موجبات فراموشی، بیش از حدّ متعارف است و باید بنا را بر اکثر بگذارد.

آیت‌الله هسافی: معیار در کثیر الشک نظر عرف است و معنای عدم اعتنا این است که بنا به نفع خود؛ یعنی به اکثر بگذارد، مگر این که بنا بر زیادی، موجب بطلان عمل گردد، که در این صورت بنا بر اقل می‌گذارد که عمل صحیح شود؛ والله العالم.

آیت‌الله فاضل: معیار در کثیر الشک یک امر عرفی است و اگر کسی در یک طواف یا دو طواف یا سه طواف پی در پی، سه بار شک کند، حکم کثیر الشک را دارد و بنا را بر اقل بگذارد.

آیت‌الله مکارم: اگر در عرف بگویند «زیاد شک می‌کند»، بنا بر طرفی می‌گذارد که به نفع عمل او است.

آیت‌الله نوری: معیار در کثیر الشک عرف است، عدم اعتنا یعنی بنا بگذارد که اتیان کرده است، مگر این که اتیان آن شیء مشکوک مبطل باشد که در این صورت بنا بر عدم اتیان آن می‌گذارد.

۲- آیه الله بهجت: حکم آن مانند حکم ظنّ در نماز است.

بناگذاری بر شوط مظنون و انکشاف صحت

۴۳۹ ۷۰۹- اگر طواف کننده، در اشواط طواف شک کند و گمانش به یک طرف بیشتر باشد و با بنای بر آن، طواف را اتمام نماید و بعد از انجام اعمال، یقین بهصحت طواف خود پیدا کند، طواف اوصحیح است. « (۱)»

۴۴۰ ۷۱۰- اگر کسی طواف یا سعی را در حال شک در اشواط ادامه (۲) دهد و بعد یقین بهصحت پیدا کند، اشکال ندارد و طواف و سعیصحیح است، (۳) ولی در نماز بدون تروی، محل اشکال است، و احوط اعاده آن است. (۴)

- ۱- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط لازم طواف را اعاده نماید.
- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: اگر به قصد رجا و کشف حال طواف را ادامه داده صحیح است.
- آیه الله فاضل: اگر با اطمینان به یک طرف ادامه داده صحیح است. و گرنه باید احتیاطاً طواف و نماز طواف و سعی و تقصیر را اعاده کند.
- ۲- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: طواف یا سعی بنا بر احتیاط صحیح نیست.
- آیه الله فاضل: ادامه دادن طواف و نماز و سعی در حال شک اشکال دارد. لذا در فرض مذکور باید از ادامه اعمال خودداری کند و تروی کند و اگر به یک طرف اطمینان پیدا کرد طبق آن عمل کند و الا عمل را از نو انجام دهد و در این مسأله فرقی بین طواف و نماز و سعی نیست.
- آیه الله مکارم: به امید انجام وظیفه شرعی.
- ۳- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: اگر در حال سعی شک کند و در حال شک بقصد رجا کشف حال ادامه دهد و بعد یقین بهصحت پیدا کند سعی اوصحیح است و در طواف، اگر از دلیل طواف، لزوم حفظ هر شوط استفاده شود، حکم بهصحت مشکل است و الا بعید نیست. آراء المراجع، ص ۲۶۸.
- ۴- آیه الله خامنه‌ای: در مورد سعی، حکم بهصحت فرموده‌اند و متعرض طواف و نماز نشده‌اند.
- آیه الله مکارم: همه شک‌ها احتیاج به مختصری فکر دارد تا مشمول ادله شک گردد.

ص: ۱۵۷

فصل چهارم: قطع و تدارک طواف**۱- موارد قطع طواف و احکام آن****قطع طواف واجب**

۴۴۱ ۷۱۱- قطع طواف واجب بدون عذر، بنا بر اقوی مکروه است؛ (۱) و احوط آن است که از قطع کردنی که به فوت موالات عرفیه منجر شود، اجتناب شود.

قطع طواف مستحب

۴۴۲ ۷۱۲- قطع طواف نافله بدون عذر، جایز است.

قطع طواف بدون عذر و نحوه تدارک آن

۴۴۳ ۷۱۳- اگر کسی بدون عذر طواف را قطع کند: اگر منافی انجام نداده باشد، برگردد و تمام کند، و طواف اوصحیح است؛ و اگر منافی انجام داده باشد ولو به مثل بهم خوردن موالات عرفیه، احوط (۲)

۱- آیه الله بهجت: احوط عدم قطع طواف واجب است؛ یعنی ترک بقیه آن، به نحوی که موالات عرفیه فوت شود بدون عذر و به مجرد خواهش نفس. مناسک شیخ، ص ۴۴.

آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، فاضل: قطع طواف مطلقاً جایز است؛ آیه الله خامنه‌ای و آیه الله فاضل: اگرچه احتیاط مستحب قطع نکردن طواف واجب است به نحوی که موالات عرفیه به هم نخورد.

آیه الله وحید: قطع طواف واجب یا مستحب برای عیادت مریض یا برآوردن حاجت خود یا برادران مومن جایز است هم چنانکه برای انجام نماز واجب، مستحب است. مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۵۹

آیات عظام: خویی، صافی، گلپایگانی، خویی: طواف واجب را نباید بدون عذر قطع کند.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب قطع نکند.

۲- آیه الله بهجت: احوط بلکه اقوی استیناف آن است هر چند که چهار شوط به جا آورده باشد. مناسک شیخ، ص ۴۴.

آیه الله تبریزی: هرگاه طواف کننده پیش از تجاوز از نصف طواف، بدون عذر از مطاف خارج شود، اگر موالات عرفیه از او فوت شود، طوافش باطل و اعاده اش لازم است؛ و چنانچه موالات فوت نشود یا خروجش بعد از تجاوز نصف باشد، احتیاط این است که آن طواف را تمام نموده سپس اعاده کند. مناسک، مسأله ۳۱۰.

آیه الله گلپایگانی: اقوی آن است که در اینصورت اگر چهار دور به جا آورده باشد، طواف را تمام کند و بعد احتیاطاً اعاده کند. احکام عمره، ص ۶۲ و ۶۳.

نظریه سایر آیات عظام در این مسأله و مسأله بعد، در ذیل مسأله ۶۸۶ آمده است.

ص: ۱۵۸

آن است که اگر چهار دور به‌جا آورده باشد، طواف را اتمام و اعاده کند؛ (۱) و اگر کمتر از چهار دور به‌جا آورده و موالات به هم خورده، طواف را اعاده نماید.

قطع با عذر و نحوه تدارک

۴۴۴ ۷۱۴- اگر در بین طواف عذری- مثل مرض یا حیض یا حدث بی‌اختیار (۲)- از اتمام آن پیدا شد؛ اگر بعد از تمام شدن چهار دور باشد، بعد از رفع عذر برگردد و از همانجا اتمام کند؛ و احتیاط مستحب در غیر حیض آن است که اتمام و اعاده نماید؛ (۳) و اگر قبل «- (۴) از چهار دور بوده، طواف را اعاده کند.

۱- آیه الله فاضل: اعاده مستحب است، هر چند موالات عرفیه به هم نخورده باشد.

۲- آیه الله خامنه‌ای: نظر معظم له ذیل مسأله ۵۸۰ و ۵۸۲ آمده است.

۳- نظریه آیات عظام در بحث حدث اصغر و جنابت در مسأله ۵۸۰ و ۵۸۱ آمده است و راجع به حیض در مسأله ۵۸۲ آمده است. و اما در مورد مرض:

آیه الله بهجت: هرگاه طواف کننده به علت عذر ناچار طواف خود را قطع نمود و از مطاف بیرون رفت، چنانچه قبل از تمامی شوط چهارم باشد طوافش باطل و اعاده‌اش لازم است و چنانچه بعد از آن بوده، اگر قادر بر اتمام نباشد احوط آن است که صبر کند تا وقت آن طواف تنگ شود، اگر قادر نشد او را دوش می‌گیرند و طواف می‌دهند و اگر ممکن نباشد نایب از برای او می‌گیرند در اتمام. مناسک، مسأله ۳۱۲.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در این فرض اگر ناچار به قطع طواف شد و از مطاف خارج گردید، چنانچه قبل از تمامی شوط چهارم باشد، طوافش باطل و اعاده‌اش لازم است و چنانچه بعد از آن بوده، احتیاط این است که برای باقیمانده نایب بگیرد و شخصاً بعد از زوال عذر احتیاطاً باقیمانده را به‌جا آورده و طواف را اعاده نماید.

۴- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: پس اگر به نصف نرسیده اعاده کند و اگر در فاصله بین ۳/۵ و ۴ بوده احتیاط به اتمام و نماز و اعاده طواف و نماز است.

آیه الله فاضل: اگر از نصف تجاوز نکرده عذر پیدا شد طواف را اعاده کند و اگر از نصف گذشته و دور چهارم را تمام نکرده است، احتیاط آن است که طواف را تمام کند و اعاده نماید و یا از نو یک طواف کامل انجام دهد.

ص: ۱۵۹

نیت قطع طواف

۴۴۵ ۲/۷۱۴- آیا نیت قطع طواف بهصحت طواف ضرر می‌زند یا خیر؟ (۱) ۴۴۶ ۷۱۵- اگر شخصی که با عذر طواف را قطع کرده، نتواند آن را به‌جا آورد، اگر ممکن است، او را حمل کنند و طواف دهند و اگر ممکن نیست، برای او نایب (۲) بگیرند.

قطع طواف به خاطر بطلان وضو و غسل و عروض حیض

موارد قطع طواف به خاطر بطلان وضو و غسل و ...، در بیان شرایط طوافصفحه ۱۱۸ به بعد گذشت.

قطع طواف به جهت غش

۴۴۷ ۷۱۶- اگر طواف کننده غش کند، اگر قبل از شوط چهارم (۳) بوده، وضو بگیرد و طواف را اعاده نماید؛ و اگر بعد از شوط چهارم بوده، باید وضو بگیرد و طواف را اتمام کند. (۴)

قطع طواف برای قضا نشدن نماز

۴۴۸ ۷۱۷- اگر در اثنای طواف، وقت نماز واجب، تنگ شود، واجب است طواف را رها کند و نماز بخواند؛ پس اگر بعد از چهار دور (۵) رها کرد، از همانجا طواف را تمام کند، (۶) و گرنه « (۷) اعاده کند. (۸)

۱- آیه الله بهجت: اگر موالات فوت نشده، از همان مکان می‌تواند ادامه دهد.

آیه الله سیستانی: ضرر نمیزند.

آیه الله الهصافی: مجرد نیت قطع، مضر به طواف نیست. و نسبت به ادامه طواف و خروج از مطاف، فروع مختلفی وجود دارد واحکام خاصی دارد والله العالم.

۲- آیه الله سیستانی: اگر قبل از تمام کردن شوط چهار عاجز شود و نتواند او را طواف دهند باید نایب بگیرد که طواف را از اول به نیابت او انجام دهد و اگر بعد از تمام کردن شوط چهارم باشد، نایب در مقدار باقیمانده نیابت می‌کند ملحق مناسک، س ۲۳۴.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: به ذیل ۷۴۵ مراجعه شود.

۳- آیه الله خویی: فرض نزبور را متعرض نشده اند و مقتضی احتیاط اعاده طواف به نیت اعلم از اتمام است.

۴- آیه الله فاضل: در هر دو صورت می‌تواند طواف را از سر بگیرد.

مراجعه شود به مسأله ۵۸۰ و ۵۸۱.

۵- آیه الله خامنه‌ای: کسی که برای نماز واجب، طواف واجبش را قطع کند، اگر قطع بعد از اتمام نصف باشد طواف را از همانجا که قطع کرده، اتمام کند و اگر قبل از آن بوده و مدت زمان طولانی بین قطع و اتمام فاصله شو، بنابر احتیاط طواف را اعاده کند و گرنه بعید نیست این احتیاط واجب نباشد، اگر چه احتیاط در هر حال خوب است و در تمام‌مصور مذکور می‌تواند آن طواف را رها

نموده و از نو، طواف کند و در این مسأله فرقی بین این که نماز جماعت باشد یا فردای، وقت نماز تنگ باشد یا نه، نیست و از این مسأله حکم مسأله ۷۱۹ نیز روشن می شود.

۶- آیه الله فاضل: ولی چنانچه تمام نکرد و از سر گرفت طوافش صحیح است.

۷- آیه الله بهجت: اگر موالات عرفیه به هم بخورد. مستفاد از مناسک، ص ۱۶۱، مسأله ۱۲ مسائل متفرقه.

۸- آیه الله تبریزی: اعاده لازم نیست، گرچه احتیاط مستحب آن است که طواف را بعد از طواف اول و نماز آن اعاده کند.

آیه الله سیستانی: باید اتمام کند و احتیاط مستحب آن است که طواف را بعد از طواف اول و نماز آن اعاده کند.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: ولی اگر از نصف گذشته و چهار شوط هم تمام نشده، احتیاطاً طواف را تمام کند و بعد اعاده کند.

آیه الله مکارم: و بنابر احتیاط واجب آن را اعاده کند.

قطع طواف برای استراحت

۴۴۹ ۷۱۸- توقف در طواف و نشستن در اثنای آن برای رفع خستگی و استراحت، جایز است، ولی نباید آنقدر طول دهد که موالات عرفیه به هم بخورد؛ که اگر موالات به هم خورد، (۱) احتیاط آن است که طواف را اتمام و اعاده نماید؛ (۲) و اگر موالات به هم نخورده باشد، همان طواف را تکمیل نماید.

قطع طواف برای رسیدن به جماعت

۴۵۰ ۷۱۹- قطع طواف برای رسیدن به نماز جماعت، یا در رک وقت فضیلت نماز واجب، جایز، بلکه مستحب است؛ (۳) و از هر جا قطع کرد، بعد از نماز از همانجا اتمام کند؛ (۴) و احتیاط آن است که به دستور

- ۱- آیه الله بهجت: اگر در موردی است که عذر صدق نمی‌کند حکم آن در مسأله ۷۱۲ و ۷۱۳ آمده است؛ و با فرض تحقق عذر از ادامه، قبل از اكمال شوط چهارم، در حدی که موالات عرفیه به هم نخورد مانعی ندارد و اگر به هم بخورد احتیاط مراعات شود به اكمال آن طواف و اعاده آن، و بعد از شوط چهارم مطلقاً مانعی ندارد. مناسک، س ۸۷ و ۸۸.
- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در اینصورت طوافش باطل است، و لازم است از نو شروع کند.
- آیه الله مکارم: احتیاط به اتمام لازم نیست.
- ۲- آیه الله خامنه‌ای و آیه الله فاضل: و می‌تواند آن را رها کند و از نو یک طواف کامل انجام دهد.
- ۳- آیه الله خامنه‌ای: به مسأله ۷۱۷ مراجعه شود.
- ۴- آیه الله بهجت: اگر موالات عرفیه به هم نخورد و اگر به هم بخورد و قبل از اكمال شوط چهارم باشد احتیاط مراعات شود با اكمال آن طواف و اعاده آن.

ص: ۱۶۱

مسأله ۷۱۷ عمل کند، و این احتیاط، سزاوار نیست ترک شود. (۱)

۴۵۱-۷۲۰- اگر در اثنای طواف یا سعی، نماز جماعت برقرار شد و از ادامه طواف معذور شد:

اگر قطع، بعد از شوط چهارم (۲) طواف یا سعی باشد، (۳) از همان جایی که قطع شده، طواف یا سعی را تمام کند؛ (۴) و اگر قبل از شوط چهارم طواف بوده (۵) و فصل طویل شده، طواف را از سر بگیرد؛ (۶) هر چند احتیاط آن است که طواف را اتمام و پس از خواندن نماز آن، طواف را اعاده و نماز طواف دیگری بخواند؛ و در سعی نیز احتیاط در اتمام و اعاده است.

۱- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط مستحب طواف را بعد از طواف اول و نماز آن اعاده کند.

آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست.

۲- آیه الله خویی: اگر موالات فوت شود طواف باطل است و اعاده لازم است. مناسک فارسی، مسأله ۳۱۴.

۳- آیه الله بهجت: در طواف اگر موالات عرفیه به هم نخورد اشکالی ندارد و اگر به هم بخورد و قبل از اكمال شوط چهارم باشد احتیاط مراعات شود با اكمال آن طواف و اعاده آن، ولی در سعی چون موالات معتبر نیست با فرض عذر مانعی ندارد. مناسک، س ۸۸.

آیه الله خامنه‌ای: گذشت نظر ایشان ذیل مسأله ۷۱۷.

۴- آیه الله تبریزی: حکم قطع طواف، در صورتی که در اثنای طواف نماز جماعت اقامه شود، در مسأله ۷۱۹ آمده است، و اما نسبت به سعی، احوط در هر دو صورت اتمام و اعاده است.

۵- آیه الله سیستانی: اگر در نماز جماعت شرکت کند پس از نماز از همانجا که قطع شده است ادامه دهد چه در طواف باشد چه در سعی؛ و احتیاط مستحب اتمام و اعاده است؛ و اگر شرکت نکند، پس اگر قبل از پایان شوط چهارم باشد وفوت موالات عرفی نشده باشد، از همانجا که قطع شده است ادامه دهد؛ و اگر موالات فوت شده است، از سر بگیرد، و اگر بعد از پایان شوط چهارم باشد، در هر حال اتمام آن کافی است؛ و در سعی اگر موالات از بین برود، به احتیاط واجب، باید سعی را تمام و اعاده کند.

آیه الله نوری: طواف را از سر بگیرد و در سعی نیز اگر بعد مرتبه چهارم است، بعد از قطع کردن سعی و خواندن نماز، از همانجا که قطع کرده بود سعی را به آخر برساند و اگر قبل از مرتبه چهارم است سعی را از سر بگیرد.

۶- آیه الله فاضل: در تمام صور می‌تواند طواف یا سعی را از سر بگیرد و صحیح است، اما اگر بخواهد احتیاط کند به ذیل مسأله ۵۸۰ مراجعه کند.

ص: ۱۶۲

۲- از سرگیری طواف و تدارک آن

از سرگیری طواف با شک در زوال موالات

۴۵۲ ۷۲۲- از سرگیری طواف در صورتی که فوت موالات عرفی مشکوک باشد، اشکال دارد. (۱)
 ۴۵۳ ۷۲۳- رها کردن طواف بدون عذر و از سرگیری آن با بقای موالات، اشکال دارد؛ (۲) و اگر بعد از شوط چهارم، طواف قطع و از سر گرفته شود، باید طواف اول اتمام و نماز خوانده شود سپس طواف و نماز آن، اعاده شود.

حکم کلی قطع طواف، از سرگیری آن

۷۲۴۴۵۴- اگر طواف در اثنا قطع و از سر گرفته شود:

اگر بعد از دور چهارم بوده، به احتیاط واجب طواف اول اتمام سپس یک طواف دیگر به جا آورده شود؛ و اگر قبل از دور چهارم بوده، باید یک طواف دیگر به جا آورده شود. (۳) چنین کسی که طواف را قطع و از سر گرفته، اگر از روی جهل، اعمال مترتبه و تقصیر را انجام داده، (۴) ظاهر این است که این اعمال صحیح و از احرام خارج شده است. (۵)

۱- آیات عظام: بهجت، سیستانی، صافی، گلپایگانی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری: اشکال ندارد و طواف صحیح است؛ آیه اللّه صافی، آیه اللّه گلپایگانی: و اگر بعد از شوط چهارم بوده نقصان طواف قطع شده را واجب است به جا آورد و نماز آن را نیز بخواند.

۲- جهت نظر آیات عظام به مسأله ۷۲۴ مراجعه شود.

آیه اللّه تبریزی: در مسأله ۷۲۴ حکم آن آمده است.

آیه اللّه خویی: در صورت اعتقاد به جواز از سر گرفتن طواف، عمل مزبور مجزی است.

آیه اللّه سیستانی: مگر این که جاهل قاصر باشد.

۳- آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، فاضل، صافی، گلپایگانی: طوافی که از سر گرفته مجزی است.

۴- به حاشیه قبل مراجعه شود.

۵- آیه اللّه سیستانی: اگر قبل از اتمام شوط چهارم باشد و قطع به این صورت باشد که از مطاف خارج شده و مشغول کاری شده باشد که عرفاً بگویند طوافش را قطع کرده است، سپس از سر گرفته باشد طواف صحیح است، و اگر بعد از شوط چهارم باشد، در صورتی که استیناف پس از فوت موالات عرفیه بوده، صحیح است و گرنه مشکل است مگر این که جاهل قاصر باشد.

ص: ۱۶۳

۳- طواف بدون اختیار و تدارک شوط ناقص**تدارک چند قدم**

۴۵۵ ۷۲۶- اگر در طواف خانه خدا، در قسمتی از طواف اشکالی پیش آمد؛ مثل حرکت بدون اختیار، همان مقدار باید از سر گرفته شود و شروع از حجرالاسود به قصد طواف اشکال دارد. (۱)

مراد از طواف بدون اختیار

۴۵۶ ۷۲۷- اگر مقداری از طواف بدون اختیار انجام شود، اعاده آن مقدار، لازم (۲) است؛ و اگر در ازدحام طواف با اختیار ممکن نیست، باید در صورت امکان در وقت خلوت انجام شود؛ (۳) البته منظور از بی‌اختیار شدن این نیست که طواف کننده در اثر فشار جمعیت تندتر برود، بلکه اگر قدمها را به اختیار خود برمی‌دارد، ضرر ندارد و طواف صحیح است.

نقصان در اثر سلب اختیار و نحوه تدارک آن

۴۵۷ ۷۲۸- اگر مقداری از طواف در اثر ازدحام و مانند آن، (۴) پشت به (۵) خانه یا بدون اختیار، انجام شود، باید آن مقدار اعاده شود؛ و اگر نمی‌تواند برگردد، می‌تواند همراه با جمعیت بدون قصد طواف حرکت نماید تا به محل اعاده برسد و از آنجا طواف را تدارک نماید. (۶)

۱- آیه الله بهجت: اگر بتواند برگردد و از همان جا طوافش را ادامه دهد باید این کار را بکند و گرنه بدون نیت دور می‌زند تا به محلی که بدون اختیار برده شده برسد تا از همانجا به طواف ادامه دهد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: ولی چنانکه سابقاً گفته شد، مجرد بردن جمعیت موجب بطلان نمی‌شود مادامی که سایر شرایط موجود باشد.

آیه الله خامنه‌ای و آیه الله مکارم: سابقاً گفته شد، از اول نیت می‌کند که خود را در وسط جمعیت قرار دهد و طواف کند هرچند او را ببرند، بنابراین اعاده لازم نیست.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۷۲۸ مراجعه شود

۲- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، مکارم: مانند مسأله سابق است.

۳- آیه الله فاضل: و اگر وقت خلوت پیدا نکند و اعاده نیز مستلزم عسر و حرج باشد به همین مقدار اکتفا کند، و طواف در این فرض صحیح است.

۴- آیه الله نوری: باید مقداری از طواف که پشت به خانه بوده اعاده شود.

۵- آیه الله مکارم: در مورد فشار جمعیت مثل مسأله سابق است، اما اگر پشت به خانه شود باید آن مقدار را اعاده کند.

۶- آیه الله سیستانی: همان‌گونه که گذشت می‌تواند بدون قصد طواف تا حجرالاسود برود و آن شوط را اعاده کند و نمی‌تواند بدون

قصد طواف برود تاجایی که طوافش نادرست بوده است و از آنجا اعاده نماید.
آیه الله فاضل: همان گونه که گذشت می‌تواند بدون قصد طواف تا حجرالاسود برود و آن شوط را اعاده کند.

اگر جای مقدار شوط فاسد معلوم نباشد

۴۵۸ ۷۳۱- در صورتی که مقداری از یک شوط، صحیح بجا آورده نشود و محدوده آن دقیقاً معلوم نباشد، در صورتی که بعد از فساد آن مقدار، طواف را ادامه نداده باشد، می‌تواند مقداری اضافه و یا حتی یک شوط کامل به عنوان تدارک مقدار باطل شده و مقدمه علمیه انجام دهد؛ ولی اگر بعد از آن، طواف را ادامه داده باشد، طواف او اشکال دارد. (۱)

۴۵۹ ۷۳۲- شخصی در یکی از اشواط، گامهایی را در اثر فشار جمعیت بی‌اختیار پیموده و به همان نحو ادامه داده و طواف را پایان برده است، اکنون که مسأله را فرا گرفته، نه جای آن مقدار را می‌داند و نه شوط را، تکلیف او چیست؟ (۲)

کفایت تدارک طواف از محاذات

۴۶۰ ۷۳۳- طوافی که قطع می‌شود، ادامه آن از محاذات نقطه قطع شده نیز کافی است و لازم نیست دقیقاً از همان نقطه قطع باشد.

۱- آیه الله بهجت: در مسأله قبل آمده است که ظاهراً به طواف ضرر ندارد.

آیه الله سیستانی: در این فرض اگر جاهل قاصر باشد صحیح است.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: صحیح نیست، مگر آن که چند قدم جلوتر از محلی که طواف خراب شده، به عنوان مقدمه علمیه طواف را شروع کند و ادامه آن را به عنوان وظیفه واجب طواف بجا آورد. آداب و احکام حج، م ۵۸۱.

آیه الله فاضل: طواف مزبور صحیح است و لکن اگر پس از خرابی، اشواط دیگری را هم اتیان کرده باشد صورتی دارد که در بعضی از آنها اقوی بطلان است.

۲- آیه الله بهجت: فرض سؤال، مضر به صحت طواف نیست.

آیه الله تبریزی: حرکت غیر اختیاری در فرض مزبور مضر به طواف نیست، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: اگر با قصد طواف نموده، اشکال ندارد.

آیه الله سیستانی: اگر کاملاً بی‌اختیار بوده طواف را پس از فوت موالات از سر بگیرد.

آیه الله الهصافی، آیه الله نوری: از طواف مذکور صرف نظر کند و طواف دیگر انجام دهد، والله العالم

آیه الله فاضل: اگر قصد طواف داشته صحیح است و گرنه احتیاطاً خودش و اگر نمی‌تواند فردی را نایب کند تا یک طواف و نماز طواف برای او بجا آورد.

آیه الله مکارم: اگر منظور از بی‌اختیار بودن این است که در وسط جمعیت قرار گرفته و قصد طواف دارد و جمعیت او را پیش می‌برند این وضع ضرری به طواف نمی‌زند.

ص: ۱۶۵

۴- چند مسأله مربوط به اعاده طواف**اتمام و اعاده طواف اعاده‌ای**

۴۶۱ ۷۳۷- در مواردی که اتمام و اعاده طواف، لازم است فرقی نمی‌کند که طواف قطع شده، طواف اصلی باشد یا طواف اعاده‌ای.

اعاده طواف و سعی با لباس دوخته

۴۶۲ ۷۳۸- اگر در بعد از تقصیر معلوم شود طواف و سعی باطل بوده، اعاده طواف و سعی با لباس دوخته کفایت می‌کند و اعاده تقصیر لازم (۱) نیست اگرچه احوط (۲) است.

۴۶۳ ۷۳۹- در مواردی که طواف و نماز باید اعاده شود، لازم نیست با لباس احرام باشد. (۳)

ترتیب در اعاده

۴۶۴ ۷۴۰- در مواردی که لازم است طواف و سعی اتمام و اعاده شود، بنا بر احتیاط، باید اعاده، بعد از اتمام طواف و خواندن نماز آن، انجام شود. (۴)

۱- آیه الله بهجت: لازم است طواف و نماز اعاده شود و پوشیدن لباس احرام لازم نیست و احتیاطاً سعی و تقصیر را اعاده کند و در صورتی که بطلان از جهت جهل به حکم نبوده، کفاره ندارد. پرسشهای جدید حج، س ۷۴.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی: اعاده تقصیر لازم است.

۲- آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود اگرچه کفاره ندارد.

۳- آیه الله خویی: اگر طواف را از روی جهل ترک کرده و یا آنها را باطل انجام داده باقی در احرام می‌باشد و لباس دوخته را باید در بیاورد. آیه الله سیستانی: او بر احرام خود باقی است و باید از محرّمات احرام اجتناب کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در طواف عمره تمتّع و عمره مفرده احرام واجب است و در طواف حج لازم نیست. آداب و احکام حج، م ۶۱۰

۴- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کافی است یک طواف یا سعی به نیت اعم از تمام و اتمام انجام دهد.

فصل پنجم: نیابت و استنابه در طواف

۱- موارد استنابه

کسی که قدرت بر طواف ندارد

۴۶۵ ۷۴۲- افراد مریض و عاجز، اگر قدرت بر طواف نداشته باشند و تا تنگی وقت قدرت پیدا نمی‌کنند، اگر ممکن باشد- اگر چه با به دوش گرفتن یا با تخت و چرخ- باید آنها را (۱) طواف دهند؛ و اگر ممکن نشود، باید نایب بگیرند.

۴۶۶ ۷۴۳- هنگام طواف دادن مریض و عاجز، باید شرایط و احکام طواف، به مقدار ممکن در باره آنها رعایت شود.

۴۶۷ ۷۴۴- اشخاصی که قادر به طواف نیستند، احتیاطاً با امکان، هم نایب بگیرند و هم ولو در خارج محدوده، با چرخ طواف داده شوند، اگر چه طواف دادن ولو در خارج مطاف، کفایت می‌کند. (۲)

نیابت در بعضی اشواط طواف و سعی

۴۶۸ ۷۴۵- نیابت در بعضی اشواط طواف و سعی برای کسانی که قادر نباشند تمام سعی و طواف را

- ۱- آیات عظامصافی، گلپایگانی: و طوری طواف دهند که پاهایش بر زمین کشیده شود و اگر ممکن نشود، او را توسط دوش یا چیز دیگر طواف دهند و اگر هیچگونه ممکن نشود نایب بگیرد که برای او طواف کند.
- آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب آن است که به طوری او را طواف دهند که پاهایش به زمین کشیده شود. مناسک، مسأله ۳۲۰.
- آیه الله فاضل: و بهتر است در صورت امکان پاهای او به زمین کشیده شود.
- آیه الله مکارم: و لازم نیست پاهای او به زمین کشیده شود.
- ۲- مراجعه شود به مسأله ۶۵۷.
- آیه الله بهجت: اگر می‌تواند به کمک دیگری مباشرتاً در محدوده طواف کند باید این کار را بکند و در غیر اینصورت به ذیل مسأله ۶۵۷ مراجعه شود.

ص: ۱۶۷

خودشان انجام دهند، مشروع است. (۱) ۴۶۹ ۷۴۶- اگر طواف کننده در اثنای طواف عاجز شود و شخص دیگری بقیه اشواط را بجای وی بجا آورد با فرض عذر حتی در آینده، (۲) عمل مزبور صحیح است و نماز را بجا آورد. (۳)

مورد عدم جواز نیابت در اشواط طواف

۴۷۰ ۷۴۷- کسی که با مقداری استراحت می‌تواند طواف خود را کامل کند، نمی‌تواند برای بقیه آن نایب بگیرد؛ و اگر چنین کرد، اگر بعد از شوط چهارم (۴) باشد، باید بقیه طواف را تمام کند و نماز را اعاده نماید. (۵)

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر کسی از اتیان طواف یا سعی یا رمی کامل عاجز باشد ولی به انجام مقداری از آن قادر باشد، بایستی برای تمام عمل نایب بگیرد.

آیه الله سیستانی: اگر از ابتدا بداند که نمی‌تواند طواف را تمام کند، باید برای همه آن نایب بگیرد و همچنین اگر قبل از اتمام شوط چهارم عاجز شود، ولی اگر بعد از آن باشد می‌تواند برای باقیمانده نایب بگیرد، ولی در سعی اگر از یک شوط هم عاجز باشد باید برای همه آن نایب بگیرد.

آیه الله هاشمی، آیه الله گلپایگانی: بعید نیست طواف حکم نماز را داشته باشد و تبعیض در اشواط آن در نیابت محتاج دلیل است، پس باید در همه طواف نیابت کند. آراء المراجع، ص ۲۴۹.

آیه الله فاضل: اگر از ابتدا از انجام طواف مأیوس باشد و امکان طواف دادن او نباشد، باید برای همه آن نایب بگیرد و اگر بعد از دور چهارم از انجام بقیه آن عاجز شده است می‌تواند برای بقیه نایب بگیرد و در این فرض خودش نماز طواف را بخواند و احتیاطاً نایب نیز نماز بخواند و اگر کمتر از چهار دور بجا آورده نیابت در بقیه صحیح نیست.

آیه الله مکارم: در صورتی که بشود در باقیمانده، آنها را طواف داد باید چنین کنند، و در غیر این صورت برای تمام طواف نایب بگیرند.

۲- آیه الله فاضل: اگر قدرت بر انجام طواف ولو در آینده نداشته باشد، باید برای تمام طواف نایب بگیرد و نماز طواف را نیز نایب بخواند.

۳- به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله مکارم: باید برای تمام طواف نایب بگیرد.

۴- در این باره به تفصیل مسایل ۶۱۴ و ۶۱۷ و تفصیل بین شوط چهارم و قبل آن مراجعه شود.

۵- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: خودش احتیاطاً بقیه طواف را بجا آورد و بعد از خواندن نماز طواف، طواف و نماز آن را اعاده کند.

آیه الله خامنه‌ای: مگر این که موالات به هم خورده باشد که در این صورت، بنا بر احتیاط علاوه بر تکمیل طواف و اعاده صلاه، مجدداً طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: ولی اگر موالات به هم خورده باشد باید طواف و نماز را اعاده کند.

ص: ۱۶۸

طواف افراد ناتوان در طبقه دوم

حکم طواف از طبقه دوم، در بخش محدوده طواف گذشت.

۲- احکام طواف نیابی**انجام طواف نیابی قبل از طواف خود**

۴۷۱ ۷۴۹- انجام دادن طواف نیابی، قبل از انجام دادن طواف واجب خود، مانع ندارد. (۱)

عدم لزوم لباس احرام در نیابت در طواف و سعی

۴۷۲ ۷۵۰- کسی که برای انجام سعی یا طواف، نایب می‌شود، لازم نیست محرم باشد و لباس احرام در تن داشته باشد. (۲)

زمان انجام طواف نیابی

۴۷۳ ۷۵۱- انجام طواف نیابی برای عمره تمتع یا طواف حج، در غیر موسم، مانع ندارد. (۳)

۱- آیه الله تبریزی: احتیاط این است که پس از انجام اعمال خود، آن را برای منوب عنه انجام دهد.

آیه الله هصافی، آیه الله گلپایگانی: در طواف عمره احوط آن است که بعد از ادای مناسک خود طواف نیابی را قبل از تقصیر و خروج از احرام انجام دهد. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۴۱ مسأله ۸.

۲- آیه الله بهجت: احتیاط در احرام نایب است.

آیه الله هصافی، آیه الله گلپایگانی: احوط آن است که در عمره، نایب بعد از فراغ از ادای مناسک خود، طواف و سعی نیابی را قبل از تقصیر و خروج از احرام انجام دهد. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۴۱ مسأله ۸.

۳- آیه الله بهجت: در حکم، با منوب عنه مشترک است.

آیه الله سیستانی: باید عمل را در وقتی انجام دهد که بر منوب عنه تأخیر از آن جایز نیست. پس اگر نایب در طواف عمره تمتع باشد، باید در وقتی انجام دهد که منوب عنه بتواند بقیه اعمال را قبل از فوت و قوف در عرفات انجام دهد و اگر طواف حج باشد تأخیر آن از ذی حجه جایز نیست، ولی اگر ماه ذی حجه تمام شد، در هر زمان کافی است و اگر منوب عنه طواف را فراموش کرده و به وطن بازگشته است، نایب در هر زمان می‌تواند آن را انجام دهد.

آیه الله هصافی، آیه الله گلپایگانی: طواف عمره تمتع را در اشهر حج و طواف حج را در ذی حجه، روز عید و بعد از آن، باید به جا آورد مگر این که منوب عنه طواف را فراموش کرده باشد و بعد از گذشتن موسم متذکر شود که در اینصورت خود او و در فرض عدم تمکن، نایب او می‌تواند طواف را در غیر اشهر حج به جا آورد.

آیه الله مکارم: طواف حج تمتع را باید تا آخر ذی حجه به جا آورد و طواف عمره تمتع را باید در اشهر حج، قبل از عرفات به جا

آورد.

فصل ششم: احکام خاص بانوان در طواف

۱- حیض

وظیفه بعد از تجاوز دم از عشره

۴۷۴ ۷۵۳- مدت حیض، از ده روز بیشتر نمی‌شود؛ و اگر حیض بعد از عادت غسل کند و عمره انجام دهد و بعد از آن تا روز یازدهم لک ببیند، محکوم به استحاضه است. (۱)

لک دیدن در غیر ایام عادت

۴۷۵ ۷۵۴- زنی که در غیر ایام عادت لک دیده و به اعتقاد پاکی، طواف و نماز را انجام داده و شب بعد خون با شرایط حیض، دیده، اگر یقین کند که بعد از دیدن لک، خون در باطن فرج بوده و قطع نشده، (۲) در اینصورت حائض بوده و طواف و نماز صحیح نیست؛ (۳) و اگر شک دارد یا یقین کند که خون قطع شده، حائض نبوده و اعمال صحیح است؛ (۴) و در صورت اول، باید طواف و نماز را اعاده کند.

۱- آیه الله سیستانی: اگر مجموع آن روزها از ده روز بگذرد، لکهایی که دیده محکوم به استحاضه‌اند؛ اگر از ده روز نگذرد، لکهها محکوم به حیضند؛ و احتیاطاً باید در اوقات پاکی جمع نماید بین احکام طاهر و حیض و به موجب این احتیاط، باید طواف عمره و نمازش را احتیاطاً قضا نماید.

۲- آیه الله نوری: در اینصورت از تاریخ دیدن لک، حیض شروع شده ....

۳- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر لک دارا یصفات حیض بوده، در اینصورت حکم کسی را دارد که قبل از طواف حیض شده است.

آیه الله صفی، آیه الله گلپایگانی: و باید اعاده نماید.

۴- آیه الله صفی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که به وظیفه مستحاضه عمل نموده باشد.

آیه الله نوری: ولی اگر حصول این یقین بعد از انجام اعمال حج باشد حج اوصحیح است و فقط طواف و نماز طواف را اعاده کند و اگر بعد انجام عمره و قبل از حج یقین حاصل شد، اگر وقت هست طواف و نماز طواف را انجام بدهد و بعد برای حج محرم شود و اگر وقت نیست و احتیاطاً بعد از حج یک عمره مفرده به جا آورد.

ص: ۱۷۰

زنی که حیض نمی‌شود ولی لک ببیند

۴۷۶ ۷۵۸- زنی که حیض نمی‌شود ولی گاهی خون می‌بیند، اگر خون تا سه روز، استمرار ندارد، ولو به این گونه که پس از خارج شدن تا این مدت، باطن فرج آلوده باشد، حکم استحاضه را دارد. (۱)

علم به بقای حیض در اثنای سعی

۴۷۷ ۷۶۱- اگر زنی به تصور این که پاک شده است، طواف را انجام دهد و در اثنای سعی متوجه شود که هنوز پاک نشده است، سعی را قطع کند و پس از پاک شدن از حیض، طواف و نماز را اعاده کند؛ و احتیاط آن است که پس از اعاده طواف و نماز، سعی را اتمام و اعاده نماید؛ (۲) و اگر بعد از سعی متوجه شود نیز، اعاده طواف و نماز لازم و اعاده سعی، مبنی بر احتیاط است. (۳)

نیت غسل جنابت بجای حیض

۴۷۸ ۷۶۳- اگر زنی به جای نیت غسل حیض، نیت غسل جنابت کرده اگر منظور او غسل برای حدثی که از خون داشته است باشد و اسم آن را جنابت گذاشته، عملش صحیح است.

۲- استحاضه**وظیفه مستحاضه کثیره**

۴۷۹ ۷۶۴- مستحاضه کثیره، باید برای طواف، یک غسل و برای نماز طواف، غسلی دیگر انجام دهد، مگر آن که از وقت غسل برای طواف تا آخر نماز، خون قطع باشد. (۴)

۱- به مسأله ۷۶۸ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: به ذیل مسأله ۷۶۶ مراجعه شود.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: به مسأله ۷۶۸ مراجعه شود.

۲- آیه الله بهجت: اتمام سعی لازم نیست و اعاده کافی است.

۳- به مسأله ۵۸۸ مراجعه شود.

۴- آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هر یک از آن دو یک وضو بگیرد.

آیه الله خویی: و اما کثیره غسل کند برای هر کدام و محتاج به وضو نیست، مگر این که محدث به حدث اصغر باشد، که در اینصورت احوط ضم وضو است به غسل. مناسک، مسأله ۲۹۹.

آیه الله سیستانی: اگر خون مستمر باشد که بیرون آمدن خون از پنبه منقطع نشود، یک غسل کافی است، اگرچه احتیاط مستحب برای هر کدام یک غسل است؛ و اگر چنین نباشد و به نحوی باشد که بتواند پس از طواف با غسلی دیگر نماز را انجام دهد در

حالی که خون بیرون نزده باشد در اینصورت اگر پس از غسل و انجام طواف خون بیرون نیامده بود، می‌تواند با همان غسل نماز را بخواند و اگر بیرون آمده بود به احتیاط واجب برای نماز دوباره غسل کند.

آیه الله‌الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر بعد از غسل برای نماز یومیه خون نبیند، تجدید غسل لازم نیست و اگر خون ببیند برای هر کدام از طواف و نماز طواف یک غسل احتیاطاً بجا آورد و اگر فاصله بین غسل و طواف زیاد می‌شود، مثل این که در نزدیک مسجدالحرام نتواند غسل کند، احتیاطاً در موقع ورود به مسجدالحرام تیمم بدل از غسل هم بنماید. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۸ مسأله ۹.

آیه الله‌الهی فاضل: احتیاط واجب آن است که مستحاضه کثیره و متوسطه علاوه بر اغسال یومیه، یک غسل برای طواف و نماز آن انجام دهند و برای طواف یک وضو و برای نماز طواف هم یک وضو بگیرد. و اگر غسل برای او حرجی است یعنی مستلزم مشقتی است که عادتاً قابل تحمل نیست بجای غسل تیمم کند و وضو بگیرد. مستحاضه قلیله برای طواف یک وضو و برای نماز طواف هم یک وضو بگیرد.

آیه الله مکارم: مستحاضه کثیره هنگامی که غسل‌های نماز خود را به موقع بجا آورد، غسل دیگری برای طواف بر او واجب نیست، تنها وضو بگیرد بنا بر احتیاط.

ص: ۱۷۱

۴۸۰ ۷۶۵- نماز و طواف برای زن مستحاضه، مستقل هستند. (۱)

سن یأس

۴۸۱ ۷۶۶- هرگاه زن قرشیه پس از شصت سال و غیر قرشیه پس از پنجاه سال، در بین اعمال خون ببینند، حکم مستحاضه را دارند (۲) ولو چند روز متوالی طول بکشد و همه به اوصاف حیض باشد.

۱- آیه الله سیستانی: مستحاضه قلیله، برای هر یک از نماز و طواف، به احتیاط واجب یک وضو بگیرد و در متوسطه بنا بر احتیاط واجب یک غسل و برای هر کدام یک وضو لازم است.

آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط.

آیه الله مکارم: در مسأله ۷۶۴ آمده است.

۲- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه بین پنجاه سال و شصت سال، خون بهصفت حیض باشد، بنا بر احتیاط قرشیه و غیر قرشیه بین احکام حایض و مستحاضه جمع کنند، و اگر بعد از شصت سال خونی دیده‌اند، حکم به استحاضه می‌شود.

آیه الله سیستانی: یائسگی در مسأله حیض در سیده و غیر سیده، با اتمام شصت سال قمری شروع می‌شود.

آیه الله مکارم: فرقی میان سیده و غیر سیده نیست.

ص: ۱۷۲

قرص خوردن و خون دیدن

۴۸۲ ۷۶۷- لکه‌های خونی که بعد از استفاده از قرص یا غیر آن به وجود می‌آید و سه روز ادامه ندارد، حکم استحاضه را دارد (۱).
 و (۲) باید به وظیفه مستحاضه عمل شود؛ و اگر در اثنای طواف لک ببیند، تفصیلی بین ماقبل از تمام شدن دور چهارم و مابعد آن هست که گذشت. (۳) ۴۸۳ ۷۶۸- اگر با خوردن قرص، خون قطع شود و طواف عمره یا حج را انجام دهد سپس خون ببیند، اگر خون سه روز مستمر نباشد و حتی در باطن فرج هم قطع شده باشد، حیض نبوده و با انجام وظیفه مستحاضه، اعمال بعدی او صحیح است. (۴).

مستحاضه قلیله

۴۸۴ ۷۶۹- اگر زنی در حال طواف، مستحاضه قلیله شود اگر بعد از تمام شدن دور چهارم بوده، پس از تجدید وضو و تطهیر بدن و لباس، طواف را تمام کند؛ و اگر قبل از آن بوده، به احتیاط واجب پس از تجدید وضو و تطهیر، آن را اتمام و سپس اعاده نماید. (۵)

خون دیدن مستحاضه در اثنای طواف

۴۸۵ ۷۷۰- اگر مستحاضه بعد از غسل و وضو مشغول طواف شود، و در اثنای طواف لک ببیند، اگر خون او مستمر بوده و به وظیفه عمل کرده، با تحفظ از خروج خون، چیزی بر او نیست؛ و در غیر اینصورت (۶) حکم حدث جدید را دارد.

۱- آیه الله بهجت: مگر آن که علم پیدا کند در باطن خون است. مناسک، س ۱۷۴.

۲- آیه الله نوری: اگر در موقع اعمال خون نبیند که پاک می‌باشند و اعمالشان صحیح است ولی اگر در ایام عادت یک یا دو لکه کم رنگ ببینند، این خون مستحاضه حساب می‌شود و باید به وظیفه مستحاضه عمل کنند

۳- به مسأله ۵۸۰ الی ۵۸۲ مراجعه شود.

۴- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که سه روز اول پشت سر هم نباشد؛ مثل آن که دو روز خون ببیند و یک روز پاک شود و دوباره یک روز خون ببیند، بنابر احتیاط لازم در روزهایی که خون می‌بیند باید جمع کند میان کارهای مستحاضه و تروک حیض و در روزهایی که خون نمی‌بیند هم کارهایی را که بر حیض حرام است ترک کند و عبادت‌های خود را بجا آورد. توضیح المسائل، مسأله ۴۴۷، احکام حیض.

۵- به مسأله ۵۸۰ و ۵۸۱ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: وظیفه او فقط اعاده است بعد از طهارت و احتیاط لازم نیست.

۶- آیه الله مکارم: یعنی اگر خون قطع شده و غسل کرده سپس خون جاری شده، حکم حدث جدید دارد.

ص: ۱۷۳

مستحاضه‌ای که خون او قطع نمی‌شود

۴۸۶ ۷۷۱- مستحاضه‌ای که خون او قطع نمی‌شود، باید برای هر یک از طواف و نماز غسل کند و وضو بگیرد؛ (۱) و باید طوری باشد که بعد از غسل و وضو، مبادرت به عمل نماید؛ بنابراین اگر با رفتن به منزل نتواند مبادرت کند، نزدیک مسجدالحرام غسل کند و وضو بگیرد. (۲)

طواف و نماز فریضه با یک غسل و وضو

۴۸۷ ۷۷۲- مستحاضه‌ای که باید برای هر نماز و طواف، غسل کند، اگر با عمل به وظیفه، طواف را شروع کند و در این حال، نماز فریضه آغاز شود، در صورتی که بعد از خواندن نماز فریضه، با همان طهارت اول، طواف را ادامه دهد، و از هنگام غسل تا آخر طواف، خون قطع بوده، طواف او صحیح است؛ و در غیر اینصورت، احوط آن است که این طواف را تمام کند (۳) و پس از غسل، اعاده نماید.

رفتن در مسجدین و دیگر احکام مستحاضه

۴۸۸ ۲ / ۷۷۲- رفتن در مسجدالحرام و مسجدالنبی صلی الله علیه و آله و توقف در سایر مساجد و خواندن سوره‌ای که

- ۱- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هر یک از آن دو یک وضو بگیرد.
- ۲- آیه الله خویی: در کثیره، احوط این است که برای هر کدام از طواف و نماز، غسل نماید و قلیله برای هر کدام وضو بگیرد و متوسطه یک غسل برای هر دو بجا آورد و برای هر کدام وضو بگیرد.
- آیه الله سیستانی: اگر فاصله بین غسل یا وضو یا هر دو و انجام طواف یا نماز طواف زیاد باشد و تیمم بدون فاصله میسر باشد، به احتیاط واجب قبل از نماز یا طواف یک تیمم بدل از غسل یا وضو کند.
- آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: و اگر از نزدیک مسجدالحرام نتواند غسل کند احتیاطاً در موقع ورود به مسجد تیمم بدل از غسل هم بنماید. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۸ مسأله ۹.
- آیه الله مکارم: چنانکه قبلاً گذشت هنگامی که مستحاضه وظیفه غسل خود را برای نمازها انجام دهد به حکم طاهر است و غسل دیگری برای طواف لازم نیست.
- ۳- آیات عظام بهجت: اتمام لازم نیست.
- آیه الله تبریزی: بعید نیست تمام کردن طواف سابق کافی باشد و احتیاط به اعاده آن پس از غسل نباشد.
- آیه الله سیستانی: صحیح نیست و با انجام غسلی برای نماز، نمازش را اعاده کند و طواف را با غسلی دیگر از سر بگیرد، اگر قطع قبل از پایان شوط چهارم بوده است و اتمام کند اگر بعد آن بوده است.
- آیه الله مکارم: مانند مسأله سابق است.

ص: ۱۷۴

سجده واجب دارد، برای زن مستحاضه اشکال ندارد؛ ولی مقاربت شوهر (۱) با او بنا بر احتیاط واجب در صورتی حلال می‌شود که غسل کند اگر چه کارهای دیگری را که برای نماز، واجب است - مثل وضو و عوض کردن پنبه - انجام نداده باشد.

۱- آیه الله بهجت: مستحاضه متوسطه و کثیره بدون غسل‌هایی که بر آنها واجب است نمی‌تواند وارد مسجد الحرام و مسجد النبی صلی الله علیه و آله شوند. پرسشهای جدید حج، ص ۱۴، سؤال ۵۷.

آیه الله سیستانی: همه این کارها بدون غسل نیز جایز است بجز مقاربت که بنا بر احتیاط جایز نمی‌باشد.
 آیه الله گلپایگانی و آیه الله الهصافی: با انجام غسل‌های واجب همه کارها حلال می‌شود اگر چه کارهای واجب برای نماز را مثل عوض کردن پنبه انجام نداده باشد. آیه الله خوبی اضافه‌ای دارند: و بعید نیست که این کارها بدون غسل نیز جایز باشد اگر چه احتیاط در ترک است.

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که در این کارها غسل‌های واجب خود را انجام داده باشد.

ص: ۱۷۵

فصل هفتم: طواف مستحب و نماز آن**۱- استحباب طواف****اشاره**

۴۸۹ ۷۷۳- طواف- یعنی هفت دور گرد خانه کعبه گردیدن- مستحب است و بلکه هر چه شخص بتواند طواف کند خوب (۱) است. در طواف مستحب، طهارت شرط نیست.

طواف از طرف معصومین علیهم السلام و سایرین

۴۹۰ ۷۷۴- طواف از طرف معصومین علیهم السلام و خویشاوندان و غیر آنها چه مرده و چه زنده، به شرط آن که در مکه نباشند، یا معذور (۲) باشند، مستحب است.

تحیت مسجدالحرام

۴۹۱ ۷۷۵- تحیت مسجدالحرام، نماز است یا طواف کعبه؟ (۳)

عدم استحباب کمتر از هفت شوط

۴۹۲ ۷۷۶- استحباب کمتر از هفت شوط طواف ثابت نیست؛ و نیابت در یک شوط طواف مستحب، صحیح نیست، ولی می توان مجموع را به نیت چند نفر انجام داد. (۴)

۱- آیه الله مکارم: بهتر است هنگام ازدحام جمعیت برای طواف واجب، طواف مستحب را ترک کنند.

۲- آیه الله فاضل: استحباب و مشروعیت طواف مستحبی برای حاضر در مکه، هر چند معذور باشد، ثابت نشده است.

۳- آیه الله فاضل، آیه الله بهجت: انجام هر کدام، کفایت می کند.

آیت الله تبریزی: برای کسانی که از بلاد دور آمده اند، تحیت مسجدالحرام طواف است. والله العالم.

آیات عظام: خامنه‌ای، صافی، نوری، طواف است.

آیت الله مکارم: برای مسجدالحرام نماز تحیت است که مانند سایر مساجد در خود مسجد خوانده می شود.

۴- آیه الله سیستانی: نیابت در یک شوط نیز صحیح است ولی در اینصورت نباید مجموع هفت شوط را به عنوان یک طواف انجام دهد. ملحق مناسک، سؤال ۱۷۸.

آیه الله مکارم: و نیز می تواند ثواب هر شوط را به یک نفر اهدا کند.

ص: ۱۷۶

۲- شرایط طواف مستحبی**اشاره**

۴۹۳ ۷۷۷- شرایطی که در طواف واجب، رعایت آن لازم است، در طواف مستحبی نیز معتبر است مگر آنچه استثنا شده است. (۱)

عدم لزوم طهارت در طواف مستحبی

۴۹۴ ۷۷۸- طهارت از حدث اکبر و اصغر، در طواف مستحبی شرط نیست، هر چند جنب یا حیض، جایز نیست در مسجدالحرام وارد شوند، ولی اگر با غفلت یا نسیان، طواف مستحب انجام دادند، طواف آنها صحیح است.
۴۹۵ ۷۷۹- در طواف‌های مستحبی هم ختنه شرط است.

محدوده طواف مستحبی

۴۹۶ ۷۸۰- انجام طواف مستحبی در خارج از حد طواف واجب، جایز نیست (۲) مگر در مورد ضرورت.

نماز طواف مستحب و ترک آن

۴۹۷ ۷۸۱- به جا آوردن نماز طواف مستحب حتی در حال اختیار، در هر جای مسجدالحرام، جایز است، بلکه گفته‌اند می‌تواند آن را عمداً ترک (۳) کند.

۱- آیه الله سیستانی: به حسب اختلاف شرایط و احکام، موارد متفاوت می‌شود. برای شناخت آن به مناسک مراجعه شود. ملحق مناسک، ص ۲۴۴.

آیه الله فاضل: مانند این که در طواف مستحبی موالات، طهارت از حدث و خواندن نماز طواف معتبر نیست و قطع آن حتی بدون عذر جایز است و شک در عدد دورهای آن، موجب بطلان نمی‌شود و بنا را بر اقل می‌گذارند و صحیح است و قران بین دو طواف مستحب، حرام نیست بلکه مکروه است و خواندن نماز آن در هر جای مسجدالحرام در حال اختیار صحیح است.

۲- مراجعه شود به مسأله اعتبار و عدم اعتبار حدّ در طواف مسأله ۶۵۶.

۳- آیه الله بهجت: مورد تأمل است مناسک شیخ، ص ۴۷.

آیه الله خامنه‌ای، متعرض ترک نماز نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: ظاهر آن است که نماز طواف مستحب، مستحب است.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: سزاوار نیست ترک کنند.

آیه الله مکارم: ترک آن مشکل است.

ص: ۱۷۷

نماز طواف استجبایی در حال حرکت

۴۹۸ ۷۸۲- آیا خواندن نماز طواف مستحب در حال راه رفتن، جایز است؟ (۱)

شک در طواف مستحب

۴۹۹ ۷۸۳- اگر در طواف مستحب، در عدد دورها شک کند، بنابر اقل بگذارد و طوافش صحیح است.

۳- طوافهای مستحب**مقدار طواف مستحب**

در هر شبانه روز، ده مرتبه طواف (۲) مستحب است: در اول شب، سه طواف؛ در آخر شب، سه طواف؛ پس از دخولصبح، دو طواف؛ و بعد از ظهر، دو طواف.

هنگام توقف در مکه، به عدد ایام سال، طواف مستحب است، یعنی سیصد و شصت مرتبه، طواف نماید؛ و اگر این مقدار نشد، پنجاه و دو مرتبه؛ و اگر آن هم میسر نشد، هر مقداری که بتواند.

طواف وداع

۵۰۰ ۷۸۸- کسی که می‌خواهد از مکه بیرون رود، مستحب است طواف وداع انجام دهد؛ و در صورت امکان، در هر شوطی، حجرالاسود و رکن یمانی را، استلام نماید؛ و هنگامی که به مستجار رسد، مستحبات آن را بجا آورد و آنچه خواهد دعا نماید؛ بعد حجرالاسود را استلام نموده و شکم خود را به خانه کعبه بچسباند و یک دست را بر حجر و دست دیگر را به طرف درب گذاشته و حمد و ثنای الهی نماید و صلوات بر پیغمبر و آل او بفرستد و این دعا را بخواند:

۱- آیت الله خامنه‌ای و آیه الله مکارم: صحّت نماز طواف ولو نماز طواف مستحبی باشد در حال راه رفتن محل اشکال است، و احوط استقرار در حال نماز طواف مستحبی است.

آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، صافی، فاضل: مانعی ندارد.

آیت الله مکارم: زیرا ادله جواز نافله در حال حرکت، از اینجا منصرف است.

۲- آیه الله مکارم: ولی در مواقعی که ازدحام جمعیت برای طواف واجب است، بهتر است طوافهای مستحب را ترک کنند و مجال را به کسانی که طواف واجب دارند بدهند

ص: ۱۷۸

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَنَبِيِّكَ وَآمِينِكَ وَحَبِيبِكَ وَنَجِيِّكَ وَخَيْرَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ، اللَّهُمَّ كَمَا بَلَغَ رِسَالَاتِكَ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِكَ وَصَدَعَ بِأَمْرِكَ وَأَوْذَى فِي جَنْبِكَ وَعَبَدَكَ حَتَّى أَتَاهُ الْيَقِينُ، اللَّهُمَّ أَقْلِبْنِي مُقْلِحاً مُنْجِحاً مُسْتَجَاباً بِأَفْضَلِ مَا يَرْجِعُ بِهِ أَحَدٌ مِنْ وَفْدِكَ مِنَ الْمَغْفِرَةِ وَالْبَرَكَهَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالرِّضْوَانِ وَالْعَافِيَةِ».

و مستحب است وقت بیرون آمدن از باب حناطین، که مقابل رکن شامی است، بیرون رود و از خداوند متعال توفیق مراجعت را بطلبد و وقت بیرون رفتن یکدرهم خرما خریده و آن را بر فقرا تصدق نماید.

فصل هشتم: آداب و مستحبات طواف «۱»

(۱)

در حال طواف، مستحب است بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي يُمَشَى بِهِ عَلَى طَلَلِ الْمَاءِ كَمَا يُمَشَى بِهِ عَلَى جُدَدِ الْأَرْضِ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي يَهْتَرُ لَهُ عَرْشُكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي تَهْتَرُ لَهُ أَقْدَامُ مَلَائِكَتِكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي دَعَاكَ بِهِ مُوسَى مِنْ جَانِبِ الطُّورِ فَاسْتَجَبْتَ لَهُ وَأَلْقَيْتَ عَلَيْهِ مَجَبَّةً مِنْكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي غَفَرْتَ بِهِ لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ وَأَتَمَمْتَ عَلَيْهِ نِعْمَتَكَ أَنْ تَفْعَلَ بِي كَذَا وَكَذَا».

و بجای کذا و کذا حاجت خود را بطلبد.

و نیز مستحب است در حال طواف بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي إِلَيْكَ فَاقِرٌ وَإِنِّي خَائِفٌ مُسْتَجِيرٌ فَلَا تُغَيِّرْ جِسْمِي وَلَا تُبَدِّلْ إِسْمِي».

وصلوات بر محمد و آل محمد بفرستد بخصوص وقتی که به در خانه کعبه می‌رسد و این دعا را بخواند:

«سَائِلُكَ، فَاقِرٌ، مَسْكِينٌ بِبَابِكَ، فَتَصِدَّقْ عَلَيْهِ بِالْجَنَّةِ، اللَّهُمَّ الْبَيْتُ بَيْتُكَ وَالْحَرَمُ حَرَمُكَ وَالْعَبِيدُ عِبِيدُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ الْمُسْتَجِيرِ بِكَ مِنَ النَّارِ فَأَعْتَقْنِي وَوَالِدِي وَأَهْلِي وَوُلْدِي وَإِخْوَانِي الْمُؤْمِنِينَ مِنَ النَّارِ يَا جَوَادُ يَا كَرِيمٌ».

۱- آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجاء بجا آورد.

ص: ۱۸۰

و وقتی که به حجر اسماعیل رسید رو به ناودان و سر را بلند کند و بگوید:

«اللَّهُمَّ أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ وَأَجْزِنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ وَعَافِنِي مِنَ السُّقْمِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنَ الرِّزْقِ الْحَلَالِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ فَسَقَةِ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ وَشَرَّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ».

و چون از حجر بگذرد و به پشت کعبه برسد، بگوید:

«يَا ذَا الْمَنِّ وَالطَّوْلِ يَا ذَا الْجُودِ وَالْكَرَمِ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ فَضَاعِفُهُ لِي وَتَقَبَّلُهُ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ».

و چون به رکن یمانی برسد دست بردارد و بگوید:

«يَا اللَّهُ يَا وَلِيَّ الْعَافِيَةِ وَخَالِقَ الْعَافِيَةِ وَرَازِقَ الْعَافِيَةِ وَالْمُنْعِمَ بِالْعَافِيَةِ وَالْمَنَّانُ بِالْعَافِيَةِ وَالْمُتَّفَضِّلُ بِالْعَافِيَةِ عَلَيَّ وَعَلَى جَمِيعِ خَلْقِكَ يَا رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَحِيمَهُمَا صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَارْزُقْنَا الْعَافِيَةَ وَتَمَامَ الْعَافِيَةِ وَشُكْرَ الْعَافِيَةِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ».

پس سر به جانب کعبه بالا کند و بگوید:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي شَرَّفَكَ وَعَظَمَكَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَعَثَ مُحَمَّدًا نَبِيًّا وَجَعَلَ عَلِيًّا أَمَامًا».

اللَّهُمَّ اهْدِ لَهُ خِيَارَ خَلْقِكَ وَجَنَّتَهُ شِرَارَ خَلْقِكَ».

و چون میان رکن یمانی و حجر الأسود برسد، بگوید:

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ».

و در شوط هفتم وقتی که به مستجار (۱) رسید مستحب است دو دست خود را بر دیوار خانه بگشاید و شکم و روی خود را به دیوار

کعبه بچسباند و بگوید:

«اللَّهُمَّ الْبَيْتُ بَيْتُكَ وَالْعَبْدُ عَبْدُكَ وَهَذَا مَكَانُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ النَّارِ».

پس به گناهان خود اعتراف نموده و از خداوند عالم آمرزش آن را بطلبد که ان شاء الله تعالی مستجاب خواهد شد، بعد بگوید:

۱- مستجار در پشت کعبه در نزدیک رکن یمانی برابر در خانه کعبه قرار دارد.

ص: ۱۸۱

«اللَّهُمَّ مِنْ قَبْلِكَ الرُّوحَ وَالْفَرْجَ وَالْعَافِيَةَ. اللَّهُمَّ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ فَضَاعِفُهُ لِي وَاعْفِرْ لِي مَا أَطَّلَعْتَ عَلَيْهِ مِنِّي وَخَفِيَ عَلَيَّ خَلْقِكَ أَسْتَجِيرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ».

و آنچه خواهد دعا کند و رکن یمانی را استلام کند و به نزد حجر الأسود آمده و طواف خود را تمام نموده و بگوید:
«اللَّهُمَّ قَنِّعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ لِي فِيهَا آتَيْتَنِي».

و برای طواف کننده مستحب است در هر شوط، ارکان خانه کعبه و حجر الأسود را استلام نماید و در وقت استلام حجر بگوید (۱):
«أَمَانَتِي أَدِيْتُهَا وَمِيثَاقِي تَعَاهَدْتُهُ لِتَشْهَدَ لِي بِالْمُؤَافَاةِ».

۱- آیه الله مکارم: انجام بعضی از این مستحبات در زمان ما و در ازدحام جمعیت برای بسیاری از مردم غیر ممکن است، بنابراین آنچه را ممکن است انجام می‌دهد و آنچه را نمی‌توان انجام داد، هرگاه نیت انجام آن را داشته باشد، خداوند مطابق نیتش پاداش به او خواهد داد، بنابراین اصرار بر مزاحمت دیگران نباید داشته باشد.

ص: ۱۸۳

باب سوم: نماز طواف**اشاره**

- ۱- زمان نماز طواف ۱۸۵
- ۲- مکان نماز طواف ۱۸۶
- برخی از احکام نماز طواف ۱۹۲
- ۱- احکام شك و خلل ۱۹۲
- ۲- احکام قرائت نماز طواف ۱۹۵
- ۳- نماز طواف مستحب ۱۹۹
- مستحبات نماز طواف ۲۰۰
- وچوب، زمان، مکان و کیفیت سعی ۲۰۳

فصل اول: زمان و مکان نماز طواف

۱- زمان نماز طواف

اشاره

۷۸۹۵۰۱- بعد از تمام شدن طواف، خواندن دو رکعت نماز، واجب است.

مبادرت به نماز طواف

۷۹۰۵۰۲- بعد از طواف- بنا بر احوط (۱) مبادرت به نماز، لازم است.

فاصله بین طواف و نماز

۷۹۱۵۰۳- میزان در فاصله بین طواف و نماز آن، مبادرت عرفیه است؛ (۲) و در هر صورت، با تأخیر نماز، اعاده طواف لازم نیست.

(۳)

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بایستی بعد از طواف مبادرت به نماز کند، که در عرف نگویند بین آنها فاصله شده و آیه الله خویی اضافه نموده‌اند که: فصل بین طواف و نماز طواف مبطل طواف است.

آیه الله خامنه‌ای: نباید بین طواف و نماز آن فاصله شود.

آیه الله سیستانی: به این معنی که به نظر عرف بین آن دو فاصله‌ای نباشد ولی فاصله به مقدار ده دقیقه برای استراحت یا یافتن جای مناسب و مانند آن اشکال ندارد ولی کاری دیگر مانند نماز قضا به احتیاط واجب نباید انجام دهد. و اگر عمداً اخلال به مبادرت نمود، احتیاطاً طواف را هم اعاده کند.

آیه الله فاضل: اقوی مبادرت به نماز است و در صورتی که عالماً و عامداً اخلال به فوریت کند. ظاهراً طواف باطل می‌شود.

۲- آیه الله سیستانی: به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله فاضل: ظاهراً مقدار فاصله مخلّ به موالات عرفیه نسبت به افراد و هنگام ازدحام و غیر آن فرق می‌کند. و به طور کلی فاصله از ده تا پانزده دقیقه برای استراحت و رفع خستگی و تطهیر مخلّ نیست. و اگر عمداً موالات را به هم زد احتیاطاً طواف را هم اعاده کند.

۳- آیه الله تبریزی: با فوت موالات عرفی، احتیاطاً نماز را بخواند و بعد طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله خویی: باید اعاده نماید. استفتائات

ص: ۱۸۶

۷۹۲ ۵۰۴- بین طواف و نماز آن، احتیاط در مبادرت به نماز و ترک نماز مستحبی و عبادت مستحبی دیگر است. (۱)

نماز با فاصله از مقام و میزان عدم اعاده

۷۹۳ ۵۰۵- در صورتی که انجام نماز طواف در نزدیک مقام، ممکن نباشد و در فاصله دورتر بجا آورده شود، اگر تا بعد از فوت موالات عرفیه بین طواف و نماز آن، عذر باقی بوده، اعاده نماز طواف، واجب نیست. (۲)

تزاحم نماز طواف با فریضه

۷۹۴ ۵۰۶- اگر خواندن نماز طواف، موجب فوت وقت نماز یومیّه شود، باید اول، نماز یومیّه را بخواند.

۲- مکان نماز طواف

لزوم رعایت «نزد» و «خلف مقام»

۷۹۶ ۵۰۷- واجب است که نماز طواف، (۳) «نزد مقام ابراهیم»، و بنا بر احتیاط (۴) واجب، «پشت مقام» بجا آورده شود، به گونه‌ای که سنگ مقام، بین نماز گزار و خانه کعبه واقع شود؛ و بهتر آن است که هر چه

۱- آیه الله بهجت: اشکال ندارد اگر مخّل به فوریت عرفیه نباشد.

آیه الله گلپایگانی: احتیاط در ترک آن و مبادرت به نماز طواف است.

آیه الله خامنه‌ای: واجب است میان طواف و نماز طواف فاصله نیفتد و صدق فاصله امر عرفی است و بعید نیست به اندازه خواندن نماز یومیّه یا نافله مختصر اشکالی نداشته باشد.

۲- آیه الله بهجت: به احتیاط در مسأله ۸۰۰ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: در هر صورت اعاده لازم نیست.

آیه الله الهی‌صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چه خوب است.

۳- آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط واجب نزد مقام واقع شود. مناسک، مسأله ۱۱۰.

۴- آیه الله تبریزی: احوط بلکه اظهر آن است ....

آیه الله خامنه‌ای: واجب است این نماز پشت مقام نزدیک به آن خوانده شود به شرط این که مزاحمت برای دیگران نباشد هر چند بعید نیست که در هر نقطه‌ای از مسجد الحرام که نماز پشت مقام بر آن صدق کند صحیح و مجزی باشد.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: اظهر آن است ....

آیه الله مکارم: واجب است نماز طواف را در صورت امکان پشت مقام ابراهیم علیه السلام بجا آورد.

ص: ۱۸۷

ممکن باشد، نزدیکتر بایستد، ولی به گونه‌ای که با دیگران مزاحمت نکند.

میزان صدق خلف

۷۹۷ ۵۰۸- هنگام ازدحام و غیر آن، صدق «خلف»، به نظر عرف است. (۱)

مقصود از نماز نزد مقام

۷۹۸ ۵۰۹- مقصود از نماز طواف نزد مقام، پشت مقام است و شامل دو طرف مقام نمی‌شود. (۲)

موارد ازدحام و نماز در طرفین مقام

۷۹۹ ۵۱۰- اگر ازدحام به گونه‌ای باشد که اگر بخواند خلف مقام بایستد- به خاطر فاصله زیاد- «نزد مقام» صدق نمی‌کند، (۳) باید نماز را در یکی از دو طرف مقام «(۴) که «نزد مقام» صدق کند، به‌جا آورد.

۱- آیه الله مکارم: به هنگام ازدحام مانعی ندارد.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: اگر نتواند پشت مقام و نزدیک آن نماز بخواند، احتیاطاً هم در یکی از دو طرف مقام و هم پشت مقام و دور از آن نماز بخواند.

۲- آیه الله بهجت: به احتیاط مذکور در مسأله ۷۹۶ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: مگر این که نتواند پشت مقام انجام دهد.

۳- آیه الله خامنه‌ای: کافی است در هر نقطه‌ای که خلف صدق کند گرچه از مقام دور باشد.

آیه الله نوری: در هر نقطه‌ای از مسجد الحرام نماز طواف را بخواند مجزی است هر چند بهتر است که نسبت به مقام حضرت ابراهیم، الأقرب فالأقرب را مراعات کند.

۴- آیه الله بهجت: در صورت عدم تمکن و بعد مفرط، در یکی از دو جانب آن بجا آورد.

آیه الله تبریزی: نماز باید پشت مقام باشد و در نزدیکی آن و در صورت عدم تمکن از نزدیکی مقام، با مراعات الأقرب فالأقرب به مقام بنا بر احتیاط، پشت مقام می‌تواند بجا آورد.

آیه الله خویی: در صورت عدم تمکن از نماز نزدیک مقام، می‌تواند با رعایت الأقرب فالأقرب دورتر نماز بخواند ولی به هر حال باید پشت مقام باشد. المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۲۵.

آیه الله سیستانی: و اگر نتواند پشت مقام و نزدیک به آن بجا آورد، احتیاط واجب آن است که هم آن را در نزدیکی اش؛ چه در سمت راست باشد و یا چپ، و هم دور از آن ولی پشت مقام بجا آورد و اگر نتواند آن دو را بجا آورد، هر کدام که ممکن است انجام دهد و اگر نتواند هیچکدام را انجام دهد، در هر جای مسجد که شده انجام دهد و بنا بر احتیاط مستحب رعایت کند هر چه به مقام نزدیکتر باشد و اگر پس از آن، تا زمانی که وقت سعی تنگ شود توانست نزدیک به مقام و پشت آن نماز را اعاده کند،

احتیاط مستحب اعاده آن است. مناسک، ص ۲۴۵.

حکم نماز با دوران بین طرفین بعید و پشت بعید

۵۱۱-۸۰۰- اگر نماز در یکی از دو طرف مقام (۱) که «نزد مقام»، صدق کند، هم ممکن نشود، باید (۲) فاصله سه مکان:- دو طرف و پشت مقام (۳) را با مقام بسنجد که:

اگر هر سه طرف مساوی باشند، در پشت مقام نماز بخواند و در دو طرف، کافی نیست؛

و اگر دو طرف، به مقام نزدیک‌تر از پشت مقام باشند، ولی بر هیچ کدام از دو طرف، «نزد مقام» صدق نکند، جایز بودن اکتفا به پشت مقام، بعید نیست؛ لکن احتیاط آن است که یک نماز در پشت مقام و یک نماز در یکی از دو طرف با ملاحظه نزدیکتری آن بخواند.

و احوط (۴) اعاده نماز است در صورت امکان در نزد و خلف مقام تا وقتی که وقت (۵) برای سعی تنگ نشده است.

مکان نماز طواف کسانی که در طبقه بالا طواف می‌کنند

۵۱۲-۸۰۰/۲- مکان نماز طواف برای افرادی که به دلیل عذر، طواف را از طبقه بالا- انجام می‌دهند، کجاست و وظیفه ایشان چیست؟ (۶)

- ۱- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.
- ۲- آیه الله بهجت: و اگر آن هم ممکن نباشد، مراعات می‌کند الأقرب فالأقرب به سوی خلف مقام و دو جانب آن راه، با رعایت احتیاط، در صورت دوران امر بین بعض مراتب خلف و اخذ جانبین به جمع در نماز بلکه به اعاده، پس از تمکن از نماز در پشت سر، اگرچه در آخر وقت امکان باشد و نماز طواف مستحب در هر جای مسجد باشد جایز است. مناسک، ص ۱۱۸.
- ۳- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: حکم آن در مسأله قبل گذشت.
- آیه الله خامنه‌ای: نماز خواندن در دو طرف راست یا چپ مقام در صورت تمکن از خلف گرچه دور باشد کافی نیست.
- آیه الله فاضل: احوط نماز خلف مقام است.
- ۴- آیه الله فاضل: اولی اعاده نماز است.
- آیه الله گلپایگانی: بهتر آن است که هر وقت توانست نماز را دوباره پشت مقام رجاء بخواند.
- ۵- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اعاده لازم نیست. المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۵۲.
- ۶- آیه الله بهجت: در صورت امکان باید در پایین در نزد و خلف به جا آورند، و در صورت عدم امکان با رعایت الاقرب فالاقرب کفایت می‌کند.
- آیه الله سیستانی: اگر طبقه دوم پایین‌تر از کعبه مشرفه نباشد، طواف از آن صورت شرعی ندارد؛ و بر فرض صحت طواف، باید نماز طواف را نزدیک مقام ابراهیم و در جهت پشت آن به جا آورد و در صورت عدم امکان، تفصیل مذکور در مناسک جاری است.
- آیه الله فاضل: اگر می‌توانند بلافاصله و بدون عسر و حرج پایین بیایند، باید پایین بخوانند و الا در همان بالا بخوانند و کفایت می‌کند.

آیه الله مکارم: در صورت امکان، در طبقه پایین پشت مقام ابراهیم نماز را به جا آورند؛ و اگر ممکن نیست در همان طبقه بالا در سمت پشت مقام ابراهیم بجا آورند.

حکم ازدحام و عدم امکان رعایت خلف

۵۱۳ ۸۰۱- در مواقع ازدحام، اگر امکان دارد (۱) و محذوری در بین نیست، باید خلف و نزد مقام، نماز خوانده شود؛ ولی اگر به خاطر ازدحام، به جا آوردن نماز نزدیک مقام، ممکن نباشد، با فرض اضطرار، (۲) نماز در فاصله دورتر، و مراعات الأقرب فالأقرب- که بیان آن در دو مسأله سابق گذشت- (۳) مانع ندارد.

۵۱۴ ۸۰۲- در هنگام ازدحام و یا تشکیل صفوف نماز صبح، مأمورین مسجد الحرام از انجام نماز طواف در خلف مقام، به ویژه برای خانم‌ها ممانعت می‌کنند و افراد را مورد توهین و یا ضرب و شتم قرار می‌دهند؛ در چنین شرایطی، آیا نماز خواندن در محدوده مقابل رکن حجر تا مقابل رکن عراقی کافی است؟ (۴)

۱- آیه الله فاضل: ولو با کمک دیگران.

آیه الله نوری: گفتیم که در موقع ازدحام، نماز طواف در خلف مقام لازم نیست.

۲- آیه الله بهجت: و گذشت رعایت احتیاط در ذیل مسأله ۸۰۰.

آیه الله نوری: در صورت ازدحام، در غیر پشت مقام مانعی ندارد.

۳- مراجعه شود به مسائل ۷۹۶ تا ۸۰۰.

آیه الله مکارم: یعنی دورتر بجا آورد و از این که چند نفر در اطراف او حلقه بزنند اجتناب کند که موجب مزاحمت برای طواف کنندگان است و نماز او خالی از اشکال نیست.

۴- آیه الله بهجت: در طواف واجب به اندازه خواندن نماز صبح ضروری به مبادرت عرفیه نمی‌زند؛ لذا به همان نحو که در مناسک ذکر شده بجا آورده شود.

آیه الله تبریزی: نماز طواف باید خلف مقام ابراهیم علیه السلام خوانده شود با رعایت الأقرب فالأقرب و اگر نزدیک مقام ممکن نیست، خلف مقام در مکان دورتری خوانده می‌شود.

آیه الله خامنه‌ای: نماز طواف باید پشت مقام ابراهیم خوانده شود مشروط بر این که مزاحمت برای دیگران نباشد و در صورتی که به خاطر ازدحام و یا کثرت طواف کنندگان، امکان اقامه نماز، نزدیک مقام نیست می‌توان در مکان‌های دورتر بجا آورد.

آیه الله سیستانی: کافی نیست بلکه اگر ممکن باشد- با فرض این که دو سوی مقام هم میسور نیست- باید پشت مقام هر چند دور انجام دهند و اگر ممکن نشد هر جای مسجد می‌توانند بخوانند.

آیه الله الهی صافی: نماز طواف واجب باید در پشت مقام ابراهیم علیه السلام خوانده شود و خواندن نماز در محدوده مذکور با عدم صدق خلف مقام کافی نیست.

آیه الله فاضل: تا محدوده‌ای که از دو طرف مقام، صدق «صلاة خلف المقام» بنماید اشکالی ندارد. بنابراین، در چنین فرضی نماز طواف صحیح است ولو در نزدیکی دیوار چاه زمزم.

آیه الله مکارم: در صورتی که راهی جز این نباشد کفایت می‌کند.

آیه الله نوری: نماز طواف در مسجد الحرام در هر حال بلا اشکال است.

حکم نماز طواف در حجر اسماعیل

۵۱۵-۸۰۴- اگر شخصی نماز طواف را، به اعتقاد این که حجر اسماعیل، مقام ابراهیم است، در حجر اسماعیل خوانده، باید نماز را اعاده کند ولو این که بعد از تقصیر متوجه شده باشد. (۱)

محاذات زن و مرد در نماز طواف

۵۱۶-۸۰۶- محاذات زن و مرد هنگام نماز طواف، بهصحت نماز ضرر نمی‌زند. (۲) ۵۱۷-۸۰۶/۲- گاهی اوقات اگر نماز گزار بخواهد نماز طواف را نزد مقام یا پشت آن بجا آورد، طواف کنندگان به او تنه می‌زنند و از حال نماز خارج می‌شود، آیا می‌تواند در فاصله دورتری نماز را بجا آورد؟ (۳)

۱- آیه الله مکارم، آیه الله فاضل: و اعاده اعمال بعد لازم نیست.

۲- آیه الله فاضل: باید رعایت عدم تقدّم زن از مرد و عدم محاذی بودن آنان بشود. بلی چنانچه زن از اهل سنت باشد یا تأخیر نماز طواف موجب به هم خوردن موالات عرفیه شود یا مستلزم عسر و حرج باشد رعایت این شرط لازم نیست.

۳- آیه الله گلپایگانی: در صورتی که محلی خالی از تنه زدن فراهم نشود ولو با کمیصبر که منافی با مبادرت به نماز نباشد عقب‌تر نماز خواندن مانعی ندارد.

آیه الله بهجت: مجرد تنه زدن مسقط تکلیف نیست، بلی در صورت تعدّر بتفصیلی که در مناسک ذکر شده عمل شود.

آیه الله تبریزی: در فرض مذکور نماز را پشت مقام و در فاصله دورتری بجا می‌آورد.

آیه الله خامنه‌ای: باید نماز طواف را خلف مقام ابراهیم، نزدیک آن بخواند به شرط این که مزاحمت برای دیگران نباشد و اگر نمی‌تواند خلف مقام ولو دورتر بخواند بعید نیست اکتفا به خواندن آن در هر جای مسجد الحرام که نماز پشت مقام بر آن صدق کند.

آیه الله سیستانی: جواب از مسایل قبل معلوم شد.

آیه الله الهصافی: در مواقع مذکوره اگر طرفین مقام هم همین محذور را دارد می‌تواند در فاصله دورتری با رعایت الأقرب فالأقرب بخواند.

آیه الله فاضل: اگر اطمینان دارد که طواف کنندگان مانع از انجام نماز کامل او می‌باشند در اینصورت می‌تواند در فاصله دورتری نماز بخواند.

آیه الله مکارم: در فرض سؤال می‌تواند در فاصله دورتری به طوری که مقام بین او و کعبه واقع شود نماز بخواند.

آیه الله نوری: نماز طواف در هر جای مسجد، جایز است.

فصل دوم: برخی از احکام نماز طواف

۱- احکام شک و خلل در نماز طواف

فراموشی نماز طواف

۵۱۸ ۸۰۷- اگر شخصی نماز طواف واجب را فراموش کند، باید هر وقت که یادش آمد، در خلف و نزد مقام ابراهیم بجا آورد.

عدم لزوم اعاده اعمال مترتبه با فراموشی نماز

۵۱۹ ۸۰۸- شخصی که نماز را فراموش کرده و سایر اعمال را به جا آورده، اعاده آنها ظاهراً لازم نیست، اگرچه احتیاط استجابی، در اعاده است.

۵۲۰ ۸۰۹- اگر برگشتن به مسجدالحرام برای شخصی که نماز را فراموش کرده، مشکل باشد، باید هر جا «(۱) یادش آمد آن را بجا آورد، اگرچه در شهر دیگر باشد؛ و برگشتن لازم (۲) نیست، اگرچه آسان باشد.

۱- آیه‌الله‌خامنه‌ای: اگر از مکه دور نشده و برگشتن و انجام نماز در محلش برای او مشکل نیست، باید برگردد به مسجدالحرام و در محلش بجا آورد و اگر از مکه دور شده در همانجایی که یادش آمد بجا آورد.

آیه‌الله سیستانی: اگر بعد از بیرون رفتن از مکه یادش بیاید، احتیاط واجب آن است که برگردد و نزد مقام نماز بجا آورد و اگر برگشتن برای او مشقت دارد نماز را در همان موضعی که یادش آمده انجام دهد و لازم نیست برای انجام نماز به حرم برگردد، گرچه میسور باشد.

آیه‌الله فاضل: اگر در منی باشد مخیر است بین خواندن نماز در منی و استنابه و الا در هر جا که هست همانجا نماز بخواند گرچه جواز گرفتن نایب هم بعید نیست.

۲- آیه‌الله بهجت: و احوط آن است برگردد به حرم اگر دشوار نباشد و آنها را بجا آورد و بعضی در صورت تعذر برگشتن به مقام، استنابه را لازم دانسته‌اند بنابراین احوط جمع است میان قضای آنها، در هر جا که متذکر شود و گرفتن نایب که آنها را در مقام بجای آورد. مناسک شیخ، ص ۴۸.

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: احوط و اولی این است برگشته و نماز را در حرم بجا آورد.

آیه‌الله‌الهی‌عزازی، آیه‌الله گلپایگانی: و بهتر است نایب هم بگیرد تا خلف مقام برای او بجا آورد.

آیه‌الله فاضل: برگشتن مطابق احتیاط است ولی واجب نیست.

آیه‌الله مکارم: منظور برگشتن به حرم، خارج از مسجدالحرام است.

ص: ۱۹۳

اشتراک حکم جاهل و ناسی در ترک نماز

۵۲۱-۸۱۰- احکامی که برای نسیان نماز طواف ذکر شد، در فرض جهل نیز جاری است.

تذکر فراموشی نماز در سعی

۵۲۲-۸۱۱- اگر نماز طواف را فراموش کند و در بین سعی متذکر شود، از همانجا سعی را رها کند و برگردد، دو رکعت نماز را بخواند، بعد از آن، سعی را از همانجا (۱) تمام کند.

تقصیر بدون نماز و سعی

۵۲۳-۸۱۲- اگر شخصی طواف عمره را بجا آورده و بدون نماز و سعی، تقصیر کند، باید نماز و سعی را بجا آورد؛ و با فرض جهل (۲) یا نسیان، اعاده تقصیر لازم نیست اگرچه احوط است. (۳)

قضای نماز طواف از طرف میت

۵۲۴-۸۱۳- اگر کسی نماز طواف را بجا نیاورد و بمیرد، واجب است بر پسر بزرگ (۴) او، که آن را- با رعایت تفصیل در کتاب «صلات»- قضا کند.

- ۱- آیه اللّٰه صافی، آیه اللّٰه گلبایگانی: در صورت تجاوز از نصف، بقیه سعی را و در کمتر از نصف، همه آن را مجدداً بجا آورد.
- ۲- آیه اللّٰه بهجت، احتیاطاً تقصیر را هم اعاده کند.
- ۳- آیه اللّٰه تبریزی، آیه اللّٰه خویی: اعاده تقصیر نیز لازم است.
- آیه اللّٰه سیستانی: اگر فاصله زیاد شده است، به احتیاط واجب باید طواف را اعاده کند و در عمره مفرده باید پس از سعی، تقصیر را نیز اعاده کند.
- آیه اللّٰه گلبایگانی: و تقصیر نماید و با فرض جهل و نسیان کفاره ندارد.
- آیه اللّٰه فاضل: و مستحب است تقصیر را اعاده کند.
- ۴- آیه اللّٰه بهجت: بر ولی او لازم است آن را قضا کند.
- آیه اللّٰه سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید پسر بزرگترش، آن را از طرف پدر قضا کند. مناسک، مسأله ۳۳۰.
- آیه اللّٰه مکارم: و اگر دیگری نیز بجا آورد کفایت می کند.

ص: ۱۹۴

حکم شک و ظن در نماز طواف

۵۲۵ ۸۱۴- شک در رکعات نماز طواف، موجب بطلان نماز است؛ (۱) ولی اعتبار ظن در (۲) رکعات، بعید نیست؛ و در ظن در افعال (۳) احتیاط شود.

نماز با وضوی باطل و انجام اعمال بعدی

۵۲۶ ۸۱۵- اگر شخصی بعد از طواف، نمازش را بی وضو خوانده و سعی و تقصیر را انجام داده، باید نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند. (۴)

شروع نماز با احتمال هل خوردن

۵۲۷ ۸۱۶- شروع نماز طواف با احتمال حرکت و هل خوردن، در صورتی که باصحت خاتمه یابد، مانعی ندارد. (۵)

اتحاد نماز طواف و یومیه از جهت احکام نجاست

۵۲۸ ۸۱۷- نماز طواف از حیث احکام نجاست و محمول نجس (۶) و سایر احکام، حکم نمازهای یومیه را دارد. (۷)

۱- آیه الله بهجت: بعد از استقرار آن به تروی علی الأحوط، و اظهار اعتبار ظن در رکعات است مثل ظن در افعال؛ چه ظن به وجود باشد یا عدم به مصحح باشد یا مبطل به رکن باشد یا غیر آن، در محل شک و یا نسیان باشد یا خارج از محل. پس لوازم آن از تدارک یا بطلان یا عدم تدارک را مترتب می کند، اگر چه احتیاط در اعاده است فی الجمله، در صورت تعلق ظن به فعل که تدارک نمی کند مگر در موردی که انجام دادن آن مبطل نباشد یقیناً وسیله ۲۳۹ و ۲۴۷.

۲- آیه الله مکارم: احتیاط واجب اعاده بعد از اتمام است.

۳- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: ظن در افعال حکم شک را دارد.

آیه الله گلپایگانی، آیه الله فاضل: ظن در افعال معتبر است.

۴- آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب باید طواف را نیز اعاده کند.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: در فرض مذکور باید نماز را اعاده کند و سعی و تقصیر او صحیح است. لکن احتیاط مؤکد در اعاده سعی و تقصیر نیز می باشد.

۵- آیات عظام خامنه‌ای، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: اگر به امید این که بتواند نماز را صحیحاً انجام دهد شروع نماید و صحیحاً تمام کند مانعی ندارد.

۶- آیه الله فاضل: و متنجسی.

۷- آیه الله فاضل: هر گاه متنجسی باشد که نمی تواند با آن ستر عورت کند معفو است. و اگر می تواند با آن ستر عورت کند و یا

اعیان نجسه باشد محل اشکال است.

آیه الله خوئی، آیه الله سیستانی: محمول متنجس در طواف نیز اشکال ندارد. مناسک عربی، مسأله ۲۹۷.

آیه الله مکارم: لباسهایی که به تنهایی ستر عورت نمی‌کند، در طواف و نماز آن اشکالی ندارد و نیز محمول نجس و متنجس.

ص: ۱۹۵

۲- احکام مربوط به قرائت نماز طواف

اشاره

۵۲۹ ۸۱۸- در نماز طواف، خواندن هر سوره‌ای غیر از سوره‌های سجده، (۱) جایز است؛ و خواندن سوره «قل هو الله احد» بعد از «حمد»، در رکعت اول، و سوره «قل یا ایها الکافرون» در رکعت دوم، مستحب است.

۵۳۰ ۸۱۹- جهر و اخفات در نماز طواف، جایز است.

لزوم یادگیری قرائت

۵۳۱ ۸۲۰- بر هر مکلفی یادگیری نماز و تصحیح قرائت و ذکرهای نماز، واجب است تا بتواند تکلیف الهی را، صحیح بجا آورد، خصوصاً کسی که می‌خواهد به حج برود؛ چون بعضی گفته‌اند (۲) اگر نماز درست نباشد، عمره و حج باطل است؛ پس بر اساس این قول، علاوه بر آن که حَجَّةُ الْاِسْلَام بر ذمه باقی می‌ماند، ممکن است محرمات احرام- مثل زن و چیزهای دیگر حلال نشود. «(۳)

انکشاف اشتباه در قرائت با اطمینان به صحت

۵۳۲ ۸۲۱- اگر کسی مطمئن باشد قرائت یا ذکری که در نماز می‌گوید درست است و نماز طواف را

۱- آیه الله سیستانی: قرائت سوره‌های سجده در نماز جایز است، ولی اگر سجده را انجام داد نماز باطل می‌شود مگر این که سهواً سجده کند و اگر سجده نکند نماز صحیح است ولی گناه کرده است و اگر قبل از آیه سجده، به سوره‌ای دیگر عدول کند اشکال ندارد هر چند عمداً شروع کرده باشد.

۲- آیه الله تبریزی: اگر با فرض تمکن به طور ملحون نماز بخواند نمازش باطل است مگر این که جاهل قاصر یا معتقد بهصحت قرائت باشد و در فرض تعمد حجش باطل می‌شود.

آیه الله خوئی: اگر در زمانی که نماز خواند می‌توانست صبر کند و قرائتش را تصحیح نماید و مع ذلك با قرائت ملحون نماز بخواند نمازش باطل است مگر جاهل قاصر باشد و در فرض تعمد حجش باطل می‌شود.

۳- آیه الله مکارم: البته دقت‌های علمای تجوید شرط نیست همین اندازه که عربی صحیح صدق کند کافی است.

ص: ۱۹۶

همان گونه بخواند، بعد معلوم شود که اشتباه بوده است، با فرض این که احتمال غلط بودن آن را نمی‌داده، نمازش صحیح است. (۱)

حکم عاجز از قرائت صحیح

۵۳۳ ۸۲۲- اگر کسی نتواند قرائت یا ذکرهای واجب را یاد بگیرد، باید نماز را به هر ترتیبی که می‌تواند، خودش بجا آورد و کفایت می‌کند؛ و اگر با تلقین می‌تواند صحیح بخواند و ممکن باشد، کسی را بگمارد که نماز را به او تلقین کند؛ و احتیاط مستحب آن است که در مقام ابراهیم، به شخص عادل و اقتدا کند، (۲) ولی به جماعت اکتفا نکند؛ چنانکه نایب گرفتن نیز کافی نیست. (۳)

۱- آیه الله بهجت: باطل است و باید نماز را به طور صحیح اعاده کند.

آیه الله خویی: اگر جاهل قاصر باشد صحیح است. مناسک، مسأله ۳۳۶.

آیه الله سیستانی: اگر در اشتباه خود معذور بوده، نمازش صحیح است و اگر معذور نبوده باید اعاده نماید.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: عمل او صحیح است و لکن نماز طواف را قضا کند.

۲- آیه الله بهجت: و اگر ممکن شود نماز طواف را در مقام به جماعت بخواند و در صورت عدم امکان جماعت، عمل به وظیفه یومیه کافی است مناسک، س ۱۰۵.

۳- آیه الله خامنه‌ای: مشروعیت جماعت در نماز طواف ثابت نیست، پس به هر نحو می‌تواند خودش بخواند و احتیاطاً نایب هم بگیرد.

آیه الله سیستانی: اگر نتواند قرائت خود را تصحیح کند، هر چند در اثر مسامحه و سهل انگاری، ولی مقدار زیادی از سوره حمد را بتواند به طور صحیح بخواند، خواندن حمد به همین صورت کافی است و اگر نتواند، به احتیاط واجب مقداری از قرآن را که می‌تواند صحیح بخواند به آن اضافه کند و اگر نتواند، تسبیح بگوید و اگر وقت برای یاد گرفتن همه حمد نباشد اگر به مقدار معتدبه یاد بگیرد کافی است و اگر نتواند، مقداری از قرآن را بخواند که عرفاً قرآن خواندن صدق کند و اگر نتواند، تسبیح بگوید و اما سوره از جاهلی که نتواند یاد بگیرد ساقط است.

آیه الله وحید: هر گاه در قرائت نماز گزار غلطی باشد، چنانچه متمکن از تصحیح آن نباشد، بدون اشکال آنچه از قرائت غلط بلد است، برای او کافی است، و چنانچه متمکن از تصحیح آن باشد، باید قرائت خود را تصحیح نماید و می‌تواند به این اکتفا کند که هنگام نماز، قرائت صحیح را با تلقین دیگری به جا آورد؛ و اگر هیچ کدام از این را نتواند تا زمانی که وقت برای تصحیح تنگ شود، باید نماز را با همان قرائت غلط بخواند و بنا بر احتیاط واجب آن را به جماعت هم به جا آورد و نایب هم برای آن بگیرد. مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۷۰

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر یاد گرفتن قرائت و احکام واجبه نماز ممکن نشود، نماز طواف را به جماعت بخواند ولی اکتفا به آن اشکال دارد و واجب است به طور فردی نیز بخواند و اگر نایب هم بگیرد جهت نماز، بهتر و مطابق با احتیاط است. مناسک فارسی، ص ۸۱، مسأله ۱۱۳.

آیه الله مکارم: نماز جماعت و گرفتن نایب لزومی ندارد و مشروعیت جماعت در نماز طواف ثابت نیست.

ص: ۱۹۷

جماعت در نماز طواف

۵۳۴ ۸۲۳- صحت جماعت در نماز طواف، محل اشکال است. با این فرض، کسی که قرائتش صحیح نیست، مستحب است احتیاطاً آن را به جماعت بخواند و نباید به آن اکتفا کند. (۱) و احتیاط (۲) در تمائل نماز ماموم، با امام جماعت است.

اقتدای نماز طواف به یومیه

۵۳۵ ۸۲۴- صحت اقتدای نماز طواف به نماز یومیه، محل اشکال است. (۳)

صبر برای تصحیح قرائت

۵۳۶ ۸۲۵- اگر شخصی با احرام عمره وارد مکه شود و قرائت نماز او صحیح نباشد، لازم نیست که تا آخر وقت در احرام بماند و نمازش را اصلاح کند؛ و اگر بعد از طواف تا قبل از فوات موالات عرفیه بین طواف و نماز، نتواند غلطهای خود را درست کند، به هر نحو می‌تواند نماز بخواند. (۴)

- ۱- آیه الله بهجت: جماعت در نماز طواف واجب، مستحب است وسیله، ص ۲۸۵.
- آیه الله الصافی، آیه الله گلپایگانی: خواندن نماز به جماعت، احوط است ولی نباید به آن اکتفا شود.
- آیه الله مکارم: بهتر ترک این احتیاط است.
- ۲- آیه الله بهجت: گذشت استحباب جماعت در نماز طواف واجب، و همچنین می‌تواند اقتدا کند در طواف مستحب با طواف واجب امام ذخیره ۲، ص ۲۳۵ و ص ۲۱۷.
- آیه الله تبریزی، سیستانی: برای رعایت احتیاط باید به نماز طواف واجب اقتدا کند.
- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: مشروعیت جماعت در نماز طواف ثابت نیست.
- آیه الله خوبی: جماعت در هیچ یک از نمازهای مستحبی بالاصاله مشروع نیست. و همچنین بنابر احتیاط وجوبی نماز طواف را به نمازهای یومیه و بالعکس جایز نیست اقتدا کند و نماز طواف به نماز طواف واجب مانعی ندارد.
- آیه الله الصافی، آیه الله گلپایگانی: جماعت در نماز مستحبی مشروع نیست و اگر امکان داشت به نماز طواف واجب اقتدا کند و الا به نماز یومیه به رجاء مطلوب واقع شدن. مناسک عربی، ص ۱۱۸.
- ۳- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: مشروعیت جماعت در نماز طواف مطلقاً محل اشکال است.
- ۴- آیه الله بهجت: اگر عسر و حرج ندارد صبر کند و یا به جماعت بخواند، چنانکه در ذیل ۷۸۹ گذشت.
- آیات عظام تبریزی، خوبی، صافی: اگر برای او امکان داشته باشد که قرائت را تصحیح نماید لازم است تا آخر وقت صبر کند. مناسک عربی، مسأله ۳۳۱.
- آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید تأخیر بیندازد تا قرائتش را تصحیح نماید.

آیه الله فاضل: اگر می‌تواند قرائتش را تصحیح کند باید طواف را تا ضیق وقت تأخیر بیندازد مگر این که بقای در احرام موجب عسر و حرج شود و ملاک در ضیق وقت آن است که حتی به مقدار واجب رکنی عرفه نرسد.

آیه الله مکارم: لازم استصبر کند مگر آن که عسر و حرج باشد.

نظر سایر آیات عظام در مسأله ۸۲۲ آمده است.

ص: ۱۹۸

مسامحه در یادگیری قرائت

۵۳۷ ۸۲۶- اگر کسی از روی بی‌مبالاتی، در یاد گرفتن قرائت و ذکر واجب نماز، مسامحه کند تا وقت تنگ شود، باید نماز را به هر نحو که می‌تواند، بخواند و صحیح است، ولی معصیت کار است؛ و احتیاط آن است که به دستور مسأله ۸۲۲ عمل کند. (۱)

جواز عمره مستحبی با قرائت غلط

۵۳۸ ۸۲۷- انجام عمره مفرده مستحبی برای کسی که نمازش را غلط می‌خواند و وقت تصحیح آن را نیز ندارد، مانعی ندارد. (۲)

تکرار ذکر در نماز طواف

۵۳۹ ۸۲۸- اگر نماز گزار را در حال ذکر حرکت دادند، اگر حرکت به گونه‌ای بوده که استقرار از بین رفته، تکرار ذکر مانع ندارد؛ و در غیر اینصورت، تکرار نکند مگر به قصد احتیاط، به شرط آن که وسوسه نباشد.

حکم نیابت افراد با قرائت ناصحیح

۵۴۰ ۸۲۹- افرادی که قرائتشان درست نیست، و در حج نایب شده و محرم شده‌اند، (۳) در صورت امکان،

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط واجب به هر نحوی که خودش می‌تواند بخواند و با جماعت هم بخواند و نایب هم بگیرد.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب در صورت مقصر بودن، این است که هم نماز را به کیفیتی که بیان آن گذشت بجا آورد و هم آن را به جماعت بخواند و هم نایب جهت انجام آن از طرفش بگیرد. مناسک، مسأله ۳۳۱.

۲- آیه الله بهجت: اگر بتواند استنابه هم بکند، اگر چه در امر تصحیح خلاف شرع کرده باشد.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: و بنا بر احتیاط، برای نماز نایب هم بگیرد.

۳- آیه الله بهجت: کسی که قرائتشان درست نبوده و یا از جهات دیگر معذور بوده و بدون توجه به این عذر به نیابت از دیگری محرم شده و در وسط اعمال و یا بعد از عمره تمتع متوجه نقص کار خود شده، احتیاطاً در موارد عذر نایب بگیرد تا عمل راصحیحاً بجا آورد و خود نیز آن عمل را انجام دهد و نیابتش صحیح است هر چند از اول نمی‌توانسته نایب شود. مناسک س ۱۰۶.

ص: ۱۹۹

باید قرائت خود را درست کنند و عمل نیابی خود را تصحیح نمایند تا از احرام خارج شوند؛ و اگر تصحیح ممکن نیست و معذور هستند، (۱) احرام آنها (۲) صحیح واقع نشده و از احرام خارج هستند. (۳)

۳- نماز طواف مستحب

ترک نماز طواف مستحب

۵۴۱ ۸۳۱- خواندن نماز طواف مستحب ولو در حال اختیار، در هر جای مسجدالحرام، جایز است بلکه گفته‌اند می‌تواند آن را عمداً ترک (۴) کند.

نماز طواف استحبابی

۵۴۲ ۸۳۲- نماز طواف استحبابی لازم نیست در نزد مقام ابراهیم باشد بلکه در هر جای مسجدالحرام جایز است، به‌خصوص در موقع ازدحام مناسب است مراعات سایر حجاج را بنمایند.

۵۴۳ ۸۳۳- آیا نماز طواف مستحب را می‌توان در حال حرکت و راه رفتن خواند؟ (۵)

- ۱- آیه الله گلبایگانی: بنا بر احتیاط به قصد منوب عنه اعمال را بجا آورد و لکنصحت عمره مذکور برای منوب عنه محل اشکال است و نسبت به اجرت نیز با مستأجر مصالحه نمایند.
- ۲- آیه الله فاضل: در حج واجب.
- ۳- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که حج را به نیت نیابی تمام کند.
- آیه الله سیستانی: احرام صحیح است و باید حج را به نیت منوب عنه تمام کنند هر چند به احتیاط واجب معجزی از منوب عنه نیست.
- آیه الله فاضل: در فرض مذکور اعمال آنها صحیح است و از احرام خارج شده‌اند ولی کفایت از عمل واجب منوب عنه نمی‌کند.
- آیه الله مکارم: ولی می‌تواند برای خودش حج بجا آورد، اگر وقت وسعت دارد حج تمتع و گرنه حج افراد بجا آورد و چنانچه حجة الاسلام بجا نیاورده حج واجب او محسوب می‌شود ولی پول نیابت را باید برگرداند.
- ۴- آیه الله بهجت: مورد تأمل است مناسک شیخ، ص ۴۷.
- آیه الله خامنه‌ای، متعرض ترک نماز نشده‌اند.
- آیه الله سیستانی: ظاهر آن است که نماز طواف مستحب، مستحب است.
- آیه الله الهی صافی، آیه الله گلبایگانی: سزاوار نیست ترک کنند.
- آیه الله مکارم: ترک آن مشکل است.
- ۵- . به ذیل مسأله ۷۸۲ مراجعه شود.

فصل سوم: مستحبات نماز طواف «۱»

(۱)

۸۳۴۵۴۴- در نماز طواف، مستحب است بعد از حمد در رکعت اول سوره توحید و در رکعت دوم سوره جحد را بخواند و پس از نماز، حمد و ثنای الهی را بجا آورد و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد و از خداوند عالم طلب قبول نماید و بگوید (۲)

حَتَّى يَنْتَهِيَ الْحَمْدُ إِلَى مَا يُحِبُّ وَيَرْضَى، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَتَقَبَّلْ مِنِّي وَطَهِّرْ قَلْبِي وَزَكِّ عَمَلِي.

و در روایت دیگر است:

«اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِطَاعَتِي إِيَّاكَ وَطَاعَتِهِ رَسُولِكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اللَّهُمَّ جَنِّبْنِي أَنْ أَتَعَدَّى حُدُودَكَ وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ يُحِبُّكَ وَيُحِبُّ رَسُولَكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَعِبَادَكَ الصَّالِحِينَ».

و در بعضی از روایات است که حضرت تصادق علیه السلام بعد از نماز طواف به سجده رفته و چنین می گفت:

«سَجَدَ لَكَ وَجْهِي تَعْبُدًا وَرِقًا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ حَقًّا حَقًّا الْأَوَّلُ قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ وَالْآخِرُ بَعْدَ كُلِّ شَيْءٍ وَهَا أَنَا ذَا بَيْنَ يَدَيْكَ نَاصِيَتِي بِيَدِكَ فَاعْفِرْ لِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ غَيْرُكَ فَاعْفِرْ لِي فَإِنِّي مُقَرَّرٌ بِذُنُوبِي عَلَى نَفْسِي وَلَا يَدْفَعُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ غَيْرُكَ».

و بعد از سجده، روی مبارک آن حضرت از گریه چنین بود که گویا در آب فرو رفته باشد.

۱- آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجا بجا آورد.

۲- آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: دعای اول و دوم در مناسک ایشان موجود نیست و در دعای آخر نیز تفاوت در عبارت وجود دارد.

ص: ۲۰۱

باب چهارم: سعی**اشاره**

- ۱- وجوب سعی و حکم ترک آن ۲۰۳
- ۲- زمان سعی ۲۰۴
- ۳- مکان سعی ۲۰۵
- ۴- کیفیت و شرایط سعی ۲۰۸
- عدد دوره‌های سعی ۲۱۱
- ۱- زیاد کردن در دوره‌های سعی ۲۱۱
- ۲- کم کردن از اشواط سعی ۲۱۲
- ۳- قطع سعی و از سرگیری آن ۲۱۴
- ۴- شك در اشواط وصحت سعی ۲۱۵
- مستحبات سعی ۲۱۷

ص: ۲۰۳

فصل اول: وجوب، زمان، مکان و کیفیت سعی

۱- وجوب سعی و حکم ترک آن

اشاره

۵۴۵ ۸۳۵- سعی چهارمین عمل واجب در عمره مفرده است.

ترک سعی

۵۴۶ ۸۳۶- سعی - مثل طواف - رکن است، و حکم ترک آن از روی عمد یا سهو، با طواف یکسان است. « (۱) »

فراموشی سعی و انجام تقصیر

۵۴۷ ۸۳۷- اگر کسی سعی را فراموش کند و تقصیر نماید، از احرام خارج شده و باید هر وقت یادش آمد، سعی را بجا آورد. (۲)

آیا سعی استجابی وجود دارد؟

۵۴۸ ۸۳۹- در فتوای فقها، استجاب سعی وارد نشده است، آیا سعی استجاب نفسی دارد یا نه؟ و در موردی که سهواً سعی را اضافه به جای آورد، فتوا به استجاب هفت شوط دوم داده‌اند، آیا از این مورد، می‌توان استجاب سعی را استفاده کرد؟ (۳)

۱- آیه‌الله بهجت: پس تارک آن عمداً، باطل است حج او، و باید پس از حج افراد در سال آینده حج نماید، تا رک آن سهواً رجوع می‌نماید برای سعی مع الامکان واستنابه می‌نماید مع التَّعْذُر.

آیه‌الله مکارم: به مسأله ۵۵۱ و ۵۵۲ و ۵۵۳ مناسک محشای حج مراجعه شود.

۲- آیه‌الله خویی: از احرام خارج نشده و تقصیر را اعاده نماید.

آیه‌الله سیستانی: بنابر احتیاط تقصیر را پس از سعی اعاده کند و یک گاو کفاره بدهد.

۳- آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، نوری: سعی استجاب نفسی ندارد.

آیات عظام: تبریزی، صافی، فاضل: استجاب سعی، مگر نسبت به اتمام مورد مخصوص، ثابت نیست؛ واللّه العالم.

آیت‌الله مکارم: سعی مستحب نداریم و اگر سهواً چیزی اضافه کند، احتیاط آن است که تا هفت دور تکمیل ننماید و سعی اوصحیح است.

ص: ۲۰۴

۲- زمان سعی**اشاره**

۸۴۰۵۴۹- سعی باید بعد از طواف و نماز آن، انجام شود؛ و اگر عمداً پیش از آنها بجا آورده شود، باید بعد از طواف و نماز، اعاده شود.

جواز تأخیر سعی تا شب

۸۴۱ ۵۵۰- تأخیر سعی از طواف و نماز آن، برای رفع خستگی یا تخفیف گرمی هوا، جایز است؛ و نیز تأخیر آن بدون عذر تا شب، جایز است، گرچه احتیاط، در عدم تأخیر است.
۸۴۲- تأخیر سعی تا فردا بدون عذر- مثل مرض (۱) جایز نیست.

میزان تأخیر سعی

۸۴۳ ۵۵۱- کسی که بعد از ظهر، طواف و نماز را بجا می‌آورد و سعی را شب انجام می‌دهد، اگر بدون تأخیر عرفی، سعی در شب واقع شود (۲) مانع ندارد و احتیاط آن است که تا شب تأخیر نیندازد، اگرچه اقوی کفایت است.

تأخیر سعی تا روز بعد

۸۴۴ ۵۵۲- کسی که طواف و نماز آن را انجام داده و سعی را به روز بعد یا روزهای بعد به تأخیر انداخته است، فقط باید سعی را اعاده کند؛ ولی اختیاراً نباید به تأخیر بیاندازد. (۳)

۱- آیه الله تبریزی: تأخیر تکلیفاً جایز است ولی باید طواف و نماز را اعاده نمود.

آیه الله خویی: اگر تأخیر انداخت طواف و نماز را اعاده نماید.

آیه الله مکارم: ولی اگر تأخیر انداخت، سعی او باطل نخواهد شد هر چند گناه کرده است.

۲- آیه الله سیستانی: تأخیر عرفی اشکال ندارد و مبادرت لازم نیست ولی تأخیر به فردا جایز نیست و اگر عمداً و بدون عذر تا فردای آن روز تأخیر بیاندازد، به احتیاط واجب باید طواف را اعاده کند.

آیه الله مکارم: هرگاه طواف و نماز آن را در هر موقع از روز انجام دهد سعی را تا شب می‌تواند به تأخیر بیاندازد. ولی تأخیر تا فردا جایز نیست و اگر تأخیر انداخت گناه کرده ولی اعمال او صحیح است.

۳- آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط طواف و نماز را اعاده نماید.

آیه الله خویی: باید طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: اگر عمداً بدون هیچ عذری تأخیر انداخته، احتیاط واجب اعاده طواف و نماز آن است.

ص: ۲۰۵

تأخیر سعی برای فردا

۵۵۳ ۸۴۵- کسی که طواف و نماز طواف را انجام داده، آیا می‌تواند سعی را با فاصله زیاد انجام دهد، مثلاً روز دیگر و اگر طواف و نماز را شب انجام داده و بسیار خسته است آیا می‌تواند سعی را فردا بجا آورد؟ (۱)

تقدیم سعی بر طواف

۵۵۴ ۸۴۶- اگر از روی فراموشی یا جهل به حکم، سعی را بر طواف مقدم بدارد، بنابر اقوی (۲) باید سعی را اعاده کند.

۳- مکان سعی**اشاره**

۵۵۵ ۸۴۷- واجب است رفتن و برگشتن، از راه متعارف باشد؛ پس سعی از راه غیر متعارف باطل است.

۱- آیه الله فاضل: می‌تواند در صورتی که طواف را در روز انجام داده باشد سعی را تا شب تأخیر بیندازد ولی تأخیر تا فردا تنها در صورت عذر جایز است.

آیه الله بهجت: جایز است تأخیر سعی از طواف به جهت رفع خستگی و به جهت تخفیف حرارت هوا و جایز نیست تأخیر آن تا فردا، و اقوی جواز تأخیر آن است تا شب آن روز، و احوط ترک آن است بدون عذر.

آیه الله تبریزی: احوط آنست که بدون ضرورت، سعی را از طواف و نماز به مقدار معتدّ به تأخیر نیندازد اگرچه اقوی جواز تأخیر آن تا شب است ولی در حال اختیار نمی‌شود سعی را تا فردا تأخیر انداخت.

آیه الله مکارم: تأخیر انداختن تا شب برای استراحت و تخفیف گرما و مانند آن جایز است ولی بدون عذر نمی‌تواند تا فردا تأخیر بیندازد.

آیه الله سیستانی: تأخیر سعی تا شب جایز است اما تأخیر آن تا فردای روز طواف، در صورت اختیار جایز نیست.

آیه الله صافی: تأخیر سعی تا روز بعد جایز نیست و اقوی جواز تأخیر تا شب است هر چند احتیاط، عدم تأخیر است و در صورت تأخیر تا روز بعد معصیت کرده ولی سعی باطل نیست.

آیه الله نوری: فاصله زیاد جایز نیست بلی برای رفع خستگی یا شدت گرما می‌تواند تا شب تأخیر بیندازد.

۲- آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: بنابر احتیاط واجب.

آیه الله تبریزی: اگر مقدّم داشتن سعی از جهت فراموشی طواف بوده باشد، باز احوط این است که سعی را پس از طواف اعاده نماید.

ص: ۲۰۶

سعی از مسعای جدید

۵۵۶ / ۲ / ۸۴۷- آیا سعی از قسمت جدید الاحداث سعی در طبقه همکف، کفایت می‌کند؟ (۱)

سعی از طبقه دوم

۵۵۷ / ۲ / ۸۴۸- سعی در طبقه فوقانی، اگر محرز نیست که بینصفا و مروه است، جایز نیست. (۲)

فرض مسدود بودن طبقه پایین سعی

- ۵۵۸ / ۲ / ۸۴۸- ۱- در صورتی که در طبقه پایین (به دلیل تعمیرات یا غیر آن) سعی امکان‌پذیر نباشد، مُحرم به احرام عمره مفرده چه وظیفه‌ای دارد؛ آیا سعی از طبقه بالا صحیح است؟
- ۲- آیا با علم به این مطلب می‌توان از ابتدا به احرام مفرده محرم شد؟
- ۳- در صورت عدم جواز، حکم رفتن به مکه در فرض ضرورت و غیر ضرورت چیست؟ (۳)

- ۱- . آیه‌الله بهجت و آیه‌الله‌المصافی: اگر ثابت شود که عرض مسعای جدید، در بین کوهصفا و مروه است، مانعی ندارد؛ و گرنه با رعایت اقرب به مسعای قدیم، مجزی است.
- آیات عظام: خامنه‌ای، زنجانی، مکارم و نوری: سعی در مسعای جدید مجزی است.
- آیه‌الله وحید خراسانی: اگر بین الجبلین ثابت شود، سعی در آنجا مجزی است و گرنه در صورت شک، بنا بر احتیاط مجزی نیست.
- آیه‌الله سیستانی: اگر به جهت شهادت اهل خبره اطمینان پیدا کنند که کوهصفا و مروه تا مسعای جدید امتداد داشته است، سعی در آنجا مجزی است.
- ۲- آیه‌الله بهجت: سعی از طبقه فوقانی مجزی است. استفتاء
- آیه‌الله خویی: اگر دو طرف آن ولو قبلاً کوهصفا و مروه بوده و فضای بدون کوه نبود صحیح است. آراء المراجع، ص ۳۰۰.
- آیه‌الله سیستانی: مجزی نیست.
- آیه‌الله مکارم: سعی در طبقه فوقانی در حال ازدحام و مشقت طواف در طبقه پایین مجزی است.
- ۳- آیه‌الله بهجت: سعی از طبقه دوم مطلقاً جایز است.
- آیه‌الله فاضل: ۱- باید از طبقه بالا سعی کند و عمل او صحیح است.
- ۲- مانعی ندارد.

۳- در حال اختیار هم می‌توان محرم شد.

آیه‌الله سیستانی: اگر طبقه دوم بالاتر از یکی از دو کوهصفا و مروه باشد سعی از آن صحیح نیست و محرم به عمره مفرده تا هنگام رفع مانع از سعی در مسعی بر احرامش باقی می‌ماند، مگر آنکه عرفاً مسدود محسوب شود که در اینصورت حکم مسدود در عمره

مفرده بر او جاری است.

۳- می‌تواند برای عمره مفرده احرام ببندد و وارد مکه شود ولی تا انجام سعی بر احرام باقی می‌ماند مگر در صورت یاد شده. آیه الله مکارم: در هر سه فرض، اشکالی ندارد.

ص: ۲۰۷

۵۵۹ ۸۴۹- اگر فرضاً طبقه زیرزمینی احداث شد و کوهصفا و مروه ریشه‌دار بود و سعی بین آن دو واقع شد، علی‌الظاهر صحیح است، و احوط سعی از طبقه روی زمینی است. (۱)

۵۶۰ ۸۵۰- سعی از هر دو طرف مسعی کفایت می‌کند، یعنی می‌تواند از همان راهی که به مروه رفته بهصفا بازگردد ولی نباید مزاحم دیگران شود.

عدم لزوم بالا رفتن بر صفا و مروه

۵۶۱ ۸۵۱- احتیاط آن است (۲) که از جزء اولصفا، سعی را آغاز کند؛ و در صورتی که ازصفا به نحو متعارف سعی را آغاز و بین دو کوه سعی کند، کفایت می‌کند و بالا رفتن بر کوه، لازم نیست.

۵۶۲ ۸۵۱ / ۲- آیا سعی را می‌شود از دامنه کوهصفا که روی آن را با سنگ فرش کرده‌اند شروع و در دامنه مروه که روی آن را با سنگ فرش نموده‌اند خاتمه داد؟ (۳)

حکم شروع از مروه

۵۶۳ ۸۵۲- سعی باید ازصفا شروع و در دور هفتم، به مروه ختم شود؛ و اگر کسی از مروه شروع کند، هر وقت فهمید، (۴) باید اعاده کند؛ و اگر در بین سعی بفهمد، باید از سر بگیرد و ازصفا شروع کند.

۱- آیه الله بهجت: در صورتی که احراز شود که سعی بینصفا و مروه واقع می‌شود، کفایت می‌کند.

۲- آیه الله بهجت: واجب است.

آیه الله خویی: لازم و واجب است که ابتدا کند از اول جزءصفا.

آیه الله سیستانی: باید تمام مسافت بین دو کوه پیموده شود و بالا رفتن از کوه لازم نیست گرچه احتیاط مستحب است و احتیاط واجب این است که فاصله مذکور دقیقاً همه آن پیموده شود؛ یعنی این که شوط اول را- مثلاً- از اولین جزء پایین کوهصفا آغاز کند و حرکت کند تا برسد به اولین جزء کوه مروه و به همین ترتیب بقیه شوطها را انجام دهد. مناسک، مسأله ۳۳۵.

آیه الله مکارم: واجب است فاصله میان دو کوه را طی کند و باید توجه داشت که هم‌اکنون قسمتی از کوهصفا و مروه را مفروش کرده‌اند و تنها قسمتی از کوه نمایان است و لازم نیست به قسمت نمایان کوه برود بلکه همین اندازه که به قسمت سربالایی برسد کافی است.

۳- آیات عظام: بهجت، فاضل، مکارم: مانعی ندارد و ابتداء از اول جزءصفا و مروه کافی است.

آیه الله خامنه‌ای: اگر اطمینان دارد که ابتدای کوهصفا و ابتدای کوه مروه است مانع ندارد.

۴- آیه الله مکارم: اگر آن دور را که از مروه شروع کرده نادیده بگیرد و بقیه را تکمیل کند، بعید نیست کفایت کند.

ص: ۲۰۸

۵۶۴ ۸۵۳- اگر کسی سعی را از مروه شروع و بهصفا ختم کند و بعد بفهمد، باید سعی را اعاده کند و اگر تقصیر نکرده تقصیر کند. (۱)

عدم کفایت استنابه در سعی برای حائض

۵۶۵ ۸۵۵- مسعی مسجد نیست و حایض باید خودش سعی نماید؛ حتی اگر برای طواف نایب گرفته باشد، باید با مراعات ترتیب بین طواف و سعی، خودش سعی به جا آورد.

عدم جواز عبور حائض و نفسا از مسجدالحرام

۵۶۶ ۸۵۶- حایض و نفساء اگر امکان نداشته باشد که از راه دیگری غیر از خود مسجدالحرام برای سعی بروند، (۲) باید سعی را تأخیر بیندازند؛ و اگر آن هم ممکن نیست، نوبت به نیابت می‌رسد؛ و بر فرض عبور، سعیشانصحیح است هرچند گناه کرده‌اند.

۴- کیفیت و شرایط سعی

اخلاص در سعی

۵۶۷ ۸۵۷- سعی از عبادات است، و باید با نیت خالص، برای اطاعت از فرمان خدای تعالی انجام شود. (۳)

حکم موالات در سعی

۵۶۸ ۸۵۸- در سعی، موالات معتبر نیست مگر در شوط اول که اگر تمام نشده باشد و موالات فوت شود، احتیاطاً از سر گرفته شود. (۴)

۱- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در فرض تقصیر هم باید دو مرتبه تقصیر کند.

آیه اللّهُصافی، آیه اللّهُ گلیایگانی: و تقصیر نماید اگر چه قبلاً تقصیر کرده باشد تا از احرام، خارج شود.

آیه اللّهُ فاضل: اگر با اعتقاد بهصحت تقصیر کرده، تقصیر اعاده ندارد مگر از باب احتیاط و در غیر اینصورت باید تقصیر را اعاده کند.

آیه اللّهُ مکارم: این حکم در مسأله ۸۵۱ آمده است.

۲- آیه اللّهُ مکارم: یعنی از این راه خودش را بهصفا برساند؛ و از آنجا سعی را در مسیر معمولی، شروع کند.

۳- آیه اللّهُ سیستانی: به حاشیه مسأله ۵۶۸ مراجعه شود.

۴- آیه اللّهُ بهجت: دلیلی بر اعتبار موالات در سعی در غیر شوط اول نیست، پرسشهای جدید حج، س ۸۹.

آیه اللّهُ تبریزی، آیه اللّهُ خویی: احوط اعتبار موالات عرفیه بین اشواط سعی است.

آیه اللّهُ سیستانی، آیه اللّهُ فاضل: بنا بر احتیاط واجب موالات عرفیه لازم است.

آیه الله گلپایگانی: موالات در سعی معتبر نیست. آداب و احکام حج، ص ۲۷۴ و قسمت آخر مسأله را متعرض نشده‌اند.
آیه الله مکارم: احتیاط واجب آن است که در غیر موارد استثنا شده موالات عرفیه رعایت شود.

ص: ۲۰۹

توجه به صفا و مروه

۵۶۹ ۸۵۹- متوجه بودن به سمت مروه و صفا هنگام حرکت به سمت هر کدام، واجب است و این وجوب وضعی است؛ (۱) پس اگر عقب حرکت کند یا پهلو را به طرف صفا یا مروه کند و برود، باطل است.

نگاه به چپ و راست و پشت سر

۵۷۰ نگاه کردن به چپ و راست، بلکه گاهی به پشت سر، هنگام سعی اشکال ندارد. (۲)

حرکت به عقب در حال سعی

۵۷۱ ۸۶۰- اگر شخصی مقداری از سعی را عقب عقب طی کرده، باید آن مقدار را تدارک کند؛ و اگر از آن محل گذشته، سعی او اشکال دارد و احتیاط در اتمام و اعاده است. (۳)

رفتن به جانب مسعی در اثنای سعی

۵۷۲ ۸۶۱- کسی که در اثنای سعی - مثلاً برای آب خوردن - بدون روی برگرداندن از صفا یا مروه، به کناره مسعی رفته و در حرکت نیت سعی داشته، یا اگر سعی راقطع کرده، از جایی که قطع شده یا مُحاذی آن، سعی را ادامه داده، عمل او صحیح است.

حکم خود صفا و مروه از جهت نحوه حرکت

۵۷۳ ۸۶۲- بر روی صفا و مروه، به چپ و راست منحرف شدن و یا حتی به عقب بازگشتن، مانعی ندارد.

۱- آیه الله مکارم: ولی نگاه کردن به اطراف و حتی به پشت سر مانعی ندارد.

۲- آیه الله الصافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که سینه و شانه‌ها در حال رفتن به مروه به طرف مروه و در حال رفتن به صفا رو به صفا باشد و یا در حال توقف به پشت سر برگردد. آداب و احکام حج، ص ۲۶۴

آیه الله مکارم: مثلاً اگر برای ملاحظه همراهان نگاهی به عقب کند مانعی ندارد.

۳- آیات عظام گلپایگانی، صافی، مکارم: می‌تواند برگردد و جبران کند و سعی او اشکال ندارد.

ص: ۲۱۰

کفایت سعی سواره حتی بدون عذر

۵۷۴ ۸۶۳- سعی سواره و بر روی محمل و چرخ، مطلقاً و لو در حال اختیار، جایز است، (۱) ولی راه رفتن افضل است.

حکم احتیاج به چرخ با نداشتن پول

۵۷۵ ۸۶۴- کسی که نمی‌تواند بدون سوار شدن در چرخ، سعی کند ولی تمکن مالی ندارد، اگر می‌تواند ولو با فروش چیزی یا قرض، خودش با چرخ سعی کند، استنا به صحیح نیست مگر آن که مشقت و حرج در کار باشد.

استراحت در صفا و مروه و انای سعی

۵۷۶ ۸۶۵- نشستن یا خوابیدن بر صفا یا مروه به جهت استراحت و رفع خستگی، جایز است؛ و همین طور نشستن یا خوابیدن بین آنها برای رفع خستگی جایز است، و بنا بر اقوی، لازم نیست عذری داشته باشد. « (۲) »

عدم لزوم طهارت و ستر عورت در سعی

۵۷۷ ۸۶۶- طهارت از حدث و خبث و ستر عورت در سعی (۳) معتبر نیست، گرچه احوط مراعات طهارت از حدث است.

عدم اعتبار ستر در سعی

۵۷۸ ۸۶۷- اگر در سعی، بعضی مواضع بدن زن غیر از وجه و کفین پیدا باشد، بهصحت سعی ضرر نمی‌زند.

۱- آیه الله فاضل: لکن در حال اختیار باید خودش آن وسیله را راه ببرد.

۲- آیه الله بهجت، آیه الله خویی: به خاطر استراحت جایز است نشستن بر صفا یا مروه تا استراحت حاصل شود و احوط ترک جلوس است در مابین صفا و مروه بدون عذر.

آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل: بنا بر احتیاط باید به مقداری باشد که موالات عرفیه به هم نخورد.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب آن است که نشستن در وسط راه جهت استراحت ترک شود، مگر برای کسی که خسته شده باشد مناسک، مسأله ۳۴۰.

آیه الله مکارم: احتیاط واجب رعایت موالات عرفیه در سعی است.

۳- آیه الله گلپایگانی، آیه الله هصافی: متعرض ستر عورت نشده‌اند.

آیه الله مکارم: ستر عورت احتیاط واجب است.

آیه الله نوری: با عدم وجود ناظر محترم معتبر نیست.

ص: ۲۱۱

فصل دوم: عدد دورهای سعی**اشاره**

۵۷۹ ۸۷۱- سعی بینصفا و مروه، باید هفت مرتبه باشد؛ و به هر مرتبه، «شوط» می‌گویند؛ رفتن از صفا به مروه، یک شوط و از مروه بهصفا نیز، یک شوط است.

۱- زیاد کردن در دورهای سعی**زیاد کردن عمدی**

۵۸۰ ۸۷۲- زیاد کردن در سعی از روی عمد- به تفصیلی که در طواف گذشت- موجب باطل شدن آن است.

زیاد کردن سهوی

۵۸۱ ۸۷۳- زیاد کردن در سعی از روی فراموشی چه کمتر از یک شوط یا بیشتر، بهصحت آن ضرر نمی‌زند و بعید نیست که رساندن آن به هفت شوط، جایز باشد (۱) هرچند رها کردن زائد بهتر است.

زیادی جهلی در سعی

۵۸۲ ۸۷۴- زیادی در سعی جهلاً، محل اشکال است. (۲)

۵۸۳ ۸۷۵- اگر شخصی جهلاً به اشواط سعی اضافه نماید و رفت و برگشت را یک شوط حساب نماید، سعی او اشکال دارد و احوط اعاده سعی است هرچند تقصیر هم نموده باشد. (۳)

کسی که رفت و برگشت را یکی حساب کرده

۵۸۴ ۸۷۶- کسی که می‌دانسته باید هفت مرتبه بینصفا و مروه سعی کند و با همین نیت از صفا شروع

۱- آیات عظام: بهجت، خویی، سیستانی: اگر زیادی یک شوط باشد مستحب است آن را به هفت برساند.

۲- آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: حکم زیادی سهوی را دارد و سعی اوصحیح است.

آیه الله فاضل: محل اشکال است و احتیاطاً اعاده کند.

۳- مراجعه شود به مسأله قبل.

ص: ۲۱۲

کرده، ولی رفت و برگشت را یک مرتبه حساب کرده و در نتیجه چهارده مرتبه سعی نموده، احتیاط آن است که سعی (۱) را اعاده کند، اگرچه اقوی کفایت همان سعی است.

۵۸۵ ۸۷۷- اگر شخصی به اعتقاد این که هر شوط سعی، مجموع رفت و برگشت از صفا به مروه است، سعی را شروع کند ولی در اثنا متوجه مسأله شود و سعی خود را به هفت شوط خاتمه دهد، سعی او صحیح است.

تکرار جزئی از سعی به گمان وجوب هروله

۵۸۶ ۸۷۸- اگر کسی در حال سعی، بعد از گذشتن از مکان هروله، به گمان این که هروله لازم است، باز گردد و آن مقدار را با هروله، تکرار نماید، سعی او اشکال دارد. (۲)

تکرار مقداری از سعی

۵۸۷ ۸۷۹- اگر شخصی - مثلاً به جهت کنترل همراهان خود - در حین سعی، گاهی به عقب برمی‌گشته و بدون توجه، مجدداً همان مسافت را طی می‌کرده، سعی او اشکال دارد و باید آن را اعاده کند. (۳)

۲- کم کردن از اشواط سعی

کم کردن سهوی

۵۸۸ ۸۸۰- اگر کسی مقداری از سعی را سهواً کم کند، (۴) واجب است آن را هر وقت یادش آمد (۵) اتمام

۱- آیه الله بهجت، آیه الله خامنه‌ای: سعی صحیح است پرسشهای جدید حج، س ۷۸.

آیه الله سیستانی: اگر جاهل «قاصر» بوده سعی صحیح است؛ و اگر «مقصر» بوده، صحتش اشکال دارد.

آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

۲- آیات عظام بهجت، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: اشکال ندارد.

آیه الله تبریزی: اگر به قصد انجام وظیفه واقعه باشد، اشکالی ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: در حال اختیار نباید چنین کند ولی فرض مذکور سعی او درست است و چیزی بر او نیست، اگر چه احتیاط در اتمام و اعاده سعی است.

آیه الله سیستانی: صحت سعی اشکال دارد مگر آن که جاهل قاصر باشد.

۳- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اشکال ندارد.

آیه الله سیستانی: مگر این که جاهل قاصر باشد یا مقدار اضافی را به قصد سعی انجام ندهد.

آیه الله مکارم: اشکال ندارد و اعاده لازم نیست ولی بهتر است این کار را نکند.

۴- آیه الله خویی: به حاشیه مسأله بعدی مراجعه شود.

آیه الله فاضل: چنانچه قبل از اتمام کردن شوط چهار باشد بنابر احتیاط واجب سعی را از سر بگیرد ولی اگر شوط چهار را تمام کرده است می تواند آن را تمام کند یا از سر بگیرد.

۵- آیه الله سیستانی: چه یک شوط فراموش کرده باشد یا بیشتر، بنابر اقوی و اگر پس از گذشتن زمان سعی یادش بیاید؛ مثلاً در عرفات یادش بیاید سعی عمره اش ناقص بوده یا پس از انتهای ذی حجه به یاد آورد سعی حجش ناقص بوده، احتیاط آن است که کمبود را جبران کند و سپس سعی را از سر بگیرد و اگر نتواند برگردد یا مشقت دارد، باید نایب بگیرد و احتیاط واجب آن است که نایب هم جمع نماید بین تدارک مقدار کمبود و بین اعاده سعی کامل.

ص: ۲۱۳

کند؛ و اگر به وطن خود مراجعت کرده و برای او مشقت ندارد، باید مراجعت کند؛ و گر نه باید نایب بگیرد.

تدارک سعی ناقص

۵۸۹ ۸۸۱- اگر کمتر از یک مرتبه سعی کرد و بقیه را فراموش کرد، (۱) احتیاط واجب آن است که سعی را از سر بگیرد؛ و اگر بعد از تمام کردن یک مرتبه یا بیشتر، بقیه را فراموش کرد، جایز است از همانجا سعی را تمام کند، ولی احتیاط آن است که اگر چهار مرتبه را تمام نکرده، تمام کند و از سر بگیرد. (۲)

انکشاف نقصان سعی بعد از تقصیر

۵۹۰ ۸۸۳- اگر با اعتقاد اتمام سعی، تقصیر کند و بعد از آن متوجه شود که مثلاً پنج شوط بوده، باید سعی را اتمام و احتیاطاً تقصیر را اعاده نماید، گرچه وجوب این احتیاط معلوم نیست. (۳)

۱- آیه الله سیستانی: در صورتی که پس از فوت موالات باشد.

۲- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی: و اگر کمبود سعی از روی فراموشی و بعد از شوط چهارم بوده، واجب است باقی را هر وقت یادش آمد، هر چند بعد از فراغت اعمال حج باشد، تدارک نماید و در صورتی که خود نتواند تدارک کند یا تدارک سخت باشد واجب است نایب بگیرد و اگر کمبودش پیش از شوط چهارم و از روی فراموشی بوده، احتیاط این است که شخصاً یک سعی کامل بجا آورد.

آیه الله خامنه‌ای: و می‌تواند یک سعی به نیت اعم از تمام و اتمام بجا آورد.

آیه الله فاضل: اگر کمتر از یک مرتبه سعی کرد و بقیه را فراموش کرد که انجام دهد، احتیاط واجب آن است که سعی را از سر بگیرد و همین طور است اگر کمتر از چهار مرتبه را انجام داده باشد و بقیه را فراموش کرده باشد.

۳- آیه الله بهجت: و تقصیر را هم اعاده می‌نماید.

آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی، مکارم: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله خویی: و تقصیر را باید اعاده نماید و اگر در عمره تمتع بوده یک گاو کفاره بدهد.

آیه الله سیستانی: این احتیاط واجب است و اگر تقصیر از روی فراموشی کمبود باشد و در عمره تمتع باشد احتیاطاً باید یک گاو کفاره بدهد.

آیه الله فاضل: اگر در عمره تمتع بوده احتیاطاً تقصیر را اعاده کند و بنابر احتیاط واجب یک گاو کفاره بدهد.

ص: ۲۱۴

۵۹۱ ۸۸۴- با تمام کردن سعی در عمره، چیزی از محرمات احرام، حلال نمی‌شود، ولی در حج، بعد از سعی، بوی خوش حلال می‌شود.

حصول مرض در اثنای سعی و مراجعت به وطن

۵۹۲ ۸۸۶- اگر شخصی مثلاً در شوط پنجم سعی در عمره مفرده، مریض شود و نتواند عمره را تمام کند و به وطن باز گردد، اگر خودش نمی‌تواند مراجعت کند، باید نایب بگیرد تا برای خروج وی از احرام، سعی را تمام (۱) کند و آن را اعاده نماید و به او خبر دهد که تقصیر نماید و بعد از تقصیر، طواف نساء را نیز به نیابت او انجام دهد (۲) و این فرض از موارد حصر نیست، چون شخص مریض فعلاً خوب شده و این که نمی‌تواند به مکه بیاید از جهت مرض نیست.

۳- قطع سعی و از سرگیری آن

قطع سعی بعد از شوط اول و تکرار آن

۵۹۳ ۸۸۷- اگر شخصی - مثلاً به تصور این که سعی نیاز به وضو دارد - سعی خود را قطع کند و هفت شوط دیگر سعی نماید، سعی او اشکال دارد (۳) و باید آن را اعاده کند. (۴)

به هم زدن سعی و شروع مجدد

۵۹۴ ۸۸۸- اگر شخصی سعی را قطع نموده و هفت شوط دیگر به جا آورده و تقصیر نماید، سعی او اشکال دارد (۵) و باید آن را اعاده کند. (۶)

۱- آیه الله تبریزی: احتیاطاً سعی را تمام کند ....

آیه الله خوئی، آیه الله سیستانی: اعاده کافی است.

۲- آیه الله سیستانی: ولی نماز طواف را باید خودش بعد از طواف نایب بخواند.

۳- آیات عظام خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری: اشکال ندارد.

آیه الله خوئی: با فرض اعتقاد به جواز از سر گرفتن سعی، مجزی است. مراجعه شود به مسأله ۸۷۳.

۴- مراجعه شود به مسأله بعد.

۵- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری: اشکال ندارد.

۶- آیه الله تبریزی: بعید نیست آن سعی که استیناف کرده صحیح باشد، گرچه احوط اعاده سعی است.

آیه الله خوئی: در فرض اعتقاد به جواز مانعی ندارد. المسائل الشرعیه، مسأله ۳۴۸.

آیه الله سیستانی: اگر پس از فوت موالیت عرفیه سعی را از سر گرفته باشد صحیح است و اگر قبل از آن باشد اشکال دارد مگر آن که جاهل قاصر باشد که در اینصورت نیز صحیح است.

آیه اللّٰه صافی، آیه اللّٰه کلپایگانی: صحت آن بعید نیست.

ص: ۲۱۵

۴- احکام شک در اشواط و صحت سعی

اشاره

۵۹۵ ۸۸۹- اگر بعد از تقصیر، در عدد اشواط شک کند، اعتنا نکند؛ (۱) و اگر بعد از فراغ از عمل و انصراف، شک کند، چون بناگذاری بر اتمام و اعتنا نکردن به شک، خالی از اشکال نیست، (۲) احتیاط آن است که نقص محتمل را اتمام کند، خصوصاً اگر منشاء شک، خروج عمدی برای حاجتی با تصمیم بر عود و اتمام باشد، که در اینصورت، وجوب اتمام بعید نیست؛ « (۳)

شک در صحت اشواط

۵۹۶ ۸۹۰- اگر بعد از فراغ شدن از سعی یا هر دوری، در صحت آن شک کند، اعتنا نکند و سعی صحیح است؛ و همینطور اگر در بین رفت و آمد، شک در صحیح بجا آوردن جزء پیش کند، اعتنا نکند.

صحت ادامه سعی با تردید و حصول یقین

۵۹۷ ۸۹۱- اگر شخصی در حال سعی، در عدد اشواط شک کند و با حال تردید، به سعی خود ادامه دهد،

- ۱- آیه الله فاضل: چه شک در زیاده کند و چه شک در نقیصه و همینطور است اگر بعد از فراغ از عمل شک در زیاده کند.
- ۲- آیات عظام بهجت، مکارم، نوری: اعتنا به شک نکند و عمل صحیح است.
- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اظهار این است که باید به این شک اعتنا شود و شک در عدد اشواط سعی را باطل می‌کند.
- آیه الله سیستانی: اگر احتمال زیاد بودن آنها را بدهد، بنا بر صحت بگذارد و اگر احتمال کم بودن آنها را می‌دهد در صورتی که شک او قبل از بهم خوردن موالات باشد سعی باطل است و بنا بر احتیاط اگر بعد باشد نیز باطل است. مناسک، ص ۲۵۹.
- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: اگر بعد از منصرف شدن از سعی، شک در عدد آن کند به آن شک اعتنا نکند و سعی صحیح است، لیکن اگر احتمال می‌دهد که کمتر از هفت مرتبه سعی کرده، احتیاط آن است که دوباره سعی کند. مناسک فارسی مساله ۱۲۴.
- ۳- آیه الله مکارم: اگر از عمل منصرف شده و به ظاهر آن را پایان داده، به این شک اعتنا نکند.

ص: ۲۱۶

سپس به عدد، یقین حاصل نماید و سعی را به پایان برساند، سعی اوصحیح است. (۱)

شک در نقیصه

۵۹۸ ۸۹۲- اگر در مروه شک کند که هفت دفعه رفت و آمد کرده یا زیاده‌تر؛ مثل این که بین هفت و نه شک کند، اعتنا نکند؛ و اگر قبل از رسیدن به مروه، شک در هفت و کمتر نماید، ظاهراً سعی او باطل است و همچنین است هر شکمی که به کمتر از هفت تعلق بگیرد.

شک بین ۷ و ۹ قبل از مروه

۵۹۹ ۸۹۳- قبل از رسیدن به مروه، شک بین هفت و نه، مبطل سعی است.

شک در بجا آوردن اصل سعی

۶۰۰ ۸۹۴- اگر طواف را در روزی بجا آورد و روز بعد شک کند که سعی کرده است یا نه، بناگذاری بر آوردن، (۲) بعید نیست، گرچه احتیاط در آوردن (۳) است، مگر آن که بعد از تقصیر شک کند، که در اینصورت لازم نیست سعی کند.

۱- آیه الله تبریزی: با شک در عدد اشواط سعی باطل می‌شود و باید سعی را اعاده کند.

آیه الله خویی: وظیفه‌اش تجدید و از سر گرفتن سعی بوده و سعی در حال شک و ادامه آنصحیح و مجزی نبوده، لذا احتیاط اعاده سعی است. آراء المراجع، چاپ سوم، ص ۳۰۲.

آیات عظامصافی، گلپایگانی، مکارم: در صورتی که به رجاء کشف حال ادامه داده باشد. مجمع المسائل ۱/ ۴۸۸.

آیه الله فاضل: در فرض مذکورصحت سعی محل اشکال است و احتیاط واجب در اعاده است.

۲- آیه الله بهجت: شک بعد از وقت است.

آیه الله خویی: فتوای ایشان در این مسأله روشن نیست و لذا احتیاط به اعاده طواف و نماز و اتیان سعی است.

آیه الله سیستانی: احتیاط واجب اتیان به سعی است، ولی اعاده طواف و نماز آن لازم نیست، مگر احتمال بدهد عمداً سعی را تأخیر انداخته که در اینصورت احتیاط واجب اعاده طواف و نماز هم هست.

۳- آیه الله تبریزی: احوط اعاده طواف و نماز و اتیان به سعی است.

آیه الله فاضل: اگر چیزی که مشکوک است، تأخیر انداختن سعی بدون عذر است، بعید نیست بناگذاری بر آوردن، اگرچه احتیاط مستحب در آوردن است و اگر چیزی که مشکوک است، تأخیر با عذر باشد. در اینصورت وجهی برای بناگذاری بر این که آورده شده نیست.

آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

ص: ۲۱۷

فصل سوم: مستحبات سعی «ا»

(۱)

۸۹۵۶۰۱- مستحب است بعد از فراغ از نماز طواف و پیش از سعی، نزد چاه زمزم رفته، از آب آن بیاشامد و به سر و پشت و شکم خود بریزد و بگوید:

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسُقْمٍ».

پس از آن، به نزد حجرالاسود بیاید، و مستحب است از دری که محاذی حجرالاسود است به سوی صفا متوجه شود و با آرامی دل و بدن، بالای صفا رفته و به خانه کعبه نظر کند و به رکنی که حجرالاسود در آن است رو نماید و حمد و ثنای الهی را بجا آورد و نعمتهای الهی را به خاطر بیاورد، آنگاه این اذکار را بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ» هفت مرتبه.

«الْحَمْدُ لِلَّهِ» هفت مرتبه.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» هفت مرتبه.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» سه مرتبه.

پس صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد، پس بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أُنْبَلَانَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَيِّ الْقَيُّومِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَيِّ الدَّائِمِ» سه مرتبه.

پس بگوید:

۱- آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجا بجا آورد و باید توجه داشت که بعضی از مستحبات مربوط به زمانهای گذشته است و در عصر ما موضوع ندارد و یا عملاً ممکن نیست، آنچه را می‌توان، انجام دهد. و خداوند به نیت او پاداش می‌دهد.

ص: ۲۱۸

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ لَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ». سه مرتبه.

پس بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْيَقِينَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» سه مرتبه.

پس بگوید (۱)

«اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ» سه مرتبه.

پس بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ» صد مرتبه.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» صد مرتبه.

«أَلْحَمْدُ لِلَّهِ» صد مرتبه.

«سُبْحَانَ اللَّهِ» صد مرتبه.

پس بگوید:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ وَحْدَهُ، أُنْجَزَ وَعْدُهُ، وَنَصِرَ عَبْدُهُ، وَعَلَبَ الْأَخْرَابَ وَحْدَهُ، فَلَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَحْدَهُ، اللَّهُمَّ بَارِكْ لِي فِي الْمَوْتِ وَفِيمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ظُلْمَةِ الْقَبْرِ وَوَحْشَتِهِ اللَّهُمَّ أَظْلِنِي فِي ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ».

و بسیار تکرار کند سپردن دین و نفس و اهل و مال خود را به خداوند عالم.

پس بگوید:

«أَسْأَلُكَ اللَّهُ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ الَّذِي لَا تَضَيِّعُ وَدَائِعُهُ دِينِي وَنَفْسِي وَأَهْلِي، اللَّهُمَّ اسْتَعْمَلْنِي عَلَى كِتَابِكَ وَسُنَّةِ نَبِيِّكَ وَتَوَفَّنِي عَلَى مِلَّةِ وَأَعِزَّنِي مِنَ الْفِتْنَةِ».

پس بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ» سه مرتبه.

پس دعای سابق را دو مرتبه تکرار کند، پس یکبار تکبیر بگوید و باز دعا را اعاده نماید و اگر تمام این عمل را نتواند انجام دهد، هر قدر که می‌تواند بخواند.

و مستحب است که رو به کعبه نماید و این دعا را بخواند:

۱- آیه الله خویی: این دعا و همچنین بعضی از دعا‌های آخر این قسمت در مناسک ایشان مذکور نیست.

ص: ۲۱۹

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي كُلَّ ذَنْبٍ أَذْنَبْتُهُ قَطُّ فَإِنْ عُدْتُ فَعُدَّ عَلَيَّ بِالْمَغْفِرَةِ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعُفُورُ الرَّحِيمُ، اللَّهُمَّ افْعَلْ بِي مَا أَنْتَ أَهْلُهُ فَإِنَّكَ إِنْ تَفَعَّلَ بِي مَا أَنْتَ أَهْلُهُ تَزَحَّمَنِي وَإِنْ تُعَذِّبْنِي فَأَنْتَ غَنِيٌّ عَنِ عَذَابِي وَأَنَا مُحْتَاجٌ إِلَى رَحْمَتِكَ. فَيَا مَنْ أَنَا مُحْتَاجٌ إِلَى رَحْمَتِهِ ارْحَمْنِي، اللَّهُمَّ لَا تَفْعَلْ بِي مَا أَنَا أَهْلُهُ، فَإِنَّكَ إِنْ تَفَعَّلَ بِي مَا أَنَا أَهْلُهُ تُعَذِّبْنِي وَلَمْ تَظْلِمْنِي أَصِيبِحْتَ أَتَقِي عَذْلَكَ وَلَا أَخَافُ جَوْرَكَ فَيَا مَنْ هُوَ عَدْلٌ لَا يَجُورُ ارْحَمْنِي».

پس بگوید:

«يَا مَنْ لَا يَخِيْبُ سَائِلُهُ وَلَا يَنْفَدُ نَائِلُهُصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَأَجْزِنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ».

و در حدیث شریف وارد شده است: هر کس که بخواهد مال او زیاد شود، ایستادن برصفا را طول دهد و هنگامی که از صفا پایین می‌آید بر پله چهارم بایستد و متوجه خانه کعبه شود و بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَتِهِ وَغُرْبَتِهِ وَوَحْشَتِهِ وَظُلْمَتِهِ وَضَيْقِهِ وَضَنْكِهِ، اللَّهُمَّ أَظْلِنِي فِي ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ».

پس از پله چهارم پایین رود و احرام را از روی کمر خود بردارد و بگوید:

«يَا رَبَّ الْعُفُورِ يَا مَنْ أَمَرَ بِالْعُفُورِ يَا مَنْ هُوَ أَوْلَى بِالْعُفُورِ، يَا مَنْ يُثِيبُ عَلَى الْعُفُورِ الْعُفُورَ الْعُفُورَ، يَا جَوَادُ يَا كَرِيمُ يَا قَرِيبُ يَا بَعِيدُ، اذْذُرْ عَلَيَّ نِعْمَتَكَ وَاسْتَعْمِلْنِي بِطَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ».

و مستحب است پیاده سعی نماید؛ و از صفا تا به مناره میانه، راه رود؛ و از آنجا تا جایی که محل بازار عطاران است، مانند شتر تند رود؛ و اگر سوار باشد این حد را فی الجمله تند نماید و از آنجا تا به مروه نیز میانه رود و در وقت برگشتن نیز به همان ترتیب مراجعت نماید و از برای زنها هروله نیست و مستحب است در هنگامی که می‌رسد به مناره میانه بگوید:

«بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعَلَّمَ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَجَلُّ الْأَكْرَمُ، وَاهْدِنِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ، اللَّهُمَّ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ،

ص: ۲۲۰

فَضَاعِفُهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي، اللَّهُمَّ لَكَ سَعْيِي، وَبِكَ حَوْلِي وَقُوَّتِي تَقَبَّلْ مِنِّي عَمَلِي يَا مَنْ يَقْبَلُ عَمَلَ الْمُتَّقِينَ».

و همین که از محل بازار عطاران گذشت بگوید:

«يَا ذَا الْمَنِّ وَالْفَضْلِ وَالْكَرَمِ وَالنَّعْمَاءِ وَالْجُودِ، اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ».

و هنگامی که به مروه رسید برود بالای آن و بجا آورد آنچه را که در صفا بجا آورد و بخواند دعاهای آنجا را به ترتیبی که ذکر شد.

و پس از آن بگوید:

«اللَّهُمَّ يَا مَنْ أَمَرَ بِالْعَفْوِ يَا مَنْ يُحِبُّ الْعَفْوَ يَا مَنْ يُعْطَى عَلَى الْعَفْوِ، يَا مَنْ يَعْفُو عَلَى الْعَفْوِ يَا رَبَّ الْعَفْوِ، الْعَفْوَ الْعَفْوَ الْعَفْوَ».

و مستحب است در گریه کردن کوشش کند و خود را به گریه وادارد و در حال سعی دعا بسیار کند و بخواند این دعا را:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُسْنَ الظَّنِّ بِكَ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَصِدْقَ النَّيِّهِ فِي التَّوَكُّلِ عَلَيْكَ».

ص: ۲۲۱

باب پنجم و حلق

اشاره

کیفیت و شرایط حلق و تقصیر ۲۲۳

احکام شک و خلل در تقصیر ۲۲۵

ص: ۲۲۳

فصل اول: کیفیت و شرایط تقصیر**اشاره**

۶۰۲ ۸۹۶- عمره گزار- چه مرد و چه زن- بعد از سعی، برای خروج از احرام تقصیر می‌کند، و برای مردان جایز، بلکه افضل است که حلق کنند، تقصیر به این حاصل می‌شود که قدری از ناخنها یا قدری از موی سر یا شارب یا ریش را، بزند؛ و بهتر بلکه موافق احتیاط، عدم اکتفا به چیدن ناخن (۱) است.

۶۰۳ ۸۹۷- میزان در تقصیر، کوتاه کردن است به هر وسیله‌ای که باشد، و کندن کافی نیست.

نیت حلق و تقصیر

۶۰۴ ۹۰۱- حلق و تقصیر از عبادات است و باید با نیت پاک و خالص، برای اطاعت خداوند تبارک و تعالی به‌جا آورده شود و غیر از آن قصدی در بین نباشد.

آنچه با تقصیر و حلق حلال می‌شود

۶۰۵ ۹۰۳- بعد از تقصیر یا حلق در عمره مفرده، همه محرمات احرام غیر از مسایل زناشویی، حلال می‌شود.

تقصیر برای دیگری

۶۰۶ ۹۰۵- آیا محرم قبل از آن که خودش تقصیر کند و از احرام خارج شود می‌تواند، برای دیگری تقصیر کند؟ (۲)

۱- آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب اکتفا به آن نکند و اگر خواست ناخن بگیرد پس از کوتاه کردن مو باشد.

آیه الله گلپایگانی: این قید را ندارند.

آیه الله مکارم: بلکه احتیاط واجب است.

۲- آیه الله گلپایگانی: این کار عمداً جایز نیست و اگر جهلاً این کار را کرد تقصیر برای شخص تقصیر شده کافی است و بر تقصیر کننده کفاره نیست.

آیه الله فاضل: نمی‌تواند.

آیه الله بهجت: محرم می‌تواند ناخن دیگری را بگیرد، ولی نمی‌تواند ازاله موی او نماید هر چند تقصیر صحیح است.

آیه الله تبریزی: نمی‌تواند موی شخص دیگر را بچیند ولی گرفتن ناخن شخص دیگر مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: جایز نیست موی دیگری را بچیند.

آیه الله سیستانی: برای محرم جایز نیست که موی خود یا دیگری را از بدن جدا نماید ولی بعید نیست که ناخن دیگری را گرفتن برای محرم جایز باشد هر چند احتیاط در ترک است.

آیه الله‌صافی: جایز نیست.

آیه الله نوری: می‌تواند ناخن دیگری را بگیرد ولی نمی‌تواند موی دیگری را حلق یا تقصیر کند.

ص: ۲۲۴

حکم ایمان در تقصیر برای دیگری

۹۰۶۶۰۷- در صحت تقصیر برای دیگری، ایمان شرط نیست.

فصل دوم: احکام شک و خلل در تقصیر

تقصیر با طواف و سعی باطل

۹۱۰ ۶۰۸- اگر کسی طواف، یا سعی، یا نماز طواف او در عمره، باطل شده باشد و بدون توجه به آن، تقصیر نموده و بعد متوجه بطلان عمل مزبور شده، باید عمل باطل شده را جبران کند، و ظاهر این است که از احرام خارج شده (۱) و کفاره ندارد. (۲)

ترک تقصیر در عمره مفرده

۹۱۱ ۶۰۹- اگر تقصیر را عمدتاً یا از روی جهل و نسیان، در عمره مفرده ترک نماید و طواف نساء را انجام دهد، باید تقصیر کند و طواف نساء را اعاده نماید؛ (۳) و بنابر احتیاط، (۴) فرقی بین عمد و سهو و علم و جهل نیست.

اتیان تقصیر فراموش شده

۹۱۲ ۶۱۰- اگر تقصیر عمره مفرده را تا بازگشت به وطن، فراموش کند، همان جا می‌تواند تقصیر کند، ولی باید طواف نساء (۵) را اعاده کند؛ و اگر خودش نمی‌تواند برود، نایب بگیرد.

۱- آیه‌الله‌صافی، آیه‌الله گلبایگانی: در مورد بطلان طواف و سعی از احرام خارج نشده است. آداب و احکام حج، مسأله ۵۵۸.

۲- به مسأله ۵۸۸ مراجعه شود.

آیه‌الله سیستانی: اگر طواف یا سعی باطل بوده است، باید عمل را با رعایت ترتیب جبران کند و تقصیر نماید و از تروک احرام قبل از آن اجتناب کند و پوشیدن لباس چون عمدی نبوده است کفاره ندارد و اگر فقط نماز طواف باطل بوده است فقط آن را انجام دهد و لازم نیست لباس احرام بپوشد.

۳- آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۴- مسأله بعد ملاحظه شود.

۵- آیه‌الله بهجت: اکنون که قبل از تقصیر متذکر شده است، تقصیر می‌کند و طواف نساء را بعد از آن اعاده می‌نماید، بنابر احوط و مقدم شدن طواف نساء بر تقصیر در عمره مفرده در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل مجزی است مناسک شیخ، س ۱۱۸ و ۱۶۶.

آیه‌الله تبریزی: احتیاط واجب در صورت امکان تقصیر در مکه است.

آیه‌الله سیستانی، آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

ص: ۲۲۶

تقصیر در اثنای سعی

۹۱۳ ۶۱۱- اگر کسی در اثنای سعی، عمداً تقصیر نماید، باید سعی را تمام نماید و تقصیر را اعاده کند؛ ولی اگر این کار از روی نسیان یا جهل باشد، اعاده تقصیر لازم نیست؛ (۱) و اگر از اول سعی، قصد هفت شوط نداشته است، باید سعی را اعاده کند. (۲)

حکم تقصیر بعد از نماز طواف

۹۱۴ ۶۱۲- اگر شخصی جهلاً یا سهواً بعد از طواف و نماز طواف، تقصیر کند و سعی را بجا آورد و دوباره تقصیر نماید، چیزی بر او نیست. (۳)

شک در صحت تقصیر

۹۱۵ ۶۱۳- اگر کسی بعد از تقصیر، در صحت آن شک کند، اگر در حال عمل، عالم به مسأله و ملتفت بوده، به شک خود اعتنا نکند. (۴)

۱- آیه الله بهجت: احتیاطاً تقصیر را اعاده کند. و در مورد کفاره به آنچه در ذیل مسأله ۸۹۵ ذکر شد مراجعه شود.

آیه الله خویی: تقصیر را اعاده کند و اگر به اعتقاد فراغ از سعی بوده، در عمره تمتع باید یک گاو کفاره بدهد.

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاطاً تقصیر را اعاده کند

۲- آیه الله فاضل: اگر عمداً تقصیر نموده، باید سعی را تمام کند و تقصیر را اعاده نماید، ولی از روی جهل و نسیان، احوط اعاده تقصیر است.

آیه الله تبریزی: در صورت نسیان و جهل نیز، باید تقصیر را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: اعاده تقصیر در هر صورت لازم است و اگر تقصیر از روی فراموشی بقیه اشواط سعی باشد باید به احتیاط واجب تقصیر را اعاده کند و یک گاو کفاره بدهد.

آیه الله مکارم: احتیاطاً اعاده تقصیر است و در هر حال کفاره ندارد.

۳- آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتع سعی را فراموش کند و پس از نماز طواف تقصیر کند، بنابر احتیاط یک گاو کفاره بدهد و در غیر اینصورت چیزی بر او نیست.

۴- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی: در صورتی که احتمال التفات در حال عمل را بدهد، اعتنا نکند.

آیه الله سیستانی: به هر حال اشکال ندارد.

ص: ۲۲۷

پیدا بودن مو هنگام تقصیر بانوان

۹۱۶ ۶۱۴- گاهی مشاهده می‌شود بانوان در عمره، پس از سعی، بر مروه، برای تقصیر، موی خود را می‌چینند، و بدین سبب موهای آنها ظاهر می‌شود و نامحرم می‌بینند، حکم آن چیست؟ (۱)

حکم کفاره با بطلان تقصیر

۹۱۷ ۶۱۵- اگر کسی بعد از تقصیر باطل، محرمات احرام را با جهل بجا آورد، کفاره ندارد مگر درصید. « به مسأله ۳۳۵ مراجعه شود.

(۲)

۱- آیات عظام: بهصحت تقصیر ضرر نمی‌زند هر چند گناه کرده است.

۲- به مسأله ۳۳۵ مراجعه شود.

آیه الله بهجت: بطلان از جهت جهل به حکم نباشد کفاره ندارد. مستفاد از س ۸۵ مناسک.

ص: ۲۲۹

باب ششم و هفتم: طواف نساء و نماز آن

اشاره

طواف نساء و نماز آن

۱- وجوب طواف نساء ۲۳۱

۲- احکام خلل در طواف نساء ۲۳۳

نماز طواف نساء ۲۳۵

ص: ۲۳۱

۱- وجوب طواف نساء**اشاره**

۱۲۰۱۶۱۶- طواف نساء در عمره مفرده، باید بعد از تقصیر یا حلق انجام شود. (۱)

حرمت نساء قبل از طواف نساء

۱۱۸۷۶۱۷- طواف نساء به مرد اختصاص ندارد؛ بلکه بر زن و خنثی و خصی و بچه ممیز نیز، لازم است؛ و اگر زن نیز آن را ترک کند مرد بر او حلال نمی‌شود، بلکه اگر ولی طفل غیر ممیز، او را محرم کرد، باید- بنا بر احتیاط واجب (۲) او را طواف نساء بدهد تا بعد از بالغ شدن، زن یا مرد بر او حلال شود. (۳)

طواف نساء رکن نیست

۱۱۸۸۶۱۸- طواف نساء و نماز آن، اگرچه واجب است و بدون آن زن حلال نمی‌شود، ولی ترک

۱- آیه‌الله بهجت: در عمره مفرده، تقدیم طواف نساء بر تقصیر، در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل، مجزی است. مناسک، س ۱۶۶.

۲- آیه‌الله‌الطهستانی، آیه‌الله گلپایگانی: واجب است ...

۳- آیه‌الله تبریزی: بعد از طواف حج و نماز و سعی، ظاهراً عقد حلال می‌شود، ولیکن بنا بر احتیاط استماعات جایز نمی‌شود، گرچه اظهر اختصاص حرمت به جماع است.

آیه‌الله خویی: حکم صبئی ممیز، مانند حکم مرد است. مستفاد از المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۳ ولی راجع به صبئی غیر ممیز که او را به حج می‌برند فتوای ایشان در دست نیست.

آیه‌الله سیستانی: همانگونه که گذشت، با حلق یا تقصیر، عقد حلال می‌شود و اما حلّیت استمتاع در صبئی هم متوقف است بر طواف نساء، پس اگر بالغ شد و هنوز طواف نساء نکرده، نمی‌تواند از همسرش استمتاع ببرد.

آیه‌الله فاضل: مجنون را نیز اگر مُحْرِم کرده‌اند، طواف نساء بدهند تا در صورت افاقه زن یا مرد بر آنها حلال شود.

آیه‌الله گلپایگانی: متعرض خصی و خنثی نشده‌اند ولیکن در مورد مجنونی که ولّیش او را محرم کرده، طواف نساء را لازم می‌دانند.

ص: ۲۳۲

عمدی آن، ضرر بهصحت سایر اعمال عمره مفرده نمی‌زند، بلکه بر عمره گزار، انجام آن واجب است؛ «(۱) و اگر بجا نیاید، زن و آنچه مربوط به آن است- مثل عقد و خطبه و شاهد شدن (۲) بنا بر احتیاط واجب، حلال نمی‌شود. ۱۱۸۹ ۶۱۹- پیش از بجا آوردن طواف نساء، باید از مطلق تلذذ زناشویی اجتناب شود. (۳)

عمره تمتع و طواف نساء

۱۱۹۰ ۶۲۰- در عمره تمتع، طواف نساء واجب نیست؛ و اگر بخواهد احتیاط کند، طواف و نماز آن را رجاء «(۴) بجا آورد.

نیت نایب در طواف نساء

۱۱۹۱ ۶۲۱- احتیاط آن است که نایب در طواف نساء، نیت مافی‌الذمه کند، گرچه می‌تواند به نیت منوب عنه انجام دهد. (۵)

۱- آیه الله بهجت: با مباشرت خودش با امکان و با استنابه با عدم امکان مباشرت علی الأحوط مناسک شیخ، ص ۸۱.

۲- آیه الله بهجت: تا آن را بجا نیاید زن بر او حلال نمی‌شود حتی عقد کردن و شهادت دادن بر آن علی الأحوط مناسک شیخ، ص ۸۱.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و ظاهر این است که بتواند بعد از طواف و سعی عقد نماید ولی لذت بردن از زن برایش جایز نیست بنا بر احتیاط، اگرچه اظهر جواز غیر از جماع است.

آیه الله سیستانی: پس از تراشیدن و یا کوتاه کردن مو، بنا بر اقوی جایز است زن عقد کند و شاهد عقد باشد.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: و به احتیاط واجب ادای شهادت هم ننماید.

۳- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

به دو مسأله قبل مراجعه شود.

۴- آیه الله فاضل: در عمره تمتع طواف نساء واجب نیست بلکه انجام آن موافق احتیاط است و اگر بخواهند احتیاط کنند محل انجام آن قبل از تقصیر است.

آیه الله مکارم: ضرورتی ندارد طواف نساء را به قصد رجا بجا آورد.

۵- آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: به نیت منوب عنه انجام دهد ملحق، سؤال ۳۶۱.

آیه الله الهی صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف نساء را باید به نیت منوب عنه بجا آورد توضیح المسائل، م ۲۰۵۷.

آیه الله فاضل: طواف نساء به نیت منوب عنه انجام شود.

ص: ۲۳۳

خطا در لفظ طواف نساء

۱۱۹۲-۶۲۲ اگر طواف کننده در تلفظ نیت طواف نساء، لفظ دیگری بر زبان آورد مثلاً طواف رجال بگوید، اگر منظورش ادای وظیفه است، مانع ندارد.

۲- احکام خلل در طواف نساء**ترک طواف نساء در چند عمره مفرده**

۱۲۰۲-۶۲۳ اگر شخصی چندین عمره مفرده بجای آورده باشد و در هیچ کدام طواف نساء را انجام نداده باشد، یک طواف نساء برای تمام آنها کفایت می‌کند. «(۱)»

ترک طواف نساء در عمره مفرده و احرام مجدد

۱۲۰۳-۶۲۴ اگر کسی عمره مفرده را بدون طواف نساء به‌جا آورد، جایز است با همین حال برای عمره تمتع محرم شود و بعد از انجام عمره تمتع، طواف نساء را به‌جا آورد. «(۲)»

حکم عقد و فرزندان شدن با ترک طواف نساء

۱۱۹۷-۶۲۵ اگر کسی طواف نساء را انجام نداده و ازدواج نموده، با فرض جهل، فرزند او حکم

۱- آیه الله بهجت، آیه الله فاضل: بنابر احتیاط، برای هر کدام یک طواف نساء انجام دهد.

آیه الله تبریزی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد ولی احتیاط این است تا طواف عمره مفرده را انجام نداده، محرم به احرام جدید نشود.

آیه الله خامنه‌ای: علی الظاهر واجب است برای هر عمره مفرده جداگانه طواف نساء به‌جا آورد، اگرچه تحلل با طواف نساء واحد بعید نیست.

آیه الله خویی، آیه الله هاشمی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد. مستفاد از مسأله ۶۸ استفتائات.

آیه الله سیستانی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد بنابر احتیاط واجب.

۲- آیات عظام نوری: و همچنین کسی که پس از انجام حج تمتع، طواف نساء را ترک کرده، می‌تواند برای عمره مفرده محرم شود. آیه الله تبریزی: صحیح احرام جدید، قبل از طواف نساء عمره مفرده، محل اشکال است.

آیه الله فاضل: احتیاط آن است که تا طواف نساء عمره مفرده یا حج تمتع را انجام نداده، برای عمره تمتع یا عمره مفرده محرم نشود، هر چند اگر قبل از انجام طواف نساء محرم به عمره و حج شد باطل نیست، ولی پس از اتمام آن‌ها، طواف نساء را بنابر احتیاط انجام دهد.

ص: ۲۳۴

حلال‌زاده را دارد، ولی عقد، باطل است «(۱) و باید طواف نساء را انجام دهد و جهت ادامه زناشویی، باید عقد را تجدید نماید.

شک در انجام طواف نساء بعد از مراجعت

۶۲۶-۱۱۹۸- اگر پس از مراجعت از مکه شک کند که طواف نساء حج یا عمره مفرده را بجا آورده یا نه، (۲) اگر التفات به وجوب طواف نساء نداشته، باید طواف نساء را انجام دهد (۳) و همچنین است در صورت التفات (۴) علی الأحوط، بلکه خالی از قوت نیست.

ترک طواف نساء توسط نایب

۶۲۷-۱۱۹۹- اگر نایب طواف نساء را بجا نیاورد، علاوه بر حرمت نساء بر وی، ذمه‌اش هم مشغول است و خودش باید در حیاتش انجام دهد و اگر نمی‌تواند، نایب بگیرد. (۵) ۶۲۸-۱۲۰۵- اگر بعد از شوط چهارم طواف نساء عمره مفرده، با زوجه خود مواجهه نماید- مانند طواف

۱- آیه‌الله بهجت: تا طواف نساء بجانی‌آورد زن حلال نیست ولی عقد صحیح است و فرزند حلال‌زاده است، بنا بر این اگر نتواند شخصاً طواف نساء را بجا آورد نایب بگیرد که طواف نساء و نمازش را انجام دهد.

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: ظاهراً عقد صحیح است و نیاز به تجدید ندارد، ولی مادامی که طواف نساء و نماز آن را خودش و در صورت تعذر نایبش انجام نداده جماع جایز نیست.

آیه‌الله سیستانی: عقد او صحیح است؛ زیرا آنچه بر حاجی پس از حلق حرام است، استمتاع است نه عقد و اما اولاد به هر حال ملحق به او هستند.

آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب عقد او باطل است.

۲- آیه‌الله بهجت: اگر توانست خودش بجا آورد و الا نایب بگیرد.

۳- آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: اگر شک بعد از عمل مواجهه با زوجه برایش حاصل شد، به آن اعتناننموده و بنابر انجام آن گذارد.

آیه‌الله سیستانی: باید طواف نساء را انجام دهد و اگر معذور است یا مشقت دارد نایب بگیرد.

آیه‌الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب در صورت اول، ولی در صورت بعد طواف نساء لازم نیست.

۴- آیه‌الله الهی‌صافی، آیه‌الله گلپایگانی: ولی اگر التفات به وجوب آن داشته و شک دارد که انجام داده یا نه، بعید نیست انجام آن واجب نباشد، اگر چه احتیاط خوب است آداب و احکام حج، مسأله ۹۱۵.

۵- آیه‌الله بهجت: و چنانچه قبل از تدارک فوت نماید، احتیاط این است که از ترکه‌اش قضای آن بجا آورده شود. مناسک، مسأله ۴۲۵.

آیه‌الله خویی، آیه‌الله فاضل: در صورت عدم تدارک در زمان زنده بودنش، بنابر احتیاط باید قضای آن از ترکه او بجا آورده شود. مناسک عربی، مسأله ۴۲۰.

ص: ۲۳۵

نساء حج (۱) عمل اوصحیح است و کفاره ندارد، اگرچه مرتکب حرام شده است. (۲)

انجام طواف نساء عمره مفرده بدون تقصیر

۶۲۹ ۱۲۰۶- در عمره مفرده انجام طواف نساء قبل از تقصیر، موجب بطلان عمره نمی‌شود، ولی باید بعد از تقصیر، طواف نساء اعاده (۳) شود و بدون آن، حرمت نساء باقی است.

نماز طواف نساء

۶۳۰ نماز طواف نساء هیچ فرقی با نماز طواف عمره ندارد مگر در نیت.

۱- آیه الله بهجت: اگر توانست خودش بجا آورد و آلا نایب بگیرد.

۲- آیه الله بهجت: قبل از اتمام شوط پنجم کفاره دارد، بنا بر احتیاط و بعد از شوط پنجم کفاره ندارد البته این مسأله را در باره حج دارند نه عمره مفرده. مستفاد از مناسک، مسأله ۲۲۲ به ذیل مسأله ۳۵۳ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: چنانچه این عمل بعد از سعی بوده، عمره باطل نمی‌شود، ولی قبل از شوط پنجم کفاره دارد، بلکه احوط کفاره است مطلقاً.

آیه الله خویی: بعد از سعی عمره باطل نمی‌شود ولی کفاره دارد مگر این که شوط پنجم را بجا آورده بوده. مناسک، مسأله ۲۲۳.

آیه الله سیستانی: استغفار کند و کفاره ندارد و طوافش را تمام کند ملحق مناسک، سؤال ۳۶۶.

۳- آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۹۱۲ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

ص: ۲۳۷

بخش سوم:

اشاره

برخی از احکام نماز و روزه ۲۳۹

۱- احکام نماز جماعت ۲۳۹

۲- احکام سجده ۲۴۳

۳- محدوده تخییر بین قصر و اتمام ۲۴۶

۴- احکام روزه و اعتکاف ۲۴۷

احکام خمس مربوط به عمره ۲۴۹

۱- نداشتن سال خمسی ۲۴۹

۲- سپرده‌های عمره و خمس آن ۲۵۲

احکام تقلید ۲۵۵

لقطه ۲۵۹

چند قاعده و مسأله ۲۶۱

ص: ۲۳۹

فصل اول: برخی از احکام نماز و روزه**۱- احکام نماز جماعت****اشاره**

۶۳۱ ۱۳۱۸- هنگام اقامه نماز جماعت در مسجدالحرام و مسجدالنبی، مؤمنین خارج نشوند و در جماعت با سایر مسلمین، شرکت کنند. (۱)

نماز استاده‌های

۶۳۲ ۱۳۱۹- نماز به نحو استاده در مسجدالحرام، نیاز به اعاده ندارد. (۲)

حکم عدم اتصال صفوف

۶۳۳ ۱۳۲۰- در نماز جماعت مسجدالحرام که امام جماعت مقابل در کعبه، یا کنار مقام ابراهیم به نماز می‌ایستد، و چندصف دور کعبه تشکیل شده و بقیه داخل شبستانها هستند و اتصالصفوف برقرار

۱- آیات عظام: بهجت، صافی، گلپایگانی، زنجانی: به گونه‌ای عمل شود که موجب وهن نشود و وظیفه منفرد رعایت شود، یا اعاده شود و آیات عظام: تبریزی، خوبی، سیستانی و وحید: همین نظر با این اضافه: در صورتی که نتواند در جماعت با آنها قرائت را با شرایط کامل بجا آورد، قرائت را آهسته ادا می‌کند و اگر آن هم ممکن نیست، به گونه حدیث نفس بخواند؛ و نماز جمعه را بعد از فراغ در هر صورت اعاده کند.

۲- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خوبی، سیستانی، وحید، صافی و گلپایگانی: به وظیفه ذیل مسأله ۱۳۱۸ عمل شود.
آیه الله خامنه‌ای: نماز کسانی که پشت سر یا دو طرف امام ایستاده‌اند صحیح است لکن نماز افرادی که روبروی امام قرار دارند صحیح نیست.

آیه الله مکارم: نماز به نحو استاده مانعی ندارد ولی بنا بر احتیاط باید به حسب دایره مقدم بر امام نباشد و همچنین بنا بر احتیاط نزدیکتر از امام به کعبه هم نباشد.

آیه الله فاضل: اگر به جهت تقیه خوانده باشد اعاده ندارد و در غیر مورد تقیه استاده جایز نیست؛ و اگر کسی نمی‌داندسته و به اینصورت خوانده نمازش صحیح و قضا ندارد.

آیه الله نوری: با حفظ نسبت در تمام دایره صحیح است.

ص: ۲۴۰

نیست؛ آیا شیعیان باید اتصال‌صفوف را مراعات کنند و یا همان مقداری که آنان نماز راصحیح می‌دانند، کافی است، مخصوصاً این که امکان اتصال نماز بانوان، وجود ندارد؟ (۱)

خواندن عشا بلافاصله بعد از مغرب

۶۳۴ ۱۳۲۱- کسانی که هنگام نماز مغرب در مسجدین هستند، جایز است بعد از اتمام نماز جماعت ولو بلافاصله، نماز عشا را بخوانند؛ ولی جهت اقامه نماز مغرب، اگر وقت داخل نشده، باید صبر کنند. (۲)

شبهای مهتابی و جماعت

۶۳۵ ۱۳۲۲- در مکه و مدینه، در لیالی مقمره، کسانی که نماز صبح را به جماعت با سایر مسلمین می‌خوانند، نماز آنها صحیح است و اعاده ندارد. (۳)

لزوم اعاده با عدم احراز شرایط لازم

۶۳۶ ۱۳۲۳- اگر انجام نماز در مسجدین، به کیفیتی باشد که معلوم نیست موافق نظر اهل سنت باشد، مانند سجده بر پشت نماز گزارانِ صفِ جلو و عدم رعایت اتصال و مانند آن، باید اعاده شود.

نماز در پشت بام مسجدالنبی

۶۳۷ ۲/ ۱۳۲۳- پشت بام مسجدالنبی صلی الله علیه و آله که دیوار اطراف پشت بام، بیش از قامت انسان بلند است و هیچ

۱- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، وحید، صافی و گلپایگانی: به وظیفه ذیل مسأله ۱۳۱۸ عمل شود.

آیه الله خامنه‌ای: همانطور که آنها نماز راصحیح می‌دانند کفایت می‌کند، والله العالم.

آیه الله فاضل: چنانچه هنگام اقامه جماعت اتفاقاً داخل شبستانها بودند همانجا اقتدا کنند و نماز صحیح است هر چند اتصال برقرار نباشد. ولی اختیاراً و با وسعت وقت آنجا نروند و نمانند. و در این مسأله فرقی بین آقایان و بانوان نیست.

آیه الله مکارم: در مورد بانوان که راه دیگری ندارند، اشکالی ندارد. ولی در مورد آقایان چنانچه بتوانند اتصال‌صفوف را رعایت کنند، لازم است.

آیه الله نوری: لازم است در صورت امکان اتصال‌صفوف را مراعات کنند.

۲- آیه الله بهجت: اشکالی ندارد با رعایت وظیفه مفرد، چه آن که استتار قرص کافی است.

آیه الله خویی: اگر نماز مغرب قبل از زوال حمره مشرقیه باشد، فتوای ایشان بهصحت آن معلوم نیست و لذا احتیاط رعایت شود.

آیه الله سیستانی: اگر قبل از دخول وقت، نماز با آنها بخواند مجزی نیست.

آیه الله مکارم: وقت وارد شده است.

۳- آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: فرقی میان شب‌های مهتابی و غیر مهتابی نیست.

ص: ۲۴۱

طرفصهای جماعت مسجد پیدا نیست، آیا اقتدا با این وضع صحیح است؟ (۱)

نماز جماعت در هتل

۶۳۸ ۱۳۲۴- در مکه و مدینه، نباید (۲) در هتل، نماز را به جماعت بخوانند. (۳)

حکم جماعتی که در آن آیه سجده دار می خوانند

۶۳۹ ۱۳۲۵- هنگامی که امام جماعت اهل سنت، در نماز سوره سجده دار می خواند و نماز گزاران در اثنای قرائت، به سجده می روند و برمی خیزند:

اولاً: تکلیف چیست؟

ثانیاً: اگر کسی عمداً یا جهلاً یا سهواً سجده را ترک کرد، نمازش چه حکمی دارد؟

و اگر ندانسته به رکوع رفت و سپس به سجده و دوباره به قیام برگشت تکلیف چیست؟ (۴)

۱- آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، صافی: به ذیل مسأله ۱۳۱۸ مراجعه شود. اعاده نماز لازم است مگر شرایط تقیه محقق باشد.

آیه الله فاضل: چنانچه موقع اقامه جماعت بالای پشت بام باشد لازم است همانجا در نماز شرکت کند ولی اختیاراتاً رفتن بالای بام هنگام نماز جایز نیست.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است در داخل مسجد نماز بخواند.

۲- آیه الله فاضل: اگر خلاف تقیه ولو تقیه مداراتی است نماز را به جماعت نخوانند.

۳- آیات عظام صافی، گلپایگانی: در صورتی که مفسده داشته باشد.

آیه الله بهجت: برگزار نمودن نماز جماعت در هتلها و مسافر خانه‌ها در مکه و مدینه مانعی ندارد اگر مستلزم مفسده نباشد.

آیه الله خوئی: متعرض این مسأله نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: اگر خلاف تقیه نباشد اشکال ندارد.

آیه الله مکارم: نماز جماعت‌های کاروانی و بزرگ اشکال دارد ولی نماز چند نفری اشکال ندارد.

۴- آیه الله بهجت: در سجده هم با آنها تبعیت کند، و در جمیع فروض مسأله نماز را اعاده کند، والله العالم.

آیه الله تبریزی: در فرض استماع باید ایماء سجده کرده و احوط اعاده آن بعد از نماز است و با ترک آن نمازش باطل نمی شود و اگر رکوع یا سجده زائده انجام داد باید نمازی را که خوانده اعاده کند والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: باید تبعیت کنند، بلی اگر خلاف تقیه نباشد می توانند تبعیت نکنند و در هر صورت تبعیت مضر نیست؛ و اگر خلاف تقیه عمل نکرده باشد نمازش صحیح است، گرچه رعایت احتیاط خوب است.

آیه الله سیستانی: تکلیف این است که اگر امام سجده کرد او هم سجده کند و پس از اتمام احتیاطاً اعاده کند و اگر امام سجده نکرد او با ایماء و اشاره سجده کند و نمازش صحیح است و اگر عمداً یا جهلاً یا سهواً سجده نکرد نمازش صحیح است و اگر به رکوع

رفت نماز بنا بر احتیاط واجب باطل است.

آیه‌الله‌الطهستانی: اگر شرکت در نماز عنوان تقیه داشته باشد و ترک موافقت با آنان در سجده مخالف تقیه باشد، در سجده با آنها موافقت کند و نماز او صحیح است و در غیر مورد تقیه در صورت استماع آیه، سجده نماید و بعد هم نماز را اعاده کند واللّه العالم. آیه‌الله فاضل: تکلیف تبعیت است و نماز صحیح است.

اگر به هر جهت سجده را ترک کرده است به نماز لطمه‌ای نمی‌خورد، ولی اگر خلاف تقیه نیست، بعد از نماز احتیاطاً سجده را انجام دهد.

اگر ندانسته به رکوع و سپس به سجده رفته و بعداً به قیام برگشته است نمازش باطل است و بنا بر احتیاط باید اعاده کند. آیه‌الله مکارم: تکلیف آن است که از آنها متابعت شود و احتیاطاً نماز را بعداً اعاده نماید و در دو صورت دیگر هم احتیاط اعاده است.

آیه‌الله نوری: ۱- نمازش را بخواند و دوباره اعاده کند ۲- در صورت ترک سجده عمدتاً یا جهلاً یا سهواً اگر مشغول خواندن ذکر شود تا سکوت طولانی که محو کننده صورت نماز است به عمل نیامده باشد نمازش صحیح است ۳- در صورت اخیر نمازش باطل است.

ص: ۲۴۲

۶۴۰ ۱۳۲۶- جواز اقتدا به اهل سنت، اختصاص به نماز ادا دارد، یا نماز قضا را نیز می‌توان اقتدا کرد؟ (۱)

نماز در هواپیما

۶۴۱ ۱۳۴۱- هنگامی که زائران بیت‌الله الحرام یا سایرین، وقت نماز در هواپیما هستند، در صورتی که شرایط نماز- مثل قیام و قبله و رکوع و سجود- مراعات شود، آیا در صورت علم یا احتمال رسیدن در وقت نماز به مقصد و امکان خواندن آن، نماز در هواپیما کفایت می‌کند یا باید تأخیر بیندازند؛ و در صورتی که نماز را در آن حال خواندند و در وقت نماز پیاده شدند، اعاده آن لازم است یا نه؟ (۲)

- ۱- آیه‌الله بهجت: فرقی نمی‌کند و در هر دو باید وظیفه منفرد مراعات شود و یا اعاده شود.
 آیت‌الله خامنه‌ای: قدر متیقن جواز اقتداء در نماز اداء است و صحت اقتداء در نماز قضاء محل اشکال بل منع است.
 آیه‌الله تبریزی و آیه‌الله سیستانی: نماز قضا را هم می‌شود با آن‌ها خواند، لکن با رعایت وظیفه در مسأله ۱۳۱۸.
 آیت‌الله‌الصفایی: مختص به نماز ادا است، والله العالم.
 آیه‌الله مکارم، آیه‌الله فاضل: اختصاص به نماز ادا ندارد، تفاوتی نمی‌کند.
- ۲- آیه‌الله بهجت: اظهر جواز و کفایت آن است اگر چه احوط تأخیر است برای تحصیل استقرار مطلق.
 آیت‌الله خامنه‌ای: با تمکن از استقرار و استقبال قبله، نماز صحیح و مجزی است، بلکه جهت درک فضیلت اول وقت افضل است.
 آیت‌الله تبریزی: چنانچه احتمال بدهند که تا آخر وقت هواپیما به زمین ننشیند می‌تواند در هواپیما نماز بخواند و اگر پیش از اتمام وقت هواپیما به زمین نشست نمازشان را اعاده کنند.
 آیت‌الله فاضل و آیت‌الله سیستانی: در فرض مذکور نماز در هواپیما کافی است.
 آیت‌الله‌الصفایی: در صورت علم باید تأخیر نماید و در صورت احتمال، احوط خواندن و چنانچه قبل از گذشتن وقت به مقصد رسید اعاده است.
 آیت‌الله مکارم: چنین نماز صحیح است و اعاده ندارد.

ص: ۲۴۳

۲- احکام سجده

سجده بر سنگهای حرمین

۶۴۲ ۱۳۲۷- سجده بر تمام اقسام سنگها- مرمر، سنگهای سیاه معدنی، سنگ گچ و آهک، قبل از آن که پخته شود- جایز است؛ (۱) و سجده بر سنگ‌فرشهای مسجد الحرام و مسجد رسول‌الله صلی الله علیه و آله، که از این قبیل است، اشکال ندارد. ۶۴۳ ۱۳۲۸- هنگام شستشوی مسجد الحرام، علم به سرایت پیدا نمی‌شود؛ و با فرض شک، سجده بر سنگ‌های آن مانعی ندارد و نباید به شک اعتنا شود. (۲)

سجده روی فرش

۶۴۴ ۱۳۲۹- در مسجد النبی، صلی الله علیه و آله سجده روی فرشهای مسجد، مانع ندارد؛ (۳) و گذاردن مهر، جایز

۱- آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، فاضل: بلکه به گچ و آهک پخته و آجر و کوزه گلی و مانند آن هم می‌شود سجده کرد.

آیه الله سیستانی: بلکه بعد از پخته شدن نیز جایز است.

۲- آیه الله گلپایگانی، کتباً فرموده: و با فرض یقین طواف و نماز از جهت تقیه محکوم بهصحت است و شفاهاً فرموده: در وقت طواف نعلین بپا کند. آراء المراجع، ص ۴۱۸.

۳- آیه الله بهجت: در صورت امکان سجده بر «ما یصح السجود علیه»، اکتفا به غیر آن نکند.

آیه الله خویی: اگر در آن مکان، تمکن از سجود بر آنچه سجود بر آن جایز است ندارد، سجده صحیح است.

آیه الله سیستانی: اگر تقیه اقتضا کند و در همانجا ما یصح السجود علیه نباشد، سجده صحیح است و لازم نیست از آنجا منتقل شود به جای دیگر.

آیه الله فاضل: اگر مخالف تقیه نباشد و موجب هتک و انگشت‌نما شدن نشود باید در محلی که بتواند پیشانی او در محل سجده بر سنگهای مسجد قرار گیرد سجده نماید.

آیه الله گلپایگانی: سجده روی فرشهای مسجد در صورت تقیه مانع ندارد. استفتائات ویژه حج،

ص ۳۰، مسأله ۵۲.

آیه الله مکارم: ولی هرگاه بتواند به سهولت روی سنگهای مسجد نماز بخواند آن را ترک نکند.

آیه الله وحید: بر فرش کفایت نمی‌کند و باید اعاده نماید.

ص: ۲۴۴

نیست؛ و لازم نیست (۱) در جایی که سنگ است نماز بخوانند؛ و لازم نیست حصیر یا مانند آن، همراه خود ببرند؛ هرچند همراه داشتن آن، اگر به گونه‌ای باشد که متعارف سایر مسلمین است و موجب وهن نشود، اشکال ندارد.

۱۳۳۰-۶۴۵- در مسجد النبی صلی الله علیه و آله بعد از اتمام نماز جماعت، می‌توان روی فرشهای مسجد سجده نمود؛ و لازم نیست نماز گزار بجای دیگر که سنگ فرش است برود. (۲)

لباس پنبه و کتان

۱۳۳۱-۶۴۶- در صورتی که لباس نماز گزار از پنبه یا کتان باشد، در جایی که بر فرض تقیه، سجده بر فرش صحیح است، چنانچه بتواند بدون محذور بر لباس خود سجده کند، آیا سجده بر فرش که از پشم یا مواد لاستیکی است، مجزی است یا نه؟ (۳)

۱- آیه الله تبریزی: در صورت تمکن لازم است ...

آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: اگر فردی می‌خواند و ضرورتی نباشد نباید به فرش سجده کند و اگر به جماعت می‌خواند سجده بر فرش در مواردی که به خاطر تقیه ضرورت داشته باشد، مانع ندارد و حکم لزوم اعاده و عدم آن در مسأله ۱۳۱۸ گذشت.

آیه الله خامنه‌ای: قرار دادن چیزی در محل سجده اگر خلاف تقیه باشد جایز نیست و واجب است مکلف کوشش کند تا در صورت امکان جایی بیابد که بر سنگفرش یا چیزی که سجده بر آن صحیح است سجده کند و اگر تقیه ایجاب کند که بر فرش سجده کند نماز صحیح است.

۲- مراجعه شود به مسأله ۱۳۲۹.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: با وجود مکان سنگ فرش در مسجد باید به آنجا برود. آیه الله سیستانی اضافه کردند: بلی نماز مستحب را می‌تواند رجاء در روضه مقدسه بخواند.

۳- آیه الله بهجت: احوط تقدیم قطن و کتان بر مثل پشم و مو است با امکان.

آیت الله خامنه‌ای: لباس تقدّم بر فرش ندارد اگر چه از کتان یا پنبه باشد.

آیت الله تبریزی: چنانچه با رعایت تقیه بتواند بر لباسش سجده کند، باید بر لباس مذکور سجده نماید، والله العالم.

آیت الله سیستانی: در فرض مذکور مجزی است.

آیت الله الهصافی: در فرض سؤال باید بر لباس خود سجده کند، والله العالم.

آیت الله فاضل: در فرض سؤال، باید به لباسش سجده کند و سجده بر فرش و مواد پلاستیکی مجزی نیست.

آیت الله مکارم: سجده بر پنبه و کتان در فرض سؤال، اولویت دارد.

ص: ۲۴۵

سجده بر پشت دست

- ۶۴۷ ۱۳۳۲- اگر نماز گزار در مسجد الحرام یا مسجد النبی- زادهما لله شرفاً- بر پشت دست سجده کرده است، نماز او صحیح نیست، مگر جاهل قاصر باشد. (۱)
- ۶۴۸ ۱۳۳۳- اگر کسی در مساجد مکه معظمه و مدینه منوره همگام نماز جماعت و بعد از آن که نماز گزاران هنوز در مسجد هستند، وارد شد، لازم نیست برای رعایت ما یصح السجود به جای دیگر برود. (۲)
- ۶۴۹ ۲/ ۱۳۳۳- اگر کسی بخواهد در مسجد اهل سنت پیش از نماز جماعت، دو رکعت نماز تحیت بخواند، آیا سجده بر غیر آنچه که جایز شمرده شده، صحیح است؟ (۳)

سجده بر حصیر

- ۶۵۰ ۱۳۳۴- حصیرهایی که مورد استفاده حجاج واقع می‌شود، اگر عرفاً روی حصیر سجده می‌شود، مانع ندارد ولو چیزی مانند نخ با آن مخلوط باشد. (۴)

- ۱- آیه الله بهجت: نمازهایش را قضا کند و نماز طواف را خود یا نایش اعاده نماید.
- آیه الله تبریزی: نمازهایی که به اینصورت خوانده، باطل است و باید اعاده کند و اگر نماز طواف را هم به اینصورت خوانده، حکم نسیان نماز طواف بر آن جاری است، چنانچه متمکن است باید پشت مقام ابراهیم اعاده کند، و اگر متمکن نیست می‌تواند در جای خود اعاده کند.
- آیات عظام خوبی، صافی، گلپایگانی: جاهل قاصر مُستثنی نشده است.
- ۲- مراجعه شود به مسأله ۱۳۲۹.
- آیه الله تبریزی: با وجود مکان سنگ فرش در مسجد، باید در آنجا نماز بخواند و در غیر اینصورت اگر روی فرشها هم سجده کند مجزی است.
- آیه الله فاضل: باید در منزل با رعایت شرایط معتبره بخواند مگر تقیه اقتضای غیر آن را داشته باشد.
- آیه الله مکارم: یعنی برای سجده مهر نگذارد.
- ۳- آیه الله بهجت: با فریضه از حیث حکم شرطی تفاوتی ندارد.
- آیه الله خامنه‌ای: چنانچه حفظ وحدت ایجاب کند جایز است.
- آیه الله فاضل: خیر، نماز مستحبی بر غیر ما یصح السجود صحیح نیست.
- آیه الله مکارم: در صورتی که قسمتهای سنگی مسجد در دسترس نباشد، مانعی ندارد.
- ۴- آیه الله بهجت: اگر مجموع آنچه سجده بر آن صحیح است به اندازه کفاف برسد اشکال ندارد.
- آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: سجده بر این حصیرها مانعی ندارد.

نماز عاجز از سجده متعارف

۶۵۱ ۱۳۳۵- کسی که قادر بر سجده معمول نیست، و در مسجدالحرام و مسجدالنبی نماز می‌خواند- با توجه به این که نمی‌تواند مهر یا چیز دیگری به پیشانی بگذارد (۱) چگونه باید سجده کند؟

۳- محدوده تخییر بین قصر و اتمام

اشاره

۶۵۲ ۱۳۳۶- تخییر بین قصر و اتمام، در مکه و مدینه، اختصاص (۲) به مسجدالحرام و مسجدالنبی ندارد. آیه الله خویی: ظاهراً اختصاص ندارد بلکه این حکم در شهر قدیمی مکه و مدینه جاری است. (منهاج الصالحین، مسأله ۹۲۵). قید قدیمی در منهاج نیست بلکه در استفتائات و در بعض مناسک مذکور است. «به مسجدالحرام و مسجدالنبی دارد؛

۱- آیه الله بهجت: کسی که قادر بر مرتبه‌ای از سجود است، مانند دیگران است از حیث شرائط تقیه و مندوحه زمانی و مکانی در گذاشتن پیشانی بر مایصح السجود علیه؛ و اما کسی که وظیفه او اشاره است؛ لازم نیست مهر بر پیشانی بگذارد. آیت الله تبریزی: چنانچه با رعایت تقیه، سنگ یا کاغذی را در حال اشاره برای سجده بلند کرده و بر آن سجده کند و اگر این نیز ممکن نباشد با چشم اشاره کند. والله العالم.

آیت الله خامنه‌ای: اگر چیزی که روی آن سجده کند وجود ندارد، باید اشاره نماید.

آیت الله سیستانی: در غیر این مورد نیز گذاشتن مهر بر پیشانی لزومی ندارد، بلکه کافی است برای سجده ایماء کند.

آیت الله هاشمی: در صورت ضرورت به اشاره سجده کند و الا شرکت نکند؛ والله العالم.

آیت الله فاضل: با اشاره سجده کند.

آیت الله مکارم: برای چنین اشخاصی ایماء و اشاره کافی است برای رکوع کمتر و برای سجده بیشتر خم می‌شود و اگر قادر به خم شدن نیست، چشمان خود را برای سجده بیشتر می‌بندد و با دست بیشتر اشاره می‌کند و برای رکوع کمتر.

آیت الله نوری: در فرض سؤال، در حد امکان برای سجود خم شود، نیازی به مهر نیست.

۲- آیه الله بهجت: مسافر می‌تواند در مسجدالحرام و مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله و ... نمازش را تمام بخواند و احتیاط در این است که نماز را شکسته بخواند ولی اگر بخواهد در جایی که اول جز و این مسجد نبوده و بعد به این مساجد اضافه شده نماز بخواند، احتیاط واجب آن است که شکسته بخواند.

آیه الله تبریزی و آیه الله وحید: در همه مکه و مدینه قدیم می‌تواند قصر و تمام بخواند. استفتائات، س ۱۲۹.

آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: می‌تواند در تمامی دو شهر مکه و مدینه نماز را تمام بخواند و اختصاص به مسجدالحرام و مسجدالنبی ندارد.

آیه الله خویی: ظاهراً اختصاص ندارد بلکه این حکم در شهر قدیمی مکه و مدینه جاری است. منهاج الصالحین، مسأله ۹۲۵. قید

قدیمی در منهاج نیست بلکه در استفتائات و در بعضی مناسک مذکور است.

ص: ۲۴۷

ولی به مسجد اصلی اختصاص ندارد، هر چند احتیاط در اقتصار بر مسجد اصلی است.

حکم نوافل در اماکن تخییر

۶۵۳ / ۲ - ۱۳۳۶ - در اماکن تخییر مثل مکه معظمه و مدینه طیبه اگر مسافر اختیار تمام نمود، آیا نوافل ساقط می‌شود و بر فرض سقوط، به نحو عزیمت است یا رخصت؟ (۱)

۴- احکام روزه و اعتکاف

روزه ماه رمضان و حکم اول ماه

۶۵۴ / ۱ - ۱۳۴۲ - اگر از سوی حاکم عامه اول ماه رمضان اعلام شود، برای کسانی که در آن بلاد هستند و تقیّه‌ای هم در تبعیت نیست و برای خود فرد هم یقین به اول ماه نیست، آیا تبعیت لازم است؟ (۲)

آیه الله مکارم: در فرض مسأله، تبعیت واجب نیست.

آیه الله نوری: تبعیت لازم است و این خود یک نوع تقیّه است که تقیّه مداراتی خوانده می‌شود.

روزه در مدینه

۶۵۵ / ۱ - ۱۳۴۳ - آیا استحباب سه روز روزه مستحبی در مدینه منوره برای برآمدن حاجت، اختصاص به مسافر دارد، یا برای اهالی مدینه و کسی که قصد عشره دارد نیز، مستحب است. (۳)

۱- آیه الله بهجت: ساقط است و به نحو عزیمت.

آیه الله تبریزی: نوافل ساقط است و استحباب ندارد و مقصود از سقوط به نحو عزیمت همین است ولی منافات با اتیان آنها به قصد رجا ندارد.

آیه الله الهی: ظاهراً نوافل ساقطه از مسافر در مورد سؤال ساقط است بلی اتیان آنها برای کسی که تمام را اختیار کرده رجا مانعی ندارد.

۲- آیه الله بهجت: با عدم شرائط تقیه به وظیفه خود طبق رساله عمل می‌کند.

آیه الله تبریزی: در فرض مزبور تبعیت لازم نیست بلکه به قصد ماه رمضان نباید روزه بگیرد.

آیه الله سیستانی: تبعیت در اینصورت جایز نیست.

آیه الله الهی: در فرض سؤال، تبعیت واجب نیست ولی به قصد شعبان روزه گرفتن مستحب است.

آیه الله فاضل: بلی در این موارد مطلقاً تبعیت صحیح و لازم است.

آیه الله مکارم: در فرض مسأله، تبعیت واجب نیست.

آیه الله نوری: تبعیت لازم است و این خود یک نوع تقیّه است که تقیّه مداراتی خوانده می‌شود.

- ۳- آیت الله خامنه‌ای: اختصاص به مسافر ندارد، و ذکر مسافر جهت استثناء از صوم در حال مسافر بودن است.
- آیت الله تبریزی: حکم مزبور اختصاص به مسافر دارد و شامل اهل مدینه نمی‌شود و در مسافر بین این که نمازش قصر باشد یا به جهت قصد اقامت ده روز نمازش تمام باشد، فرقی نیست، والله العالم.
- آیت الله سیستانی: برای همه مستحب است.
- آیت الله الهیسی: بعید نیست اختصاص به مسافر نداشته باشد، والله العالم.
- آیت الله فاضل: استحباب آن به قصد ورود برای غیر مسافر ثابت نیست، بلی رجاءاً مانعی ندارد.
- آیت الله مکارم: این حکم مخصوص مسافر است ولی دیگران بر اساس قانون اولی هر روزی بخواهند می‌توانند به قصد حاجت روزه بگیرند.

اعتکاف در مسجدالحرام

۶۵۶ ۱۳۴۴- بسیاری از زائران خانه خدا خواهان اعتکاف در مسجدالحرام هستند با توجه به فرصت معنوی و تأثیر فراوان روحی و روانی آن و لزوم روزه جهت اعتکاف، آیا می‌توانند پس از حضور در مکه مکرمه با نذر، به اعتکاف بپردازند؟ (۱)

۶۵۷ ۱۳۴۵- شخصی قصد اعتکاف در مسجدالحرام را دارد، آیا می‌تواند قبل از اذانصبح در تنعیم محرم شود و بقیه اعمال را در حال اعتکاف انجام دهد، با توجه به این که محل سعی جزو مسجد نیست؟ (۲)

۱- آیه الله بهجت: مانعی ندارد.

آیه الله تبریزی: چنانچه نذر روزه در مکه نماید تا روزه در سفر صحیح باشد، می‌تواند معتکف شود.

آیه الله سیستانی: اگر نذر کنند که در سفر روزه بگیرند اشکال ندارد.

آیه الله الهی صافی: صحت نذر روزه بعد از ورود به مکه مکرمه مورد اشکال است.

آیه الله خامنه‌ای و آیه الله فاضل: ظاهر آن است که صحت روزه در سفر با نذر در وطن محقق می‌شود.

آیه الله مکارم: بدون نیت اقامه ده روز روزه گرفتن و اعتکاف کردن، اشکال دارد.

آیه الله نوری: نمی‌توانند مگر این که در وطن نذر روزه کرده باشند.

۲- آیه الله بهجت: مانعی ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: می‌تواند محرم شود و خروج از مسجد برای انجام سعی مانع ندارد.

آیه الله سیستانی: می‌تواند ولی لازم است اعمال را تا زمانی تأخیر بیاندازد که سعی او پس از پایان اعتکاف باشد، ولی چنانچه صبر

کردن تا آن موقع سخت باشد می‌تواند از عنوان حاجت ضروری استفاده نماید و از مسجد جهت انجام سعی خارج شود.

آیه الله الهی صافی: احرام اوصحیح است و خروج از مسجد برای سعی مضرّ به اعتکاف نیست و اگر احتیاط نماید و اعمال عمره را بعد از

اعتکاف بجا آورد اولی است.

آیه الله فاضل: مانعی ندارد لکن سعی نماید تا عمل سعی را زودتر به پایان رساند.

آیه الله مکارم: این مقدار اشکال ندارد.

ص: ۲۴۹

فصل دوم: احکام خمس مربوط به عمره

۱- نداشتن سال خمسی

اشاره

۶۵۸ ۱۳۴۶- کسی که سال خمسی ندارد، اگر به حج مشرف شود و با پول خود، لباس احرام و قربانی خریداری نماید، اگر آن پول، از درآمد کسب و حقوق است و معلوم نیست که ربح بین سال است، (۱) بدون تخمیس، حکم غصب را دارد و طواف و قربانی، صحیح نیست. (۲)

۶۵۹ ۱۳۴۷- اگر شخصی بدون این که خمس مال خود را پردازد، به حج برود، اگر لباس احرام و قربانی او با پول غیر مخمس نباشد، عمل او اشکال ندارد. « (۳)

۱- آیه الله فاضل: به احتیاط واجب با مجتهد جامع الشرایط مصالحه کند.

۲- آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی: ولیکن اگر همانطور که متعارف است به ذمه خریداری کرده باشد، حجش صحیح است.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط واجب اگر ساترش متعلق خمس باشد، ولی اگر همانطور که متعارف است به ذمه خریده، حجش اشکال ندارد.

آیه الله سیستانی: در فرضی که خمس واجب باشد اگر همانطور که متعارف است به ذمه خریداری کرده باشد اشکال ندارد.

آیه الله فاضل: ولی در همین فرض چنانچه بداند پول از درآمد همان سال است و در همان سال خرج شود خمس واجب نیست.

آیه الله نوری: و باید خودش آنها را انجام بدهد و اگر چون مراجعت کرده قدرت ندارد باید برای انجام طواف و نماز طواف و قربانی نایب بگیرد.

۳- مراجعه شود به مسأله قبل.

آیه الله بهجت: چنانچه با عین مال غیر مخمس معامله کرده؛ یعنی عین مال در مقابل لباس قرار گرفته، طواف و نماز با آن لباس باطل است ولی اگر لباس را به ذمه خریده و بعد از معامله، آن مال غیر مخمس را در عوض دین پرداخت نموده، طواف و نماز با آن لباس باطل نیست.

ص: ۲۵۰

حسابرسی مال و صحت اعمال

۶۶۰ ۱۳۴۸- آیا برای صحت اعمال عمره و حج- برای کسی که حسابرسی خمس ندارد- پرداخت خمس لباس احرام و لباسی که در طواف و نماز طواف می‌پوشد، کفایت می‌کند، یا باید حسابرسی تمام اموال صورت گیرد؟ (۱)

احرام و طواف در لباس غیرمخمس

۶۶۱ ۱۳۴۹- اگر شخصی با پول خمس نداده، لباس احرام بخرد و با آن محرم شده، و طواف و نماز بجا آورد، اگر از روی علم و عمد نبوده، اصل عمره و حج اوصحیح است؛ ولی در صورتی که جاهل مقصر باشد، باید طواف و نماز را اعاده کند. (۲)

۱- آیت‌الله تبریزی: با اجازه مرجع تقلید می‌تواند در بخشی از اموال خمس را محاسبه کرده و از آنها برای لباس احرام و لباس ساتر در طواف و نماز طواف و قربانی استفاده کند و تیت او بر این باشد که خمس بقیه اموال را نیز پردازد تا اعمالش مورد قبول واقع شود.

آیت‌الله خامنه‌ای: در فرض سؤال پرداخت خمس برای اموال مذکور و همچنین برای پولی که برای قربانی می‌پردازد کفایت می‌کند.

آیت‌الله سیستانی: حسابرسی بقیه اموال در صحت حج دخالت ندارد، ولی اگر به مقدار بدهکاری خمس و مصارف حج نداشته باشد، حج او حَجَّةُ الْاِسْلَام نیست.

آیت‌الله‌الهی صافی: چنین تخمیس صحیح نیست؛ وَاللَّهِ الْعَالَمِ.

آیت‌الله فاضل: خیر کفایت نمی‌کند، بلکه باید کل اموال خود را مخمس کند.

آیت‌الله مکارم: حداقل باید خمس تمام هزینه حج را پردازد و سزاوار است که مردم را به این کار عادت ندهند؛ زیرا فرصتی است برای پاک کردن تمام اموال.

آیت‌الله نوری: چنانچه متعلق خمس بوده‌اند، تخمیس آن برای صحت حج کفایت می‌کند، ولی لازم است بقیه اموال نیز جهت خمس حسابرسی شود.

۲- مراجعه به مسأله ۱۳۴۶ شود.

آیه‌الله بهجت: اگر قصد قربت از او محقق نشده است. وسیله، ص ۱۷۹.

آیه‌الله‌الهی صافی، آیه گلپایگانی: اگر با عین پول خمس نداده لباس احرام بخرد اشکال دارد. آداب و احکام حج، مسأله ۵۴۲.

آیه‌الله فاضل: و بنا بر احتیاط سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

ص: ۲۵۱

اگر دهنده پول اهل خمس نباشد

۱۳۵۰-۶۶۲- کسی که پولی به او داده‌اند که حج یا عمره به‌جا آورد، اگر یقین به وجود خمس در آن ندارد، حج او اشکال ندارد ولو این که دهنده پول، اهل خمس نبوده و گیرنده در ظرف چند سال آن را پس‌انداز کرده باشد؛ ولی اگر یقین به وجود خمس در مال باشد، لازم است حداقل احرام و قربانی (۱) را از غیر آن مال، تهیه نماید. « به مسأله ۱۳۵۴ مراجعه شود.

(۲)

۱۳۵۱-۶۶۳- لباس احرامی که معلوم نیست از درآمد است، یا وجوهات شرعی، تخمیس آن لازم نیست، هرچند احتیاط مطلوب است. (۳)

طواف با پول خمس نداره

۱۳۵۲-۶۶۴- اگر طواف کننده در حال طواف، پول خمس نداده همراه داشته باشد، طوافش اشکال پیدا نمی‌کند. (۴)

خرید لباس احرام از پول مشکوک الخمس

۱۳۵۳-۶۶۵- اگر با پولی که معلوم نیست متعلق خمس است یا نه، لباس احرام بخرد، «(۵) لازم نیست خمس

۱- آیه الله مکارم: و سایر هزینه‌های حج.

۲- به مسأله ۱۳۵۴ مراجعه شود.

آیه الله بهجت: با توجه به لزوم خمس در هبه، علی الأحوط و همچنین این که در طول هفت یا هشت سال این پول جمع شده، باید خمس به آن تعلق گرفته باشد.

۳- آیه الله بهجت: در هر دو مورد به زاید از مؤونه سنه، خمس تعلق می‌گیرد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر سال بر آن گذشته باشد، لازم است خمس آن را بدهد.

۴- آیه الله بهجت: همان حکم محمول غصبی در نماز را دارد.

آیه الله الهیصافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که طواف موجب حرکت اضافی نشود. مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۲، مسأله ۲۱.

آیه الله نوری: طوافش اشکال پیدا می‌کند.

۵- آیه الله فاضل: با مجتهد جامع شرایط مصالحه کند.

ص: ۲۵۲

بدهد و طوافصحیح است هر چند احتیاط مطلوب است. (۱)

۲- سپرده‌های حج و عمره و خمس آن

۶۶۶ ۱۳۵۵- آیا به سپرده‌های حج و عمره و سود آنها، خمس تعلق می‌گیرد؟ (۲)

۱- آیه الله تبریزی: اگر احتمال می‌دهد از ربی می‌خرد که سال بر آن نگذشته اشکال ندارد.

آیه الله خویی: صور مسأله مختلف است و احتیاط به مصالحه با حاکم شرع ترک نشود. مستفاد از منهاج الصالحین، کتاب الخمس، ص ۳۴۳.

آیه الله سیستانی: اگر احتمال می‌دهد خمس به آن متعلق باشد به احتیاط واجب باید با حاکم شرع به نسبت احتمال مصالحه کند ولی طواف با فرض خرید به نحو کلی فی الذمه صحیح است.

۲- آیه الله بهجت: خمس ندارد.

آیت الله تبریزی: در فرض سؤال چنانچه بر اصل پول سال بگذرد؛ یعنی از وقت به دست آوردن پولی که به بانک سپرده‌اند، سال گذشته، باید خمس آن را پردازند و نسبت به مقداری که زیادت از اصل پول به آنها می‌دهند، اگر در همان سال به حج یا عمره بروند چیزی بر آنها نیست. والله العالم.

آیت الله خامنه‌ای: در فرض مرقوم، اگر در همان سال خمس سپرده‌گذاری به حج یا عمره می‌رود، خمس ندارد، ولی اگر نوبت حج او پس از آن سال خمس است، اصل پول خمس دارد لکن سود حاصله اگر پیش از سال عزیمت قابل وصول نبوده جزو درآمد سال وصول، محسوب است که اگر در همان سال به حساب هزینه سفر محسوب شود، خمس ندارد.

آیت الله سیستانی: به اصل پول خمس تعلق می‌گیرد و نیز به سود آن، اگر از طریق معامله شرعیه ملک صاحب پول شده است، بلی اگر حج بر آنها مستقر شده و راه دیگری برای رفتن به حج در سال ثبت نام نداشته باشند خمس به آن تعلق نمی‌گیرد.

آیت الله هاشمی: وجوب خمس معلوم نیست، هر چند احتیاط خوب است و نسبت به سود آن، اگر با آن پول معاملات شرعی، با رعایت شرایطش انجام شود و پرداخت سود، طبق قرارداد باید در موقع تحویل اصل پول پرداخت شود، سود مذکور از منافع سال وصول است که اگر در همان سال صرف مؤونه شود خمس ندارد و اگر باقی بماند آن هم خمس دارد.

آیت الله فاضل: افرادی که برای تشریف به حج یا عمره ثبت نام می‌کنند و در همان سال توفیق تشریف پیدا نمی‌کنند، باید خمس اصل پول و سود متعلقه مربوط به سنوات سابق را پردازند، مگر برای افرادی که حج بر آنها مستقر شده و تمکن از خرید فیش را ندارند.

آیت الله مکارم: هرگاه این پول از درآمد همان سالی باشد که نام نویسی کرده است، نه به آن خمس تعلق می‌گیرد و نه به سود آن. آیت الله نوری: اگر همان سالی که مستطیع شده است، آن پول را برای انجام حج در نوبت خود به حساب ریخته است، آن پول جزو مؤونه و مخارج آن سال محسوب می‌شود و خمس ندارد ولی اگر در سالهای قبل مستطیع بوده است و تأخیر انداخته و به حساب ریخته است باید خمس آن را بدهد.

و در عمره نیز اگر به طور متعارف یک مرتبه یا در چند سال یک مرتبه باشد، پولی که به حساب ریخته است خمس ندارد اما سودی که می‌گیرد از ارباح آن سالی است که آن را تحویل می‌گیرد و اگر تا آخر سال خمس خود آن را در مخارج لازم زندگی خرج

کرد، خمس ندارد و اگر بماند و سال بر آن بگذرد خمس دارد.

ص: ۲۵۳

۶۶۷ ۱۳۵۶- شخصی برای عمره مفرده ثبت نام کرده، در حالی که تشریف او در سال ثبت نام قطعی بوده، ولی در سال بعد به او نوبت رسیده، آیا سر سال خمس، به پول واریز شده، خمس تعلق می‌گیرد؟ «(۱)»

۶۶۸ ۱۳۵۷- سودی که از طرف سازمان حج و زیارت به سپرده‌های مردم تعلق می‌گیرد، چه حکمی دارد؟ «(۲)»

۱- آیات عظام بهجت، صافی، مکارم و نوری: در فرض سؤال خمس واجب نیست.

آیه الله تبریزی: باید آن را تخمیس نماید، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: حکم مسأله قبل را دارد.

آیه الله سیستانی: خمس دارد.

آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲- آیت الله بهجت: اگر بعد از پایان کار، سود را با چیزی معامله کنند اشکال ندارد و یا این که زاید را صدقه دهند، با استجازه از حاکم شرع علی‌الأحوط.

آیت الله تبریزی: با توجه به این که افراد ثبت نام کننده نسبت به فهم مورد قرارداد و عمل به قرارداد بر طبق عقود شرعی متفاوت هستند، حکم مسأله متفاوت است.

چنانچه اطمینان به انجام معامله شرعی ندارند باید شرط اضافه بر اصل پول نکرده و خود را طلبکار ندانند و اگر به حج رفتند، فقط مقداری را که سازمان حج و زیارت از آنان می‌گیرد مانده هزینه‌ها به حساب حج و زیارت واریز می‌کنند. و اگر به حج نرفتند و زیاده به آنان داده شد، با زیاده، معامله مجهول المالک می‌نمایند.

آیت الله خامنه‌ای: سود حاصله از معامله مضاربه‌ای برای سپرده گذار حلال است.

آیت الله سیستانی: اگر واقعاً مضاربه‌ای صورت بگیرد و رعایت شرایط آن بشود، هر چند عقد کتبی باشد، اشکال ندارد و سود حاصله حلال است، ولی باید سهم هر کدام از عامل و مالک به عنوان درصدی از «سود» تعیین شود نه درصدی از «سرمایه».

آیت الله صافی: اگر صاحب پول، پول را به بانک بدهد و بانک را وکیل کند که پول را در تجارت شرعی به کار گیرد و سود تجارت را به نحوی که توافق می‌کنند تقسیم کنند مانع ندارد، ولی اگر پول را به عنوان قرض به شرط سود در بانک بگذارد ربا و حرام است و اگر به عنوان مثلاً مضاربه بگذارد که ۱۷ اصل پول به او داده شود، مضاربه باطل است؛ والله العالم.

آیت الله فاضل: چنانچه بین صاحب پول و بانک، این عمل به قصد مضاربه انجام گیرد، صحیح است و سود حاصله مشروع است و در صورتی که به قصد مضاربه نباشد، چنانچه شرط زیاده و منفعت نشده باشد، باز سود حاصله اشکالی ندارد.

آیت الله مکارم: در صورتی که مطابق یکی از عقود شرعی عمل شود و سودی به صاحب پول بدهند، اشکالی ندارد.

آیت الله نوری: در صورتی که دهندگان وجه به این موضوع راضی و با آگاهی آنان باشد، اشکال ندارد؛ برای اطلاع بیشتر به توضیح المسائل ص ۶۰۶ مراجعه نمایید.

ص: ۲۵۵

فصل سوم: احکام تقلید**عمل بدون تقلید**

۱۳۵۸-۶۶۹- شخصی که مقلد هیچ یک از فقها نبوده و حج و عبادت‌های دیگر را بدون تقلید انجام داده، اگر اعمالش مطابق فتوای کسی که باید از او تقلید کند، باشد صحیح است. (۱)

رجوع قهری احتیاط واجب بدون نیت رجوع

۱۳۵۹-۶۷۰- اگر اعلم در مسأله‌ای احتیاط واجب کرده است، آیا لازم است مقلد جهت رجوع به فالاعلم بداند مرجعش احتیاط واجب کرده و نیت رجوع کند، یا همین که در مقام انجام وظیفه شرعی بوده و عملش طبق فتوای فالاعلم است کافی است؟ به عبارت دیگر، اگر اعلم مثلاً در احرام از مکه قدیم احتیاط واجب است، ولی فالاعلم چنین احتیاطی نداشته، و مقلد اعلم از مکه جدید محرم شده و بعد از اعمال حج فهمیده است که اعلم چنین احتیاطی داشته، آیا عملش صحیح است یا خیر؟ و اکنون چه وظیفه‌ای دارد؟ (۲)

- ۱- آیه الله مکارم: اگر مطابق فتوای کسی که الآن از او تقلید می‌کند باشد صحیح است.
- آیه الله سیستانی: اگر مطابق فتوای کسی که الآن باید از او تقلید کند باشد صحیح است، در غیر این صورت نیز گاهی صحیح است، مانند این که جاهل قاصر باشد و اخلاص به چیزی شده باشد که با جهل قصوری ضرر ندارد.
- آیه الله الهصافی، آیه الله گلپایگانی: اگر اعمالش مطابق واقع باشد و عبادات را به قصد قربت بجا آورده باشد صحیح است و راه به دست آوردن مطابق شدن آن با واقع این است که یا علم پیدا کند که مطابق با واقع بوده یا آن که مطابق فتوای مجتهدی که فعلاً وظیفه‌اش تقلید از او است واقع شده است. توضیح المسائل ۱۴، احکام تقلید.
- ۲- آیه الله بهجت: می‌تواند با رجوع فعلی، آن عمل را تصحیح کند.
- آیت الله خامنه‌ای: اگر عمل او در هنگام صدور از وی مطابق با فتوای کسی بوده که می‌توانست شرعاً از او تقلید کند، صحیح و مجزی است.
- آیت الله تبریزی: پس از فهمیدن فتوای فالاعلم در تصحیح عمل، به فتوای وی استناد می‌کند. باید برای ادله به کتب استدلالی مراجعه شود.
- آیت الله سیستانی: اگر مطابقت با فتوای کسی که می‌تواند از او تقلید کند داشته باشد، الآن می‌تواند به او رجوع کند.
- آیت الله الهصافی: در فرض سؤال، اگر بعد از خاتمه اعمال نیت کند که آنچه انجام داده‌ام بر طبق نظر فالاعلم باشد اشکال ندارد البته مشروط به این که هنگام احرام از مکه جدید قصد قربت از او متمشی شده باشد.
- آیت الله فاضل: چنانچه عمل صادر شده در هنگام وقوع مطابق فتوای فالاعلم باشد کفایت می‌کند ولو اینکه شخص در حین عمل علم به این مطابقت نداشته است، لیکن لازم است بعد از عمل برای تصحیح آن استناد به آن فتوی داشته باشد.

آیت الله مکارم: بعد از اعمال حج رجوع به فالأعلم می‌کند و چون عمل گذشته او با آن هماهنگ است، اعاده لازم نیست.

بقاء بر تقلید میت

۶۷۱-۱۳۶۰- تقلید میت ابتداءً جایز نیست، ولی بقاء بر تقلید میت اشکال ندارد ولی باید به فتوای مجتهد زنده باشد؛ و کسی که در بعضی از مسائل به فتوای مجتهدی عمل کرده، بعد از مردن آن مجتهد، می‌تواند در همه مسائل از او تقلید کند. (۱)

۱- آیه الله بهجت: فقها حیات را شرط می‌دانند؛ یعنی می‌گویند: برای ابتدای تقلید باید از مجتهد زنده تقلید کرد و اما اگر مرجع تقلید انسان از دنیا رفت، در این که آیا می‌تواند بر تقلید باقی بماند یا باید به مجتهد زنده مراجعه نماید، مورد اختلاف است، پس اگر کسی در این مسأله مجتهد بود طبق نظر خودش عمل می‌کند و گرنه طبق نظر مجتهد زنده عمل می‌کند.

باقی ماندن بر تقلید میت در مسائلی که در آنها تقلید و عمل کرده است، در صورتی که مجتهدی که از دنیا رفته با مجتهد زنده از نظر علمی مساوی باشند، بنابر اقوی جایز است، هر چند با اجازه مجتهدی دیگری بر تقلید باقی بوده و عمل کرده باشد؛ و اگر مجتهدی که از دنیا رفته اعلم باشد، واجب است بر تقلید او باقی بماند و اگر مجتهد زنده بعداً اعلم شد واجب است در تمامی مسائل به او عدول نماید.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند از دنیا برود، در صورتی که فتوای او در نظر مقلد بوده و فراموش نکرده باشد، حکم بعد از فوت او حکم زنده بودنش است؛ و اگر فتوای او را یاد نگرفته خویی: یا فراموش کرده است لازم است به مجتهد زنده رجوع کند. تبریزی: و بعید نیست در صورتی که فراموش کرده است باز بتواند به فتوای او عمل کند.

آیه الله سیستانی: اگر مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند از دنیا برود، حکم بعد از فوت او حکم زنده بودنش است. بنابراین، اگر او اعلم از مجتهد زنده باشد باید- با علم به اختلاف در مسائل محل ابتلا ولو اجمالاً- بر تقلید او باقی بماند و چنانچه مجتهد زنده اعلم از او باشد، باید به مجتهد زنده رجوع کند. و اگر اعلامیتی در میان آنها معلوم نشود یا مساوی باشند مخیر است عمل خود را با فتوای هر کدام تطبیق نماید مگر در موارد علم اجمالی یا قیام حجت اجمالی بر تکلیف مانند موارد اختلاف در قصر و تمام که بنابر احتیاط واجب باید رعایت هر دو فتوا را بنماید و مراد از تقلید در صدر این مسأله صرف التزام به متابعت از فتوای مجتهد معین است نه عمل کردن به دستور او.

آیه الله الهصافی: بلکه جواز بقا بر تقلید او در سایر مسائل نیز بعید نیست. ولی اگر مجتهد میتی که از او تقلید می‌کرده، اعلم از حی باشد، بقا بر تقلید او، بنابر احتیاط، واجب است؛ چنانکه اگر مجتهد حی، از میت اعلم باشد عدول به حی واجب است.

آیه الله فاضل: مسأله باقی ماندن بر تقلید میت جایز است در صورتی که مجتهد میت و مجتهد حی مساوی در علم باشند و چنانچه یکی از آن دو اعلم باشد تقلید از اعلم لازم است و در باقی ماندن بر تقلید میت، فرقی بین مسائلی که عمل نموده و مسائلی که عمل ننموده وجود ندارد.

آیه الله گلپایگانی: اگر مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند از دنیا برود، باید از مجتهد زنده تقلید کند. ولی کسی که در مسأله‌ای به فتوای مجتهدی عمل کرده یا آن را یاد گرفته و ملتمز به عمل به آن شده باشد، اگر بعد از مردن آن مجتهد در آن مسأله به فتوای مجتهد زنده رفتار نکرده باشد، می‌تواند در آن مسأله به فتوای مجتهدی که از دنیا رفته باقی باشد.

اگر چه احتیاط مستحب آن است که به فتوای مجتهد زنده رفتار نماید.

آیه الله مکارم: هر گاه مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند از دنیا برود، باقی ماندن بر تقلید او جایز است بلکه اگر اعلم باشد

واجب است، به شرط این که عمل به فتوای او کرده باشد و یا حداقل فتوای او را برای عمل گرفته باشد. عمل کردن به فتوای مجتهد مرده ابتداءً جایز نیست هر چند اعلم باشد بنا بر احتیاط واجب.

ص: ۲۵۷

وظیفه نایب در تقلید

۶۷۲ ۱۳۶۱- نایب باید اعمال حج را طبق فتوای مرجع خود انجام دهد و میزان، وظیفه خود اوست؛ (۱)

ولی

۱- آیه الله بهجت: در نیابت از میت به وظیفه خودش عمل می‌کند و در نیابت صحیح از زنده فی الجمله احتیاط می‌کند مناسک، س
۲۳.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه منوب عنده حی باشد، باید طبق تقلید منوب عنده عمل کند و چنانچه منوب عنده مرده باشد، اگر وصیت کرده، باید به تقلید منوب عنده عمل کند. در غیر این دو صورت، مراعات تقلید منوب عنده لازم نیست. آیه الله تبریزی اضافه فرموده‌اند: و بنا بر احتیاط لازم است آن عمل بنا به تقلید وصی و ورثه همصحیح باشد و اگر وصیتی نکرده، نایب به حسب تقلید خودش عمل کند و طوری باشد که به حسب وظیفه ورثه هم مجزی باشد.

آیه الله سیستانی: باید طبق تقلید خودش عمل کند ولی اگر اجیر شده باشد که طبق نظر منوب عنده یا مستأجر عمل کند، چه بهصراحت ذکر شده باشد و چه اطلاق منصرف به آن باشد، باید به همان نحو عمل کند، مگر در صورت یقین به فساد عمل.

ص: ۲۵۸

اگر به کیفیت خاصی، اجیر شده، باید طوری عمل کند که مراعات وظیفه خودش و کیفیت ذکر شده، بشود.
۱۳۶۲-۶۷۳- اجیر و مستأجر، لازم نیست که سؤال کنند مقلد چه کسی هستند؛ و اجیر مطابق تقلید خودش، عمل می‌کند. (۱)

۱- آیه الله بهجت: به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط مراعات تقلید منوب عنه را بنماید.

آیه الله خویی: اگر اجیر بتواند اعمال را به نحوی انجام دهد که بدانند مطابق تقلید منوب عنه واقع می‌شود، و در صورتی که عمل طبق فتوای مقلد منوب عنه به نظر نایب باطل باشد، باید عمل به احتیاط کند.

ص: ۲۵۹

فصل چهارم: لقطه

کراهت برداشتن لقطه حرم

۶۷۴ ۱۳۶۳- اگر در حرم چیزی پیدا کرد، برداشتن آن کراهت شدید دارد، بلکه احتیاط، (۱) در برداشتن است. « (۲)

لقطه کمتر از درهم

۶۷۵ ۱۳۶۴- اگر لقطه حرم از یک درهم کمتر باشد، در صورت برداشتن، می‌تواند (۳) با قصد تملک، آن را مصرف کند و ضامن نیست؛ و چنانچه تملک نکرد و تفریط نکرد، ضامن نیست؛ ولی اگر بدون تملک آن را نگاه داشت ولی کوتاهی و تفریط کرد، ضامن است؛ (۴) و اگر قصد تملک کرد و صاحبش قبل از تلف شدن پیدا شد، باید آن را- بنا بر احتیاط واجب (۵) به صاحبش رد کند.

لقطه بیشتر از درهم

۶۷۶ ۱۳۶۵- اگر لقطه‌ای را که در حرم برداشت، یک درهم یا بیشتر ارزش داشت، (۶) باید یک سال تعریف و از صاحبش جستجو کند، اگر او را نیافت، بعد از یک سال، بین دو امر، (۷) مخیر است

۱- آیات عظام فاضل، مکارم: این احتیاط ترک نشود.

۲- آیه الله خویی، آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط باید عوض صاحبش به مؤمن فقیر صدقه بدهد و حق تملک ندارد.

۳- آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید از طرف صاحب صدقه بدهد و هر وقت صاحبش پیدا شد چنانچه به صدقه دادن راضی نشود عوض آن را به او بدهد. توضیح المسائل، م ۲۵۷۴.

۴- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

۵- آیه الله گلپایگانی: باید به صاحبش رد کند بنا بر احتیاط اگر اقوی نباشد وسیله النجاة، ج ۲، ص ۳۲۶

۶- آیه الله سیستانی، آیه الله الهصافی: به احتیاط واجب باید صدقه بدهد.

۷- آیه الله خویی: بنا بر احتیاط باید عوض صاحب صدقه بدهد و حق تملک ندارد. منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۶۴۶

آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که تصدق کند. توضیح المسائل، م ۲۵۷۷.

آیه الله مکارم: هر گاه احتمال قابل توجه در مورد پیدا شدن صاحبش نمی‌دهد صدقه بدهد.

ص: ۲۶۰

اول، حفظ بر ایصاحبش که در اینصورت، اگر در نگاهداری کوتاهی نکرد، در صورت تلف، ضامن نیست؛ دوم، صدقه دادن بر ایصاحبش؛ ولی اگر صاحبش پیدا شد و راضی به صدقه نشد، باید عوضش را به او بدهد (۱) و تملک آن جایز نیست؛ و اگر تملک کند، مالک نمی‌شود و ضامن است.

حکم پول پیدا شده

۶۷۷ ۱۳۶۶- اگر شخصی در مکه یا مدینه پولی - اعم از پول ایرانی یا غیر ایرانی - پیدا کند، با یأس از پیدا شدن صاحبش - علی الأحوط - (۲) از طرف او به فقیر صدقه بدهد.

۶۷۸ ۱۳۶۸- با فرض امکان، برداشتن سنگ و ریگ از صفا و مروه جایز نیست (۳) ولی از مشعر مانع ندارد.

۶۷۹ ۱۳۶۹- آوردن خاک، ریگ و سنگ از عرفات، مشعر الحرام، منا، صفا، مروه یا منطقه حرم چه حکمی دارد؟ و چنانچه عمداً یا جهلاً آورده باشد، برگرداندن آن واجب است یا نه؟ (۴)

۱- آیه الله گلبایگانی: و همچنین می‌تواند آن را تحویل حاکم شرع بدهد. وسیله النجاة، ج ۲، ص ۳۲۶.

آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۲- برای به دست آوردن نظریه مراجع به ذیل مسأله ۱۳۶۳ الی ۱۳۶۵ مراجعه شود.

۳- آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط.

آیه الله بهجت: برداشتن خاک و سنگ از مسجد الحرام و صفا و مروه جایز نیست و اگر آورده باید برگرداند ولی از سایر اماکن حرام نیست مناسک، س ۱۸۵.

آیه الله خویی: نظر ایشان راجع به برداشتن سنگ از صفا و مروه به دست نیامد.

آیه الله سیستانی: شکستن سنگ‌های صفا و مروه جایز نیست ولی برداشتن آنچه از آنجا جدا شده مانعی ندارد.

آیه الله گلبایگانی: بیرون بردن خاک و سنگ از حرم ممنوع است علی الأحوط. آراء المراجع، ص ۴۳۴.

۴- آیه الله بهجت: برداشتن آن با فرض امکان از مسجد الحرام و صفا و مروه جائز نیست و اگر آورده باید برگرداند ولی از سایر اماکن حرام نیست. [مناسک محشی مسأله ۱۳۴۷]

آیه الله تبریزی: برداشتن خاک و ریگ و سنگ از آنچه نام برده شده مانعی ندارد بلی اگر در مسجد الحرام و مسجد خیف و یا سایر مساجد فرض شود، جایز نیست و برگرداندن آن لازم است، والله العالم.

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد و برگرداندن واجب نیست.

آیه الله الهصافی: بنابر احتیاط از آوردن خاک و ریگ حرم خودداری شود و اگر آورده، در صورت تمکن به حرم برگرداند، والله العالم.

آیه الله فاضل: از صفا و مروه جایز نیست. و از غیر آن دو مانعی ندارد. و در هر صورت برگرداندن لازم نیست. ولی به طور کلی لازم است مؤمنین از این قبیل اعمال پرهیز کنند.

آیه الله مکارم: این کار شرعاً اشکال دارد و احتیاط آن است که آن را برگرداند.

آیه الله نوری: از عرفات و مشعر الحرام اشکال ندارد ولی از صفا و مروه اشکال دارد و باید برگرداند.

ص: ۲۶۲

فصل پنجم: احکام مسجد الحرام و مسجد النبی**عدم جواز عبور حائض و نفساء از مسجدین**

۶۸۰ ۱۳۷۰- حایض و جنب نمی‌توانند از مسجد الحرام و مسجد النبی صلی الله علیه و آله- ولو از مقدار توسعه یافته (۱) عبور کنند.

عدم جواز برداشتن قرآن از مسجدین

۶۸۱ ۱۳۷۱- برداشتن قرآن‌های مسجدین بدون اجازه از متصدی ذیربط، جایز نیست؛ و اگر کسی برداشته، باید برگرداند.

تیمم جنب برای خروج از مسجد

۶۸۲ ۱۳۷۲- اگر فرضاً کسی در مسجدین جنب شود، باید فوراً برای خروج از مسجد تیمم (۲) بدل از غسل جنابت کند و خارج شود؛ و با همین التفات، اگر تیمم کند، صحیح و با نیت است.

۲- چند قاعده و مسأله**شک در عمل سابق**

۶۸۳ ۱۳۷۳- اگر در هر یک از اعمال عمره و حج، بعد از ورود به عمل بعد، شک کند، به شک اعتنا

۱- آیه الله بهجت: احکام مطلق مساجد را دارند ولی احکام خاصه را ندارند.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط باید عبور ترک شود.

۲- آیات عظام خوئی، فاضل: مگر این که زمان خروج کوتاهتر از زمان لازم برای تیمم و یا مساوی باشد که در اینصورت واجب نیست.

آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: مگر این که زمان خروج کوتاهتر باشد از زمان تیمم که باید بدون آن خارج شود یا مساوی باشد که مخیر است.

آیه الله تبریزی: نیت در تیمم بدل از غسل جنابت، به جهت خروج از مسجد است.

آیه الله مکارم: مگر این که زمان خروج کوتاهتر از زمان تیمم باشد.

ص: ۲۶۳

نکند؛ چه شک در اصل بجا آوردن باشد، یا شک در صحت آن.

اعتبار عسر و حرج شخصی

۶۸۴ ۱۳۷۴- اگر حکمی دائر مدار حرج و مشقت باشد، مراد حرج و مشقت شخصی است.

وسواس و احتیاط

۶۸۵ ۱۳۷۵- در اعمال حج و سایر اعمال، نباید به وسوسه اعتنا شود، ولی انجام عمل احتیاطی بدون وسوسه مانع ندارد. (۱)

مس القاب معصومین بدون وضو

۶۸۶ ۱۳۷۶- مس القاب ائمه اطهار علیهم السلام- مثل «رضا»، «جواد» و «هادی»- بدون وضو، چه حکمی دارد؟ (۲)

کنسرو گوشت و ماهی خارجی

۶۸۷ ۱۳۷۸- کنسروهای گوشت و ماهی خارجی، که در بازار مسلمین به فروش می‌رسد، اگر ندانند از کجا وارد شده، یا بدانند که از بلاد مسلمین است، مانع ندارد؛ (۳) و اگر بدانند از بلاد کفر وارد می‌شود،

۱- آیه الله خویی، آیه الله فاضل: لیکن در طواف و سعی، تکرار در اعمال در برخی از صور موجب بطلان است، اگرچه بدون وسوسه هم باشد.

۲- آیه الله بهجت: احوط اجتناب است.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط جایز نیست، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: خلاف احتیاط است.

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد.

آیه الله الهی صافی: حکم در حرمت مس اسامی طیبیه آن بزرگواران علیهم السلام بنابر احتیاط واجب است و در القاب شریفه نیز احوط و اولی است، والله العالم.

آیه الله فاضل: مس آنها بدون وضو مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: هر گاه به عنوان اسامی ائمه علیهم السلام بوده باشد احتیاط واجب آن است که بدون طهارت مس نکنند و اگر به نام اشخاص دیگر بوده باشد، اشکالی ندارد.

آیه الله نوری: اگر بی احترامی محسوب شود جایز نیست و مستحب است که مس القاب ائمه اطهار علیهم السلام مطلقاً با وضو صورت بگیرد.

۳- آیه الله سیستانی: باید احراز شود که فلس دارد.

آیه الله فاضل: چنانچه احراز شود از نوع ماهی فلس دار است و احراز شود زنده و توسط انسان از آب خارج شده یا در تور ماهی گیری افتاده است مصرف آن مانعی ندارد والا حلال نیست و چنانچه فروشنده مسلمان باشد و احتمال بدهند که احراز تذکیر و فلس داشتن آن را کرده است کفایت می کند.

ص: ۲۶۴

در صورتی محکوم به حلّیت است که وارد کننده مسلمان باشد (۱) و احتمال بدهند که تذکیر آن را احراز کرده و در دسترس مسلمین قرار داده است. (۲)

استلام حجرا لاسود برای بانوان

۶۸۸ ۱۳۷۹- برخی از خانم‌ها هنگام استلام حجرا لاسود، بدنشان با نامحرم تماس می‌گیرد و حتی گاهی چادر و روسریشان کنار رفته و موهایشان ظاهر می‌شود، لطفاً حکم شرعی را در این خصوص بیان فرمایید. (۳)

جواب سؤال

۶۸۹ ۱۳۸۰- عامه که مراجعه می‌کنند و تکلیف حج و عمره خود را سؤال می‌کنند. (۴)

یادگیری احکام عمره و حج

۶۹۰ ۱۳۸۲- یادگیری و دانستن اعمال حج هر چند اجمالاً، قبل از سفر لازم نیست، و کافی است که عمره تمتّع و حج تمتّع را به عنوان عبادتی که خداوند متعال بر او واجب کرده، نیت کند و کیفیت هر یک را، در وقت عمل یاد بگیرد و عمل کند؛ هر چند یاد گرفتن اعمال، بهتر و موافق احتیاط است.

والحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله اجمعین
لا سیما بقیة الله فی الارضین

۱- آیه الله سیستانی: اگر فروشنده مسلمان باشد و این احتمال در او داده شود کافی است و ماهی اگر پس از صید در تور ماهی‌گیری بمیرد حلال است و اگر اطمینان پیدا شود که صید کافر به اینصورت بوده است اگر ماهی فلس دار باشد حلال است.

۲- آیه الله خویی: اگر ماهی معلوم نباشد که فلس دارد، خوردن آن جایز نیست.

۳- آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، گلپایگانی، سیستانی، صافی، فاضل و مکارم: در فرض سؤال باید خودداری نمایند.

۴- آیه الله سیستانی: طبق مذهب سائل و می‌تواند در کنار آن طبق خاصه هم حکم را بیان کند. بلی، اگر ظاهر سؤال او این نباشد که جواب را طبق مذهب خود می‌خواهد، می‌تواند به جواب خاصه اکتفا نمود.

آیه الله بهجت: طبق خاصه.

آیه الله تبریزی: اگر بر طبق مذهب عامه جواب داده شود مانعی ندارد و بر طبق فقه خاصه هم می‌توان جواب داد.

آیه الله صافی: ظاهراً بر طبق نظر خاصه بگوید هم مجزی باشد.

آیه الله فاضل: چنانچه به طور مطلق سؤال کند بر وفق مذهب خاصه جواب داده شود اما اگر از مذهب عامه سؤال کردند بر طبق عامه جواب داده شود.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیفزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیت های گسترده مرکز :

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی

دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند

مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه
 ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال
 دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان
 تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:
www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳-۲۳۵۷۰۲۳ (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور
 کاربران (۰۳۱۱)۲۳۳۳۰۴۵

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی
 جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل
 و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق
 روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایند انشاءالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱
 ۵۳-۰۶۰۹ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید
 ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام - هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا کرده
 است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می فرماید: «ای بنده بزرگوار
 شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است،
 هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری: مردی
 اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رسانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از
 پیروان ما را دارد، اما تو دریچه ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بدان، نگاه می دارد و با حجت های خدای متعال،
 خصم خویش را ساکت می سازد و او را می شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رها کردن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی
 همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش
 از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند
 آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گامگاه

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

